

RÉVAY JÓZSEF
A PÁRDUC

TARTALOM

PAX ROMANA
A PÁRDUC
A NÉP CSELEKSZIK
ŐSERDŐK MÉLYÉN
A VIHAR
LEGIO LIBERATRIX
A CSAPDA
A TŐR
ÓKORI KIS KALAUZ

A KÖNYV VÉGÉN TALÁLHATÓ ÓKORI KIS KALAUZ A SZERZŐ MŰVE

PAX ROMANA

Könnyű, gyöngyszürke köd lebegett a város fölött ebben a délutáni órában, mikor a kikötő örökös hajszája s az utcák, a bazilikák, fórumok és vásárcsarnokok nyüzsgése kissé elpihent. A város, Leptis Magna, a római Afrika gyöngye, ilyenkor fellélegzett.

Néhány évtizeddel ezelőtt még senki sem álmodta volna, hogy Tripolisznak ez a kis városa hamarosan világváros lesz, a Földközi-tengernek - Massilia, Puteoli és Alexandria mellett - legforgalmasabb és legszebb kikötővárosa. Hatalmas és művészi épületeinek márványpompáját és aranyos ragyogását egyetlen embernek köszönhetette: a most is dicsőségesen uralkodó Septimius Severus császárnak.

Mert a császár itt született, 59 évvel ezelőtt, az ősi berber Sebir családból: ennek a nevét simították a rómaiak Severusra. A berber sebir szó annyit jelent, mint nagy; valóban nagy család volt ez, száz év alatt négy konzult és kilenc szenátort adott Rómának. Maga Septimius Severus is végigélvezte a gazdag szenátorsarjak pályafutását: szenátor lett, majd tartományi helytartó, konzul, légióparancsnok s végül tizenkét évvel ezelőtt a római birodalom imperátora, azaz császára, s azóta bokros gondjai közt is legfőbb szenvedélye volt Leptis Magna szépítése. Valóban, ez lett a birodalom legszebb tartományi városa; mindössze 80 000 lakosa volt, de a 800 000 lakossal telezsúfolt Alexandria, Nagy Sándor városa, elbújhatott mellette. Leptis Magna pazar fürdője, amfiteátruma, óriási cirkusza, remek színháza, tágas vásárcsarnoka, művészi nymphaeuma, két felséges fóruma és márványoszlopos, ragyogó mozaikkal és márványlapokkal kövezett kikötői sugárútja - páratlan volt az egész világon.

Leptis Magna fekete város volt, fekete gyöngyszem a római birodalom aranydiadémjában: a római tisztviselőkkel és katonákkal, a görög kereskedőkkel, hajósokkal és kőfaragókkal együtt alig volt benne 5000 fehér ember. A többi javarészt bennszülött volt, berber, pun, numida, tuareg; ez a fekete áradat valósággal elnyelte a fehér embereket. Ám a feketéknek és fehéreknek egyformán legfőbb és legszentebb jelképük volt a birodalmi sas, és legfőbb istenük a császár: géniuszának szobra előtt a bronzserpenyő paraszára egyaránt odaszórta áldozati tömjénszemeit a proconsul, a cohors parancsnokló legátusa, a sevír, a két duumvir, a sok kistisztviselő, a néhány száz colonus, Ízisz és Dolichenus papja és a zsidó hitközség rabbija, Aurelius Joses. Róma békéje, a híres Pax Romana lebegett a tündöklő gyarmatváros felett, miközben a kereskedők és a nagybirtokosok, az állammal karöltve, kéjjel szívták a vérét, és mohón harácsolták kincseit.

Most pihent a város, elnémult az utcai árusok szüntelen rikácsolása, a kikötő és a vásárcsarnok tomboló hangzavara, a Sugárút boltjait is becsukták néhány órára: a város pilledten szundikált a délután bágyadt csöndjében.

Septimius Severus félkör alakú márványcsarnoka, az exedra, mindig csöndes és előkelő hely volt, de ebben az órában a csend itt is megsűrűsödött. A gazdag polgárok és főképp a kereskedők délutáni pihenőhelye volt ez a pazar csarnok; északkelet felé nyitott volt, úgyhogy déltől fogva árnyék borult rá. Félkör alakú falát sötétzöld márványlapok borították; rózsaszín oszlopok tagozták mezőkre a falat, minden mezőben fehér márványfülke, minden fülkében a görög szobrászat egy-egy mesterműve. Az érdekes épületet sűrű pálmaliget övezte széles karéjban, közvetlenül előtte pedig arábiai akácok, fényes levelű mirtuszbokrok, sötét ciprusok és lenge tamariszkuszok csöndje és hűvössége ölelte körül az arany vad hajszájában eltikkadt embereket.

Ott üldögéltek a félkör alakú rózsaszín márványpadon, még most is alkudoztak, vitatkoztak, esküdöztek, pocskondiázták egymást, aztán összeölelkeztek, s mind egyet akartak: aranyat, minél több aranyat!

Igazában csak két ember ült nyugodtan: Thospitis, az örmény selyemkereskedő és Octavius Agathopus, a márványcsászár - így csúfolták irigy kereskedőtársai, mert Agathopus ritka finom üzleti érzékkel megszimatolta a császár terveit; tíz esztendővel ezelőtt ide költözött Puteoliból, ott bezárta s itt megnyitotta kitűnően megszervezett márványkereskedését. Az új Leptis Magnának egyetlen márványdarabkája sem volt, amelyen Agathopus legalább negyven százalékot ne keresett volna.

- Amíg a császár él - és Jupiter adja meg neki Nesztór éveit! -, nekem nincs okom aggodalomra. A márvány olyan neki, mint a mindennapi kenyér. Úgy is mondhatnám, kedves barátom, hogy a márvány az uralkodók krónikáskönyve: roppant épületekben, domborművekben, szobrokban, feliratokban örökítik meg emlékezetüket. S őszintén szólván - halkította a hangját -, ha az isteni császár netán a halhatatlanságba költözik, jön utána másik, s bizonyára az is eszi majd a márványt. Agathopus üzlete, túlzás nélkül mondhatom, örökkévaló.

- Én sem panaszkodhatom - szólalt meg lustán a zsíros ábrázatú örmény Thospitis -, a selyem is örökkévaló. A nők éppúgy eszik, mint a császárok a márványt. S nekem ki sem kell mozdulnom innen: a derék Felix Tineosus, a caesareai zsidó, helyembe fuvarozza a sericai selymet.

- Nem szégyellitek magatokat - nevetett rájuk hájasan Porphüriosz, a birodalom leggazdagabb állatkereskedője -, azon versenyeztek, hogy melyiktek szerzi kevesebb munkával az aranyat! De hát, Mercuriusra! kell a kereskedőnek egyáltalán dolgoznia, a szó mocskos, hétköznapi értelmében? - szélesen elterpeszkedett a márványpadon, és megint nagyot nevetett, csak úgy rengett belé a tokája. - Szép is volna, ha én magam mennék Afrika belsejébe összefogdosni az elefántokat, párducokat, oroszlánokat, hiénákat, hisz rég megettek volna! A kereskedő a fejével dolgozik: tervez, szervez, számol, összead, kivon, szoroz... főleg szoroz... - és megint harsányan elnevette magát.

- Mondd csak, Porphüriosz - fordult felé Agathopus -, mit szólt a decuriók tanácsa múltkori adományodhoz?

- A négy eleven elefánthoz? - kérdezte Porphüriosz.

- Ahhoz, ahhoz.

- Subatianus, a duumvir, előbb megijedt, de aztán feltalálta magát: behajtatta az állatokat az amfiteátrumba, s a múltkori játékokon már szerepeltek is. A tetejébe még egy szép elefántszobrot is ajándékoztam a városnak, a tanács pedig hálából diadalívet emelt nekem a vásárcsarnokban.

- De hiszen egy elefánt ára legalább egy aranytalentum! - hüledezett Thospitis.

Porphüriosz elnevette magát:

- Nyugodt lehetsz: megkerestem én már ennek a négynek az árát az eddigi száz darabon. Most is hatot hoz fel Phasaniából a derék Miggin karavánja.

- Miggin? - kíváncsiskodott Namphamo, a berber kereskedő. - Van-e már híred a karavánról?

- Hogyne volna - felelte Porphüriosz -, Miggin lovas futárja már délben jelentkezett nálam: a karaván ma este érkezik.

- Szerencsés nap ez a mai - mosolygott Agathopus -, a császár is ma este érkezik!

- De nagy nap is! - rikkantotta el magát Namphamo, és a liget márványútján közeledő két férfi felé mutatott. - Íme, ott jönnek a zsíros üzletek!

S valóban zsíros üzletek tornyosultak Leptis Magna tájain, ha olyan világhírű kereskedők utaztak ide, mint Barbius lovag és Felix Tineosus. Barbius római lovag és kereskedő vállalkozásának középpontja Aquileia volt. Az év java részét úton töltötte, de ha Itáliában volt, legszívesebben pazar római palotájában lakott. A közvélemény szigorúan elítélte, hogy lovag létére ilyen alantas foglalkozást űz, Barbius azonban a markába nevetett, és két kézzel söpörte be a pazar üzleteiből zsebébe hömpölygő aranyakat. A világ minden fontos pontján voltak megbízottai, minden üzleti alkalomról gyorsan értesült, mindig azonnal intézkedett, mindenkit megelőzött. Bort, olajat, bronzedényt és üvegárut szállított külföldre, viszont szekérkaravánjai Poetoviön, Savarián, Scarabantián és Carnuntumon át eljutottak az Északi-tengerig, és garma-dával hozták a sárga és vörös borostyánt, a legdrágább és legdivatosabb „drágakövet”; tevékaravánok szállították neki Phasania tartományból az aranyport és az állatbőröket: ebben Namphamo volt a társa. A selymet Felix Tineosus, a caesareai zsidó szállította neki hajón, rendszerint Puteoliba. Felix mozgékony és ügyes kereskedő volt: a valódi sericai hernyóselymet szárazföldi úton hozták neki a karavánok az Imaus Scythicus hegységen át egészen Türoszig, hajókaravánjai viszont a mesés Indiát járták, s fűszerekkel, illatszerekkel, drágakövekkel és selyemmel megrakodva futottak be Caesarea kikötőjébe. Most is három hajórakomány érkezett Leptis Magnába, kincset érő árukkal, s a kikötő raktáraiban már ott tornyosult Barbius rakománya, amelyet Felix Tineosus keletre szállít: bor, bronzedény, arretiumi díszedény, borostyán.

Mikor Felix Tineosus a kollégium kikötői irodájában találkozott Barbiusszal, sokáig boldogan szorongatta a kezét, szakállas arca sugárzott a boldogságtól:

- Barbius, sikerült!

- A rizs? - kérdezte izgatottan Barbius.

- Megvan! - nyugtatta meg a palesztinai kereskedő.

- Az ára? - faggatta Barbius.

Felix fölényesen elmosolyodott:

- A császárnak, akit Jupiter sokáig éltesen, olcsón megszámítjuk. Tíz zsák: 250 000 denarius. Jó lesz?

- Mennyibe került neked? - kíváncsiskodott Barbius.

- Mit érdekel téged? Indiában a tíz zsák 250 denariusba kerül; mire Simyllából az Arab-tengeren és a pelusiumi csatornán át Caesareába érkezik, a számla 2 500 denariust mutat, Leptis Magnában már 25 000-re ugrik, s mire a császár kezébe jut, 250 000-re hízik. Eléggé egyszerű szorzási művelet, mi?

És kedélyesen elnevette magát. Barbius is jót nevetett, ő is szerette ezeket a számtani műveleteket, de ilyen merészen szorozni még ő sem szokott. Felix Tineosus azonban nem érte be ennyivel. Ha Barbius azt hitte, hogy most már 125 000 denarius üti a markát, végzetesen tévedett.

- Meg kell azonban jegyeznem - tisztázta a kérdést Felix -, hogy Proculus jutaléka téged terhel.

Proculus, a világhírű Galénosz tanítványa, háziorvosa volt Septimius Severusnak, ő állapította meg, hogy a császárnak gyomorfekélye van, ő rendelt neki indiai rizsfőzetet. Ezt a ritka diétás

ételt akkoriban csak a gazdag emberek engedhették meg maguknak. A kereskedők kaptak a jó alkalmon, és a tüneményes matematikai műveletek tetejébe még orvosi ténykedést is végeztek: eret vágtak a császár zsebein.

- Ezt vállalom - kapott a szón Barbius. - Tudom, hogy Proculus doktor valami rajongó zsidó felekezet híve, és nem kell neki semmiféle üzleti haszon. Megveti a foglalkozásunkat.

- Lárifári! - vágott a szavába Felix. - Krisztus-hívő? Ostoba tökfilkó! Mi kifogása lehet a tisztességes üzleti haszon ellen? A Krisztus-hívő kereskedő urak talán a levegőből élnek? És az ügyvédek, a földbirtokosok? Miből vesznek rabszolgákat, miért adnak ki pénzt busás kamatra, éppúgy, mint mi? Ugyan eredj a te híres Proculusoddal!

- Én ugyan fütyülök a babonákra - mondta rá Barbius -, de meg kell vallanom: ez a vonás Proculusban rendkívül tiszteletre méltó. Végre egy ember, akinek nem kell jutalék.

- Proculus ügyefogyott doktor - tűzelt Felix -, nem ért az üzlethez. Majd másképp beszélne, ha ebből kellene megélnie! De persze ő a császár barátja, ott él a húsfazék mellett. Mi az ő naplopása ahhoz képest, hogy a magunkfajta kereskedő milyen keservesen megdolgozik minden betevő falatért?

- Úgy van - helyeselt Barbius. - Ez a semmiházi ugyan jól beférkőzött a császár kegyeibe. Pedig tudom, hogy Severus utál minden babonát. Mikor Proculust ajánlották neki, Papinianus, a császári tanács tagja, váltig tiltakozott, hogy egy Krisztus-hívőt hívjon meg, de a császár letorkolta: „Mit bánom én, miféle babonában fetreng, Jupiter, Mithrász, Dolichenus vagy a zsidó Krisztus ostobaságaira esküszik-e, csak értse a mesterségét!” Így lett Proculus az orvosa. És hát mi tűrés-tagadás, Proculus érti a mesterségét. Először olajjal gyógyította a császárt, aztán gyógynövényfőzetekkel itatta, úgyhogy az állapota javult. De igazi javulást Proculus csak az állandó diétától, a rizsfőzettől vár.

- Zebaoth istenének minden áldása harmatozzon rád, jó uram, beszélj ezzel a nyavalyással, ezzel a Krisztus-hívővel, hogy csak minél tovább húzza a rizskúrát. Mi erőre kapunk tőle, az bizonyos - és megint harsányan elnevette magát.

- Proculus azóta is a császár környezetében él, azt mondhatnám, hogy barátja Severusnak. De ilyesmikben nem ismer tréfát. Szó sem lehet róla, hogy rávegyük valamilyen csalafintaságra.

- Megfoghatatlan, hogy egy tudós orvos ilyen alantas babonák rabja lehet - sopánkodott Felix.

Együtt mentek be a városba. Mikor az exedrába értek, Porphüriosz fölkelte a márványpadról, elébe ment Barbiusnak, és tisztelettel üdvözölte. Ritka eset volt ez, Porphüriosz még életében sohasem kelt föl senkinek. Most a millió hódolt a sok millió előtt.

Majd elolvadtak a mézesmázos udvariaskodásban. Porphüriosz malactokája ragyogott, zsíros mosoly fénylett a szája szögletében, Barbius csontos ujján a lovagi gyémántgyűrű szinte szikrázott. El voltak ragadtatva egymástól. Szó, ami szó, mért ne szerették volna egymást: nem voltak üzleti összeköttetésben. Barbius nem foglalkozott vadállatokkal, Porphürioszt pedig nem érdekelte a bor meg az elefántcsont meg az aranypor meg egyéb ilyen apró-cseprő árucikk.

Viszont Namphamo, a fekete kalmár, annál jobban csüngött Barbiuson. Hamarosan félre is vonult vele a márványpad végébe, és pillanatok múlva már gyilkos üzleti tárgyalás viharzott a sarokban. Mikor Barbius értesült, hogy Miggin karavánja már Tubactisban van, s estére meg is érkezik, egyszerre megelevenedett. Meg kell adni, ez a sunyi Namphamo pontos ember, akárcsak Felix Tineosus: úgyszólván percre szállítja az árut. Már Felix és Thospitis is odaszivárgott melléjük, és most négyesben folyt az izgatott eszmecsere. Pénzeszacskóikat

megbizsergette a teveháton közeledő aranyzuhatag. Pergett a nyelvük, akár a kereplő, csak Namphamo dadogott néha: még mindig nem tanult meg eléggé jól latinul. Hej, pedig a római urak megkövetelték a jó latin beszédet: ők maguk a Heszperiszek aranyalmáiért sem tanultak volna meg holmi barbár nyelvet. Severus császár a tulajdon nővérét is hazazavarta Rómából, mert minduntalan szégyent vallott vele a társaságban: a fekete hölgy fogyatékos és esetlen latin beszédén az urak halálra kacagták magukat.

- Mit hoz a karaván nekem? - kérdezte Barbius szigorúan.

Namphamo hétrét görnyedt:

- Uram, ezúttal minden kívánságod teljesül: aranypor, elefántcsont, karbunkulus, filigránékszer, állatbőr ring az oktan tevék hátán, a sivatag homoktengerében.

- Polluxra! - mosolyodott el Barbius elégedetten - ez több, mint amennyit reméltem.

- Ametiszt is jön, uram - fűtötte tovább Namphamo. - A római hölgyek fürödhetnek a drágakövekben.

- Az afrikai fekete szépségek pedig a divatos borostyán ékszerekben - vágta rá Barbius.

- Dolichenusra! - lelkenedett Namphamo - boldoggá teszel, uram. És hálából neked ajánlom fel Tripolisz egész datolyatermését. Az idén olyan a termés, hogy az egész birodalom jóllakhatik vele.

Barbius elnevette magát:

- Ó, te vidéki szatócs! Hát azt hiszed, hogy a rómaiak is datolyán élnek, mint a berberek?

- Az itteni római colonusok szeretik - mentegetődzött a megszeppent Namphamo.

- Szeretik az otthoniak is - jegyezte meg Barbius -, de még kenyérre is alig telik nekik. A colonusokra rossz világ jár. Megsúghatom - halkabbra fogta a hangját, s erre a négy fej ösztönösen összehajolt -, Severus császár hadat vezet a fickándozó caledoniusok ellen, és persze a háborúhoz sok pénz kell meg minden egyéb, csak nem datolya - harsányan felkacagott, a másik három megértően elvigyorodott. - No de azért csak mondd meg, mennyi datolyád van.

- Az egész tripoliszi termés, mondtam már, uram - hencegett Namphamo.

- Mennyi lehet az? - érdeklődött a római.

- Ötven hajórakomány.

Barbius most már torkaszakadtából hahotázott.

- Hát nem bánom, öt hajórakományt átveszek, hadd csemcsejenek rajta a háború alatt a gyermekek meg a katona férjük után epekedő asszonyok. Háromszáz font pisztáciát is berakhatsz. Mikor kerül rá a sor?

- Októberben.

- Helyes, megegyeztünk. Az árakról majd még beszélünk.

- Igenis, uram. Én megmondom az árakat, te elosztod tízzel, és mind a ketten meg leszünk elégedve - jegyezte meg a berber szelíd gúnnyal.

- De a Fúriák csiklandozzák ki a májadat, mi a csudának kéred mindig a tízszeresét annak, amennyit ér? - nevetett Barbius.

- Ilyen az üzlet, uram - felelte bölcsen a berber.

A háború szóra az imént Felix fölkapta a fejét. Most a lovaghoz fordult:

- Barbius, én bölcsen tudom, hogy a katonák nem datolyát esznek, hanem húst meg kenyeret. Ajánlok neked, ha ugyan szállítasz a hadseregnek...

- Polluxra! - csattant fel Barbius - hát ki szállít, ha nem én? Talán a római Pontifex Maximus?

- Hetedízighen áldjon meg az én istenem, Barbius...

- No, ha megvárom, amíg a te szakállas öregistened megáld, fel is kopik az állam! - hahotázott a római. - Bízd csak rám, Felix. Hagyjuk ki az üzletből a mennyei hatalmakat.

- Ahogy parancsolod, uram - hajolt meg a zsidó. - De az áldás csak áldás, hiába. És rajtad bizonyosan megfogam. Tehát ajánlok neked szózott antilophúst...

- Még mit nem! - vágott a szavába a római. - Jó lesz a katonáknak a birka is. Nem ez a fontos, hanem a búza meg az árpa!

- Azt is ajánlhatok, uram, amennyit parancsolsz - szólt közbe Namphamo. - A bennszülöttek termését összevásárolom: az egész a tied.

- Vagyis ötven hajórakomány datolya helyett ötven hajórakomány gabona. Rendben van?

- Rendben van, uram - csillant tel Namphamo szeme -, egy hónap múlva jöhetnek a hajók.

- Értelmes ember vagy te, Namphamo - bólintott elégedetten a római lovag. - A hajók idejében itt lesznek. Igaz is - villant most az eszébe -, rabszolga nincs?

- Ajaj - sóhajtott fel Namphamo -, ez az áru hónapok óta eltűnt a piacról. Érdemleges háború nincs, a déloszi piacon mindössze néhány tucat színész, zenész, tanító meg szakács lézengett a catastákon most tavasszal. A kalózokat kiirtották, ki szállítson rabszolgát a piacra? Csupa nyeszlett alak, kákabélű éhenkórász álldogált ott; markos, dologra való ember egy sem.

- Ha nincs, hát nincs - nyugodott bele savanyú ábrázattal Barbius.

- Bizony nincs, uram, elég baj, pedig hej, mennyi pénzt kerestem rajtuk! - sóhajtotta Namphamo mélabúsan.

- Nos, Felix - fordult most Barbius a zsidóhoz -, te ragaszkodol a drágakövekhez? És Thospitis, te is kitarasz a sericai selyem mellett? Figyelmeztetlek benneteket, hogy sem ametisztet, sem selymet nem esznek a katonák.

- Ó, uram - hajolt meg az örmény -, egyetlen bölcs szavad elegendő volt, s én máris átnyergeltem a gabonára.

- Mondanom sem kell - vágott az örmény szavába Felix -, hogy én is búcsút mondok egy időre az indiai illatszereknek, fűszereknek és selymeknek, s áttérek a gabonaüzletre. Egyiptomból szállítok neked gabonát, uram.

- Mégpedig egyenesen Puteoliba - rendelkezett Barbius. - De a fuvart Leptis Magnán keresztül számítod, értetted?

Felix Tineosus megértőn csippentett a bal szemével.

- Azt mondtad, Namphamo - folytatta Barbius -, hogy a karaván állatbőrt is hoz?

- Mégpedig száz teverakománnyal, uram.

- Kevés - jelentette ki Barbius. - Utasítsd Miggint, hogy legközelebbi útján ezer teverakomány állatbőrt hozzon Phasaniából. Aranyporból meg filigránékszerből nem lehet bőrpáncélt, sisakot meg bakancsot csináltatni a katonáknak! Megértettétek?

Mind a hárman megértették, hogy határtalan üzleti lehetőségek ragyogtak fel szemük előtt, mint tündöklő fénykődők a sivatag látóhatárán, sejtelmes és csöndes alkonyatokon.

Szinte egyszerre pattantak fel a márványpadról, mikor a kikötő felől fülükbe riant az ezüstkürtök érces harsanása.

- A császár partra szállt - jelentette Barbius ünnepélyesen.

Az exedra pillanatok alatt kiürült, a társaság átsétált a Severus-fórum óriási márványlapokkal kövezett, csodálatos terére. Négynyílású hatalmas oszlopcsarnokon léptek be a tündöklő térre, amelyet kétoldalt emeletnyi magas vörös gránitoszlopok szegélyeztek. A hatvannégy oszlop fő külön látványosság volt, mindegyik más: borostyán-, szőlő- és akantuszfonatok váltakoztak rajtuk, s közülük imitt-amott művészi faragású kutyák, lovak, vaddisznók, oroszlánok, párducok, griffek, orrszarvuk, elefántok, nimfák, Erószok és szárnyas Victoriák bukkantak ki. Barbius nem először járt Leptis Magnában; már nem bámulta, csak tudomásul vette a művészetnek ezt a csodáját. De Felix Tineosusnak tátva maradt a szája ámulatában: ilyesmit nem-hogy Caesareában, hanem Alexandriában sem látott még. „Mibe kerülhetett ez? - tűnődött. - Talán ilyen volt valaha a bölcs Salamon jeruzsálemi temploma.” Nagyot sóhajtott, és utána loholt a társaságnak.

Sebbel-lobbal áthaladtak a tizenhárom oszlop csarnokán, és a bazilika mellett kibukkantak az Oszlopos Sugárútra, amely a kikötőtől a nagy fürdőig és a nympphaeumig húzódott. Az egyharmad mérföldnyi egyenes utat száz meg száz tündöklő márványoszlop keretezte, az úttestet színes márványlapok borították. Legalább tizenhat utazóbatár elférne rajta egymás mellett, ha ugyan szabad volna kocsinak egyáltalán bemerészkednie ebbe a ragyogó márványcsarnokba.

A fórumnak az Oszlopos Sugárút felé eső oldalát boltok sora szegélyezte, csupa előkelő üzlet. A nép a vásárcsarnok apró boltjaiban szerezte be a hétköznapi árukat, mindent, amire közönséges embernek szüksége lehet. Lacipecsenyét, frissen sült kolbászt, olajbogyót, dinnyét, uborkát, indiai füget meg efféléket minden utcasarkon árultak, de itt, ebben a márványragyogásban csak a gazdag emberek vásárolhattak. Oszlopos, mozaikos boltok sorakoztak itt, bennük Kelet, Nyugat, Észak és Dél minden kincse: indiai illatszer, sericai selyem, Agathodemon- és Jabadiu- szigeti fűszer, türoszi bíborszövet, aiginai kandeláber, keleti murrhaedény, hegyikristály-kehely, művészi ezüsttárgy, phasianiai filigránékszer, berenikéi elefántcsont fésű, hajtű és doboz, babiloni hímzett szőnyeg, Taprobané szigeti igazgyöngy, Atlasz hegyi citrus asztal, aranyfonállal átszőtt föníciai fátýolszövet, drágaköves gyűrű, fejdísz, nyaklánc és karperec, a mesebeli áruk olyan tömege, amelyet legfeljebb Róma pazar boltjaiban láthatott az ember.

Ha egy-egy tevehajcsár, kikötői rakodómunkás, vidéki paraszt, mesterember vagy rabszolga néhanapján elvetődött ide, ebbe a káprázatos tündéerkertbe, ámultan látta, hogy egy hegyi-kristály-pohár 1000 denariusba kerül, s ez volt a legolcsóbb, egy aiginai kandeláber ára 7500 denarius, egy szép babiloni szőnyegé 100 000 és volt citrussasztal, amelyért a kereskedő 200 000 denariust is elkért, s bizony még a legegyszerűbb borostyán ékszer is belekerült 10 000 denariusba. Az elképedt kézműves vagy rabszolga keserű szájjal állapította meg, hogy egy ilyen semmi ékszer árából egész családjával tíz álló esztendeig megélhetne. Lecsüggesztette fejét, és kiballagott a kikötőbe, hogy egy denarius napszámért valami munkát kapjon.

Barbiusék megálltak az ismerős és divatos asztrológus, Juba boltja előtt, s ebben a pillanatban már fel is bukkant a Sugárút végében a császári menet: elől a kürtösök, utánuk a hatalmas

pannóniai testőrök csillogó páncélban, élükön Tertullus tribunus, mögöttük a kék-sárga egyenruhás császári rabszolgák, aztán a roppant természetű Hyadrius, berber nevén Jader, a császári szertartásmester, nyomukban az előkelőségek: Aulus Triarius Rufinus, a tartományi kormányzó, előtte hat lictor, bárdos vesszőnyalábokkal, aztán Papirius Justus, a császári rendeletek szerkesztője, Paulus császári titkár, Ulpianus jogtudós, a császári tanács tagja, a császári iroda főnöke, végül Vespronius Candidus, a XXII. Primigenia légió Leptis Magna-i cohorsának parancsnoka, teljes díszben: ezüstpáncélja vakítón csillogott a rőt alkonyati napfényben, a vörös bronzforgó merészen tarajlott domborműves sisakján. Felix Tineosusnak reszketett a térde gyönyörűségében.

Négy roppant numida emelte a császári gyaloghintót. Septimius Severus ezúttal pihenni jött, nem a harcias katonai díszruhát viselte; pálmalevelekkel hímzett selyemtóga volt rajta, vállán bíborköpeny, fején aranydiadém. Hintója mellett baloldalt Papinianus haladt, a szikár és ráncos képű jogtudós, praefectus praetorio és a császári levelezés főnöke egy személyben; hegyes orra gonoszul bökött a levegőbe, mintha ezt az egész úrhatnám vidéki várost fel akarta volna nyársalni. Rokona volt ugyan a császárnak, de ezt a fekete várost és Severus egész fekete pereputtyát arisztokrata római szívének egész undorával utálta. De sima modorú, sunyi diplomata volt, maga a megtestesült Próteusz: már szinte hozzáfeketedett a fekete császárhoz.

Severus jobb oldalán Proculus haladt, az orvos: a császár egy pillanatra sem engedte el maga mellől. Egyszerű fehér tunikája szinte kirítt a császár környezetének bíbor- és aranypompájából, sápadt és beesett arca, kopasz feje, őszbe csavarodott körszakállá ama vándorfilozófusokat juttatta eszébe Porphüriosznak, akiket jól ismert görög hazájából, akik úton-útfélen, falun, városban, piacon, színházban, cirkuszban, mindenütt felálltak, és népi kiszólásokkal, apró történetekkel, bölcs példázatokkal fűszerezett beszédükben új és jobb erkölcsöt hirdettek: önzés helyett önfeláldozást, gazdagság helyett szegénységet, szolgaság helyett szabadságot, dőzsölés helyett önmegtartóztatást és végeredményben öröm helyett szomorúságot. Ha igazuk is volt ezeknek a sztoikus és cinikus vándorbölcséseknek abban, hogy mindenki szolgál, aki rabja vágyainak, élvezeteinek és vagyonának, hogy mindenki szegény, aki a művészet és a műveltség örök kincsei helyett a nyomorult aranyat hajhássza, hogy mindenki elszigeteli és kitisztítja magát az emberi társadalomból, aki nem érez közösséget embertársaival, nem volt igazuk abban, hogy tagadták az öröm jogát, borúlátó szemlélődésbe merültek, és holmi mesebeli és misztikus túlvilágban keresték az élet boldogságát és végső értelmét. „Ezek a Krisztus-hívők is ilyenek lehetnek” - gondolta magában Porphüriosz, és mint Epikurosz hűséges híve, szívből megvetette őket.

Most minden szem a császárné drágakövekkel kirakott gyaloghintójára szegeződött. Julia Domna, Kelet gyönyörű virága, ma szebb volt, mint valaha. Kobaltkék indiai selyemruhájának aranyhímzése szikrázott a hunyó nap utolsó sugaraiban, sárga palliuma még jobban kiemelte arca hajnali pirosságát, karjain kincseket érő karperecek, ujjain remekbe ötvözött gyűrűk, fülében aranyba foglalt korallak, a Szatürosz-szigetek kincsei, borostyán melltűjében felkéklett a tízezer évek óta belefagyott hőscincér acélszárnya, fekete hajában gyémántköves aranydiadém tündökölt. Elefántcsont nyelű strucctoll legyezővel hűsítette égő arcát, és az elbizakodott szépasszony fölényével mosolygott az ismeretlen vidéki hódolókra, akik egyébként egy cseppet sem érdekelték. Bal oldalán Ammonarion lépkedett, az udvari fodráslány: elefántcsont fésűvel kezében remegve figyelte úrasszonya hajfürtjeit, jobb oldalán Guddenis, az öltöztetője, mind a kettő sudár természetű afrikai szépség. Guddenis időnkint odanyújtotta Juliának az ezüstitükröt és a rubintköves illatszeres szelencét; a szépasszony ilyenkor egy-egy fölösleges simítást végzett amúgy is kifogástalan szépségén.

A szíriai Julia Domna, akkoriban még Herais, a Napisten emesai főpapjának, Bassianusnak, otthoni nevén Baricnak a leánya volt. Csodákat beszéltek a keleti leány szépségéről, és ha emlegették, legfeljebb Venushoz merték hasonlítani. A főpap gondosan nevelte a gyönyörű leányt, aki a filozófiában, retorikában, irodalomban, művészetben és asztrológiában egyformán kitűnő képzést kapott. Mikor a csillagióslás szabályai szerint elérkezett az ideje, felállította horoszkópját. Futótűzként terjedt el Szíriában a hír, hogy a horoszkóp királyi férjet jósolt Heraisnak. A hír bejárta az egész birodalmat, s eljutott Severus fülébe is, aki akkor már elvált első feleségétől, Marciától. Severus azonnal elküldte bizalmas barátait Szíriába, a követek elálmélkodtak a leány szépségén és bölcsességén, gyorsfutárral jelentést tettek a császárnak, és aztán minden úgy történt, mint a mesékben: a szép szíriai lány a római birodalom császárnéja lett. És Julia Domna megérdemelte ezt a méltóságot: jó szelleme és hűséges társa lett a nagy Severusnak, és a császárnak nem egy áldásos intézkedését neki köszönhetette a birodalom.

Most a császári pár két fia következett: Caracalla, a birodalom legszebb reménysége, és Geta, a rossz fiú, aki később tengernyi bánatot okozott szüleinek. Fényes testőrszakasz zárta be a menetet. Az udvari léhűtők, szakácsok, borbélyok, dögönyözők, lovászok, ruhatárosok, pohárnokok, írnokok és egyéb rabszolgák csapata megkerülte a régi fórumot, és egyenesen az Orpheusz-villába ment, a császári nyaralóba, hogy még az uralkodó megérkezése előtt mindenki a helyén legyen. A császári menet végighaladt az Oszlopos Sugárúton, a nymphaeumnál bekanyarodott, s a színház és a vásárcsarnok mellett hömpölygött végig, egészen a villáig. Útközben mindössze a vásárcsarnoknál zavarta meg a bevonulás ünnepélyességét egy kis kavarodás: két egyiptomi hajba kapott egy vég finom posztón; már mindenben megegyeztek, mikor a vevő megmakacsolta magát, és nem akart fizetni, amíg az aedilis a városi hiteles mértékasztalon le nem méri a posztót. A vevőnek lett igaza: a másik egyiptomi meg akarta csalni. A hangos handabandázásnak és barbár rikácsolásnak a császár is fültanúja volt, de mire gyaloghintója odaért, az aedilisek botja elysiumi nyugalmat teremtett, úgyhogy Severus már csak boldog és hódoló ábrázatokat láthatott.

Így vonult be Leptis Magnába az Irisz császári gálya értékes rakománya.

Barbiusék hódolata azonban csak idáig tartott; itt elszakadtak a díszmenettől, mert a vásárcsarnok, őszintén szólván, a császárnál is jobban érdekelte őket. A karaván érkezésének híre már a vásárcsarnokot is fölverte: óriási volt az izgalom és a tülekedés. A helyi kalmárok nem is sejtették, hogy minden izgalom hiábavaló: nekik még csak morzsák sem jutnak a mai szállítmányból, sem azokból, amelyek - ha Barbius terve beválik - ezután érkeznek majd. Márpedig Barbius - ez köztudomású - csalhatatlan.

Palotának is beillett volna az Orpheusz-villa, díszkertjével, tágas termeivel, pazar mozaikjaival és falfestményeivel, labirintusával, amelyben oly sokszor eltévedtek a gyerekek, pompás kis gőzfürdőjével és oszlopos tornacsarnokával, ahol Severus nemegyszer vívott ökölviadalt kamaszodó fiaival. A villa egész területe, a hozzá tartozó olajfaültetvénnel együtt nem volt több húsz jugerumnál, s ebből maga a villát övező díszkert két jugerumot foglalt el. A fehér márványkerítés mögött ciprusok, piniák, ecetfák, pisztáciák, mirtusz- és borókabokrok, fényes levelű calotropiscserjék sűrűje rejtegette a kíváncsi szemek előtt a császári villát. A fiúk, kisgyerekkorukban, sokat játszadoztak a calotropis furcsa gyümölcsével, amelyet a bennszülöttek osurnak neveznek: olyan, mint a legszebb piros alma, s mégsem alma; belül üres, és ha felpukkantják, barna por száll fel belőle. A rakoncátlan kisfiúk hej, de sokszor bemaszatolták vele pirosbarna ábrázatukat!

Bodorrózsacserjék övezték a lantpengető Orpheusz fehér márványszobrát, amelynek nemes anyagát, a marmor Lunensist ugyancsak a „márványcsászár”, Agathopus szállította Leptis Magnába. Amint a villa kitárt kapuján bevonultak a gyaloghintók, és a császári ház tagjai kiszálltak, az Orpheusz-szobor tövében mély meghajlással köszöntötte Severust gyermekkori játszótársa és most a villa és a kis birtok felügyelője, Namgedde, római nevén Nigidius, de ugyanebben a pillanatban boldog csaholás közben nyaldosta végig a császár aranysarus lábait és agyongyűrűzött ujjait Lüdía, legkedveltebb vadászkutyája. Julia Domnát térden állva üdvözölte Lilloria, a rabszolgalány, a császárné ruháinak és cipőinek gondozója. Kiszaladt a fiúk kedvence, a másik háziállat, az egerek réme, a vörösbarna bundás, fehér hasú óriás menyét, amelyet a fiúk Musculusnak, Egérkének becéztek.

Azon az estén már semmi nevezetes dolog sem történt. A kíséret elhelyezkedett, a császár egy órát töltött a pompás gőzfürdő melegvizes medencéjében, aztán elfogyasztották egyszerű vacsorájukat - ezúttal csak phasianiai fácánpecsenye volt, mézben főtt körtével és őszibarackkal; utána egy kis campaniai sajt. Aztán nyugovóra tértek: a kertet, a villát, a várost, a birodalmat betérítette az éjszaka aranycsillagos fátyola, csak a hatalmas Molosszosz-vérebek virrasztottak a márványkerítés tövében, s a villa körül mereven, mint márványszobrok gyűrűje, feszült a pannóniai testőrök lándzsás, mellvértes, sisakos sorfala.

A császár aludt.

A rekettyebokrok pillangós virágai, az illatos arfegfű bugái, az üröm sárga bokrétái, a levendula ibolyaszín virágfejecskéi, a rozmarincserjék halványkék virágkúpjai kíváncsian pillantottak fel, mikor másnap reggel a császár frissen és jókedvűn belépett a peristylumba, és leült a bársonypárnákkal bélelt öblös márványkarosszékbé. Régen nem látták gazdájukat, s finom fejecskéik most mintha kecsesen bókolnak volna előtte a könnyű reggeli szellő simogatására. Severus citruszsámolyon nyugtatta lábait, a hű Lüdía leheveredett előtte, és várakozón tekintett fel urára. A virágok bolondul illatoztak, a nap szelíden sütött, a szökőkút simogató hűvösséget permetezett Severus arcába, egyetlen hang se rezzent sehol, a csönd szinte búgott: a császár boldog volt.

Alig fél óráig tartott ez a ritkán élvezett magányosság, mert a tablinum nehéz vörös bársonyfűggönye meglebbent, és belépett rajta a testőrszakasz parancsnoka, a kerti virágoknál is illatosabb Tertullus tribunus. Sárga selyemtunikája fölött a katonás ezüstpáncél szinte szégyellte magát, pedig maga a páncél is csak afféle „békepáncél” volt, társasági használatra, vékony, mint a pergamen: valóban, pergamoni ezüstművesek remekelték. Közepén aranyozott nap sugárzott, a XXII. légio jelvénye.

- Augustus - jelentette a tiszti egyenruhába öltözött aranyifjú -, a tisztelgő látogatások ügyében Hyadrius jelentkezik.

- Tertullus - vont össze szemöldökét a császár -, hányszor mondtam, hogy ne öltözz ficsúrnak! Olyan vagy, mint Parisz, a pantomimus-táncos a színpadon. Aztán miféle aranylánc fityeg a csuklódon?

- Augustus - dadogta a tiszt -, egy római hölgy tüntetett ki vele... megígértem, hogy mindig viselem...

- De szolgálatban nem! - reccsentett rá a császár, inkább elnézőn, mint szigorún. - Azonnal vedd le! - és elnevette magát.

- Uram - ellenkezett a tiszt, kissé szégyenlősen -, nem lehet... nincs kapcsa... összeforrasztattam...

- No, majd én - gyötörte tovább Severus -, add ide a csuklódát.

És saját felséges ujjaival szakította szét a vékony aranyláncot, aztán visszaadta Tertullusnak.

- Jöhet Hyadrius - intett.

Hyadrius kibontotta a papirusztekerceset, és hosszú névjegyzéket terjesztett a császár elé.

Severus összehajtogatta a tekerceset, és visszaadta Hyadriusnak.

- Jader - szólította meg az ünnepélyes szertartásmestert -, ez sok. Bejöhet Subatianus, a decuriotanács elnöke, Porphüriosz, a kereskedők küldöttségével, Rufinus proconsul meg Vespronius, a légio parancsnoka. Nem bánom, tisztelegjenek, ez a hivatali kötelességük. De ennyi elég. Utána azonban két hétig senkit sem akarok látni, még téged sem. Pihenni jöttem, nem uralkodni.

- Ahogy parancsolod, Augustus - hajolt meg Hyadrius.

Severus röviden végzett a hódolókkal. Subatianusnak sikerült eldadognia az üdvözlő beszédet, a császár megdicsérte a város rendjéért. Ugyancsak megdicsérte Triarius Rufinus proconsult is, miután jelentését kegyesen jóváhagyta. Porphüriosz remekbe készült szónoklatát végig sem hallgatta; közbevágott, és megkérdezte, hogy megérkeztek-e a vadállatok.

- Csodálatos vadállatok érkeztek, Augustus - hajolt meg a vadállatok kövér királya -, egyebek közt három olyan hatalmas párduc, hogy ilyeneket még magam sem láttam. Róma népe ujjongani fog.

- Én is örülök, és köszönöm neked, Porphüriosz - mondta rá a császár.

Porphüriosz meghajolt, arca a szokottnál is kerekrebbre terült, felfénylett rajta a hódolat mosolya: Severus a nevetős holdtányérra gondolt, és csintalan mosoly villant őszülő bajusza árnyékában.

Ebben a pillanatban a császár meglátta a küldöttségben Barbiust, és nyomban odaintette:

- Barbius lovag, a rizs?

- Megérkezett, Augustus, és még tegnap este ideszállítottam a villába.

Severus egyszerre fölélénkült:

- Köszönöm, Barbius, igazán melegen köszönöm. Nemhiába bíztam benned. Ulpianus - szólt oda a mellette álló udvari titkárnak, aki íróta-blával a kezében leste a császár utasításait -, Barbius lovagnak a polgári érdemrend koszorúját adományozzuk.

- Ó, uram - hajolt meg Barbius -, köszönöm kegyességedet. - Ebben a pillanatban a rizsszámlára gondolt, és hideg futott végig a hátán.

- Mily furcsa játéka a sorsnak! - jegyezte meg odakint az átriumban Felix Tineosus, némi irigységgel. - A császár ma indiai rizspépet ebédel, s nem is fogja tudni, hogy én szereztem neki.

- Nyugodt lehetsz - vágott vissza Barbius -, még a nagyapádat is megemlegeti, mikor Nigidius majd bemutatja neki a rizsszámlát.

- Arról meg éppenséggel te jutsz eszébe, nem a szegény caesareai kereskedő - torkolta le Felix.

Az átriumban várakozó Vespronius Candidus felfigyelt a vitára, és megkérdezte: mibe is került hát ez a híres rizs, hogy annyit vitatkoznak rajta.

- Legátus - háritotta el Barbius a kínos kérdést -, nem mondhatom meg. Oly csekély összeget számítottam érte, hogy a császár könnyen gyanút foghat, nem ajándékba adtam-e neki. Márpedig ugyebár, ilyesmivel nem sérthetem meg az Augustust?

- Valóban, Barbius lovag önzetlensége közmondásos - jegyezte meg Felix epésen.

Közben a legátust szólította a szertartásmester. A parancsnok kihallgatása is rövid volt; a császár közölte vele, hogy egy óra múlva a tanácsban úgyszólván megtárgyalják a fontos katonai kérdéseket. De Vespronius engedélyt kért, hogy egy jelentést mégis előterjeszthessen. A császár kegyesen bólintott.

- Augustus, jelentenem kell, hogy Gasara Palmata oázis helyőrségének parancsnoka, Avidius Quinctianus tribunus, egykori katonabajtársad és barátod, egy héttel ezelőtt meghalt. Tegnap este hozta meg a hírt a karaván katonai fedezetének parancsnoka, Scappius centurio.

- Ó, szegény barátom - sóhajtott fel Severus, szemlátomást megindultan. - Derék bajtárs volt. Ha tudtam volna, hogy beteg, megvizsgáltattam volna Proculusszal. Sajnos, már nem segíthetünk rajta. Intézkedjél, hogy méltó síremléket állítsanak neki.

- Már ő maga elintézte, Augustus - jelentette a parancsnok -, előre elkészíttette a sírkövét, maga szerkesztette meg a verses feliratot. Itt van, uram, ezt is elhozta Scappius.

- Ez az igazi római - kiáltott fel a császár, miután elolvasta a verset -, holtában is az élet örömeit hirdeti! Nos, köszönöm, Vespronius, a tanácsban találkozunk.

Még le sem omlott a bársonyfüggöny a legátus mögött, máris halkán nyílt a peristylum hátsó ajtaja, és belépett Proculus, akinek szabad bejárása volt Severushoz a nap bármely órájában. Mögötte feszesen és kissé megilletődötten lépkedett a kék tunikás étkező rabszolga, óriási ezüsttálal kezében. A tálon, hegyikristály-tányérban, a mesebeli rizspép gőzölgött.

- Uram - kezdte Proculus -, ma megkezdjük a diétát. Íme, a rizspép. Fogyaszd jó étvággal, s adja vissza régi egészségedet. Mától kezdve tilos a fűszer, a bor, a nyers gyümölcs, a bab, a borsó, a káposzta... Különben a szakácsot már kioktattam.

- Vagyis minden tilos - dohogott a császár, és szorgalmasan kanalazta a mézzel édesített pépet. - Egyébként ez a rizs finom... Te vagy az egyetlen ember a birodalomban, aki nekem is parancsol. Különben hidd el, nem a magam kedvéért vállalom ezt a koplalást. Azt hiszem, a birodalomnak még szüksége van rám.

- Úgy van, uram, és tartson meg az istenség népeid javára...

- Melyik istenség? - szólt közbe Severus.

- Az istenség... - dadogta Proculus - amelyiket parancsolod, uram. Én hiszem, hogy az én istenem gyógyít meg téged.

- Hagyd abba ezt a kenetes sopánkodást, Proculus. A tudományod gyógyít meg engem vagy senki sem. Hagyd békén az isteneket! Ők, a tieddel együtt, a műveletlen múlt mosolyra ingerlő hagyományai. És boldogok, mert nincsenek. Seneca mondta: „Nem voltál, nem leszel, ez a boldogság netovábbja.”

- Augustus, tudod: hű szolgád vagyok és mindhalálig híved. Rendben van: nincsenek istenek. De vannak istenhívők, ezek pedig emberek. A te népeid. Hadd éljenek úgy, ahogy akarnak.

- Nekem mindegy - legyintett a császár -, felőlem imádhathják akár a krétai Tüphont is, csak a birodalom érdekeit és parancsait tartsák tiszteletben. A babonák elmúlnak, a birodalom örök.

- Igazad van, Augustus. De hadd jegyezzem meg, hogy a babonák kiirtásában nem lehet hívebb szövetségese, mint a Krisztus-hívők közössége...

- Már megint prédikálsz, Proculus. Hányszor mondjam, hogy a ti babonátok éppen olyan, mint minden más babona. A tiétek is elmúlik egyszer, erre mérget vehetsz.

- De mivel a Krisztus-hívők is alattvalóid - kockáztatta meg most merészen Proculus -, kegyeskedjél megengedni, hogy a Leptis Magna-i Krisztus-hívők közösségének püspöke színed elé járulhasson.

- Mi az a püspök? - kérdezte Severus.

- Az egyházközség vezetője. Achaeus a neve. Idekint várakozik.

- A kedvedért, de csak a kedvedért, Proculus... nem bánom, meghallgatom.

Proculus máris félrelebbentette a bársonyfüggönyt, és szólította a püspököt. Achaeus földig hajolt a császár előtt.

- Achaeus - szólította meg a császár barátságosan -, mit kívánsz tőlünk?

- Augustus - kezdte Achaeus -, irgalmazz nekünk!

- Mivel bántottalak én benneteket? - csattant fel Severus.

- Jóságos uram, te semmivel sem. De a karthágói városkormányzó, Scapula, kegyetlenkedik ottani testvéreinkkel, kivégezteti a Krisztus-hívőket. Ez velünk is megtörténhetik.

- Bizonyára megérdemelték a súlyos ítéletet - mondta rá a császár. - Talán nem voltak hajlandók áldozni a császár géniuszának?

- Ezt a Krisztus-hívők nem tehetik, uram. Mi csak a mi Krisztusunknak áldozunk, kenyérrel és borral, vértelen áldozattal.

- Pontosan úgy, mint a Mithrász-hívők. De azok legalább, éppen úgy, mint az Ízisz-hívők vagy a zsidók, nem tagadják meg a császár géniuszától azt az ugyancsak vértelen néhány tömjén-szemet.

- Mi bálványszobrok előtt nem áldozhatunk, uram. És különben is: semmi közünk sincs a zsidókhoz.

- Lárifári - vágott szavába a császár -, a zsidók azt mondják, hogy ti eretnek zsidók vagytok. Hallottam a karthágói esetről: kivégeztek néhány babonás rajongót. Ez mindennapos eset ekkora birodalomban. De jobb volna, ha betapasztanátok annak az izgága Tertullianusnak a száját! A múltkor Papinianus beszámolt nekem ennek a nagyszájú rétornak az úgynevezett védőiratáról. No, mondhatom, ennél ostobább zagyalékot még nem firkáltak össze Cicero zengzetes nyelvén. Mondom, jó lesz, ha befogja a száját, mert én, Polluxra! egyszer istenigazában betapasztom!

- Augustus - csillapította Proculus -, adj ki rendeletet, és szabályozd a Krisztus-hívők helyzetét. Mindössze ezt kéri tőled a püspök.

- Együgyű kérés, lásd be, Proculus - pattogott a császár. - Az ő helyzetük éppúgy szabályozva van, mint minden más római polgáré.

Proculus arca elkomorult, a vén Achaeus lehorgasztotta fejét. A császár meglepetten nézett az orvosra:

- No, mi az, Proculus? Elszontyolodtál? - mosolyodott el Severus. - Ejnye, igazán nem akartalak megszorítani... Jó, jó, hát majd a császári tanácsban kezünkbe vesszük ezt a nesze

semmi fogd meg jól ügyet... De azt tudomásul kell vennetek - fordult most Achaeushoz -, hogy a császár génusza előtt áldoznotok kell! Megértetted?

- Bocsáss meg legkisebb szolgáltnak, Augustus - felelte a püspök -, nem értem.

- Nem érted? - csodálkozott a császár. - De hát ez csak érthető! Tulajdonképpen mi a foglalkozásod?

- Péksegéd vagyok, uram, Mettun pékműhelyében.

- Vagy úgy? - derült fel Severus arca. - Persze, nem tanultál filozófiát meg retorikát.

- Én csak a Krisztus bölcsességét tanultam, uram. Az evangéliumot.

- Mi az? - fordult a császár Proculushoz.

- Az evangéliumok a mi szent irataink - világosította fel az orvos.

- No, akkor mindent tudok - jegyezte meg a császár, és ingerült hangon folytatta: - Menj vissza Mettun műhelyébe, és süss jobb kenyeret a népnek, ennél okosabbat nem tehetsz. Ne avatkozzál a filozófusok dolgába, anélkül is elég zagyvaságot locsognak össze. No, kifárasztottál. Mehetsz.

Achaeus mélyen meghajolt, és görnyedten, öregesen kitípett a peristyliumból.

Proculus lecsüggesztette fejét, és némán állt Severus előtt. A császár fölkel, megindult cubiculum felé, hogy a tanácskozás előtt még kissé kipihenje magát, s mentében odaszólt az orvosnak:

- Nagyszerű orvos vagy, Proculus, áldjon meg Aesculapius mind a két kezével - aztán harsányan elnevette magát, és hozzátette -, de sajnós, csapnivaló filozófus!

Vidám nevetése még akkor is harsogott, mikor a cubiculum nehéz bársonyfüggönye összecsapódott mögötte.

Mikor a császári tanács tagjai körülülték a tablinum hatalmas márványasztalát, a falfestmények játékos apró Erószai csúfondárosan nevettek le a zöld márványlap fölött meredező fekete, barna, szőke, vörös és ősz szakállakra, amelyek fölött jogi és katonai tudományokkal tömött koponyák domborodtak. Severus úgy kívánta, hogy a tanácsban mindenki rövidre fogja a szót, így hát sok bölcsesség bennrekedt ezekben a koponyákban. De szerencsére a ki nem mondott államférfiúi bölcsességek miatt még sohasem esett baja a birodalomnak.

Papinianus kezdte:

- Urunk parancsára ma szabályoznunk kell a Krisztus-hívő zsidók felekezetének helyzetét. Az Augustus ugyan nem látja, mi szabályozni való van ezen. Lenyakaznak néhány makacskodót, néhány oktalan rajongót, mert nem akarnak áldozni a császár génuszának. Ez merőben új neme a felségsértésnek! S ha kivégzik őket, az kifogástalanul törvényes eljárás, csak ők fűjják fel az ilyesmit vértanúságnak. Nevetséges erőlködés, hiszen akkor Eunust is ki lehet nevezni vértanúnak meg Spartacust is, vagy akár a Gracchusokat és Catilinát is. Az igazság az, hogy valamennyien hitvány lázadók voltak, s ezért sújtott le rájuk az igazságszolgáltatás ökle... Ma azonban megjelent az Augustus előtt a helybeli Krisztus-hívők vezetője, Achaeus péksegéd...

Itt Ulpianus hangosan elnevette magát, a tanácson is harsány derűtség gyöngyözött végig, Severus fölkapta a fejét, Papinianus folytatta:

- ...és alázatosan könyörgött, hogy a császár vegye védelmébe a Krisztus-hívőket. Urunk, egyes-egyedül a kitűnő Proculus kedvéért, megígérte neki, hogy rendelettel szabályozza helyzetüket. Az Augustus szeretné hallani, miként vélekedtek az ügyről.

A tanács tagjai általában csodálkoztak, hogy ilyen jelentéktelen ügyben véleményt kell mondaniok, s tulajdonképpen nem is volt véleményük róla. Papirius kissé gúnyosan megjegyezte, hogy nem létező kérdéseket nem lehet megoldani; Ulpianus jogászi fölényrel megokolta javaslatát, hogy térjenek napirendre a kérdés fölé. Rufinus proconsul bevallotta: azt sem tudta eddig, hogy egyáltalán vannak Krisztus-hívők a városban, s úgy vélekedett, hogy egy péksegéd babonája mégsem foglalkoztathatja az Augustusi vagy a császári tanácsot. Kijelentette, hogy ez a zsidó felekezet eddig még semmi bajt sem okozott, de ha megmoccanak, becsukhatja a péksegédet, és vége!

- Nono - szólalt meg a császár -, ha nem követett el semmit sem, minek becsukatni?

- Csak a rend kedvéért - jegyezte meg Rufinus, most már kevésbé harciasan.

Vespronius Candidus legátus oda sem figyelt; az egész tárgyalás alatt irataiban lapozgatott.

Mivel eddig senkinek sem volt életrevaló ötlete, maga a császár oldotta meg a kérdést.

- Papirius - szólt oda a császári constitutiók szerkesztőjének -, jegyezd. Ha baj van, a bajt nem felületesen kell gyógyítani, hanem a gyökerét kell elvágni. Rendeletet adunk ki, hogy a zsidó hitre senkinek sem szabad áttérni, s hangsúlyozzuk, hogy ez a rendelet érvényes a Krisztus-hívő zsidókra is. Szóval téríteni is, áttérni is tilos! Akik a rendeletet megszegik, halállal bünhődnek. Ezenkívül ha valaki megtagadja a katonai vagy hivatali eskütételen az áldozást a császár géniusza előtt, ugyancsak halállal bünhődik, mivel ez felségsértés, egyúttal pedig államellenes lázadás. A császár géniuszának tisztelete a birodalom épségének és fennmaradásának egyetlen biztosítója.

A császár elhallgatott, Papirius lázasan jegyzett, a tanács tapsolt, mint mindig. Vespronius odasúgta Papinianusnak, kissé gúnyosan:

- Ez valóban józan és okos megoldás. Látszik, hogy a császár nem jogász.

Papinianus sértődötten fölkapta a fejét, hegyes orra szinte fölnyársalta a csípős nyelvű katonát.

Azonban Vespronius Candidus éppen most felállt, bronzveretű kardmarkolata megcsörrent, amint beleütődött a márványasztal lapjába, papirusz-tekercei megzizzentek, és máris olvasta előterjesztését a britanniai hadjáratról.

Most a jogászok unatkoztak, bár a tárgy inkább izgalmas volt, mint unalmas. Papirius Justus azt hitte, hogy egy darabig pihenhet nádtolla, de keservesen csalódott. Severus máris odaszólt, hogy pontosan jegyezze a legátus előterjesztését, mert javaslatának fontos következményei lesznek a polgári élet területén is. A jogászok felfigyeltek erre a bejelentésre, Papirius is megadta magát, és újra nekifeküdt a gyorsírásnak.

Vespronius recsegő hangon pattogtatta a szavakat, mintha vezényelt volna:

- Britannia tartományunkban már évtizedek óta zavartalan békességben éltek a római sas védőszárnyai alatt a meghódított kelta törzsek. Mióta a dicső emlékü Hadrianus császár megerősített sáncsal zárta el a római Britanniát a folyton fészkelődő vad caledoniusok elől, britanniai gyarmataink békéjét semmi sem zavarta. Antoninus Pius császár, éppen negyven évvel ezelőtt, a Hadrianus-sánctól északra mintegy száz mérföldnyire, még egy erős sáncot építtetett, s most már azt hihettük, hogy Britannia megtámadhatatlan. Éppen ezért sajnálatos, sőt felháborító, hogy miután dicsőségesen uralkodó Augustusunk az egész birodalomban

rendet és békét teremtett, s még a keleten garázdálkodó parthusokat is térdre kényszerítette, ezek a bitang caledoniusok megint fickándozni kezdenek! Nem tűrhetjük, hogy tovább packázzanak velünk! Egyszer s mindenkorra el kell tiporni ezeket a vad és műveletlen barbárokat, akik nem akarják belátni, hogy Róma csak a javukat akarja...

- Úgy van! - helyeselt Papirius, és egy pillanatra megpihent, szüntelenül percegő nádtollát belemártotta a tintába, utána pedig nyomatékosan megismételte: - Úgy van!

- Lám, a brit törzsek megtanulták, hogy a római impérium valóságos áldása országuknak - jegyezte meg csöndesen Ulpianus. - Az eburacumi helytartó jelentéseiből tudjuk, hogy békeségben dolgoznak, birkanyájaik ontják a legfinomabb gyapjút, és ha a publicanusok meg is szorítják kissé az adóprést, ők némán fizetnek, tovább dolgoznak, és nyilván boldogok, hiszen meg sem moccannak.

- No, csak próbálnának megmoccanni - csörrentette meg a kardját Vespronius -, a II. Augusta légió és a XX. Valeria Victrix légió majd a fejükbe verné, mi is az a Pax Romana!

Proculus az egész tanácskozás alatt ott ült a császár mellett, bár nem volt tagja a tanácsnak. De az Augustus egészségére vigyázni kellett: Severus vérmes és hirtelen haragú ember volt, s minden izgalom súlyosbíthatta volna betegségét. Most Proculus valamit súgott az imperátor fülébe. Severus gyűrűjével kopogott az asztalon:

- Folytasd, Vespronius - szólalt meg erélyesen.

- Parancsodra, Augustus - recsegett újra a legátus hangja. - Úgy gondolom: a birodalomnak ebben a legészakibb csücskében is nyugalmat kell teremtenünk. Végre le kell hűtenünk a vad caledoniusok forró vérének. Nem lesz ugyan könnyű munka, mert ezek a hegyi törzsek vadabbak a vadállatoknál, erős, edzett, óriás termetű, vakmerő barbárok, kitűnő íjászok és dárdavetők, úgyhogy válogatott csapatokat kell harcba vetnünk ellenük. De mielőtt áttérnénk a részletekre, felteszem a kérdést: elhatározza-e a császári tanács a britanniai hadjáratot?

Severus fölkapta a fejét, és erélyesen kijelentette:

- Igen!

A tanács tagjai engedelmesen rábólintottak.

- Akkor tehát javasolom: a britanniai hadjáratra mozgósítsuk a három legkitűnőbb és legmegbízhatóbb légiót. Ezek: a X. Fretensis légió, a XX. Valeria Victrix légió, a XXII. Primigenia légió. Ez összesen 18 000 harcos, a műszaki és málhás csapatokkal együtt 20 000. Mivel a XXII. légiót kivonjuk Afrikából, helyette a Kürenaika légió és a III. Augusta légió egységei maradnak itt helyőrségül. Minthogy az esetleges nyugtalankodás megelőzésére Germánia, Gallia, Rhaetia és Illyricum helyőrségeit is meg kell erősítenünk, Itáliában mindössze az Augustus leghűségesebb légiója, a II. Italica marad, s ezenkívül Rómában és Róma környékén, Castra Albanában, a II. Parthica légió egy cohorsa: összesen 6600 ember. Ez Itália védelmére elegendő. Hozzájárul ehhez a tanács?

Megint a császár felelt:

- Igen!

Most Vespronius ismertette a felvonulás tervét. A császár előtt ott feküdt a katonai térkép, rajta a pirossal jelzett útvonal. Végighúzta ujját a térképen, megállt a jelzett arcvonalon, bólintott és rámondta:

- Igen!

A jogászok annyit sem értettek az egészből, mint tyúk az ábécéből. Bólintottak. Vespronius folytatta:

- A tanács egyhangú határozata után egy kérdést kell megoldani, ez pedig a hadsereg kiegészítése, felszerelése és ellátása. A friss legénység toborzását és ellátásának megszervezését elintézik a frumentariusok. Marcus Nummius Umbrius, a frumentariusok főparancsnoka, érti a dolgát. Mindössze négyezer emberünk hiányzik a légiók hadilétszámaához: ezt a négyezer embert Umbrius a parasztokból könnyűszerrel összeszedi. Már úgy értem, hogy akár szépszerével, akár némi enyhe... - Vespronius megakadt.

- ...biztatással - segítette ki Papinianus, és alig észrevehetően elmosolyodott: meglehetősen lenézte ezeket a faragatlan katonatiszteket, akik nem ismerik a retorika arany szabályait, és a legegyszerűbb mondatokba is beletörik a bicskájuk.

- ...biztatással - kapott a szón Vespronius. - Szép szál legények lesznek, erről kezeskedik Umbrius; hogy pedig vitézül fognak harcolni, azért jótállunk mi, katonák, feltéve, hogy a hadsereg megkapja a megfelelő, úgy értem: bőséges élelmiszer-ellátást!

- A latifundiumok aligha járulhatnak hozzá a hadsereg ellátásához, hiszen termésükre szüksége van a polgári lakosságnak s főképpen Róma éhes és nyugtalan népének, mindenekelőtt a 100 000 római naplopónak - szólalt fel Rufinus. - A szenátus ugyan udvariasan munkátlanoknak nevezi őket, de akármi a nevük, csak ezt ordítazzák: „Fanem et circenses!” A hatóság pedig tömi őket, hogy a világért föl ne lázadjanak!

- Ne bántsát Róma népét - szólt közbe a császár, aki maga is szívesen tömte ezt a sok százezer fejű tömeget: így biztosította magát a lázongások és forradalmak ellen. Ingyen kenyér, ingyen játékok, néhanapján egy kis ingyen hús meg bor: Severusnak és elődeinek állambölcselete szerint ez volt a forradalmak leghatásosabb ellenszere. - Hűségéért igazán csekély jutalom az a kis kenyér meg olaj.

- Alázattal megjegyzem, Augustus - folytatta szelíd mosollyal Rufinus -, nem győzzük.

A jogászok összenéztek, Vespronius szeme villámokat lövellt a proconsul felé, a császár pedig váratlanul és minden udvari szertartási rend ellenére nagyot csapott tenyerével az előtte heverő térképre:

- De győzzük! - csattant fel a hangja. - Majd megmutatják a frumentariusok, hogy a zsugori colonusokból mi mindent ki lehet még sajtolni!

Proculus csillapítani akarta a császárt:

- Augustus, kérlek...

Severus most már enyhébb hangon folytatta:

- Az afrikai colonusokat te magad fogod megcsapolni, Rufinus! - és nagyot nevetett.

A feszültség egyszerre feloldódott, a tanácsurak együtt nevettek a császárral, tartózkodón és illedelmesen, Rufinus pedig azonnal belátta, hogy amit a császár akar, azt győznie kell a lakosságnak, elsősorban a parasztoknak. Meghajolt Severus felé:

- Parancsodra, Augustus. Afrika teljesíteni fogja hazafias kötelességét.

- Megnyugtatlak: Itália is - tette hozzá a császár.

Vespronius rendületlenül tovább pattogott:

- Az egyiptomi gabona és az egész birodalomra kiterjedő frumentatio elegendő lesz a hadsereg ellátására a britanniai hadjárat alatt. Umbrius becslése szerint maguk az itáliai colonusok

bízzást vállalhatják egy teljes légió ellátását akár három esztendőre. De ezek a bűdös parasztok letagadnak meg eldugnak mindent, aztán csak sopánkodnak meg jajveszékelnek. De Polluxra! Umbrius kipiszkálja az utolsó zsák búzájukat is...

Rufinus megint mondani akart valamit, de a császár fölkapta a fejét, merőn ránézett, Rufinus lenyelte a mondanivalóját.

- Hozzájárul a tanács a toborzáshoz meg a frumentatiohoz? - kérdezte Vespronius, teljesen fölösleges módon.

A tanácstagok rábólintottak.

- Vespronius, befejezted? - kérdezte a császár kissé unottan.

- Már csak egy kérdés van hátra, Augustus - jelentette a legátus -, a hadsereg felszerelése. Az afrikai gabonaszállítást kereskedőkre kell bízunk, úgyszintén a műszaki felszerelés, csákányok, ásók, edények, fegyverek, bakancsok szállítását is. Azt hiszem, erre nincs alkalmasabb ember Barbuius lovagnál.

- Úgy van! - rikkantotta lelkesen Papinianus, és egyszerre minden ábrázat egyetlen boldog mosollyá szélesedett. Már föl sem kellett tenni a kérdést, hogy hozzájárul-e a tanács a javaslathoz. Barbuius egyetlen győztese lett a háborúnak, abban a pillanatban, amikor a nevét kiejtették.

Barbuiusnak mindenki a zsebében volt.

A PÁRDUC

Avillius, a sentinumi Vettius-uradalom colonusa, fáradtan ballagott lefelé a domboldalon. A délutáni nap halványuló sugarai bágyadtan furakodtak keresztül a szilfákra futtatott szőlő sátorán, és szelíden simogatták a duzzadt fürtök pohos bogyóit. Mézes illatok kóvályogtak a levegőben, falánk feketerigók csipkedték szemtelenül az érett szőlőszemeket, az olajfák fekete bogyói zsírosan gömbölyödtek ki az ezüstös-zölde levelek közül. Avillius mohón szívta tüdejébe a sűrű, mézillatos levegőt, igyekezett jóllakni vele, mert bizony, mi tűrés-tagadás, éhes volt.

Távolabb, a Cupra hegy tetején, rozsdállani kezdtek már az óriástölgyek fekete-zöld levelei. Avillius irigyen gondolt az urasági disznócsordákra, amelyek a tölgyrengetegben makkoltak. Bizony szívesen megevett volna néhány marék parázson pirított makkot, de a tölgyest is, a méhest is, az olajfaerdőket is, a szőlőket is a csőszök valóságos raja őrizte: ezek a hitvány urasági kopók minduntalan kibukkantak a fák meg a bokrok mögül, korbáccsal a kezükben, s kegyetlenül elverték a tolvaj parasztot, néha még a foszladozó tunikáját is lehúzták róla, s úgy zavarták haza, ők persze torkig zabálták magukat szőlővel, olajbogyóval, gyümölccsel. Ezek aztán jól éltek, akárcsak a halastavakon dolgozó halász rabszolgák: vigyázhatott rájuk akárhány felügyelő, ők naponta jóllaktak nyáron sült hallal.

De bizony a többi rabszolganak nem volt ilyen aranyélete. A kőbányákban láncra verten dolgoztak, és az irtózatossá, embertelen munkára gyilkolta őket. A földeken, tűző nyári napsütésben, nyomorult, kiéhezett testük fölmondta a szolgálatot, egymás után dőltek ki. De az erősek és egészségesek is csak ímmel-ámmal végezték a munkát: mit törődtek vele, hogy gaz veri föl a vetést, hogy elkésnek az aratással, és kipereg a szem, hogy csépléskor ebek harmincadjára kerül a gabona színe-java! Ha senyvedtek az állatok, senyvedjenek; ha hullottak, hulljanak; ha koplaltak, koplaljanak! Ők is koplaltak, s eb, aki sajnálja a másét, főképp pedig az uraságét.

Innen a dombtetőről messzire ellátott: a távolban megcsillant előtte Sentinum fórumának márvány oszlopsora, és fölsejlett a Jupiter-templom vörös-kék-arany párkányzata. Messzemenne a Via Flaminia szalagja szürkéllett, s rajta innen és túl a Vettius-birtok terpeszkedett, 40 000 jugerum egy tagban: valóságos külön tartománya a dúsan termő, gazdag Umbriának. És ebből a mérhetetlen birodalomból egy talpalatnyi föld sem az övé - gondolta magában elkeseredetten Avillius. Hej, hogy a magasságos Jupiter legkacsakaringósabb villáma csipkézze ki a hátát ennek a dagadtra hízott, bűdös Vettiusnak!

Ebben a pillanatban bukkant ki a fák sűrűjéből az óriási urasági villa fürdőházának aranyos kupolája. Hej, be jó is volna egyszer megfürödni a caldarium lágyan simogató, meleg vizében... de nem, hiszen akkor még jobban felkorbácsolná az étvágyát! Pedig nincs olyan isten, aki megtenné azt a csodát, hogy a colonus vagy a rabszolga egyszer amúgy istenigazában torkig zabálhassa magát. S most, vesztére, éppen megpillantotta a haragoszöld réten legelező birkanyáját: kövéren gomolyogtak egymás hegyen-hátán, mint a békés bárányszerűek, meg-meghullámzott gyapjas hátuk, amint jókat haraptak a kövér fűből; Avillius fokhagymás birkasültre gondolt, és kicsordult a nyála.

Most barna tunikás fiatalember tűnt a szemébe: az erdőszélen üldögélt, korhadttá fásult, vállán nyilakkal tömött tegez, kezében íj. Valami ismeretlen dallamot dudorászott, fásultán bámult a zsongító őszi csöndbe, szemlátomást unatkozott. A közeledő léptek neszére fölkapta a fejét:

- Nini, Avillius! - köszönt rá a parasztra.

- Polluxra! - riadt fel merengéséből Avillius - hisz ez Szürosz! No, löttél-e már ma parasztot?
- ingerkedett vele.

- Még rabszolgát se - legyintett Szürosz -, hiszen tudod, hogy mi legalább úgy sajnálunk benneteket, mint magunkat.

- Tudom, Szürosz - mondta rá Avillius barátságosan, és kezét szorította az íjással. - Pedig embervadászatra idomított titeket az úr.

Caius Vettius Afinius, a sentinumi latifundium ura, tíz évvel ezelőtt ötven szír íjászt vásárolt a déloszi piacon. Jabrada szíriai faluból zsákmányolta őket a római helytartó. Tizennyolc éves legénykék voltak akkor, földet túró békés parasztok, de kitűnő íjászok is, mint a szírek valamennyien. Vettius szőleit, gyümölcsseit, olajfaligeteit őrizték: ők voltak a karhatalom a csőszök mellett. Az volt a parancsuk, hogy minden menekülő tolvajt kíméletlenül nyilazzanak le, de bizony tíz esztendő alatt sem rabszolgába, sem szabad parasztba nem eresztettek egyetlen nyílveessőt sem. Szürosz volt a parancsnokuk, s napi jelentéseiben mindig beszámolt valami véres eseményről, ami a valóságban sohasem történt meg. Hol egy parasztot lőttek combon, s a sebesült megszökött, hol két rabszolgát nyilaztak le, s a hullákat elföldelték, hol egy rablócsapatot riasztottak szét, s ilyenkor a vilicus, Cario, a megtollasodott hitvány rabszolga, agyondicsérte őket: jutalmul minden ilyen mesés jelentés után kiutalt nekik az urasági pincéből egy-egy sextarius megsavanyodott lőrét, amit úgyis ki kellett volna önten. Az íjászok azonban nem öltek embert, naponta elástak néhány nyílveessőt, úgyhogy a rabszolgák és a paraszt napszámosok jobban félték a csőszöktől, mint a fegyveres íjásoktól, akik mind a szegény emberekhez húztak.

- No, velünk ugyan megjárta - mosolyodott el az íjász. - Évente egy koszos tunikát ad meg egy vékony köpenyt; még szerencse, hogy télen nem kell itt kint lebzselnünk, különben megfagynánk. Télen testőrség vagyunk, érted? - és jóízűt nevetett. - Hallom, Rómában is elhenceg velünk: hogy neki szír testőrsége van! No, ha csakugyan ránk bízna az életét, akkor, Dolichenusra! mind az ötvenen belelőnénk egy-egy nyílveessőt: úgy kipitykéznénk, hogy olyan lenne, mint egy óriás sündisznó!

A két éhes ember egyszerre megfeledkezett nyomorúságáról, és harsány hahotára fakadt.

Avillius leült az íjász mellé.

- Ha meggondolom, hogy három éve még volt vagy két jugerum földem, hej, de elszorul a szívem, és én is legszívesebben agyonverném ezt a pohos disznót!

- Vagy ezt a fogdmeget, Cariót, ezt a piszkos hajcsárt, ezt a szemérmetlen tolvajt, aki még a rabszolgatársai szájából is kilopja a falatot - sziszegte dühösen az íjász.

- Pedig ennek a telhetetlen Vettiusnak annyija van, hogy szerit-számát se tudja. Még ennél is nagyobb birtokai vannak Etruriában, Róma környékén. Calabriában, Apuliában, és mindenütt ezer meg ezer rabszolga és magamfajta kisemmizett paraszt izzadja neki az aranyat!

- Hát akkor mi a fenének veszi el a ti nyomorúságos kis földjeiteket? - mordult fel az íjász.

- Mi a fenének? Hát mert minél gazdagabb valaki, annál többet akar. Evés közben jön meg az étvágy.

- Bullától hallottam, hogy tengerparti villája is van vagy öt, meg gyönyörű szép nyaralója a Benacus tó partján, Sirmióban.

- Minek egy embernek ennyi? - horkant fel Avillius. - Más embernek a betevő falatja sincs meg, s ezek hogy élnek! Herkulesre! Könyékig vájkálnak az aranyban.

- Nézd odalent azt a Ceres-templomot! - szólalt meg újra Szürosz. - Az árából ezer rabszolgának építhetett volna emberséges lakást! Nézd meg egyszer az úgynevezett laktanyánkat: Dolichenus labrüszára mondom, az istállói különbek!

- Látod ott a villa körül a mi viskóinkat? Ennyi maradt meg a gazdaságainkból: nyomorúságos lakás, tenyérnyi kert, egy-egy ványadt kecske: ez a vagyonunk. Nyáron összekuporgatjuk a télirevalót, télen azon tengődünk, de télen-nyáron éhezünk. Mikor még megvolt a földem, mind az öt jugerum, persze az uraságtól kellett szerszámot meg ígásállatot kérnem kölcsön, hogy megművelhessem; a fogatért, ekéért, miegymásért annyit követelt a termésből, hogy akármennyit is hozott a föld, nem futotta. Hát akkor meg darabonkint elszedte a földemet, aztán visszaadta bérbe - és előlről kezdődött az egész. Most aztán itt állok, ni, pucéran, már bérlő sem vagyok, hanem napszámos. Legalább semmit sem kell beadnom, viszont a silány napszámért látástól vakulásig dolgozom, s előbb-utóbb éhen gebedek.

Szürosz nem felelt a paraszt panaszkodására. Messzire nézett, mintha oda sem hallgatna, s csak arcizma rándult meg olykor.

- Még majd én is odébbállok egyszer - folytatta Avillius. - Másutt talán jobb. Vagy elmegyek rablónak, ha már másképp nem segítenek a szegény emberen - fakadt ki keserűen.

Egy darabig még hallgattak ott kettesben, furcsa és alaktalan gondolatok rajzoltak a fejükben, kiszorult testük meggörnyedt, mintha az elháríthatatlan sors mázsányi súlya nyomta volna vállukat, irgalmatlanul.

Szürosz riadt fel hamarabb a fásult és reménytelen töprengésből:

- No, menj, Avillius - biztatta a parasztot -, téged asszony vár otthon, engem senki sem. Kutyának való ez a magányos élet.

- Örülj, hogy egyedül vagy - legyintett Avillius szomorúan -, hármásban sokkal keservesebb a koplalás. Cudar egy élet.

És Avillius felzaklatva szaporázta lépéseit lefelé a domboldalon.

- Lalla, lalla, lalla, - énekelte fáradt, színtelen hangon az ősi altatódalt a fiatalasszony, egyre türelmetlenebbül. A csenevész kisfiú a földre terített foszladozó gyékényen nyitott szemmel gubbaszkodott; nem tudott elaludni: éhes volt.

Görbe lábú, pókhasú, nagy fejű, fogatlan kis embervakarc a kétéves Primus, a kórság torzította el így. Nem tudott beszélni, most is csak vinnyogott. Firma, a sápadt, szép fekete asszonyka, megértette, de mit tehetett? A padláson eldugott hat zsák télirevalón kívül - s ehhez nem volt szabad hozzányúlni! - nem volt a háznál egy falatnyi ennivaló sem; a tegnapi köles elfogyott, a kecskéből pedig már délben kifacsarta az utolsó csepp tejet; a nyomorult állat is koplalt: már az ólja szalmafedelét is megette kínjában.

- Csitt, galambocskám, csitt - nyugtatgatta a ziháló, nyöszörgő kisfiút -, mindjárt jön édesapa, hoz jó kenyérkét, bizony; hoz neked.

A kisfiú tágra nyílt szemmel bámult anyjára, aztán keservesen sírni kezdett. Megértette a „kenyér” szót, és a kenyértelenség minden fájdalma benne sírdogált panaszos nyüszögésében.

Az asszony nem bírta tovább, kiszaladt a kertbe, összeszedett néhány fonnyadt kelkáposztalevelet, beszaladt a szobába - ez volt a konyha is -, agyaglábanba dobta a zsákmányt, felöntötte vízzel, a szeméből papiruszhulladékot kotort ki, beledugta a tűzszerszám puhafa lapjába,

belenyomta a babérfából faragott fűrőt, jó erősen megpörgette a tetejébe erősített fesztőhúrral, szikra pattant, a papirusz lángra lobbant, a puhafa tüzet fogott; hamarosan vígan pattogott a rőzse a lábas alatt.

Mihelyt a víz duruzsolni kezdett, a gyerek elhallgatott; izgatottan, felcsillanó szemmel figyelte a főzés ígéretes neszeit. Firma leült mellé, a maradék papiruszt kisimogatta, nézegette, nem talált rajta semmi érdekeset: nem tudott olvasni. A papiruszt letette az asztalra, fölkel, sőt dobott a lábasba, csöppnyi köményt - olaj és liszt bizony nem volt -, s már el is készült a sovány leves. A gyerek mohón kanalizni kezdte, nyelte-nyelte, azon forrón; poshadt bűzt dehogyis érezte.

Firma csak nézte, szeméből könny buggyant.

Avillius, az édesapa, már messziről látta, hogy viskója nádfedeléből füst szivárog, s a szélcsendes őszi estén, mint mozdulatlan pínia, lomhán megül a tető felett. „Mi a csuda - gondolta magában -, mit főzhet Firma, hiszen semmi sincs otthon!” Avillius fiára gondolt és feleségére: reggel óta nem ettek egyebet néhány korty kecsketejnél meg egy kis maradék kását - de most mindjárt jóllakhatnak: két font árpa kotyog itt ebben az öblös bögrében. Ez a napszám, ezért verejtékezett hajnaltól késő estig, s még jó, hogy ezt megkeresheti, különben éhkoppon maradnának.

Sokszor elgondolta már, amint így esténként hazafelé ballagott a völgymélyedésben, sudár nyárfák és komor ciprusok sorfala közt, hogy mennyivel jobb dolga van a rabszolgának, mint a magafajta parasztnak: legalább az élelmét és a ruházatát megkapja; - hogyne, őt kímélni kell, pénzen vette a gazdája! De ki törődik az egy-két jugerumos paraszttal és a bérlővel? Római polgár ugyan, de koplal; birtokos, de kihúzzák lába alól a földet. Ha napszámba jár, legalább megkeresi a heti egy sextarius olajat és az egy denariust, még jár neki kenyér is vagy helyette árpa. Hej, de kevés az a csöppnyi olaj, s még azt is hullott, erjedt bogyókból sajtolták! És mit vásárolhat az egy denariuson, mikor egy durva tunika ára tíz denarius? Már az utolsó is lefoszlik a testükről, az asszony színehagyott pendelye szégyelletesen átlátszó. Az a nyomorúságos heti denarius bizony rámeleg a mustban főtt aszúszőlőre: éppen egy csupornyit kapnak érte; ez a szőlőpép a szegény kisgyerek egyetlen öröme, ez tartja benne a lelket. S még jó, hogy ezt meg tudják venni, mert mézre bizony nem telik a szegénynek.

Ma éppen megkapta a heti denariusát is meg az olajat is: itt szorongatja ebben a szilkében - de kenyér helyett megint csak árpát adtak, hogy a Fúriák szánkázzák meg a bitang Cario hátát! Cario, az uraság vilicusa, hitvány, alattomos, talpnyaló rabszolga - fölfelé, és pökhendi, zsarnok hajcsár - lefelé! Még a levegőt is sajnálja a paraszttól. Magától bezzeg semmit se sajnál a megátalkodott tolvaj!

Amint a viskója sövénykerítéséhez ért, a girhes kecske fölneszelt, és bánatos mekegéssel s egyúttal felcsillanó reménykedéssel fogadta. A kecske nem csalatkozott, Avillius útközben nagy óvatosan megtömkölte az iszákját illatos réti fűvel; ha rajtakapják az urasági rétek dézsmálásán, menten elbocsátják, és még a viskóját is elárverezik kártérítés fejében, de mit törődött vele. A kis Primusnak tej kell, s hiába őrizteti Cario az urasági réteket, gyümölcsösöket és olajfaerdőket, Avillius naponta meghozta a kecske vacsoráját.

Nem volt ezen az udvaron egyéb, mint két óriási gesztenyefa meg két karvastagságú szőlőtő. Más esztendőben ez a két gesztenyefa annyit hozott, hogy azzal a két zsák borsóval, lenccsével meg hagymával, ami még a ház körül termett, átségítette őket a nehéz téli hónapokon; az idén olyan silány volt a termés, hogy lisztre sem telik belőle; alig két zsáknyit adott a gesztenyeszüret. A szilfákra felfuttatott két szőlőtő megtermette az idén is Avillius öt amfora

borát. Átkozottul savanyú bor volt, de arra jó, hogy elvegye az ember étvágyát: Avillius ezért nem evés után, hanem evés előtt iszogatta.

- Jó estét, Firma - nyitott be a házba, s megölelte feleségét, aztán odament a kisgyerekekhez, fölvette, csókolgatta, nézte-nézte, elkomorodott. Hirtelen eszébe jutott:

- Volt itt az orvos?

Az asszony nem felelt, hanem megkérdezte azt, ami mindennél fontosabb:

- Hoztál kenyeret?

- Ma is csak árpát kaptam.

- Hogy fulladna meg a tulajdon zsírjában az az átkozott Cario! Már egy hete nem ad egy morzsát se! Hogy az ilyen tolvaj disznót nem csapjátok agyon! Vágják el a Párkák a piszkos élete fonálát ebben a pillanatban!

- Hagyd abba, Firma. Jobb lesz, ha egy marék árpát pörkölsz a gyerekeknek. Volt itt Merula doktor?

- Volt, volt, hogyne lett volna! Hajnalban jött, alighogy elmentél. Az uraság megtiltotta neki, hogy a parasztokat gyógyítsa. Rabszolga, hát engedelmeskednie kell. De azért eljött...

- Mit mondott?

- Sokáig vizsgálta a gyereket. Mellére nyomta a fülét, és a szíve dobogását hallgatta, vagy mit tudom én, mit. Tapogatta a hasát, a feje lágyát, csóváltatta a fejét, aztán egyszerre csak azt kérdezte: „Miért nem hívtatok már régebben?” Nagyon elszégyelltem magam.

- Mit mondott, mi a baja?

- Görög szót mondott, de nem tudtam megjegyezni. Nem tudok én az urak nyelvén.

- Adott orvosságot?

- Ezt adta - apró, homályos üveget halászott ki a keskenyládából. - Be is adott a gyerekek három cseppet. Mindennap be kell adni neki ennyit, s azt mondta, hogy három hónap múlva jár, beszél, kibújnak a fogai.

Avillius kezébe vette a kis üveget, s elolvasta a feliratos címkét: „Phosphorosz” - „Hajnalcsillag” - az orvosság neve minden jót ígért. Már maga az is sokat jelentett, hogy Vettius úr házi gyógyszer-tárából való, s hogy a híres Merula doktor maga főzte. Avillius letette az üveget az asztalra, már reménykedett kislánya gyógyulásában.

Amíg Firma a mozsárban összetörte a pirított árpát, és etetni kezdte a kisfiút, Avillius szórakozottan olvasgatta az asztalon heverő papiruszt. Livius történetíró római történelmének egyik lapja volt; a villa szemetesládájából halászta ki Firma gyújtósnak. Avillius annak idején megtanult olvasni, s most - ha nem is éppen villámgyorsan - érdeklődéssel betűzte ki a szöveget.

- Firma - szólalt meg -, tudod, mi ez a papirusz? Valami könyvből kiszakított lap. Tudod, kiről szól? Arról a Decius Musról, akinek a nagy lovassobrát láttad már bent Sentinumban, a piactéren.

- Nem szeretem én a szobrokat. Urak dolga az ilyen. Parasztnak még sohasem emeltek szobrot. Ez a mi dicsőségesen uralkodó császáruk is inkább a rabszolgáit totóztatja, a parasztra meg rá se köp! - pattogott tovább az asszony, és dühösen odavágta: - A fekete pofájú disznó!

- Firma - hökkent meg Avillius -, hogy beszélsz?

- Ott dögöljön meg, ahol van! Ha olyan dicsőségesen uralkodik, miért nem segít a népen? Mért kell szabad rómaiaknak ilyen embertelenül nyomorogniuk? Ki a fontosabb: a császár vagy a nép?

Avillius lemondóan legyintett:

- Kicsik vagyunk mi ahhoz, hogy megváltoztassuk a világ sorát.

- Gyávák vagytok, nem kicsik! - csapott rá Firma. - A jobb sors nem sült galamb, nem repül a szádba, nem tömik beléd!

Szeme villámokat szórt, kezével izgatottan hadonászott.

Avillius sóhajtott. Csönd volt. Azután halkán megszólalt:

- Régóta beszélünk már erről; Numerius, Carpus, Gavius, Macer, minden colonus így vélekedik.

- És Bulla? - kérdezte az asszony élesen.

- Bulla? - Avillius tétovázott. - Bulla alszik. Földhözragadt szegényember, megölték a feleségét, és Bulla, a szabad paraszt, szó nélkül szolgálja őket tovább, mint a hű kutya... Bulla alszik - tette hozzá halkán, elkeseredetten.

- Bulla egyáltalán nem alszik - porolt Firma -, nagyon is ébren van! Ha Valeria kisasszony felbukkan valahol, tágra mered a szeme, majd elnyeli a tekintetével.

- Ejnye - töprenkedett Avillius -, ejnye... Nem, ez lehetetlen! Ostobaság. Bulla sokkal okosabb.

Firma befejezte a vitát:

- Asszonyok ezt jobban tudják. No, ülj le, elkészült a mi pirított árpánk is, együnk.

De erre már nem került sor.

Mind a ketten egyszerre ugrottak fel, amint a lódobogást meghallották. Mire kiértek az udvarra, tíz katona szállt lóról a csendes gesztenyefák alatt, és éppen abban a pillanatban gördült a viskó elé rettentő nyikorgással a hatalmas társzekér. A házaspár tekintete riadtan rebtent emberről lóra, lóról szekérre, szekérről a csillogó egyenruhás, páncélos frumentarius tisztre; Rossius tribunus nyeregben maradt, méltóságosan kihúzta magát, s odaszólt az írnokának:

- Mentor, jegyezd! Dicsőségesen uralkodó császáruk, Septimius Severus britanniai hadjáratának költségére... mi a neved, paraszt? - vetette oda foghegyről.

- Avillius. Mit akartok, uram?

- Fogd be a szád! - reccsentett rá Rossius. - Folytasd, Mentor: Avillius sentinumi gazdálkodó önként beszolgáltat...

- Semmit sem szolgáltatunk be, hagyjatok békén! - hasított a levegőbe Firma hangja.

- Semmink sincs, uram - fordult Avillius nyugodtan a tribunushoz. - Napszámos vagyok Vettius szenátor úr gazdaságában. Többet koplalunk, mint eszünk. Rongyokban járunk. Beteg a gyerekem, nézd meg, uram.

- Nem a gyerekedhez jöttem; azt megtarthatod.

- Hárpiák tépjék ki a májadat, vérszopó pióca! - kiabált Firma. Egész testét rázta a remegés.

A tribunus leugrott lováról: az átok megrémítette és felbőszítette. Megállt, s odaszólt a frumentarius-osztag altisztjének:

- Rullus, házkutatás.

Hamarosan előkerült szegényes készletük, a hitvány gesztenye, a borsó, a lencse, a hagyma, s mikor már minden a szekéren volt, az egyik katona diadallal vezette elő a kecskét. Firma felsikoltott:

- Nem, nem! Éhen hal a kisfiam!

- Uram, mi éhen halunk a császárért, de legalább a gyermekemnek irgalmazz!

- Ne jajgass, bűdös paraszt! Majd előveszitek, amit elástatok! Mind hazudik ez, a fene a fajtáját! - mondta, mintegy igazolásul. - No, elég! Indulás!

A társzekér nyikorogva megindult. Közepén ott állt a nyeszett kecske - nélküle nem lett volna teljes a római birodalom hatalma -, elérzékenyülten bámult vissza szegényes otthonára, és mélabúsan mekegett. A katonák is lóra pattantak, s a társzekér nyomában elindultak.

Rossius tribunus úgy érezte, hogy neki még elintézni való ügye van ezzel a nyelves asszonnyal. Odalépett a zokogó Firmához:

- Mit mondtál az elébb, te szemtelen némbér? Pióca? Megátkoztál, te szemét? Hát nesze átok, nesze pióca!

Egy pillanatig tartott az egész: Rossius korbácsa lesújtott, Firma ösztönösen férje mögé menekült, az ütés Avillius jobb vállát érte. Avillius felhorkant, arcát eltorzította a düh, szeme vérbe borult, inas, csontos, roppant ökle ütésre lendült, s mint a szikrázó pöröly, irtózatossággal lesújtott.

- Ennek persze véget kell vetni! - csattant fel Barbius, a bankár és nagykereskedő.

- Minek? - kérdezte szórakozottan Lollianus konzul, miközben jókora olajos halat gyömöszölt a szájába, s aztán ujjait a pamlagja mellett álló rabszolga hajába törölte.

- Annak, tiszteletre méltó konzul, hogy a nép eldugdossa a jó ezüstpénzt, busás felárral eladja ügynököknek, s azok a földalatti forgalomban zsíros haszonnal továbbadják! Ez a törvényesen működő banküzletek szemérmetlen megkárosítása! Tűrhetetlen - heveskedett Barbius.

- Ne felejtse el, Barbius - csillapította a hegyes orrú, ráncos képű, száraz Papinianus, a kitűnő jogtudós -, hogy ez az üzérkedés akkor sem nagyon törvényes, ha te csinálod.

- Az más - tüzelt a bankár.

- Persze hogy más - hagyta rá Cilo praetor, a legfőbb bíró. - A bankár az állam egyik oszlopa, meg kell védelmeznünk! Mülása kisázsiai város jó példát adott: megtiltotta a törvénytelen üzérkedést, csak a törvényes, bankszerű üzleteket engedélyezte.

- Helyes, helyes! - lelkesedett Barbius. - Nálunk is ideje volna...

- Jó, nem bánom - vágott a szavába Papinianus -, holnap megszerkesztem a törvényt.

- Én pedig már holnapután végrehajtom! - vágta rá Cilo. - A nagyvagyon és a nagybirtok a birodalom legszilárdabb támasza. Ha ez a kettő meginog, vége Rómának!

- Úgy van! - helyeselt éles kappanhangján Pomponius, négy nagy fegyverkovácsműhely tulajdonosa, és hozzátette: - No meg a háború!

- Magától értetődik - szólalt meg a kövér és dúsgazdag arretiumi fazekas, Pansa -, a háború a vagyon cimborája, a milliomosok kedves társasjátéka. Óriási üzleti lehetőségeket teremt.

Nem folytathatta: megszólalt a rejtett orgona, s négy sárga tunikás rabszolga óriási ezüsttálon egészben sült vaddisznót hozott be, ünnepélyesen, az ügy fontosságát megillető méltósággal. Mikor a roppant pecsenye már ott tornyosult az asztalon, megreccsent a házigazda, Vettius szenátor repedtfazék-hangja:

- Barátaim, valamelyik lucaniai erdőmben ejtették el ezt a fenevadat kitűnő vadászaim, s én nektek akarok kedveskedni vele. De mi az? - horkant fel. - Nem zsigerelték ki ezt az állatot? Hé, Marpor - rivallt rá a dispensatorra -, azonnal ide azt a bitang szakácsot.

Máris vonszolták befelé a nyomorult rabszolgát; megállt ura előtt, reszketett, mint a nyárfa-levél.

- Le a ruháját! - vezényelt Vettius.

Két korbácsos rabszolga máris fenyegetően fölmeredt a szerencsétlen szakács mellett. De a vendégek könyörgőre fogták a dolgot, s Vettius nagy nehezen megengedte, hogy ott a lakomázóasztalon zsigerelje ki az egészben megsütött állatot. A szakács megkönnyebbülten fellélegzett, öve mellől kihúzta éles görbe kését, és beledöfte a disznó oldalába. Jókora nyílást vágott rajta, s hát uramfia, csak úgy dőlt kifelé a rengeteg finom, fűszeres sült kolbász meg hurka!

Vettius zsírosan hahotázott, csak úgy rengett belé a tokája, a vendégek pedig nem győzték magasztalni a házigazda bőkezűségét és szellemességét. Abba hagyták a közgazdasági vitát, s helyette mohón falták a vaddisznópecsenyét, mustban főtt csipkebogyóval, s a hurkát-kolbászt, mustárral és ecetes uborkával. Mire a pávapecsenyére került a sor, torkig tömték magukat, és már csak piszkálgatták az aranyat érő fogást; észre sem vették: degeszre fűvódott a hasuk. Bárgyún, kidagadt szemmel, némán bámultak egymásra, s közben csuklásuk és böfögésük valósággal agyonnyomta a finom és művészi orgonamuzsikát.

A Vettius-ház pazar lakomái híreseket voltak; egy-egy ritka és meglepő új fogásnak a készítmódját és árát a napilap, az Acta Diurna is közölni szokta; holnapi számában bizonyosan arról a húszfontos óriás csigáról ír, amelyet ma tálaltat Vettius, mazsolás libamájjal töltve, mézes és borsos pisztáciamártással. A csodaállatot egy évig hizlaltatta a Lucrinus-tóban, a leghíresebb szakácsok felügyelete alatt. Ez igen, ez már valami! Igazi esemény Róma szürke hétköznapijaiban! Igaz, hogy az árából ötszáz parasztsalád egy évig bőségben élhetett volna, de kit érdekelnek a parasztok?

Az ernyedt és kókadozó úri társaságot Marpor - a csodacsiga tiszteletére - bevezette az ebédlővel szomszédos hánytatóba; itt madártollal megcsiklandozták a torkukat, s hamarosan megszabadultak gyomruk fölös terhetől, illatos vízzel kiöblítették szájukat, s hajrá! jöhetett a következő dús és kövér fogás. Jött is, olyan tüzes falernusi kíséretében, amitől még tán a halottak is föltámadtak volna!

Díszes és előkelő társaság volt ez, Róma színe-java. Három széles pamlag vette körül az asztal három oldalát, a negyedik oldalon tolták az asztalra a hatalmas tálakat. Az előkelő úri társaság íratlan szertartáskönyve megszabta, hogy az asztalnál sohase legyenek többen kilencnél - ennyien voltak a Múzsák - s kevesebben háromnál - ennyien voltak a Gráciák. Vettius vendégei, a házigazdával együtt, éppen kilencen voltak: köztük a két konzul, Lollius és Lateranus, két tohonya haslag; szerencse, hogy havonta felváltva gyakorolták az államhatalmat, mert így egyikük mindig részeg lehetett; köztük volt a karvalyképű Papinianus, a tehetséges és szolgálatkész törvényszerkesztő; Tertullus, a selyemruhás, illatos, piperkőc

katona-tribunus; Cilo, a praetor, rendkívül következetes ember, aki csak pénzért mérte az igazságot; a nagyszájú és telhetetlen Barbius, római lovag, bankár és kereskedő, az aquileiai világhírű Barbius kereskedőcsalád feje; Pansa, Barbius szomszédja és üzlettársa, de nem az ezreket érő arretiumi domborműves vörös edények kivitele terén, hanem a hadiszállításokban: pohár, bögre, lábas, fazék, amfora, mécses, bakancs tízezerszámba kellett a hadseregnek; végül a cinikus, kappanhangú Pomponius, aki folyton fészkelődött, kapkodott, hadonászott, és magyarázgatás közben egyre-másra beleöklözött a házigazda hordónyi hasába. Vettius éppenséggel nem volt kedélyes ember, rosszalló fejcsóválás közben mintegy a szemével igyekezett megbabonázni és lenyűgözni Pomponius kezeinek viharos motollázását, de hiába. Szerette volna, divatos nagyzolásból, irodalmi mederbe terelni a társalgást, de ezeket az előkelő urakat, a konzulokat is beleértve, csak az üzlet érdekelte. Őszintén szólván Vettiust is jobban érdekelték a gabonaárak, mint a görög és római irodalom, s hamarosan abba is hagyta mecénási nagyképűsködéseit, úgyis mindenki nevetett idétlenkedésén. Kövér bibircsókja megremegett az orrán, és műfogsorai összekoccantak, amikor megszólalt zsíros hangján:

- Hogy is mondtátok? - pöszén beszélt, titokban mindenkinek mosolyra húzódott a szája. - Hogy a háború a birodalom támasza? Igazatok van, kedveseim. Soha ilyen jó üzleteim nem voltak, mint mostanában. A legeslegjobbát Pomponius lángelméjének köszönhetem - és harsányan elnevette magát.

- Ó, Vettius, túlbecsülsz! Egyszerű kis ötlet volt... no, igazán... megszegyenítesz - szerénykedett Pomponius.

Vettius szünni nem akaró hahotázás közben feltárta Pomponius üzleti fogását, amelyről már akkor székeben suttogtak. A társaság cinkos gyönyörűséggel hallgatta Vettius leleplezését:

- Íme, az egyszerű kis ötlet: Pomponius barátom a hispániai hadsereg ellátását hitelbe vállalta, az államnak csak a tengeri szállítás kockázatát kellett viselnie. S mily furcsa és szeszélyes játéka a véletlennek: hajói Korzika magasságában mind elsüllyedtek! Az állam megfizette a hajók árát, a szállítás költségeit, a gabonát...

- ...amely sohasem került a hajókra, mivelhogy azok a rozoga bárkák követ szállítottak! - nevetett Cilo. - Azt hiszem, Pomponius, hogy a korzikai szorost már el is torlaszolták a kőszállítmányaid meg a hajóid roncsai.

- Praetor - vágta el a fergeteges hahotát Barbius éles hangja -, az ilyen alaptalan mendemondákat nehéz volna bebizonyítani! - Barbius ugyanis társa volt Pomponiusnak ebben a vállalkozásban.

- Úgy van - helyeselt feltűnő zajosan Lateranus konzul, mivelhogy százezer denarius sáp ütötte markát a hasznból: a kártérítéseket ő utalta ki Pomponiusnak.

Bársonyos fuvolazene hullámozott végig az ebédlőn, két nyurga harsonás közt megjelent Marpor, s mikor az új ételcsoda tálalását jelző harsonaszó elült, a dispensator csengő hangon jelentette:

- Tejben áztatott, tésztában sült mákos-mogyorós-borsos füstöltsonka-szeletek, olajos-mentás mustármártásban. Urunk találmanya!

A harsonák ujjongva ütötték rá a hitelesség pecsétjét a korszakos bejelentésre. Viharosan tombolt a taps, és Barbius, aki már régóta szerette volna „behúzni” Vettiust valami zsíros üzletbe, recsegő hangon túlbömbölte a lelkes ünneplést:

- Szenátorhoz méltó alkotás! - és vadul tömte magába az ízes falatokat.

- Drága barátaim - buggyant a szó Vettius szalonnás torkából, fátyolozottan és lomhán -, ne túlozzátok szerény érdemeimet, ízleljétek meg a körítést is. Ha az is ínyetekre van, nem bánom: elfogadom az ünneplést.

Keményre főtt öklömnyi tojások úszkáltak a mentaillatú mártásban.

- Pávatojás, kedveseim - magyarázta Vettius. - Tessék.

- Te, ez alighanem záptojás, hiszen szinte fekete - súgta Pansa fülébe Tertullus.

- Én inkább azt hiszem, hogy fias - gyanakodott Pansa, és intett a rabszolgafiúnak, hogy vágja fel.

És most következett az igazi meglepetés: a tojások fehérjét zsíros-kocsonyás tésztából remekelte a szakács, sárgáját borssal, mézzel, köménnyel s mustban főtt birsalmával gyúrta össze, és fügemadarat sütött bele. A taps, az éljenzés, az elragadtatás a mennyezetig csapott, és mintha csakugyan megrepesztette volna a művészi faragásokkal ékes gerendázatot: a rekeszek fedőlapjai szétváltak, s a mennyezet éktelen recsegése közben óriási aranyozott abroncs ereszkedett lefelé, méltóságosan, rajta körös-körül friss rózsakoszorúk és apró, finoman metszett üvegek, tele százezreket érő indiai illatszerekkel. Furge rabszolgafiúk kiosztották a vendégeknek a bőkezű házigazda ajándékait. S közben szinte észre sem vették, hogy a mennyezetről valóságos rózsaső hullt; táncoltak-libegtek a piros-fehér-sárga rózsaszirmok, s az oszlopos ebédlőnek már minden zugát betöltötte a kábító, fülledt rózsaillat.

Tertullus leverte az üveg pecsétjét, és élvezettel szagolgatta a sűrű, olajos folyadékot:

- Azt hajtogatják a népboldogítók, hogy mindent a rabszolgák meg a parasztok verejtékének köszönhetünk. No, ennek ugyan nincs verejtékszaga - és jóízűt kacagott.

- A verejték csak afféle szónoki sallang. Verejték nincs! A paraszt meg a rabszolga vagy akár a kézműves is dolgozik és pont! Ha verejtékezik is mellé, az az ő dolga! - jelentette ki erőlesen Lollianus.

- Úgy van - helyeselt Pomponius. - Bezzeg nincs verejték, mikor a feneketlen bendőjüket tömik.

- Igaz - tódította Pansa -, engem koldussá zabálnak - és csámcsogva rágsálya tovább az ízes fügemadarat.

- Ha pedig mindez így van, barátaim - kezdte újra Vettius -, s bizonyára így van, akkor nem értem a vilicusom levelét. Ez a mafla Cario siránkozik, hogy a parasztok nyugtalankodnak, állítólag éheznek...

- Az én campaniai birtokomon ugyanezt szajkózzák. Attól tartok: lázítók ingerlik a népet - jegyezte meg Tertullus.

- Urak - jelentette ki Vettius -, az éhség a legveszedelmesebb lázító, de én merem állítani, hogy az én parasztjaim nem éhezhetnek. Telhetetlenek - dörögte indulatosan, és vörös foltok gyúltak a nyakán; aztán mélabúsan hozzátette: - Hacsak Cario nem lop túlságosan sokat...

- Ó, jut is, marad is - legyintett Tertullus fölényesen.

- Mindig szemtelenkednek ezek a бүдös parasztok - dadogta tárgyilagosan Lateranus konzul, aztán félrebillent a feje; arcát már lilára festette a falernusi, roppant hasa degeszre dagadt: úgy terpeszkedett a pamlagán, mint a szárazra vetett döglött cethal.

- No meg a mesteremberek is - kukorékolta Pomponius. - Örökösen óbégatnak, hogy napról napra drágul minden; hogyha egy garassal emeljük a napszámot, tízszer akkorát szökken fölfelé a gabona ára s ezzel együtt minden...

- Hazugság - állapította meg Pansa teli szájjal -, mivelhogy mi egyáltalában nem is emeltük a napszámot.

- Remek! - bölintott felé Papinianus. - Nem vagy te jogász, Pansa?

- Ó - szerénykedett Pansa -, én csak egyszerű vidéki fazekasmester vagyok, s hozzátok képest műveletlen. De a józan eszem még sohasem hagyott cserben.

- Ne a drágaságról vitatkozzatok most - szuszogta Vettius. - Ez a nyúlszívű Cario sokkal aggasztóbb dolgokról karattyol. Azt írja, hogy a frumentariusok kíméletlenül sarcolnak, s ezért elégedetlenkednek a parasztok.

- A britanniai hadjárat fontos államérdek - szólalt meg Papinianus -, a hadsereg szükségletét fedezni kell, márpedig terményt manapság legbiztosabban ezeknél a hörcsög colonusoknál lehet fölhasználni.

- Nem is nálunk - sóhajtotta fájdalmasan Vettius.

- Hogy a frumentariusok kíméletlensége elkeseríti őket... - kezdte újra Papinianus.

- Hát keserítse, a fene egye meg! - vágott a szavába Barbius. - Megint a nép, mindig csak a nép! Lám, a rabszolgákkal soha sincs baj: dolgoznak, s ha úgy tetszik, verejtékeznek is! És majdnem valamennyinek jócskán van megtakarított pénze! Mért nyomorognak hát a szabadok, mért éheznek, mért verejtékeznek?

- Barbius dühösen tagolta a szavakat. - Nyilván a híres szabadság az oka! Nem való nekik!

- Fején találtad a szöveget, Barbius - helyeselt Papinianus -, a rabszolgák a társadalom támaszai.

Alig hangzott el ez a mély bölcsességet sugárzó kijelentés, máris furcsa és forró izgalom bizsergette meg az előkelő társaság petyhüdt idegeit: jöttek a komédiások. Láthatatlan zenekar zümmögött a rézkarikákon lógó súlyos vörös bársonyfüggönyök mögött, s a zene katonásan pezsgő ütemeire kötél táncosok, légtornászok, csepűrágók, súlyemelők s idomított medvék és kutyák szórakoztatták az urakat, bámulatosan ügyes, sokszor hajmeresztő mutatványaikkal. Izmos, rugalmas testű fiúk s lányok égő karikákon ugrottak át, deszkalapokra tűzött kardok közt forgatagos táncot roptak, egy vékony, csupa ideg férfi pálcákból hajlított kétarasos karikákat kavargatott a levegőben, vagy húszat egyszerre: úgy rajzottak körülötte, mint a darazsak; egy kövérkés művész nyolc színes üveglabdával játszott; finoman csengtek a gömbök, amint összekoccantak, de bizony egy sem tört össze.

Ilyen csodálatos mutatványok után sem a ficsuras tisztí egyenruhába bújtatott majom, sem a kardnyelő művész nem arathatott sikert. De egyszerre csak friss-bolondos ütemre fordult a zene: jóképű fiatalember pattant az emelvényre; csak annyit mondott: „Papagáj” - s máris felhangzott a furcsa és divatos madár rikácsoló kornyikálása. A hahota megállíthatatlanul gyöngyözött-harsogott; egymást érte lónyerítés, oroszlánbögés, kutyaugatás, számárordítás, farkasüvöltés, méhzümmögés, békavartyogás, csibecsipogás, kakaskukorékolás.

- Polluxra! egész állatsereglet van ennek a fickónak a hasában! - lelkenedett Tertullus.

- Parmeno - szólt oda a művésznak Vettius -, a malacot!

Ez volt a műsor fénypontja. Parmeno ott állt, s nyomban felhangzott az éles malacvisítás. Parmeno most hajlongva eltűnt a függöny mögött, s egyszerre csak újra kezdődött a visítás, ezúttal azonban éktelenül hamisan.

- Parmeno - szólt rá a dispensator a láthatatlan művészre -, miféle szemtelenség ez? Mért hibázod el a hangot?

Erre Parmeno félrevonta a függönyt, s rámutatott a tettesre: csinos kis lécketreben apró malacka visítózott keservesen, mert farkát a lécek közé csípték.

- Hamis, hamis! - kiáltozták a vendégek.

- Íme, uraim - hajolt meg Parmeno -, pedig neki csak tudnia kell!

Még ott gomolygott a levegőben a fergeteges hahota, s máris betódultak a szolgák: ecetes hallal és germán sörrel kínálták a vendégeket. A furcsa barbár ital egyszeriben felfrissítette az elernyedtt gyomrokat és hasakat.

- No, látjátok - mutatott a söröskancsókra Barbius -, hát éhezhet valaki ebben az országban, mikor még sörre is jut árpa?

Hárfamuzsika bugyborékkolt fel, a rabszolgák széthúzták a függönyöket, s az oszlopok közül kilibbent kilenc fátyolruhás görög táncosnő. Több mint bizonyos: a fergeteges taps nekik szólt, nem pedig Barbius bölcs kijelentésének. A táncosnők győztek: az országos gondok, az égető társadalmi kérdések befulladtak a tivornya tombolásába.

Fémes csattanás csendült, a tánc egy pillanatra megtorpant: az egyik rabszolga leejtette a rőfnyi átmérőjű, súlyos kerek ezüstartát, pedig két kézzel egyensúlyozta a feje fölött. Vettiust előntötte a düh.

- Marpor - intett a dispensatornak -, le a ruháját, száz korbácsütést a bitangnak!

- Kegyelem, uram! - nyöszörgött a szerencsétlen.

- Kegyelmezz meg a nyomorultnak, Vettius! - kiabálták innen is, onnan is.

- Nem bánom, a kedvetekért - nyögte a szenátor fáradtan - legyen hát kilencvenöt. Vigyétek! - és petyhüdt kezével kegyesen legyintett. A rabszolgát letaszították az alagsorba.

...A zene lágyan-édesen, majd szenvedélyesen-vadul kavargott a rózsaillesztos teremben, a kivörösödött, mámoros, zúgó fejek fölött; ezüstserlegek imbolyogtak és koccantak össze az illatoktól sűrű levegőben; minden gyönyörű volt, a hangulat mámoros, a világ rendje tökéletes.

És ezt a földöntúli harmóniát, mint éles kés, hasította ketté az alagsorból feltörő, irtózatoss, őrzöngő, veszett üvöltés...

A fülledt éjszakában a kavargó terem nyitott mennyezetén s a kínzókamra pinceablakán közömbösen bámultak be a távoli, süket csillagok.

Végre hazaért, fáradtan, kimerülten, csüggedten. Hajnaltól késő estig dolgozott, percnyi pihenés nélkül, az ebédjét is - a vízben főtt árpakását - csak úgy kutya-futtában kapta be. Rengeteg volt a munka, és Cario embertelenül hajszoalta, s éppen őt a legkíméletlenebbül. Mert Felix Bulla volt az uradalom legkülönb munkása, földműves és ezermester, nélkülözhetetlen. Ha rabszolga lett volna, megadták volna érte tízezer denariust is. Bulla viszont garasos napszámért végezte a legbonyolultabb munkákat. Cario, az alattomos tolvaj, az elpuhult háziállat, szívből megvetette az ilyen szabású szabad embereket, és a maga gyöngyéletét nem adta volna oda semmiféle szabadságért sem.

Akárcsak maga Bulla, a kis ház is fáradtnak és csüggedtnek látszott. Csinos kis ház volt, apja építette még, tellett rá a tíz jugerumnyi birtokból. Valóságos mintagazdaság volt ez; az öreg

Bulla megtanulta az új gazdálkodó módszereket, fiát is taníttatta, úgyhogy a fiatal Bulla már húszéves korában „mindentudó” hírében állt a parasztok közt.

A régi jómódnak ma már nyoma sincs; a vidám, mindig nevetős kis ház megfakult, elkomorodott, fásultan hunyorgatott apró ablakszemével a rabszolgákra, akik az öreg Bulla egykori földjét túrták. Mert alighogy az öreg behunyta szemét, a kis mintagazdaság is utána-ment: előbb egyik csücskét, aztán a derekát vágták le, s osztották ki a kiszolgált katonáknak, akik vitézül gyilkolták honfitársaikat a polgárháborúban, hogy Septimius Severus legyen a császár, ne pedig Pescennius Niger vagy Clodius Albinus. S mivel a hatalmasok nem tudtak megenni háború nélkül, mindig volt háború, tehát mindig kellett a pénz, sok pénz, és honnan vette volna a császár a pénzt, ha nem a néptől? A nép fizetett, mint a köles, földje úszott, majd elúszott; a nagy halak megették a kis halakat, a nagybirtok felszívta a kisparasztok földjeit.

Így csúszott ki a föld a fiatal Bulla lába alól is. Mikor három évvel ezelőtt e környék legszebb gazdálánya, a tizenhat éves kis Polla a felesége lett, még megvolt a szőleje is, a kis mintagazdaság fele is. Azóta minden odalett: a szőlő is, a birtok is, a gyönyörű, mindig vidám, mindig mosolygó, aranyhajú kis Polla is.

Komoran kongott a kis ház köpadlója, amint Bulla végiglépkedett a konyhán; mert ennek a háznak külön konyhája is volt. Igaz, hogy a tűzhely hétszámra hideg, az árva férfi csak ritkán kotyvaszt magának meleg ételt, borsólevest, kását, gombát, amit ezer veszedelem közt szed az urasági erdőben. Most is, amint lehuppan a székre, holmi ízes pecsenyére gondol: nyárson sült bányát szeretne harapni, aranybarnára pirult, zsíros falatokat ropogatni erős, villogó fogaival, de ma már mindez ostoba ábrándozás.

Mikor este feljött az urasági pincéből, a szakács titokban a markába nyomott egy fej hagymát, ezt kotorta elő a tarisznyájából, belemarkolt a pörkölt árpába - ez mindig volt otthon -, és vacsorázott.

Ma egész nap a pincében dolgozott; jön az uraság, hamarosan itt a szüret, rendbe kell hozni az edényeket s a borokat is. Ha legalább közben egy korty jó italt felhajthatott volna! Nem, egész nap ott állt mellette ez a bitang Cario, s karvalyszemmel leste minden mozdulatát. S tavaly óta itthon sincs bora, mióta elvették a gyönyörű szőlejét. Hej, ezt a szőlőt sajnálta legjobban, másfél jugerum volt az egész, de ezer denariusba került a telepítése, és többet hozott, mint hat jugerum urasági szőlő. Most ez is Vettiusé: elvitte a háború.

Gépiesen ropogtatta az árpát. Fekete haja szemébe hullt, szikár, izmos teste meg-megrándult, roppant keze ökölbe szorult, napbarnított arca megkeményedett: nyilván valami láthatatlan ellenséggel viaskodott. Mindennap megvívta ezt a csatát; mikor hazatért a munkából, elcsigáztan, éhesen, és belépett az üres és rideg házba, elöntötte a hirtelen harag; tegnap is, vak dühében olyat csapott öklével a rozoga asztalra, hogy menten szétesett; csak nagy nehezen tudta újra összeeszkábálni.

Éppen kifelé indult, hogy a kertben leheveredjen a gyékényre - ez volt az ágya -, s mély álomba fojtsa nélkülözéseit és megaláztatásait, amikor az ajtóban beleütközött valakibe. Megriadt, s már éppen ütésre emelte öklét, amikor a jövevény harsányan felcacagott.

- Pusio - szégyellte el magát Bulla -, majdnem megijesztettél!

- No, te komor bika - nevetett Pusio, a mókás, jókedvű kovácslegény, Vettius rabszolgája -, mindig öklelni akarsz? Mit füstölögsz folyton? Hagyd a fenébe az örökös kesergést! Volt, nincs! Mind egyformán nyomorgunk, már a parasztok is valóságos rabszolgák...

- Jó, jó - dörmögte Bulla -, nem lehet olyan könnyen elfelejteni, hogy még egy évvel ezelőtt is a magam kenyerét ettem, és kenyeret ettem egyáltalán! - üvöltött fel. - S most a más kutyája vagyok, és éhezem, értsd meg, éhezem!

- Neked jó - vigyorgott Pusio -, te csak tavaly óta éhezelsz. De mit szólsz hozzá: én azóta éhezem, mióta az anyatejellátásom megszűnt. Rabszolgának születtem, hétszámra kását zabálok, de én nem hagyom magam; ügyesebb vagyok, mint a legtolvajabb szarka; a legtehetségesebb római zsebtolvaj is megirigyelhetne, úgy lopok. Volt szőlőd, volt borod, s nincs? Ide nézz hát: van!

Félrebillentette rövid barna köpenyének egyik szárnyát, és jókora butykost húzott ki alóla.

- Egy congius falernusi - hahotázott -, a világ legjobb bora! Az a disznó Cario nem iszik mást, ha az úr nincs itthon! Egy congius! Más embernek hat napra elég volna, neki ennyi kell egy éjszakára!

Bulla elálmélkodott:

- Falernusi? - és mohón kapott a butykos után. - Hogy szerezted? Én egész nap a pincében dolgoztam, és egy kortyot sem tudtam elszippantani!

- Szégyelld magad! Lám, a kis Pusio milyen ügyes gyerek! Majd mindjárt meglátod, hogy ízlik a főtt sonkára az ilyen úri bor. Mivelhogy ide nézz: az okos Pusio nemcsak a bort csente el Cario vacsorájából, hanem a sonkát is. A libapecsenye úgymint megmarad neki.

Ezzel lekapta széles karimájú szalmakalapját, és kivette belőle a jókora, haragosvörösre főtt sonkadarabot.

- Pusio - ujjongott Bulla szinte gyerekesen -, bámulatos!

- Nincs benne semmi bámulatos: elloptam, kész. Amíg a konyhában a bogrács akasztóját kalapáltam, kisöcsém, Sporus az udvaron elordította magát: „Segítség, jaj, segítség!” Erre az egész rabszolganeveltség kirohant a konyhából... és hát így esett.

Nagyot nevettek, s leültek a diófa alá. Bulla két öblös bögrét hozott ki: a nemes falernusi váltig csodálkozott, hogy ilyen hitvány edénybe töltik, de azért éppen úgy áttüzesítette a paraszttesteket, mint az uraságokét.

- No - szólalt meg Bulla, miután jóllaktak -, így jobb.

- Jobb hát, és egyre jobb is lehetne - tette hozzá Pusio. - Szemesnek áll a világ, vaknak alamizsna. Ti, parasztok, pedig vakok vagytok.

- Hogy érted ezt? - hökkent meg Bulla.

- Ezt csak egyféleképpen lehet érteni: úgy, ahogy mondtam. Vakok vagytok és gyávák. Meglapultok az uraság előtt, mint a nyulak, még a szolgálai előtt is! Hát ki neked ez a szennyes rabszolga, ez a Cario? Mért tűröd a pimaszkodását? Hiszen szabad ember vagy!

- Ugyan hagyd abba - legyintett Bulla kelletlenül -, jól tudod: ha odacsapok neki, kirúg, és mehetek koldulni.

- Ejnye, nem szégyelled magad, Bulla? - pirított rá szokatlanul komolyan Pusio. - Huszonöt éves vagy, edzett, bikaerős ember; a múltkor egyetlen rúgásodtól megdőglött az a megveszedett Molossosz-kutya, akkora volt, mint egy borjú! Hát mikor helyből ráugrottál a dühöngő bika hátára, s leteperted?

- Ugyan - tiltakozott Bulla, kissé lagymatagon -, mit ér a nyers erő, ha koldusbotra juttatnak?

- Olyan ezermester, mint te, mindig talál kenyeret! S igazi kenyeret, nem kását, mint itt. Vagy ha nem talál, szerez magának! Arra való az ereje... Mikor a bikára ráugrottál, elhűlt a vér az emberekben, és mintha összebeszéltek volna, egyszerre mind ezt kiáltották: „Párduc!”

- Nem az erő számít, Pusio - vetette közbe lemondón Bulla -, hanem a pénz. Azt mondják, az ember olyan erős, amennyit az aranyai nyomnak.

- De csak addig beszélnek így, amíg valaki jól oda nem csap. Láttad a bitang Cariót, hogy megijedt, mikor azt a mázsás gerendát fölkapta?

Nagyot nevettek.

Sötétedett, fölcihelődtek hát, s betelepédtek a konyhába.

Csakugyan nevetséges volt az eset: éppen az olajsajtót javították, új tartógerendát kellett beleilleszteni. Cario épp ebben a pillanatban ért oda, hogy ellenőrizze a munkát. Az ellenőrzés az volt, hogy mindenbe belekötött, mindent kifogásolt; még abba is belekapaszkodott, hogy Bulla mért zöldre festette a gerendákat, s mért nem pirosra.

- Ugyan hagyd már abba! - mordult rá Bulla. - Mit akadémizálsz folyton? Polluxra! torkig vagyok az örökös zaklatásoddal.

- Úgy? - csúfolódott Cario édeskés, nyúlós hangon. - Nem ízlik a fiatalúrnak a rendreutasítás? Pedig le kell nyelni, barátocskám! A napszámot meg kell érdemelni!

- Én tudom a dolgomat - vágta oda Bulla -, engem ne tanítgasson minden sehonnai rabszolga!

- Hé, paraszt, túlságosan szájas vagy! - rikácsolta kappanhangján Cario. - Vigyázz, mert kiteszem a szűrődet.

- Ejnye, a keserves... - horkant fel Bulla, és fölkapta a fal mellett heverő óriási gerendát - majd én megmutatom neked...

Amint Bulla feje fölé kapta a roppant súlyú gerendát, s a deréknyi vastag fadarab lassan és fenyegetően zuhanni kezdett lefelé, Cario rémulten lesunyta fejét, behúzta két válla közé, és félszeg bakkecskeugrással félreperdült. Pusióból kirobbant a nevetés. Bulla is harsány hahotára fakadt, és bugyborékoló röhögés közben folytatta a megkezdett mondatot:

- ...majd én megmutatom neked, hogy igenis, értem a dolgomat; ide nézz, így kell a helyére illeszteni!

És könnyű mozdulattal beleállította a kő mélyedésébe a roppant gerendát; Pusio nekiveselkedett, és megtartotta addig, míg Bulla vaskapcsokkal odaerősítette a keresztgerendához.

Még mindig kacagtak, s észre sem vették, hogy Cario fülig vörösen kisurrant a fészerből. Szeme - mintha szikrát vetett volna - még utoljára gonoszul visszavillant a vakmerő napszámosra.

A siker és a diadal érzése ismét megbizsergette szívüket, ahogy ezt a délelőtti emléket fölelevenítették. Jól sült el a tréfa, érezték mind a ketten. Nagyot ittak rá, és már pezsgett a vérük a nemes bortól, mikor Pusio csöndesen megjegyezte:

- Látod, hogy félnek téled, pedig nincs aranyad. És tudd meg, nem vagy egyedül: százan s talán ezren is várják, hogy azt a bizonyos gerendát egyszer igazán a fejükre pottyantsd ezeknek a piócáknak.

Koromsötét éjszaka borult már a kis házra, mikor hirtelen neszezést hallottak az ajtó felől, mintha valaki a kilincset akarta volna kitapogatni. Pusio gyorsan tüzet csiholt, meggyújtotta a

mécsest, s a felderengő világosságban Bulla odasietett az ajtóhoz, kinyitotta, és meglepetten hőkölt vissza:

- Avillius! - kiáltott fel.

- Pszt! - csitította Avillius, és behúzta az ajtót, aztán kimerülten huppant le a háromlábú székre. - Megszöktek... üldöznek... - lihegte. - Adjatok egy korty vizet.

- Bort, Avillius - kínálta Pusio.

- Nem, vizet! Ecetes vizet!

Megittatták, magához tért, felfrissült, s aztán addig sürgették mohó kíváncsisággal, amíg el nem mondta, mi történt vele. Mindennapos történet volt, már sorra mind átestek rajta, meglehet, hogy éppen Avillius volt az utolsó. Bár nem hitték, hogy ő is sorra kerül, hiszen beteg gyereke volt. De úgy látszik, nincs irgalom.

- S mért szöktél meg? Mért üldöznek? - faggatta Bulla.

Avillius befejezte a történetét:

- Mikor Rossius korbácsot emelt Firmára, és lesújtott, engem elöntött a düh, s a pofájába vágtam a disznónak. Megtántorodott, aztán lezuhant a földre, hangtalanul. A frumentarius-osztag még csak alig kétszáz lépésnyire lehetett, villámgyorsan kellett cselekednem: berohantam a házba, fölkaptam a gyereket, az orvosságot, a maradék árpát, felugrottam a tribunus lovára, nyeregbe emeltem az asszonyt, karjában a gyerekekkel, és hajrá, nekieresztettem a kantárt: föl az erdőbe, vad iramban! Tudok ott egy barlangot: meg is találtam. Abban lakunk most. Van bőven vadméz, édesgyökér, gomba: jobban élünk, mint itthon. De a feleségemnek láza van: orvosságot jöttem. Segítsetek, mert én nem merek bemenni a villába Merulához.

Pusio fél óra alatt meghozta az orvosságot: érzéstelenítő és fájdalomcsillapító mandragorafőzet volt. Avillius máris indulni akart visszafelé, hiszen az asszony halálos izgalomban várja.

- Csak még egyet, Bulla - mondta búcsúzás közben. - Ne hagyjátok ezt ennyiben. Ha már mindnyájan koldusbotra jutottunk, legalább kenyeret adjanak, hiszen így éhen döglünk valamennyien! Kérvényt kell írni az urasághoz, fel kell menni egészen a császárig: földet kérünk, dolgozni akarunk!

- Kérvényt? - nevetett gúnyosan Pusio. - Kérni az uraságtól? Nem ismered a gazdámat!

- Nem bánom, akármit, de tenni kell valamit. Hiszen látjátok: előbb-utóbb mindnyájan földönfutók leszünk.

- Jobban jártak azok, akik kivándoroltak Afrikába, és ott telepes földet kaptak.

- De én nem akarok kivándorolni - heveskedett Avillius. - Itt születtem, itt akarok élni! Mit keresnék én Afrikában?

- Menjen ő a fenébe - rikkantott bele Pusio -, senki sem sír majd utána! El is kísérem a kapuig, akár katonazenével is: „Alászolgája, szenátor úr, mind a vízig szárazon!” - és gúnyosan, mélyen meghajolt, miközben széles kört rajzolt a levegőbe nagy karimájú szalmakalapjával.

- Mennem kell - búcsúzott Avillius izgatottan, s most már felhajtotta a nagy bögre bort, amellyel Bulla megkínálta. - Á, mint a tűz! Loptad? - fordult kérdőn Pusióhoz.

- Elvettem - nevetett a fiú.

- Helyes! - vágta rá Avillius, és keményen Bulla szemébe nézett. - Nem kérvény! Ököl!

S már el is tűnt a fekete éjszakában.

A NÉP CSELEKSZIK

Mikor a római Vettius-palota bronzkapuja megnyílt, és kigördült rajta a két hatalmas hálókocsi, egyszerre megélenkült a környék: fölfigyeltek a Marcus Aurelius diadaloszlopa körül rajzó naplopók, odafordultak egy pillanatra a műhelyekbe igyekvő iparosok, megálltak a pékinasok peremes rúdjaikkal, s még a vásárcsarnokba induló rabszolgák is elismerem bólogattak az aranyos kerekű, kékfedeles főúri hálókocsik és a pazarul felsallangozott, gyönyörű fekete lovak felé. Az alja nép bámulta a nagyúr szolgaszemélyzetének hangyasürgölődését: élelmiszeres kosarakat, boros amforákat, vastag pokrócokat gyömöszöltek az úr kocsijába, Severina asszony és Valeria kisasszony hálókocsija pedig szinte dagadozott már a ruháskosaraktól, az illatszerez és szépitőszerez dobozoktól; maguk a hölgyek éppen csak hogy elfértek benne. Mikor aztán végre siker koronázta a nép sóvár kíváncsiságát, s a sárga-kék egyenruhás rabszolgák mély hajlongása közben kilépett a kapun a nagyúr, maga Vettius szenátor, majd neje és leánya, izgatott moraj gyűrűzött végig a tömegben. Róma népe mindig éhezett a látványosságokra, s most ezek, a nagyszerű kivonulás szerencsés szemtanúi, úgy érezték, hogy már előre megkapták bőséges jutalmukat a rájuk virradt nap minden koplalásáért és verejtékezéséért.

Maga Vettius is lenyűgöző jelenség volt a tömeg szemében: hájas, puha, mindenütt gömbölyű teste, rengő rózsaszín tokája, tizenkét darab gyémánt-, rubin- és smaragdköves gyűrűje, zöld pálmalevelekkel hímzett gyöngyszürke útiköpenye: minden, minden gyönyörű volt rajta és persze tökéletes, utolérhetetlen, de az a tudat, hogy háromszázmillió a vagyona, a milliomosok közt a legmilliomosabb, eleven milliomos, s méghozzá ilyen közlelő: dicsfényt vont kopasz koponyája köré, és kéjes mámorba szédítette a bábák és bamba léhűtőket.

Hát még mikor Severina asszony megjelent! Valóságos szerelmes nyögdecselés buggyant a toprongyos nők és férfiak ajkáról: elviselhetetlenül szép volt a hölgy, aranyméhekkal hímzett kék selyemköpenye, ezüsthátállal leszorított fémes fekete haja, indiai illatszerekkel fűszerezett és mesterien pácolt arca, amely, mint arany holdtányér, úszott égszínkéken ruháinak és fátylainak habos fürgetege fölött. Mindössze harmincöt éves volt Severina, rajta és körülötte minden csupa mosoly és megdicsőülés, de szája szögletében kemény és merev vonás jelezte, hogy gögös, önző, kíméletlen és kegyetlen. Tucatjával vonatta kárpadra a rabszolgáikat, ha felbosszantották, márpedig őt minden bosszantotta, leginkább az, hogy már elmúlt tizennyolc éves.

Valeria kisasszony etruszk őseire ütött; szőke volt és fehér bőrű, elkényeztetett és elbizakodott, éles eszű, ravasz és számító. Egyetlen bánata volt: kövérkés, puha termete. Szeretett volna karcsú és sudár termetű szépséggé változni, ám ezt a csodát a világ leghíresebb szépségápoló mesterei sem tudták megtenni a kedvéért. Cserébe olyan óriási hajkoronát remekeltetett magának, hogy csak nagy ügyel-bajjal tudott bebújni a hálókocsiba. És öröme is csak egyetlenegy volt: roppant indiai teknősbékája. Most is magával hozta, selyemszalagon, és időnként kedvesen szólogatta: „Kleopátra, Kleopátra!” A rusnya állatot ijedt rabszolgáik gondosan és szepegve elhelyezték a hálókocsiban.

A nagyúri kocsik dörgő robajjal megindultak a Via Lata kövezetén; az ablakokat lefüggönyözték; az előkelő utasok felséges láthatatlanságba tűntek a póri szemek előtt. A közönség jóllakott kielégüléssel szétszórt, folytatni a semmittevést, egy gyönyörű élmény emlékével gazdagabban.

Az ilyen hálókocsi a római kocsigyártó ipar remeke volt; éjjelre leeresztették a felcsapható asztalkát, kihúzták a kényelmes, széles ülést, és készen volt az ágy, a nők kocsiájában a kettős ágy. A kocsi egyenletes ringása kellemesen álomba hintázta az utasokat. De Vettius hálókocsijának legnagyobb büszkesége az útmérő volt: furfangos szerkezet, a kétszáz évvel ezelőtt élt Vitruvius császári mérnök találmánya; a szellemes szerkezet a kerekek forgása segítségével minden mérföld után egy-egy golyót ejt a felül elhelyezett tartályból az oldalt felszerelt dobba, s az út végén csak a golyókat kell összeszámlálni, hogy az ember megtudja: hány mérföldet tett meg. Sentinum 157 mérföldnyire volt Rómától: ennyi golyónak kellett a dobozban koppannia, hogy célhoz érjenek. Szerencsére ilyen kocsiban nem fáradtság, hanem élvezet volt az utazás; Vettiushoz engedélye volt a császári postaállomások lovainak, vendégszobáinak és ellátásának igénybevétele, ha úgy akarta, s különben is mind a két kocsi bakján két-két rabszolga utazott velük; ezek parancsra bármelyik pillanatban pamlaggá varázsolták az ülést, s ha kellett, pazar lakomát teremtettek elő az élelmiszeres kosarakból.

Hamarosan feltűnt és elmaradt mellettük az út bal oldalán az Ara Pacis, Augustus Békéjének Oltára, majd Augustus mauzóleuma, a császári család nyugvóhelye, a világ egyik csodája. Innen kezdve végig, egészen a Templum Jovis Pennini nevű kis faluig, a Via Flaminia pompás kövezetén robogtak a kocsik, enyhe hajlású dombok és szelíd hegyek koszorújában, árnyas völgymélyedésekben, hűs patakok mentén. Gyönyörűség volt elnézni a roppant gesztenyefaerdőket, a végtelen olajfaültetvényeket, az úri villák kertjeiben büszkélkedő hatalmas diófákat. Néhol már megkezdődött az olajbogyószűret: a rabszolgák létrákat támasztottak az olajfáknak, s a legnagyobb óvatossággal szemenkint szedték le a duzzadt és pattanásig érett óriási bogyókat, és puttyokban azonnal az olajsajtolóba hordták. Megfelelő kezelés, szűrés, lefejtés után ebből lett a finom, illatos urasági olaj. A hullott, túlrett, már-már erjedő bogyókból sajtolták a rabszolgák olaját.

A gesztenyeszüret már javarészt véget ért, de a fügefaligetek és szilfákra futtatott szőlők hamvas és hűs termése még érintetlenül sütkérezett a tűző nap fényében, és szomjasan szívta magába az ízekkel terhes őszi zamatait. Piros tetejű villák tünedeztek fel lépten-nyomon a fák sűrűjében, rabszolgák sűrögtek és görnyedeztek a mezőkön, a parasztok már szüretelték tenyérszerű szőlőjüket: nekik mindig sürgős volt a betakarítás, hiszen mindig időnek előtte fogyott el mindenük.

Vettius elégedetten legeltette szemét a tájon. Ilyen az ő birtoka is: dúsan ontja a termést, vagyis a milliákat! És nincs a világon hatalom, amely a nagybirtok termelési rendjét megbolygathatná. Az az ostoba Plinius, valamikor Vespasianus császár korában, azt merte ugyan mondani, hogy a latifundiumok teszik tönkre Itáliát, de hát, íme: a latifundiumok egyre dagadnak, s Itália mégis él és virul, hatalmasabb, mint valaha. Jobb volna munkára fogni ezeket a haszontalan papiruszpisztítókat.

...Az a hájas gömböc, amely negyednap reggel a sentinumi villa pazar fürdőházának meleg medencéjében lebegett a víz színén, illatos párák fellegeiben, Vettius volt. A bányászó villásreggeli és az elengedhetetlen déli pihenés után frissen és ruganyosan libbent be dolgozószobájába, hogy meghallgassa Cario jelentését.

- Jó, jó - csattant fel Vettius az egyik tételnél -, mi ez? Bérek és járandóságok 34773 denarius! Hát lopom én a pénzt? Hizlalod te a rabszolgákat meg a parasztokat?

- Uram - csámcsogta Cario mézédés mosollyal -, háromezer ember havi munkabére... Hogy úgy mondjam: utólérhetetlen teljesítmény. Parancsolj, itt a tavalyi elszámolás.

- Remek - mosolyodott el Vettius -, hogy csináltad ezt? Tavaly 137 324, most pedig... Szinte hihetetlen.

- A büntetésrendszerrel, uram. Ha észreveszem, hogy fickándoznak, nosza, a kákán is csomót találok, s büntetésbérre szorítom őket: napi 1 sextarius rozs és 1 sextarius víz.

- Összesen két sextarius - vigyorgott Vettius. - És ezért dolgoznak?

- Hogyne dolgoznának, uram. A rabszolgákat a korbács serkenti, a szabad parasztokat a kenyértelenség réme lelkesíti. Különböző ezeket Rossius is egyre puhítja: maholnap kicsúszik a föld a lábuk alól. A Rossius-féle árverések révén birtokunkhoz csatoltunk 5500 jugerum első osztályú szántóföldet, a Pomponius- és Barbius-féle szállításokból befolyt összegből hárommilliót kiadtam kamatra Jucundus bankárnak, a többi kilencmillióból megvásároltam a tadinumi birtokot...

- Micsoda szemtelenség ez?! - csattant fel Vettius. - Hányszor mondtam már, hogy tudtom nélkül ne vásárolj semmit! Nem kell, érted? Unom már. Csupa bosszúság, rengeteg munka, sok új paraszt meg rabszolga. Piszkos banda, mind lop, mindenki lop, kifoszt a sok bitang... No, te kivétel vagy, Cario, te nem, nem... - és hasát fogta nevében, a könnye is kicsordult.

Cario szerényen, félénk, tiltakozó mozdulattal, meghajolt:

- Uram, a rabszolgákért kezeskedem: nem lopnak. Csak bízd rám ezt a bandát. Amíg én itt vagyok, ezek ugyan egy rothadt almát sem lophatnak el!

- Mindent magad intézel, ugye? - hahotázott tovább a szenátor.

- Személyesen, uram - felelte készségesen Cario; nem értette meg a célzást.

- Halljuk a gyarapodást! - vezényelte Vettius.

- Igenis, uram - hajolt meg Cario, és előszedte feljegyzéseit. - 6437 birka, 1257 borjú, 1542 csikó, 197 rabszolgacsemete; meghalt 11 rabszolga, 13 nő, 27 gyerek; egyik sem volt különösebben értékes.

- És a parasztok?

- Megvannak, uram, dolgoznak. Sajnos, itt baj van: a sok zaklatás miatt; kissé nyugtalankodnak... hogy úgy mondjam: lázonganak és ellenállnak...

- Micsoda? - hördült fel Vettius. - Mi az, hogy ellenállnak?

- Úgy értem, hogy néha szemtelenkednek... kihívó magaviseletet tanúsítanak. A napokban az egyik, mikor elvitték tőle a hadi terményjárandóságot... hogy is mondjam?... leütötte Rossius tribunust. Öt fogát kiverte! Órákig feküdt ott a paraszt udvarán, vérbe fagyva.

- Ki volt az? - kapta fel a fejét Vettius. - Bulla?

- Nem, uram. Avillius. Megszökött.

- Nem ismerem, nem is érdekel. Fogjátok el, és adjátok át a hatóságnak. És Bulla?

- Éppen olyan szemtelen és pökhendi, mint azelőtt. Ennek a hitvány parasztnak semmi sem jó; mindenbe beleüti az orrát, mindig elégedetlenkedik, mindig éhes, hogy dögölne meg... bocsánat, uram...

- Tököfalkó - rivallt rá a szenátor -, hogy mondhatasz ilyet?! Ez az ember többet ér, mint a legdrágább rabszolga. Szükségem van rá. Bár nem tudom, meddig marad, hiszen mérget veszek rá, hogy halálos ellenségem. Tudod... azóta a...

- Igen, és bujtogatja a parasztokat - kapott rajta Cario -, vakon bíznak benne. A múltkor házkutatást tartottak nála az embereim, mikor itt dolgozott a műhelyben. No és mit találtak a

ládájában: a Catilina-forradalomról írt könyvet! Vigyáznunk kell, uram, szemmel kell őt tartani. Jó volna elbocsátani.

- Számár! Hallottad, hogy nem nélkülözhetem. Hiszen rabszolgát nem kapok ilyen 50 000 denariusért sem! Bár félelmetes, meg kell adni. Valóságos játék a tűzzel - tette hozzá elfogódottan.

- Igazad van, uram, félelmetes! Megfékezi a vad bikát, kettőtöri a vasrudat, s a minap, mikor megszidtam, fölkapott egy roppant gerendát, s ha nem fenyegetem meg a korbácsommal, talán agyon is csap vele.

- Éppen ezért nem szabad ingerelni, csínján kell bánni vele. Mindenképpen le kell kenyerezni. Adass neki egy kis húst, főzeléket, egy-egy kancsó bort. Az ilyen emberekhez a hasukon keresztül lehet a legkönnyebben hozzáférközni, tudhatod. Nem akarok folytonosan tartani a bosszújától a miatt a nyomorúságos Polla-ügy miatt. Jó, jó, hát meghalt a felesége, nem olyan nagy dolog! Sajnos, a feleségem kissé ideges, mondjuk: hirtelen haragú... Megesik az ilyesmi, no! Kifizetted neki a kártérítést?

- Csak akartam, uram, de nem fogadta el: kirúgott a pénzzel együtt. Nem kell a szennyes pénz, azt mondta. Ha szabad kimondanom... tisztelettel... azt is hozzátette, hogy dögölj meg a pénzeszsákodon.

- Pimasz! - horkant fel a szenátor. - Megállj, bitang! Jön még kutyára dér! De csak óvatosan, Cario, nehogy eljárjon a szád!

- Minden szavad bölcsesség, uram. Megértettem.

Harminc rokka pattogott a fonóműhelyben, az orsók peregtek, a lányok alig értették egymás szavát.

- Odanézz - szólalt meg a csúf kilikiai rabszolgalány, Laisz, és kimutatott a keskeny ablakon -, ott megy Bulla, az ezermester. Az, a nagyobbik. A kisebbik Pusio, a segédje. Rabszolga. Bulla szabad ember.

- Szép ember - bölintott elismerően a csinos, fitos orrú, vörös hajú Galatea. Csak két hónapja került Vettiushoz: 25 000 denariusért vette; nemcsak szép lány volt, hanem páratlanul ügyes fonó és hímző is. - Nagyon szép ember - mondta még egyszer, és gyorsan visszahajolt az orsójához.

- Nemcsak szép, hanem érdekes is - fecsegett tovább Laisz. - Rettenetesen erős, legendákat mesélnek elképesztő mutatványairól, pedig nem is szereti fitogtatni az erejét. Érdekesebb, hogy minden lány szerelmes bele, sőt, ha jól vettem észre - és halkabbra fogta a hangját -, Valeria kisasszony szeme is megakadt rajta. No, a rabszolgalányok hiába ábrándoznak róla, hiszen szabad ember, Valeria kisasszony pedig... ugyan, szó sem lehet róla, hiszen paraszt. Különben is tavaly óta, mikor az a szörnyűség történt vele...

- Micsoda, szörnyűség?

- Megölték a feleségét - vetette közbe mérgesen a szeplős, sárga képű Szeléné.

- És ez a nagy, szép, erős ember nemhogy agyonverte volna a gyilkost, hanem alázatosan tovább szolgálja - jegyezte meg halkan a kövér és pösze Egeria. Vigyázniok kellett a nyelvékre, mert a felügyelő, a vén boszorkány Epikharisz lépten-nyomon és rendszerint váratlanul ott termett mellettük, és nagyon is könnyen lendült a korbácsa.

- Hát ki a gyilkos? - riadt fel a munkájából Galatea.

- Nem más, mint Severina, a mi drága jó asszonyunk, ahogy őt emlegetni kell - felelte Laisz.

A kedves kis Polla, Bulla felesége, Aemilius iguviumi gazdának a leánya volt: szabad lány, pirospozsgás, fürgé mozgású, szapora beszédű, jókedvű teremtes, valóságos eleven ördög. Az apja kitaníttatta fodrásznak, ehhez volt kedve a lánynak, s valóban nagyon ügyes, valóságos művész lett belőle. Ariminiumban tanult, ott ismerkedett meg Bullával. Polla a legremekebb hajcsodákat tornyozta „a mi drága jó asszonyunk” fejére, de Severina mindig morgott, mindent kifogásolt, semmi sem volt neki elég szép, s mikor egyszer Polla véletlenül megszúrta a hegyes borostyán hajtűvel, a szipirtó vadul felsikoltott, dühében fölkapta a vörösréz szénszerpenyőben bugyborékoló illatos vizet, és az egészet beleloccsantotta Polla arcába. Szegényke nyomban összeesett, és elvesztette az eszméletét, de bizony a szeme világát is; arcát és nyakát és persze az ütőerét is végigmarta a forró, csípős folyadék. Már nem lehetett megmenteni: harmadnapra belehalt égési sebeibe.

- Szörnyűség - sápadt el Galateia -, hát ilyen vadállatok a római nők?

- Az a gyalázat, hogy Polla nem is volt rabszolga, hanem szabad asszony - méltatlankodott Laisz. - Bullát a nyomorúsága kényszerítette rá, hogy megfékezze jogos elkeseredését, de mindenki tudja, hogy csak az alkalomra vár: bosszúja nem hunyt ki, csak parázslék a hamu alatt.

- Majd meglátjátok: lassankint begyógyul a sebe, és még megérjük, hogy senkit sem fog agyonverni! - sziszegte a pletykára és látványosságra éhes Egeria.

- Én már olvastam ilyesmit regényekben, otthon Epheszioszban, mikor még szabad voltam - sóhajtott Galateia. - Ilyesmi bizony megtörténhet, a férfiak a legszebb asszonyt is elfelejtik.

- Csak egy másik szép asszony vagy lány kell hozzá - jegyezte meg csípősen a rosszindulatú Szeléné.

- Valeria? - kérdezte félénken Galateia.

- Pszt! - csöndesítette Laisz - még a falnak is füle van! Őszintén szólván - súgta oda Galateiának - nem csodálom, ha Bulla tetszik neki: százszor különb, mint a jövődöbelije, az a kikent-kifent ficsúr, a nyegle, léha, züllött Tertullus tribunus.

- De nagyon szépen és finoman udvarol - ellenkezett a regényes hajlamú Egeria. Tertullus a tökéletes, az elérhetetlen, a hódító regényhős volt a szemében. - Csak Téleszilla utálja...

- Téleszilla, szegényke - suttogta, szinte magának, Laisz.

- Mért sajnálod? - kíváncsiskodott Galateia.

- Halálosan szerelmes Bullába.

- És Bulla?

- Észre sem veszi. Ismeri, mindennap találkozik vele, hiszen mindig a villában dolgozik, de a rabszolgálatát észre sem veszi. Jobban érdekli a...

Laisz hirtelen elhallgatott: nyílt az ajtó, és Téleszilla jött be a műhelybe. Galateia keze önkéntelenül megállt, és egész arca ragyogott, amint tekintetével végigsimogatta Téleszilla koromfekete haját, olajbarna arcát, bársonyos, hosszú szempilláit s mély tűzű szemét. Téleszilla végigment a termen, fellépett az emelvényre - Epikharisz éppen fent trónolt -, s megállt előtte.

- Gyönyörű - suttogta áhítatosan Galateia. - Maga a megtestesült Aphrodité.

- Epikharisz - bűgött fel halkán Téleszilla mély hangja, mint az orgona -, Valeria kisasszonynak azonnal vidd be a bíborfonalaink mintakönyvét.

Az összeaszott, ráncos képű rabszolgahajcsár szokatlanul fürgén ugrott fel, kivette a faliszekrényből a mintakönyvet, és nagy sebbel-lobbal kiviharzott. A rokkák berregése halkult, az egyik lány az ajtóba állt örködni, a többi csoportokba verődött: sistergett a csivitelésük, felszabadultan gyöngyözött a kacagásuk.

Galateiát ellenállhatatlanul lenyűgözte ennek a „megtestesült Aphroditének” különös szépsége, bársonyosan zengő hangja, szinte méltóságos testtartása. Galateia egyszerű lány volt, és Téleszillában ösztönösen megérezte a felsőbbrendű lényt: csak úgy sugárzott belőle az értelem és a biztonság, s szépség és a bölcsesség fölénye és varázsa.

Galateiát alig két hónapja vásárolta Vettius. Az apja parasztember volt Epheszosz környékén, négy jugerumon telepített nemes gyümölcsöséből gondtalanul megélt leányával együtt, sőt Galateiát ki is taníttatta Epheszoszban fonásra és hímzésre. Három hónappal ezelőtt Galateia még Epheszosz leggazdagabb és legelőkelőbb asszonyainak dolgozott, remek hímzéseit arannyal fizették. De éppen három hónappal ezelőtt a frumentarius-kémek, hogy, hogy nem, kiderítették, hogy apja ludas volt valamiféle szervezkedésben a zsarnok rómaiak ellen: leleplezték, kivégezték, Galateiát jó pénzért eladták a déloszi rabszolga-kereskedőknek.

A két lány hamar megértette egymást, hiszen a sorsuk hasonló volt: Téleszilla apja filozófiát tanított Milétoszbán, s mint a sztoikus irányzat híve, olyan elméleteket hirdetett, hogy ember és ember közt nincs különbség, senki sem születik rabszolgának, és az emberi méltóság meggyalázása, hogy az erősek, a gazdagok, a hatalmasok emberrel kereskednek, és embereket állati sorban tartanak.

A frumentariusok bizalmas jelentései alapján a hatóság úgy értelmezte ezt a tanítást, hogy lazítás a római hatóság és a fennálló rend ellen; Téleszillát elválasztották apjától, mindkettejüket eladták. Az öreg filozófusnak a saját sorsán teljesedett be tanításának igazsága.

- Nem tudom, hová került szegény apám, azt sem tudom, él-e még - fejezte be Téleszilla a rövid beszélgetést -, csak azt tudom, hogy rettenetesen szenvedek. Én nem rabszolgának születtem! - csendült a hangja élesen, úgyhogy a lányok odafordultak.

- Én sem, és egyikünk sem - mondta rá szomorún Galateia. - Sokan vagyunk, sok százezren, és annyi ember közös bánata már nem is bánat, hanem végzet. Hiába sírsz miatta, el kell viselni!

- Nem, én nem akarok belenyugodni! - tiltakozott Téleszilla. - Nem tudom, kiszabadulhatok-e, de a Sztüxre esküszöm: ki akarok szabadulni!

- Ne ábrándozzál, Téleszilla, mert az ilyesmivel csak megnehezíted sorsodat. Én csak nemrégiben kerültem rabszolgaságba, de tudom, hogy ez ellen nincs orvosság: rosszabb ez, mint a Tartarosz minden kínja. Ettől legfeljebb csoda szabadíthat meg.

- Csoda? - mosolyodott el Téleszilla. - Csodák már csak a mesékben történnek.

- Jaj, ne mondj ilyet! - szörnyülködött Galateia. - A titokzatos alvilági hatalmak ereje mérhetetlen: megölhetnek és felszabadíthatnak; ebben hinni kell!

- Galateia, én nem hiszek a mesékben.

- Pedig mentség és vigasztalás volna minden bánatodban, ha hinnél a mindenható démonokban... Mert neked nemcsak a szolgaság a bánatod - tette hozzá halkabban -, más is fáj neked... ha jól tudom... Úgy hallottam...

- Ne beszélj - vágott a szavába Téleszilla izgatottan -, ne beszélj!

És elpirult, mintha megszégyenítették volna.

- Tehát igaz - folytatta Galateia. - Jól tudom a bánatod igazi okát, de tudom az orvosságát is... Apámnak hatalma volt a természet démonai felett. Nagy erejű mágusoktól thesszáliai rontó varázsigéket vásárolt, ólomtáblákra karcolta, elásta a fák tövében, a bokrok alá, a veteményes ágyakba s még a küszöb alá is, hogy házunkat megvédje a rontó démonoktól.

- Galateia, kedves - vágott a szavába Téleszilla -, hisz ez csúf babona.

- Ne hidd - tiltakozott Galateia mély meggyőződéssel. - Nálunk mindig bevált. Jég, fagy, vihar, zápor, villám, senyvesztő szárazság, tetű, hernyó, penész, ragya sohasem ártott a mi gyümölcsfáinknak; a tudatlan szomszédok nem használták a varázsigéket: el is pusztult mindenük. Ez csálhatatlan, Téleszilla.

- Azt mondtad, hogy tudod a bánatom orvosságát. Ez az? - kérdezte Téleszilla, már kissé bizonytalanul.

- Ez. Csálhatatlan, mondom neked - erősködött az epheszosi lány. - Hiszen tudod, ezer bizonyíték van rá, hogy ha a versenykocsis ilyen ólomtáblát dug ellenfele lovának szerszámja alá, a nyomorult állat menthetetlenül elpusztul, még ha a világ leghíresebb lova is! Téleszilla - súgta a fülébe -, nekem erős varázsigéim vannak, én rettenetes rontást és átkot írok Valeriára, belepusztul, esküszöm! És Bulla a tiéd lesz!

A filozófus lánya megingott, szeme felcsillant: ki tudja, mily évezredes bölcsességek lappanganak a nép egyszerű gyermekeinek démonokat idéző szavai és rontó átkai mögött?

De Szeléné, az ajtó öre, jelt adott, a zsinatolás elnémult, a rokkák lázasan surrogni kezdtek, az orsók fűrgén peregetek, a hegyes orrú Epikharisz csontjai szinte zörögtek, amint felvonult az emelvényre.

Galateia még aznap este eljuttatta Téleszillához a nagy erejű varázslatot. Tenyéryi ólomtábla volt, titokzatos jelekkel, ákombákomokkal. Téleszilla az ágya szélén ült, és a gyér mécsvilágnál nehezen, egyre nagyobb szorongással betűzgette az átok szörnyű szavait:

„Iao Aoth Abaoth Marmaraoth Iszrama! Sztüx, Koküosz, Püriphlegethón! Hekaté Neikharoplex Blableisztheibal Szemeszeilam Theszthenotril Szhthomboloé: démonok, Hárpiák, Fúriák, sárkányok, kígyók, szellemek! Valeriát, Vettius leányát, Severina leányát, száját, szemét, szívét, szépségét, színét, szerelmét: rejtsetek, rágjátok, rontsátok; jajjal, bajjal, sóhajjal, kórral, kárral, nyavalyával, ízzel, üszökkal, fekélyel, süllysel, gennyel, gyülevénnyel, kilíssel, fenével, ragyával; Valeriát verjétek, szúrjátok, tépjétek, legyen bandzsa, szeplős, púpos, sánta, kancsal, ripacsos! Nagyhatalmas démonok, hívlak, kérlek, kényszerítlek, alvilágra, tűzfolyóra, háromtorkú Kerberoszra, Iao Aoth Abaoth Szemeszeilam Ufarszim: Valeria csúf legyen, torz legyen, minden férfi vesse meg, minden férfi kinevesse, Iao Aoth Abaoth Triszmegisztosz Marmaraoth! Varázstáblám összehajtom, vastag szeggel átverem, küszöbében elrekkentem! Már az átok fogja meg, ha átlépi, verje meg csúfsággal és búbánattal, pusztulással, rút halállal, mindhalálig verje meg. Démonok, Fúriák, szellemek: varázssotok fogja meg, kösse meg, verje meg! Máris, máris, gyorsan, gyorsan, Iao Aoth Abaoth!”

Végigfutott a hideg a hátán, megborzongott. Micsoda mélységei a sötét babonának! Értelme fölényesen tiltakozott a hitvány és műveletlen hókuszpókuszok ellen. Aztán elgondolkozott Galateia gyermekes és vak hitén, apja kétségein, az élet és halál rejtélyein, s mikor hajnaltájban elaludt, álmában is a rontó démonok zaklatták és kísértették.

És másnap este, alkalmas pillanatban, a filozófus lánya gondosan elrejtette Valeria küszöbe alatt a varázsszeggel átvert átoktáblát.

Hajnaltól kelt, fél órát gyalogolt az erdőszélig. Tudta már a rejtekutakat, szinte belopta magát az erdőbe, gombát szedett, édesgyökeret gyűjtött, s fél óra múlva már otthon is volt. Borsos, sűrű levest főzött a gombából, árpamorzsával jól elkeverte, megsózta, s már készen is volt az illatos, forró étel. Türelmetlenül kapta le a tűzről, s az utolsó cseppig megette, állati mohósággal, pedig lehetett vagy két sextarius.

Korán indult a villába, ma a szökőkutat kellett megjavítania: legalább kétnapos nehéz munka volt, hiszen a kút márványlépcsőit is föl kellett szednie. A villa két saroktornya ellenségesen meredt föl előtte, az emeleti napozó húsz karcsú oszlopa fölényesen nézett le a nyugodtan közeledő parasztra, a nehéz, faragott tölgyfa kapu még zárva volt, úgy őrizte az urasági élet szentélyét, mint a csukott száj a kedves és emberi szavakat: ridegen, fukarul, gögösen. Fent a homlokzaton a napóra rózsaszín márványlapja csillogott a reggeli napsütésben; aranyozott küllője hét órát mutatott. A villa aludt.

Azazhogyan mikor ismételt kopogtatására Hanno, a néger rabszolga kaput nyitott, kiderült, hogy csak az urak alszanak; a gazdasági udvarban és a díszkertben már nyüzsögtek a rabszolgák, férfiak, nők vegyest: kapáltak, gyomláltak, locsoltak. A rózsalugason át a kupolás fürdőházhoz ért, ott is javában dolgoztak, tisztogattak, tömték a központi fűtés pohos kemencéjét; az urasági istállóban lovászok csutakolták, mosták, abrakolták a remek lovakat, a konyha pedig egyetlen lázban égett: szakácsok és kukták izgatottan tornyozták minden földi jóval a nehéz ezüsttálakat. A gazdasági udvar előtt gyülekeztek már a colonusok, a telepes parasztok: nyulat, halat, baromfit, báránykát, gödölyét, malacot, gyümölcsöt hoztak az urasági földek bérlete fejében. Hétrét görnyedtek Cario előtt, aki mindent fitymált, mindent kifogásolt, sok mindent visszaküldött; írnoka jegyezte a beszolgáltatott járandóságokat.

Karcsú ciprusok katonás sorfala zárta el a gazdasági udvart és a villa virágoskertjét a nagy díszkerttől. Odakint csak úgy tombolt a rózsák, violák, liliomok harsány illata, idebent a díszkertben minden finom volt és előkelő: a sötét, sűrű puszpángbokrokból a kertészek művészi ollója oszlopokat, gömböket, kúpokat kerekített ki; egy-egy oszlop vagy gömb tetején puszpángból nyírt galambok lebegtették szárnyaikat örök mozdulatlanságban; fekete tuják koszorújában vagyonokat érő leanderbokrok halvány virágainak illata szálldogált; a borostyánnal befuttatott pergola sudár oszlopai közt öblös agyagdézsákban sötétzölden ragyogó citrusbokrok büszkélkedtek, lombjaik közt ott aranylott már csodálatos termésük, a gyermekfejnyi, vastag héjú, csípős illatú, savanykás ízű citrusalma sárga gömbje. Ez a száz darab itt egymillióba került, és több gondot és szakszerűbb dédelgetést igényelt, mint az egész díszkert. Csak egy ember értett a tenyésztéséhez és kezeléséhez: Bulla. Büszkén simogatta tekintete most is a ritka és pompás növényeket. Rómában is sokat emlegették Bullát, mikor telente az urasági asztalra került a borban-mézben befőzött, savanykás-édes, frissítő citrus gyümölcs.

Túl a tujákon és a terpentinfákon gránátalmafák hajladoztak vörös bélű, titokzatos gyümölcsük terhe alatt, platánok magasodtak a csip-csup fák és bokrok fölé, nevető világoszöld koronájukkal, vidám óriások. Gyöngytyúkrok riadoztak meg lépteitől, és surrantak ijedten a bokrok alá, a messze nyúló tisztás sima, selymes fűvén gögös pávák begyeskedtek, mint pöffeszkedő milliomos ficsurak, és kevélyen teregették farktollaik aranyos-zöld-kék legyezőjét.

Most bukkant ki a bokrok sűrűjéből a roppant szökőkút, fehér márványcsoda. Naiászok, tritonok, delfinek, néreiszek, szirének, nimfák, ficáncoló pöttöm Erószok kavargó tömege fröcskölte a vizet, színes tükörlapokkal vörösbe, kékbe, zöldbe, sárgába, lilába kényszerített száz sugárban. De most megállt a színes sugarak szüntelen lüktetése, a mesealakok megdermedtek: valahol hiba volt a szerkezetben.

Bulla elkezdte a szemlét: nyitogatta a csapokat, meglazította a csavarokat; már tudta, mit kell tennie. Szét kell szedni a kutat. Csendben dolgozott; hamarosan a gyepszőnyegen hevert néhány néreisz meg delfin, két triton is a fűben trombitált, és Bulla már éppen a lépcsőzet egyik márványlapját emelte ki, hogy hozzáférjen a vezetékhez, amikor a pergola felől hangos szó ütötte meg fülét. Föhlalt, hallgatódzott: megismerte a hangot, s megismerte a szöveget is. Valeria olvasta - az akkori szokás szerint: hangosan - Apuleius regényét, a számárrá változott ember, az „Aranyszamár” történetét. Éppen a körmenet leírását olvasta: az elvarázsolt ember-szamár meglátja a körmenetben a rózsakoszorúkat - ha rózsát eszik, menten visszaváltozik emberré! -, és mohón rohanni kezd a varázsoldó rózsák felé. Ebben a pillanatban Bulla a bokrok sűrűjében már közel jutott a pergolához; csakugyan Valeria ült ott, sáfrányszínű pongyolában; mintha arannyal hintették volna végig, úgy csillant ki a citrusok haragoszöld lombjai közül.

Bulla orrcimpái megremegtek: olyan volt, mint a párduc, mikor leshelyéről megpillantja kiszemelt áldozatát. Szeme szomjasan itta be a lány szépségét, füle mohón szürcsölte dallamos hangját. Könnyű szél rezzent, rózsailatot sodort az arcába.

Nem bírta tovább: kiszakította magát a révületből, gyorsan megfordult; a bokor megzördült, száraz ág reccsent lába alatt.

- Ki az? - riadt fel Valeria. Összesodorta a könyvtekercset, és felpattant ültéből. Bulla kénytelen volt kilépni a bokorból; jobb kezében zavartan forgatta a vaskos kalapácsot.

- Bulla - felelte nyugodtan, és kiegyenesedett.

- Mit akarsz? - kérdezte Valeria kissé megenyhülten.

- A szökőkutat javítom.

- Itt? - s a lány elmosolyodott.

- Nem, ott - mutatott Bulla a tisztás felé.

- Hát akkor?

- Hallottam, hogy olvasol. Hallgatni akartam Apuleiust, szeretem ezt a könyvét.

- Ismered Apuleiust? - érdeklődött meglepetten Valeria.

- Ismerem. Megvan nekem Columella gazdasági könyve is, mind a kettő. Azért ilyen szépek a citrusfáid - hadarta Bulla, kissé túlbuzgón. - Jövőre még száz kerül ki az üvegházból.

- Örülök, hogy ilyen értelmes ember vagy. Hallom, mindenhez értesz... Mi a baja a szökőkútnak? - kérdezte, mintha érdekelné.

- Az, ami nekem - felelte Bulla -, megszakadt benne valami.

Valeria megérezte, hogy Bulla a feleségéről beszél. Már éppen meg akarta előzni a fenyegető, kínos jelenetet, amikor Bulla máris folytatta:

- De úgy látom: a szökőkutat is meg lehet javítani. Talán az elrontott életet is.

Mi volt ez? Támadás? Ajánlat? Tetszik neki ez az ember; mindenesetre különb, mint a társaságbeli ficsurak. Okos ember, olvasott ember, szép ember, és hirtelen eszébe villant Tertullus, a vőlegénye. Enyhén, gúnyosan elmosolyodott. De ez a Bulla érdekes ember is. Szerencsétlen ember is. „Elrontott élet”... Ostobaság volt az anyjától, annyi bizonyos.

- Nem én rontottam el az életedet - tisztázta magát.

- De megjavíthatod - mondta rá Bulla halkan, de vakmerőn.

A lány fölkapta fejét. Villámgyorsan átcikázott az agyán, hogy a játék veszedelmesre fordult: Bulla hajlandó megkegyelmezni Vettiusnak és Severinának, ha ő feláldozza magát, és feleségül megy... ehhez a paraszthoz. S olyan nagy áldozat volna ez? Eh! Megrázta a fejét, tekintete nyugtalanul rebtent végig a pergolán, mintha segítséget keresett volna valahol, aztán megpihent Bulla férfias alakján. Már megnyugodott. Ugyan. Fölösleges ez az örökös rettegés a bosszútól! Nevetséges. Véget kell vetni ennek az értelmetlen ellágyulásnak is: csak nem szerelmes Bullába?... Hát mindegy! Kár, nagy kár, de véget kell vetni ennek!

Mindez egy másodperc alatt villant át fején, s rögtön lecsapott a gyilkos válasz:

- Értelek. Kár, hogy paraszt vagy.

- Ember vagyok! - tiltakozott Bulla halkán, de keményen.

- A rabszolga is ember - kacagott a lány.

- De én szabad ember vagyok.

- Én viszont nem vagyok szabad - vetette oda Valeria könnyedén. - Tudhatnád, hogy Tertullus felesége leszek.

- De utálod, tudom! Ez a selyembe bújtatott majom, ez az ezüstpáncélos...

- Megtiltom, hogy így beszélj a tribunusról! - némította el Valeria minden meggyőződés nélkül. Aztán csendesen hozzátette: - Jobb lesz, ha megjavítod a szökőkutat: a tribunus estére élvezni akarja a vízjátékot.

Végiglibbent a pergolán, s mint a kósza napsugár, elenyészett.

Bulla ott állt a fagyalbokor előtt, komoran leszegett fejjel, sötéten, reménytelenül. Arra riadt fel, hogy alakok mozognak a pergolában: rabszolgálműves terítettek. Ketten is alig bírták a domborműves, súlyos ezüstitálat, amelyen ingerlő változatosságban tornyosult damaszkuszi óriás szilva, szíriai füge, veronai mazsola, hispániai aszúszőlő, vérvörös gránátalma, afrikai datolya, campaniai dió és ezreket érő, ritka úri gyümölcs: illatos és zamatos őszibarack. Koromfekete bőrű etióp rabszolga nehéz bronztálon egyetlen szőlőfürtöt hozott, afrikai aranyszín muskotályszőlő volt, ez az egyetlen fürt akkora, mint egy csecsemő: a kertművészet csodája. Ezüstkancsóban kilikiai mazsolabort tettek az asztalra s befőtt mustot és szicíliai szőlőszirupot drága kék üvegben. Két rabszolgafiú művészi bronzvedret cipelt be, tele friss hóval, most vették ki a hóveremből; a hóból kevélyen kandikált ki a drága üvegamfora: falernusi bor fűszeres illata szivárgott belőle, s megült a kék-arany gyümölcsök felett.

- Talán vendéget vártok? - szólította meg az egyik rabszolgálművest.

- Tertullus tribunust - felelte a megriadt kislány.

Bulla csak úgy meresztgette szemét a mesebeli gyümölcsökre és finomságokra. Félédeseden szájában a tegnapi falernusi bor íze, ingerelte a gránátalma vérvörös harsogása - Rossiusék még a gránátalmatermést is elvitték! -, az őszibarack ott az ezüstitálon elérhetetlen messzeségben lebegett fölötte, és tantaluszi kínokkal gyötörte: hej, ha egyszer beleharaphatna egy ilyen nagyúri gyümölcsbe!

Már éppen meg akart fordulni, mikor a szemébe villant Tertullus ezüstpáncélja. Szép, tarka csodabogár volt ez a nyalka lovastiszt: borostyán markolatú kardja, smaragdokkal kirakott öve, domborműves mellvértje, kék tarajos, könnyű sisakja valóságos vagyonba kerülhetett. Megállt a pergolában, gyönyörűséggel legeltette szemét a dús tálakon, megpillantotta Bullát, levette sisakját, és odanyújtotta:

- Hé, rabszolga, tedd oda a márványasztalkára!

Bulla meg se moccan.

- Nem vagyok rabszolga, szabad ember vagyok.

- No, azért talán mégis odateheted - nevetett Tertullus.

- Majd a rabszolgád odateszi - vágta rá Bulla, és sarkon fordult. A rézkalitkájában kényelmesen himbálódzó zöld-sárga papagáj ebben a pillanatban elrikkantotta magát:

- Bulla, Bulla.

„Nocsak - gondolta hirtelen Bulla -, nyilván sokat emlegetnek Vettiusék házában!”

- Megállj! - rivallt rá a tribunus, tőle telhetőleg szigorún. - Hogy hívnak?

- Hallottad a papagájtól: Bulla.

- Hallod-e, Bulla, ahelyett, hogy ennyit nyelvelnél, gyere katonának a légiómba. Az ilyen egészséges, izmos, értelmes ember katonának való. Jó zsoldot kapsz, naponta torkig lakhatsz birkahússal, semmi gondod, és ha tisztességgel harcolsz, akár centurio is lehet belőled.

- S mért menjek közétek? - csattant fel szenvedélyesen Bulla. - Hogy a magamfajtákat gyilkoljam? Értetek dögöljek meg?

- Vigyázz a szádra, paraszt, mert megkeserülöd! - fenyegetődzött Tertullus, és harciasan a kardjához kapott.

- Mit mondtál? - horkant fel Bulla. Két marokra fogta roppant kalapácsát, és odalépett a tribunus elé.

Az illatos katonatiszt megtorpant, hősi kardja remegni kezdett finom, ápolts kezében, karja lehanyatlott, és a rendkívül díszes, de életlen damaszkuszi pengét letette a kis márványasztalra, a vidáman csillogó sisak mellé. A szép tribunus elsápadt, úgy érezte, menten elszédül.

Most megrezgett az egyik citrus, és kibukkant mögüle Valeria. Tanúja volt a megszégyenítő jelenetnek: gyűlölte a gyáva Tertullust, és gyűlölte ezt a kemény és hatalmas parasztot is. Kiegyenesedett, szeme lángolt, és szikrát vetett. Megvetése, mint a korbács, sújtott a tribunus arcába.

Bullát lenyűgözte a lány; milyen gyönyörű volt így lángoló haragjában! Pillanatokig tartott az egész, de úgy érezte, hogy már hónapok óta mindig csak ezt a bátor és kemény lányt látja, izzó arcát, szikrázó tekintetét. Ez volt a döntő pillanat.

Csak nézte Valeriát, ezt az ígésző tünelemet, egész teste remegett, karja elernyed, lehanyatlott, a kalapács kihullt kezéből és nagyot csendült a márványpadlón. Bulla szomjasan és zihálva várta, hívta, idézte a megváltó szót.

Valeria odafordult hozzá, és kinyújtott karjával szinte átdöfte a férfi mellét; szemében szenvedélyes láng lobogott.

- Takarodj! - csattant fel éles hangja.

Bulla szeme felszikrázott, keze ökölbe szorult, fogai megcsikordultak, a szörnyű sértés égette a véré. Most megértette, hogy ezek a hitvány úri népek megvetik őt, kinevetik, és szégyelletes ostobaság volt azt hinnie, hogy talán emberszámba veszik. Így még soha életében nem sértette meg senki. De valaki ezért is megfizet! „Mindenért megfizetnek, esküszöm!” - forrt benne a düh és a bosszúvágy. Felkapta kalapácsát, és elrohant.

Valeria most Tertullusra támadt:

- Szégyelld magad!

- De édesem... - dadogta Tertullus.

- Takarodj a szemem elől! - némította el a lány.

- Nem értem, édesem... - próbálkozott újra a tribunus, de Valeria belefojtotta a szót. Karja meglendült, a kertajtó felé mutatott:

- Menj innen! Anyámasszony katonája!

Tertullus szégyenszemre kénytelen volt engedelmeskedni. Női szeszély - gondolta magában, s könnyed tánc lépésekkel, vidáman fütyörészve kilibegett a közömbös puszpánggalambok sorfala között.

Még hallotta, amint a papagáj gúnyosan rikácsolta mögötte:

- Bulla, Bulla!

Merula doktor elővette zseb-napóráját, a fény felé tartotta, és aggodalmasan számlálta a betegek érverését. Mind a három eszméletlen volt: Gavius alig lélegzett, Macer zihált, Afer, a néger rabszolga görcsökben fetrengett. Ez az Afer vézna, tüdőbajos emberke volt, de Cario nem irgalmazott neki: folyton a legnehezebb mezei munkára osztotta be. Most is öntözőárkot ásott a tűző napsütésben; vele dolgozott a két paraszt napszámos: Gavius és Macer; mindhárman éhesen, elcsigázottan, hitvány erejük emberfölötti megfeszítésével. Szédítő hőség tombolt a mezőn, mintha tüzet csurgatott volna rájuk a megtébolyodott napgolyó.

Most ott heverték Bulla szobájában, olajos borogatással fejükön. Merula mellükre szorította fülét, hallgatta a szívüket, tüdejük sípolását; fájdalomcsillapítót adott nekik, tejet hozatott a majorból; a mandragorafőzet kissé csillapította a három nyomorult test szakadatlan rángását, de a betegek eszméletlenek maradtak. Merula gyorsan és vakmerőn rendelkezett: havat hozatott az urasági hóveremből, péppé zúzott répát gyömöszölt zacskókba, percekig hűtötte a jeges hólében, és úgy borogatta a betegek fejét. Negyedóra múlva gyűszűvirágfőzettel próbálta ostromolni a szívüket: hiába.

- Minden hiába - sóhajtott fel Merula, és megtörülte izzadó homlokát -, ilyen irtózatot napszúrás még nem is láttam: elégette a belső szerveiket! Már csak a Theriaka segíthet.

Gyorsan néhány sort írt kis viasztáblájára, összecsuksa, markába nyomta az ott ácsorgó Pusiónak, és a megszeppent legénykét a villába szalasztotta, Carióhoz. A Theriaka hatvanegyfőle anyagból kevert csodagyógyszer volt: legfőbb hatóanyaga a szárított vipera. Vagyonba került ez az orvosság, ez az életmentő csodaszer: csak milliomosok engedhették meg maguknak azt a fényűzést, hogy megmentse vele semmirevaló életüket. Éppen ezért a uraság gondosan elzárta dolgozószobájának titkos fülkéjébe, amelyhez csak Cariónak volt kulcsa.

Pusio fél óra múlva visszajött: Cario kidobta, meg is csapatta, a doktornak pedig azt üzenté, hogy a maga bőrére vigyázzon, ne a parasztokéra.

Délutánra, szörnyű kínok közt, mind a három ember meghalt.

Akkorra már vagy száz paraszt csődült össze a mezőkről: otthagyták a munkát, izgatottan lesték a betegszobából kiszivárgó híreket, és mikor Merula doktor megjelent az ajtóban, lehajtott fejjel és lemondón széttárt karokkal, felháborodott üvöltés bődült fel a tömegből; a tanya szinte beleremegett a fülsiketítő ordítózásba:

- Bitangok! Gazemberek! Megölték őket! Gyilkosok! Agyonverni, agyonverni!

Csákányok, kapák, ásók, szekercék, husángok, cséphadarók emelkedtek a levegőbe.

- A villába! - rikoltotta valaki.

- A villába! - harsogta utána száz torok. A mezőkről tucatjával rohantak a napszámosok Bulla háza felé: a hármas halál híre futótűzként száguldott végig az óriási uradalmon.

Beesett arcú, kiszikkadt öreg paraszt mászott fel a kőrakásra:

- Így döglünk meg mindnyájan - sipította. - Az uraság ezt a sorsot szánja nekünk is. Meddig tűritek még a baromi hajsztát, a koplalást, ezt az egész nyomorult életet? Hadd pusztuljon a paraszt, mondják, úgyis ingyen van! Hát most már elég volt, pusztuljanak ők!

- Úgy van, pusztuljanak ők! - rikkantott bele Pusio.

- Halál! Halál! - zúgta a tömeg, és hirtelen meghullámszott, mintha óriási erő lódította volna meg.

De Bulla harsány hangja megállította őket:

- Barátaim! Igazatok van, meg kell fojtani a gazembereket! Meg is tesszük! Herculesre, nem kerülhetik el sorsukat! De előbb megpróbáljuk észre téríteni őket. Menjünk be Vettius úrhoz, követeljük - nem kérjük, követeljük! - a napszámosok, munkások és rabszolgák jobb élelmelését, a heti olajjárandóság és a nevetséges egy denarius fölemelését, a háborús kényszerbeszolgáltatások, árverések és zsarolások megszüntetését. Nem akarunk mindnyájan úgy elhullani, mint három szerencsétlen barátunk! Kenyeret követelünk! Nem vagyunk hajlandók tovább túrni a nyomorúságot, miközben ők megfulladnak a saját zsírjukban!

Fergeteges éljenzés csattant fel, a zúgás, ordítózás, szitkozódás egy pillanatra sem csöndesedett: a majdnem kétszáz főnyi tömeg, mint a bömbölő vízáradat, hömpölygött a gyanútlan nagyúri nyaraló felé.

- Éretlen viselkedés - korholta leányát Severina, szenvelő hangon, kissé tompított indulattal, és közben idegesen veregette bal tenyerét elefántcsont nyelű strucctoll legyezőjével. - Nem tűröm! Megértetted? - szája szélét lebiggyesztette, szúrós tekintete szinte átdöfte a konokul hallgató Valériát.

- Mondtam, kislányom - rotyogott bele Vettius kásás, szétfolyó hangon, és kezeit összekulcsolta terebélyes hasán -, Tertullus nekem sem eszményképem. Üzlettársam, éppúgy, mint Rossius vagy Barbius vagy Pomponius. Unokaöccse Papinianusnak, a császári titkos iroda főnökének: összeköttetései aranyat érnek. Ki beszél itt szerelemről? Én csak azt kívánom tőled, hogy légy a felesége. Ha ő mindenáron éppen téged akar, hát legyen neki a kívánsága szerint - fejezte be erőltetett kedélyességgel.

- Értem, édesapám - szólalt meg végre Valeria fagyosan.

- Megsértetted, meg kell bocsátanod neki - jelentette ki fölényesen s kissé értelmetlenül Severina.

- Értsd meg, ez a negyedik százmillió kérdése - magyarázta Vettius.

- És nélkülem nem lehet lebonyolítani ezt az üzletet? - kérdezte Valeria gúnyos tárgyilagossággal. - Én leszek a tribunus jutaléka?

- Fején találtad a szöveget, kislányom! - kedélyeskedett a szenátor. - Csak nem kell ilyen gorombán megfogalmazni. Tertullus szerelmes beléd.

- Fütyölök rá!

- Elég volt! - vágta el a vitát Severina. - Hozzámégy, pont!

- Igenis, mama - hagyta rá némi undorral Valeria.

- Így már jó, kislányom - nyugtázta gyorsan a kijelentést a boldog üzletember. - S miután ily szépen megértették egymást, szeretnék még valamire figyelmeztetni. Molon jelentette nekem, hogy több ízben beszélgettél Bullával, ezzel a veszedelmes paraszttal. Molon olyasmit is észlelt, de talán csak képzelődött, hogy ez a rongyos kötekedő paraszt tetszik neked...

- Nem sül ki a szemed? - förmedt rá Severina.

- Az ilyen szennyes gyanúsításra nem is válaszolok.

- No, nem egészen ilyen egyszerű a dolog - igyekezett Vettius gyöngéden letorkolni leányát -, Tertullus is úgy vette észre, hogy... mondjuk... a kelleténél többre értékeled ezt a tudálékos ezermestert.

- Tertullus? - kapta fel a fejét a lány. - Szégyellje magát!

- Elfelejtetted, hogy az ősi Valerius családból származol! A név kötelez! Legalább annyira, hogy ne add össze magad mindenféle hitvány paraszttal - tüzelt Severina.

- De mama - tiltakozott most már idegesen a meggyötört Valeria -, ha már eladtatok, legalább ne kínozzatok! - felugrott, és kifelé indult.

- Itt maradsz - vezényelt Severina -, és barátságosan fogadod a tribunust, aki hajlandó bocsánatot kérni tőled heveskedéséért. Ennél többet nem kívánhatsz.

- Igenis, mama, nem kívánok.

- Látod, kislányom - hunyorgott engesztelően Vettius -, így van ez rendjén. A magunkfajta ember szóba sem állhat az ilyen felforgatókkal. Ezekkel minél előbb, minél kurtábban el kell bánni, hiszen ha szabadon garázdálkodhatnak, belepusztulna az állam...

- Bocsáss meg, apám, de egyszer azt hallottam Rómában, valamelyik filozófus előadásán, hogy a hazát a tehetségtelen katonák, a megvesztegethető politikusok és a telhetetlen milliomosok teszik tönkre, nem a parasztok.

- Rómában ilyet nem hallhattál, kislányom! Igazi filozófus ilyet nem mondhat, legkevésbé Rómában. Ezt is ettől a paraszttól hallhattad. Jelentette Cario, hogy a parasztok vezérüknek tekintik, s már a rabszolgák is valósággal istenítik. Ennek véget kell vetnünk! - csapott az asztalra, tőle telhetőleg erőlesen. - Megtiltom, hogy ezentúl szóba állj vele! Megértetted?

- Igenis apám.

- No, helyes, ezt már szeretem - lihegte Vettius a szokatlan erőfeszítéstől kimerülten.

Mint aki dolgát jól végezte, kiemelt az ezüsttálon aranyló-pirosuló gyümölcsstoronyból egy öklömnyi őszibarackot, és beleharapott. Az illatos lé lecsurgott a két szájaszélén, a hosszú hajú rabszolga fiú odasietett, és bíborkendővel letörölte. Vettius nyögött gyönyörűségében.

De hamarosan torkán akadt a falat; hétrét görnyedve, sunyi alázatossággal házi besúgója, Molon sompolygott mellé, és fülébe súgta, hogy három ember belehalt a munkába és koplalásba. Bulla lázító beszédet tartott... kétszáz főnyi csőceslék élén közeledik a villához... a parasztok fenyegetődznek, csákányokkal, szekercékkel hadonásznak! Követelik, hogy az úr azonnal fogadja a küldöttségüket.

- Itt van, lám, megmondtam! A pimasz csürhe! Követelések? Hát még mit nem! - méltatlankodott Vettius. - Ez az - fordult oda Valeriához szemrehányón. - Zavard el a csöcseléket - adta ki a parancsot Molonnak, kissé bizonytalan hűsködéssel.

Severina felháborodottan ugrott fel az aranyozott karosszékből:

- Mi ez!/? Ide jutottunk? Hát ez a jutalma jószágunknak? Ezért dédelgettük agyon a parasztokat? Vettius - vezényelt a férjének, és hangja remegett -, add ki a parancsot a szír íjászoknak, hogy lőjenek bele a csöcselékbe!

- Hallottad? - fordult a szenátor engedelmesen a rabszolgához. De Molon nem mozdult.

- Uram - szólalt meg alázatosan -, hallgasd meg méltatlan szolgádat: helyesnek tartanám, ha fogadnád ezt a küldöttséget, így legalább önmagukat leplezik le ellenségeid, s annál könnyebben elbánatsz velük!

Vettius már nem válaszolhatott Molon bölcs tanácsára: abban a pillanatban, mikor Tertullus tetőtől talpig csinosan és mosolygó ábrázattal megjelent a pergolában, a villa tölgyfa kapuja döngve becsapódott s a kerítésen túl zűrzavaros ordítózás harsant fel. A bömbölést túlharsogta Bulla fémesen csattogó hangja:

- Numerius, Carpus, Pagus, Pusio, Mago, ide hozzám! Hiába zárták be a nagykaput, mi hatan bemegyünk!

És a küldöttség a gazdasági udvaron át könnyűszerrel bejutott a gondosan elzárt tündéerkertbe. Bulla ismerte a járást.

Cario a puszpáng alagút bejáratában állt, kitárta karját, és megpróbálta visszaszorítani a berohanókat, de azok elsöpörték az útból. A következő pillanatban Severina felsikoltott, és ösztönösen Tertullus mögé bújott. A tribunus érezte a hősi kötelezettséget, kardjához kapott, de Bulla kemény, parancsoló tekintete megbénította: elengedte a borostyán markolatot, s mint a megjuhászodott kutya, hátrakotródott, szégyenszemre, Valeria mögé. A lány kiegyenesedett, és elszántan farkasszemet nézett Bullával. Mind a ketten keményen állták ezt a néma párbajt.

Csodálatosképpen csak egy hős akadt az egész társaságban: Vettius. A kétségbeesés utolsó erőfeszítése volt ez, mert éppen ő reszketett legjobban. De meg akarta mutatni ennek a csürhének, hogy nem fél. - Nos, mért jöttetek? - kérdezte.

Megpróbált fesztelen, nyugodt magatartást erőltetni magára, de Bulla határozott, ellentmondást nem tűrő hangon előadta a parasztok és a rabszolgák követeléseit.

- Ez valóságos lázadás! - tört ki Vettius; szinte fulladozott tehetetlen dühében, s közben hideg verejték gyöngyözött homlokáról. - No, majd én megtanítalak benneteket - hencegett irtóztos félelmében -, hitvány csürhe!

- Ne sértegezz! - robbant ki Bullából a düh. - Ne beszélj így olyanokkal, akik neked dolgoznak. Amíg határozott választ nem kapunk, nem megyünk el innen.

- Úgy? - próbálkozott Vettius megint gúnyos és fölényes hanggal. - Úgy? Hát jó, megkapjátok a választ - selyem háziruhája megsuhogott, amint fölkel a karosszékből; szokatlan gyors mozdulattal kikapta Cario kezéből a korbácsot.

- Ne fenyegetőddzél azzal a korbáccsal - figyelmeztette higgadt, de határozott hangon Bulla. - Adj választ: igen vagy nem?

- Kérlek, Vettius - kockáztatta meg Tertullus -, küldj be Sentinumba az aedilisekért.

Vettius arca földerült a mentő ötletre:

- Molon! - intett házi kémjének. Molon kirohant.

- Tertullus - uszította Valeria félhalkan a tribunust -, vágd le!

- Ah, kedvesem - tiltakozott Tertullus; hősiesen kihúzta magát, és fölényesen legyintett -, csak nem mocskolom be a kezemet bűdös parasztokkal és hitvány rabszolgákkal? - és ringó léptekkel belibeggett a nyaralóba. Valeria undorral nézte az illatos kezű hős tüntető távozását.

- Vettius - visított fel Severina kétségbeesett dühvel -, a szír íjászokat! Kergettesd ki ezt a piszkos csöcseléket a villából! Cario, az íjászokat! - rivallt rá a rémült vilicusra.

Vettius, az egyetlen férfi, végre megemberelte magát:

- Ki innen! - mutatott korbácsával a kertkapu felé.

- Ki innen! - rikácsolta utána Severina.

- Gyilkos! - ordított rá Bulla, és roppant keze ökölbe szorult.

Ebben a pillanatban Vettius elkövette a végzetes tévedést: oktalan hősködéssel fölemelte a korbácsot, és Bulla arcába sújtott...

Bulla felüvöltött, minden izma megfeszült, s aztán, mint a párdúc, egyetlen ugrással rávetette magát Vettiusra.

Mikor a sentinumi aedilisosztág lóhalálában berobogott a villa szélesre tárt tölgyfa kapuján, az emeletes úri ház úgy zsongott már, mint a méhkas. A lázadó parasztok nem győzték megvárni a tárgyalás végét: a hozzájuk szító rabszolgák segítségével a gazdasági udvaron át benyomultak az épületbe. Kétszáz ember nyüzsgött a villában, de szinte csak átrohantak a termeken és szobákon; nem érdekelték őket a falfestmények, a márványszobrok, az ezüstedények és keleti szőnyegek: ennivalót kerestek. Pillanatok alatt felfedezték a kamrákat és raktárakat; hamarosan csillapodott a nyüzsgés, az összevissza ordítozás; állati mohósággal evett, falt, zabált a tömeg; a kiéhezettek és kétségbeesettek lakomája volt ez.

Egyszerre csak lágy és finom hangon, kissé bágyadtan, vezényszó rebbent az udvarban. Pusio kipillantott az emeleti oszlopos ebédlőterem nyitott ablakán, lecsapta kolbászát a márványasztalra, fel is döntötte színig töltött ezüst borosserlegét, és elrikkantotta magát:

- Emberek, itt vannak az aedilisek! Gyerünk!

Egyetlen tömör üvöltés felelt szavaira: mindenki ott hagyta a koncot, fölkapta szedett-vedett fegyverét, és a kétszáz ember lezúdult az udvarra. Tertullus, akitől a halk és előkelő vezényszó eredt, épp a kardja markolatához kapott, mikor Pusio odaért. A jókedvű legényke nagyot kacagott az illatos tisztcske hősködésén, s alulról fölfelé irányított kemény kalapácsütéssel úgy vágta jobb könyökön, hogy a karja egyszerre élettelenül hanyatlott le; Tertullus felordított, és néhány ijedt rabszolgával együtt elrohant. A tömeg egyetlen vad rohammal legázolta az aediliseket: fél óra múlva harminc fiatal paraszt viselte egyenruhájukat és fegyverzetüket.

A nép aztán nyugodtan folytatta lakomáját, Bulla harminc új katonája pedig elindult, hogy átkutassa a villát, és kézre kerítse az uraságokat.

Merula doktor volt az első, aki a parasztok rohama után besietett a kertbe. Mindjárt látta, hogy az a vérző és nyöszörgő hústorony, ott a pergola márványlépcsőjén, senki más, mint Vettius. A nagyúr egyedül volt; a hű Cario elsőnek menekült, a sunyi Molon csak éppen értesítette Merulát a szerencsétlenségről, és máris szedte a sátorfáját. A szenátor, mikor az orvos megvizsgálta, panaszosan hörgött, mint a torkon szúrt disznó; temérdek haja megremegett. Merula sínekbe rakta törött bal karját és bal lábát, bekötözte eltört kulcsontját és koponyasérülését,

nagy nehezen kerített két markos rabszolgát, szőnyegekbe csomagolta az eszméletlen beteget, feltétette a hálókocsiba, még néhány kanálnyi falernusi bort erőltetett a szájába, mellé ültette a remegő Tertullust, és útnak indította a kocsit. Már a második kocsiba is befogtak: Severina türelmetlenül várta az indulást, rabszolgákat szalasztott volna Valeriáért, de már senki sem akart engedelmeskedni: közömbösen igent mondtak és továbbmentek, némelyek a lázadókhoz csatlakoztak, mások szétrebbentek a szélrózsa minden irányába.

Már két órája vad izgalomban forrt a ház. Mikor Bulla úgy gondolta, hogy a tömeg jóllakott, összegyűjtötte az embereket az udvaron, és parancsot adott a villa rendszeres kifosztására: összeszedni a szekereket és lovakat, száz szekeret megrakni élelemmel, ruhával, takaróval, edényekkel, borral, szerszámokkal, fegyverrel. Abban a pillanatban, amikor szakaszokra osztotta a lázadókat a különféle feladatok elvégzésére, lódobogás hallatszott, s néhány perc múlva ott termett előttük Avillius.

- Avillius! - ujjongott Bulla.

- Ég a malom! - ordított Avillius. - Nem látjátok?

- Eloltani a tüzet! - rendelkezett Bulla. - Ki a fecskendőket!

Öt perc múlva már az égő malomnál dolgozott a három Kteszibiosz-fecskendő. Szerencsére bővizű patak mellett épült a malom: a tüzet negyedóra alatt eloltották. Húsz szekér gabonát mentettek meg, a kirendelt szakasz lelkesen rakta fel a szekerekre.

- A tűzre figyeltem fel - magyarázta Avillius. - Az éjjel úgyis le akartam jönni orvosságért, de mikor a tüzet megláttam, mindjárt tudtam: itt az óra! Hát akkor nem jövök gyalog, nem bujkálok - gondoltam magamban -, s már vágtattam is Rossius lován... Azazhogy a lovamon - javította ki magát, és nevetett.

- Most aztán segíts, Avillius - kezdte Bulla -, mert itt nem maradhatunk; az embereket is, a zsákmányt is biztos helyre kell vinnünk...

- Hozzám, a Cupra hegy sűrű erdeibe! Annyi ott a barlang, mint kaptárban a sejt. Nem kétszáz, de hatszáz ember is kényelmesen elfér bennük, s bőven lesz hely a szekereknek és az állatoknak is - nyugtatta meg Avillius. - No, induljunk!

Pusio jelentette, hogy még legalább száz szekér kellene, annyi a zsákmány.

- Nem baj, Pusio - biztatta Bulla -, holnap visszajönnek a szekerek. Addig itt marad az őrség. Harminc katonánk van - tette hozzá büszkén.

Hamarosan hosszú sorban vonultak a szekerek a Cupra hegy irányában. A parasztok útközben felszedték feleségüket, gyerekeiket, legszükségesebb ingóságait, és víg nótaszóval indultak a hegyekbe, az új, szabad élet, a jobb jövő felé...

- No és mi történt az urasággal? - érdeklődött Avillius.

- Jelentették, hogy a szenátor úr megszökött, azaz... elszállították... Megütött a bitang, én a fejére ugrottam, aztán letepertem, kékre-zöldre vertem, s végezetül fölemeltem a levegőbe, és odacsaptam a márványlépcsőre. Egyet nyekkent, aztán elhallgatott.

- Megdőglött? - kérdezte Avillius.

- Mondják, hogy még nem. De ember már nem lesz belőle, annyi bizonyos.

- A tribunus?

- Eliszkolt - nevetett Bulla.

- Az asszony? A kisasszony? - faggatta tovább Avillius.
- Igaz! - riadt fel Bulla. - Majdnem megfeledeztem róluk!
- Gyerünk! - csattant fel Avillius.

Bulla odaintett négy fegyveres parasztot, és már indultak is. Végigmentek a földszinti szobákon; sehol senki, csak felfordulás, rendetlenség, dűlő és pusztítás nyomai mindenütt. Furcsa volt, hogy egyetlen rabszolga sem mutatkozott: vagy elmentek, vagy elbújtak, pincében, padláson, raktárakban, kamrákban. A legtöbben féltek; alig néhányan mertek nyíltan a lázadókhoz csatlakozni. Sokan kimenekültek a tanyákra.

A kapu felől éktelen szitkozódás hallatszott:

- Acastus, vén disznó, mozogj! Azt akarod, hogy elcsúszjanak ezek a bitangok? Agyoncsapatlak, átkozott gazember!

Gyorsan arrafelé indultak, mert mind a ketten felismerték Severina jellegzetes rikácsolását. A kapu előtt ott állt a hálókocsi, a hajlott hátú öreg kocsis a lovakkal piszmogott, mintha csakugyan szándékosan késleltette volna az indulást.

Severina tovább rikoltzott:

- Lázadók cimborája, gaz áruló - piszkolta az egyetlen rabszolgát, aki híven kitartott mellette -, azonnal hívd a kisasszonyt! Akárhogy is mesterkedel, most indulunk!

Éppen be akart szállni a kocsiba, amikor Bulla és Avillius odaért a paraszt katonákkal. Severina rémülten felsikoltott, s mintegy védekezésül kétségbeesetten nyújtotta előre karjait.

- Kötözzétek meg - rendelkezett Bulla fojtott izgalommal. - Hová mégy? - kérdezte az öreg kocsistól.

- A kisasszonyért.

- Hol van?

- A szobájában.

- Majd én - tolta félre Bulla az öreget.

Valériát szinte szétvetette a méreg; forrt benne a düh apja ostobasága és Tertullus szégyenletes gyávasága miatt. Mégis amikor Bulla benyitott, egyszerre elbűvölő mosoly villant az arcán:

- Bulla! - rebbant a hangja puhán, kislányosan.

Érezte, hogy itt a vég; ez a paraszt most bosszút áll rajta mindenért, anyja gyilkosságáért, apja embertelenségéért és az ő durvaságáért, amellyel a férfi félénk közeledését elutasította. Elemi erővel feszült meg életöszöne: hiszen őt tulajdonképpen érdekli ez az ember, ha paraszt is. Talpig férfi, bátor, vakmerő; tanult ember, ismeri a saját értékét is, önérzetes, nem hajbókol a pénz előtt; óriási önfegyelmel viseli a sors csapásait. Szegény, koplal és nyomorog, de társai rajonganak érte; Tertullus pedig... nem, egy életet tölteni ennek a gyáva kutyának az oldalán... nem! Kár, hogy paraszt - ezt mondta neki, de hiszen ezer évvel ezelőtt a Valeriusok is parasztok voltak... Minden csak idő kérdése, a gyermekeik már lovagok lehetnek, az unokáik akár szenátorok is... És Bulla... igen, hiszen valósággal szerelmet vallott neki, virágnyelven... Döntött: hát jó, legalább a maga életét megmenti! Mindez villámgyorsan cikázott át a fején, s mikor megszólalt, még reszketett ugyan minden porcikája, de már erősnek érezte magát.

- Bulla - búgta, vagy inkább dorombolta, mint a törleszkedő macska -, ott hagytuk abba, az elrontott életednél. Akarod hogy folytassuk?

- Tudtommal befejeztük - vágta el a fonalat Bulla fagyos nyugalommal.

- S ha azt mondom, hogy szeretlek? - suttogta Valeria.

- Akkor hazudsz! Menj, hazudj a tribunusodnak!

Valeria elfehéredett. Hiszen ez a halál, villant fel benne a kétségbeesés. Nem, nem akar elpusztulni!

- Bulla... nem, ez lehetetlen... hiszen te... - fuldokolta - hiszen én... Én veled megyek!

Bulla éppen válaszolni akart, mikor az ajtóban felbukkant Avillius.

- Dobjuk föl ezt is a szekérre? - kérdezte.

- Nem, Avillius, ez az alamuszi macska még nem bántott bennünket, hadd menjen, amerre lát. Menjen a tribunusa után - nevetett Bulla.

- Bulla! - sikoltott fel Valeria, és két lépést tett a férfi felé. Bulla kinyújtott karral elhárította, aztán az ajtóra mutatott:

- Mehetsz! - s mivel Valeria szinte kővé meredten bámult rá, és nem mozdult, keményebben is rászólt:

- Ki innen!

A lány arca vérvörösre vált. Mondani akart valamit, de a hirtelen felizzó düh belefojtotta a szót: állt, mint kővé dermedt fúria. Vörösre festett körmeit mélyen belevágta a tenyerébe.

- Takarodj! - förmedt rá Bulla.

Kissé rugkapálódzott, mikor két markos katona begyömöszölte az üres hálókocsiba, de azután lecsillapodott. Valamit gondolt, fellángolt a szeme, gúnyos és kegyetlen mosoly libbent a szája szögletében.

Főnt a bakon az öreg Acastus a lovak közé csapott, és vidám nótát füttyörészett a szerelemről és ifjúságról, amely elmúlt, s nem jó vissza többé már soha.

ŐSERDŐK MÉLYÉN

- Carpus - rendelkezett Bulla a barlang szájában -, ott a hársak közt a barlang akkora, hogy egész Sentinum beleférne: az lesz az élelmiszer-raktár. Induljatok, rendezkedjetek be.

- Megyek - lelkesedett a rokkant Carpus. - Hű, annyi az ennivaló, hogy egy hónapig is megélünk belőle! Ne félj, Bulla, reggelre olyan urasági kamra lesz a barlang, hogy a híres Lucullus is megirigyelhetné!

- Avillius - folytatta Bulla -, hol vannak a szír íjászok? Hol vannak a fegyverek?

- Cario lovas futárral összerelte őket az egész határból. Amint megérkeztek, s meghallották, mi történt, azonnal hozzánk pártoltak. Mind az ötvenen itt vannak, fegyverestül. Sőt az egész fegyverraktárunk is itt van. Nyolcvan fegyveres: ez már erő, Bulla.

- Kevés. Vedd a kezedbe a fegyverraktárt és az utánpótlást. A szírek tizes csoportokban menjenek le az utakra: szerezzenek mindent, amit csak lehet. Ma éjjel megkezdhetik. Hajnalban a mezőkön gyakorlatozó katonákra lecsaphatnak: az egész környék újoncait levetkőztethetik.

Avillius elnevette magát:

- Neked nem kell hadiszállító, úgy látom, az ellenségtől veszed el a fegyvert. Ilyen a jó hadvezér.

- A jó rablóvezér - javította ki Bulla. - Mert most a rablóélet következik. Eleget dolgoztunk, rogyásig törtük magunkat, most majd mások tartanak el.

Alacsony, kövérek, zsíros arcú férfi lépett oda hozzájuk: Prepon, az urasági pékség főnöke.

- Bulla - kezdte -, azt tanácsolnám, hogy mindenekelőtt kenyeret adj az embereknek. Odalent jóllaktak sonkával, kolbással, megymással, de mind kenyérért sóhajtozik. Lisztünk meg gabonánk van szekérszámra; itt vagyok én hat segédemmel, termésköből egy nap alatt megépítjük a kemencét, aztán mindennap lesz friss kenyérünk.

- Avillius - mondta rá Bulla -, jelölj ki a pékeknek egy jó nagy barlangot, rendeld ki a kőműveseket: holnapután dolgozhat a pékség. Hiszen csakugyan: már az ízet is elfelejtettük a kenyérnek.

Negyednap reggel fűszeres, illatos friss kenyeret osztottak a táborban. Az emberek átszellemlen, némán ették a ropogósra sült s még gőzölgő kenyeret, és Firma szinte elsírta magát, mikor a kis Primus az első falatok után ezt kérdezte:

- Mama, mi ez?

Numerius, a nehéz mozgású, vaskos paraszt fölkajtatta a táborban a kuktákat és szakácsokat; szerencsére előkerült Maurus is, a pun szakács. Már másnap birkahúsos kását ebédeltek, sok pirított hagymával. Maurus jó szakács volt, szerette a hasát, bizony nem sajnálta a szalonnát a kásából. Harmadnapra megszervezték az ellátást; nemcsak kenyér volt és főtt étel, hanem a gyerekek és a betegek mézben főtt gyümölcsöt és birsalmasajtot is kaptak. Az emberek megnyugodtak és meglevenedtek: a jelennek éltek, a jövővel senki sem törődött.

Csak Bulla gondolt rá, hogy a készletek nem tartanak örökké. A szekerek még két napig hordták az élelmiszert a villából; egy hónapig nem lesz gondjuk, jelentette Carpus. De a világ nem egy hónap: már a második éjszakán kirajzottak a szír fegyveresek. Elfogtak öt szekér

karavánt, rengeteg volt a zsákmány. Hajnalonként megugrasztották Tuficum, Pitinum, Iguvium gyakorlatozó katonaosztágait, elvették fegyvereiket, a legényeket szélnek eresztették, éppúgy, mint a kereskedőkaravánok személyzetét; csak az iparosokat vitték magukkal, s alaposan meg is dolgoztatták odafönt a hegyen. Egyszer a szír osztag rajtaütött egy fegyverszállító karavánon; a kísérő húsz katonát a szírek lekasabolták vagy megsebesítették, a szekereket, az értékes zsákmánnyal együtt, elindították fel a hegyre. Holdvilágos éjszaka volt; Szürosz, az íjászok parancsnoka, az egyik erdei tisztáson észrevette, hogy az utolsó szekéren tagbaszakadt, szakállas, torzonborz hajú, bőrkötényes óriás gubbaszt; nyilván túltette magát az imént lezajlott csetepatén, és most békésen szunyókált.

- Hé, atyafi - lovagolt mellé a parancsnok -, hogy kerülsz te ide?

- Te hogy kerülsz ide?! - mordult rá a szakállas. - Én ide tartozom: Capito fegyverkovács vagyok. Mit akarsz?

- Fegyverkovács? - rikkantotta diadalmasan Szürosz. - Éppen te kellesz nekünk. Hogy örül majd Bulla!

- Ki az a Bulla? - vetette oda Capito.

- Igazán tudhatnád: a lázadó parasztok vezére.

- Úgy? - és Capito arca földerült. - Hiszen akkor jó helyre visztek!

- De még milyen jó helyre! - legénykedett Szürosz. - Mars hadisten épp a kellő pillanatban küldött ide! Hogy harcoljon az ember, ha nincs, aki megjavítsa a kardokat, lándzsákat, íjakat, páncélokat? Kovácsműhelyt akarunk berendezni, elvállalhatnád.

- Polluxra! szívesen - lelkesedett Capito. - Kardot meg lándzsát is kovácsolok nektek, amennyit akartok. Én is torkig vagyok már Pomponiusszal... ugyanis nála dolgoztam! De hát befogadnak-e engem maguk közé a parasztok?

- Miért ne fogadnának be? Te sem selyemágyban születél.

Bulla értékes híreket hallott a fegyverkovácstól: még lent délen semmit sem tudtak a Bulla-bandáról; a fegyverszállítmányt Pomponius műhelyéből vitték Ariminiumba: Fanum Fortunae kikötőig a Via Flaminian, onnan hajón Ariminiumig, a Britanniába induló hadak gyülekezőhelyéig. Innen harminc mérföldnyire, Nuceria Camellaria és Tadinum táján s még közelebb, Attidium és Tuficum környékén már rebesgetnek valamit a parasztlázadról, de bizony ő buta fecsegésnek tartotta az egészet, oda se figyelt; azt sem tudja, emlegették-e Bullát, vagy nem. Mégis... ha jól emlékszik, Tuficumban éppen valami gyűlést tartottak a parasztok és a földműves napszámosok; a nagy ordítózásból csak annyit tudott kivenni, hogy agyon akarják verni a földesurakat... Igen, a nyeszlett kis decurio kappanhangon nekivezényelte katonáit a tömegnek, és szétverette velük a népgyűlést.

Másnap visszhangos kopácsolás verte föl az erdő csendjét: Mago ácsmester rohamra vezette legényeit az erdő szálfái ellen; napok alatt megépült a tágas kovácsműhely, s néhány hét múlva kétszáz emberre való fegyverzet tornyosult a raktárakban. Szerencsére a tábor oly mélyen bent volt az őserdőben, hogy szinte lehetetlen volt nyomára akadni.

Az egyik szír osztag az útmenti csalitosból lenyilazta egy pompás hintó utasát, aztán megrohanta a kísérőket; kiderült, hogy interamnai földbirtokos volt az utas: vasládájában százezer denariust találtak. A másik rablócsapat szegény szekereket tartóztatott fel: fuvarba indultak, nyomorult parasztok voltak, szívesen mentek a szírekkel; odafent jóllakatták őket, s Avillius mindjárt meg is szervezte néhányukat kémszolgálatra. Paraszti gúnyájuk sehol sem

keltett feltűnést, bejárták a falvakat és városokat; megtudták, és jelentették Bulláéknak, hogy ki utazik, mikor, hová, és mit visz vagy hoz. Így a rablóosztatok mindig biztosra mentek.

Idejében jelentette az egyik kém, Nonius ostrai paraszt, hogy Sentinumban egy manipulus katonát összpontosítottak, s az a terv, hogy a következő újhold éjszakáján ez a csapat két oszlopban a Bulla-tábor ellen vonul: egy rabszolga, akit Bulla megbüntetett, visszaszökött Sentinumba, és elárulta a tábor helyét. Bulla a manipulust méltó fogadtatásban részesítette: farkasvermeket ásatott, a gödrök fenekét kipitykázta vastüskékkel, a szír íjászokat a csapat mentén a fák gallyain helyezte el, az út két oldalán pedig a csalitosban elrejtette jól felfegyverzett embereit. A manipulus bizonyosra vette a győzelmet: gondtalanul és elbizakodottan nyomult előre. Amint a farkasvermekhez értek, az első osztagok belehulltak a csapdába, és keserves ordítózással igyekeztek kikászolódní a halálos gödrökből, a többi fejvesztetten megfordult, és hátrálni szeretett volna, de a fákról a szír íjászok nyílzápora megriasztotta és előrekergette őket. Valóságos mészárlás volt ez: a kétszáz emberből alig harmincnek sikerült nagy ügyel-bajjal visszajutnia Sentinumba.

Egyelőre nem kellett ugyan újabb katonai támadástól tartani, de Bulla érezte, hogy jobb lesz, ha továbbvonulnak, még vadabb, még nehezebben megközelíthető tájakra. Karavánjuk már nem akkora volt, mint hónapokkal ezelőtt, mikor a Vettius-villát kirabolták: Bulla rablóbandája, az asszonyokkal és gyermekekkel együtt, már négyszáz főnyi volt; az erdők titkos mélyén több száz szekér indult útnak s rengeteg élő állat, aztán a pékség, a kovácsműhely, a szerszám, ruházat és egyéb fölszerelés. Erős osztagok biztosították egymérföldes körzetben a végeláthatatlan karaván útját, de nem zavarta meg őket senki sem. A rablócsapatok most is szervezeten dolgoztak; rendszeresen kifosztották a tanyákat, uradalmakat, villákat, nemegyszer a kisvárosok úri házait is. Könnyen eljárt a kezük: a földesurakat, a gazdag embereket úgy csapdosták agyon, mint a legyeket; most, útközben, mindig éjjel támadtak s méghozzá álruhában: farkasbőrbe vagy vaddisznóbőrbe öltöztek - erdei vadászataikon bőven szereztek állatbőröket -, s ha koromsötét éjjeleken egy-egy ilyen vaddisznócsorda félelmetes üvöltözés közben megrohanta a nagyúri villákat, a halálos rémület megbénította és szinte megőrijtette az urakat és szolgálkat egyaránt. Az urak rettegtek tőlük, de amerre csak jártak, a parasztok szeme felcsillant: tudták már, hogy a rablók parasztok; tudták, hogy rabszolgák is vannak köztük, mesteremberek is; valamennyien testvérek a nyomorúságban, így gondolták, s nem féltek tőlük: várták őket, szomjasan sóvárogták a koplalás végét, enni akartak. Rossius repülő osztagai errefelé is alapos munkát végeztek.

Mikor a sentinumi mély erdőből elindultak, hajnaltájt két katona jelentkezett Bullánál.

- Taurus optio vagyok, a X. számú Fretensis légióból. Most Britanniába akarnak hurcolni bennünket, olyan áron, hogy előbb tönkreteszik az itáliai parasztokat, s belőlük sajtolják ki a háború költségeit: ilyen áron mi, öreg harcosok, nem megyünk! Én is paraszt vagyok, inkább veletek harcolok a földesurak meg az uzsorások ellen.

Ezzel leszakította a bőr mellvértjéről a kisázsiai harcokban nyert hat kitüntetését, és földhöz csapta; a kis bronzkoszorúk nyomtalanul eltűntek a fűben.

Bullának megtetszett a sebhelyes, keménykötésű katona.

- Taurus, kapóra jöttél: a fegyvereseimre ráférne egy kis fegyelem. Már túlságosan jól élnek, naphosszat zabálnak meg isznak, az a kis portyázás minden másodík éjjel meg se kottyán nekik. Alig tíz embert vesztettünk eddig: a siker a fejükbe szállt. Szedd ráncba őket.

- Bíz rád, Bulla, s engedd meg, hogy magam mellé vegyem ezt a barátomat - és rámutatott a mellette álló óriás termetű szakállas katonára. A pálcája elárulta, hogy centurio.

- Balbulus centurio vagyok - harsogta recsegő hangon az óriás. - Tiszt vagyok, mégis megszöktem a légióból: nem megyek Britanniába. Itt akarok maradni nálad, s mindent megteszek, amit parancsolsz. Útközben máris agyoncsaptam egy vén uzorást a villájában, itt Camerinum mellett. Hat szekérrel jöttem meg. Egy vasdoronggal öt rabszolgát vágtam agyon egyszerre. Akinek én megszorítom a torkát, az nem zabál több kását. Herculesre! eddig békében és háborúban kilencvenkilenc embert vertem agyon; alig várom a századikat.

Bullának nem nagyon tetszett a nagyhangú, hősködő centurio. Hidegen rendelkezett:

- Taurus optio átveszi a csapatok parancsnokságát, veled is ő rendelkezik.

- Rendben van, Fulla - dörögte kedélyesen Balbulus. - Csak innom adjatok, nekimegyek én az alvilági szörnyeknek is!

Alig mentek el, Firma bukkant fel a vezéri barlang előtt, ahonnan Bulla figyelte az indulást; a menetet Avillius rendezte és irányította. Firma hangja élesen csattant:

- Bulla, eleget őriztem ezt a gyilkos bestiát! Csak nem visszük magunkkal?

- Severina? - kapta fel a fejét Bulla; egészen megfeledkezett róla. Persze, persze, hiszen Firmára bízta. Firma komolyan vette feladatát: megkötözve tartotta a hölgyet az egyik kis barlangodúban. Severina istállósalmán fetrengett azóta is, arannyal hímzett, búzavirágkék selyemruhájában. Hónapok óta pörkölt árpát kapott és néhány korty vizet naponta. Csonttá aszott. Az óriási hajtoronnyal olyan volt, mint a madárijesztő. Ernyedten hevert egész nap, csak néha-néha jajgatott. Senki sem hederített rá.

- Meddig etetjük még, Bulla? Nekem egyéb dolgom is van.

- Igazad van, Firma. Előbb is szólhattál volna. Gyere, mutasd meg a lakosztályát - és elnevette magát.

Mikor Severina meghallotta a neszezést barlangja előtt, felkapta fejét. Legelőször valami recsegést hallott: négy ember gallyakat tördelt, s a rőzsét hatalmas üst alá gyömöszölték. Aztán egyet-kettőt csikordult a tűzszerszám, és a száraz rőzse ropogni kezdett. Severina értelmetlenül bámult a tűzbe. Azt hitte: főznek, s felcsillant benne a remény, hogy talán ő is kap meleg ételt. De hiába kérdezgette a négy embert riadt és szaggatott mondatokban, egyik sem felelt.

Severina rosszat sejtett. Amennyire bilincsei engedték, feltápáskodott, és kibotorkált a barlangból. Amint körülnézett, élesen felsikoltott. Tíz lépésnyire tőle ott állt Bulla, zordan és mereven. A víz bűgött, duruzsolt, aztán zubogni kezdett. Severina agyába szörnyű sejtelem nyilallt.

- Nem... nem... Bulla... nem lehet... - hadarta eszelősen, és térdre esett.

- Pollára gondolj, förtelmes bestia! - vetette oda Bulla, és rögtön hátat fordított neki. Severina üveges szemmel meredt eltűnő alakjára, ráncos bőre alatt kidagadtak az erek.

Pusio másodmagával megmerítette az öblös agyagdézsát az üstben, a másik kettő a második dézsát töltötte meg gőzölgő, bugyborékoló vízzel. Lassan közeledtek Severinához, majd meglendítették a forróvizes dézsát...

Állati üvöltés hasított az erdő csendjébe.

A felhőkbe nyúló Tetrica hegy ősrengetegében ütöttek tábort, Vespasiaetől és Nursiától északra vagy ötmérföldnyire. Messze földön nyoma sem volt itt városnak, de annál több volt az uradalom és villa: eszményi terep a rablóhadzseregnek.

A szekerek csak nagy ügyel-bajjal vergődtek előre a sziklásbozótos, sűrű erdőben; az ácsok szakadatlanul döntötték az óriási fákat, hogy utat vágjanak a karavánnak. Mindenki boldog volt, mikor vége szakadt a fárasztó útnak, és Avillius kijelölte az új tábor helyét. Taurus a fegyvereseket rögtön munkára vezényelte; elhelyezték az állatokat, a készleteket, farkasvermekkel és vastüskékkel megerősítették a tábor északi és déli oldalát; a nyugati és keleti oldalt meredek sziklafalak védték; fölöttük is haragos sziklák meredeztek, rakoncátlan hegyi patakok nyargaltak lefelé buja növényzettel szegélyezett medrükben, a tisztásokon kék, sárga, fehér és vörös alpesi virágok virítottak, s óriási ciprusok és százados tölgyek takargatták védelmező lombjaikkal a pihenő tábort.

Kitavaszkodott: lent a síkságon virágzottak a mandulafák.

Barbiust harminc lovas katona kísérte: értékes rakományt szállított Lateranus konzul nursiai uradalmából, állatbőröket, bort és lisztet, negyven társzekérrel. Az útmenti szakadéokban Taurus lapult száz emberrel, a túlsó oldalon - egy éppen most kifosztott tanya hosszú csűrjében - Balbulus állt lesben a szír íjászokkal. Máig sem derült ki, hogy Barbiusnak hogyan sikerült elmenekülnie; meglátott vagy megorrontott valamit? Ez örök titok maradt. Annyi bizonyos, hogy mielőtt a karaván a szakadékhoz ért volna, kiszállt a hálókocsijából, nyerges lovára pattant, és egyetlen rabszolga kíséretében visszafelé vágatott, arra, amerről jöttek. Az emberek azt hitték, hogy talán valami vadat látott, és nem sokat törődtek vele. A harminc katona sohasem tudta meg, hogy kikkel harcolt: a szír íjászok rejtekükből percek alatt végeztek velük. Taurus katonáinak nem maradt egyéb dolguk, mint a kocsisokat szélnak eresztetni és a szekereket felvinni a táborba. Barbius hálókocsijában ezer aranyat találtak egy bőrzacskóban.

- Erre iszunk egyet - dörögte Balbulus, és mielőtt bárki megakadályozhatta volna, leemelt egy amforát az első boroszekérről, letörte róla a pecsétet, és máris döntötte magába az italt. Mire fölérték a hegyre, egy csepp sem maradt az amforában. Balbulus jól érezte magát. Sátra előtt lefeküdt a kövér fübe, és másnapig aludt egyfolytában. A példa ragadós volt: a részegeskedés elhatalmasodott a táborban. Taurus egy darabig csak csóválta a fejét, háborgott magában, aztán a kardjára ütött:

- Ennek pedig véget vetünk! - robbant ki belőle a felháborodás.

És ettől kezdve rendszeres katonai gyakorlatokat tartott az emberekkel.

- Ha rablók vagytok is, a teremtésit, tartsatok fegyelmet, különben úgy megtáncoltatlak benneteket, hogy arról koldultok!

És szavának állt: a részegeseket és rendetlenkedőket szigorún büntette, egyeseket azzal szégyenített meg, hogy alantas munkát adott nekik, miután elvette fegyverüket. Mindössze egy sextarius volt a napi boradag. Balbulusra rossz napok virradtak.

Az emberek ügyesebbek és bátrabbak lettek, megtanulták a ravasz védekezést, a furfangos cselfogásokat, úgyhogy a római őrzéssel folytatott csetepatékban már sohasem veszítettek embert, de az ellenséget mindig megugrasztották. És ez a hozzáférhetetlen Tetrica hegy olyan volt, mint a fellegrvár: ide ugyan még nem merészkedett fel római őrzés; a síkság pedig valósággal ontotta a zsákmányt, a kémek kitűnően dolgoztak, a tábor pazar bőségben élt. Hatszázan voltak már; Taurus háromszáz katonásan fegyelmezett rablónak parancsolt.

A Barbius-karaván kirablását követő hetekben jelentették a kémek, hogy odalent megerősítettek és megsűrítették az őrzéseket. Taurus ugyan naponta ritkította őket, de azért a tábor északi és déli őrsegének létszámát 50-50 főre emelte; ezek csatárláncban helyezkedtek el a farkasvermek előtt, úgyhogy szinte még a madár sem repülhetett be a táborba. Annál

furcsábbnak érezte Carpus, hogy ezen a koromsötét éjszakán, mikor épp ő is őrségen volt az északi kapu előtt, gyanús neszeket hallott az erdő mélye felől. Odakúszott a szír íjászhoz, aki vagy ötvenlépésnyire tőle hasalt a fűben:

- Vigyázz! Emberek sutognak arrafelé!

A hír pillanatok alatt végigfutott az őrség láncon; a szírek felajzott ideggel, lövésre készen várták a jövevényeket.

Belemeresztették szemüket a sötétbe, de a fától fáig bujkáló és óvatosan előretapogató négy szürke köpenyes alakot csak akkor vették észre, mikor már ott álltak az orruk előtt. Carpus előrefeszítette lándzsáját, és kissé ijedt, fojtott hangon rájuk ripakodott:

- Állj! A jelszót!

- Bulla... - szólalt meg halkán egy férfihang - Bulla emberei vagytok?

- Ki vagy? - recsegett mérgesen Capito hangja.

- Merula doktor vagyok, bocsássatok be.

- Merula doktor - álmélkodott Carpus. - Jó barát - szólt oda a szír íjászoknak.

- S a másik három? - kérdezte Capito.

- Téleszilla, Galateia, Laisz - felelte Merula. - Bocsássatok be, s vezessetek Bullához.

- Vigyázzatok, szorosan mögöttem gyertek, itt, ezen a keskeny ösvényen, a farkasvermek közt.

Az őrség láncja újra összezárt, a négy utast Carpusszal együtt elnyelte az őserdő sűrű éjszakája.

Merula már másnapra fölszerelte az orvosi rendelőt; kirakta műszereit, a barlang falára felakasztotta házi gyógyszerárát; voltaképpen Vettius gyógyszertára ez, itt volt benne az egyetemes csodaszer, a Theriaka is. Merula megszervezte már a lányokat is. Galateia és Laisz vezetésével gyógyfüveket gyűjtöttek az erdőn, a doktor pedig naphosszat orvosságokat főzött, ha éppen nem volt betege; bár egyszerre meglehetősen sok volt a beteg: mihelyt volt orvos, azonnal lettek betegek is.

Hajszálvékony napsugarak furakodtak keresztül az óriásfák friss tavaszi lombjain. Téleszilla fekete haja acélosan szikrázott a halvány aranyfényben. Égett az arca, furcsa elfogódottság bujkált benne.

- Már egy hónapja bolyongtunk, tanyáról tanyára, a parasztok rejtegettek, s gondolhatod, hogy mind a négyen szerettünk volna minél hamarabb eljutni a táborodba... Én különösen - tette hozzá halkán, és elpirult.

Bulla fölfigyelt. Csak most vette észre, milyen szép ez a lány, milyen nyílt és bátor a tekintete, milyen értelmes a homloka. A lány hosszú szempillái megremegtek, szeme sarkából leste szavai hatását.

- Te féltél legjobban? - kérdezte Bulla, és tréfás kis mosoly ugrált a szája szögletében.

- Én féltettelek legjobban - mondta halkán a lány.

- Te? Engem? S ugyan miért?

- Tőled hallottam, hogy nincs különbség szabad ember és rabszolga közt, s attól tartottam, hogy magad esel rabszolgaságba.

- Én? - riadt fel Bulla.

- Figyeltelek ott lent. Benned bíztunk mindannyian, s az utolsó napokban úgy láttuk, hogy beadod a derekad. Már aggódtunk - Téleszilla legyűrte a gátlást, s bátran, felszabadultan beszélt.

- Ugyan? Fölösleges volt engem félteni.

- Most már tudjuk, s ez jó mindnyájunknak, különösen nekem - és boldog mosoly suhant át az arcán.

- Miért? - kérdezte Bulla, és izgatott érdeklődéssel figyelte a lányt.

- Az apám is lázadó volt, s én természetesen vele éreztem - felelte nyugodtan Téleszilla. - Számúzték, elvesztettem. Te is lázadó vagy. Az én helyem itt van melletted.

Bulla feszülten figyelt. Közelebb lépett a lányhoz. Téleszilla vörös ruhája szinte izzott a reggeli fények remegő pászmáiban. Megfogta Téleszilla kezét:

- Itt maradsz, ugye? - kérdezte melegen. - A jó szerencsém hozott ide téged, úgy érzem...

Téleszilla Bulla szemébe nézett:

- Veled maradok, Bulla. Mikor fárasztó és reménytelen bolyongás után ide találtunk, egyszerre újra nagyon erősnek éreztem magamat. Megszabadultam tőlük. Severina százezer denariust fizetett értem a római rabszolgavásáron: én voltam Valeria születésnap ajándéka. Ritkán adtak ennyi pénzt rabszolgáért, s Vettius rajtam akarta behajtani az óriási összeg kamatait: sokat próbálkozott körülöttem, s nem is menekültem volna meg a vén gazembertől, ha Severina meg nem védelmez. Az a nyálas Tertullus is azt hitte, hogy csak intenie kell, s máris odaborulok az illatos selyemköntösére. Csak egyszer kellett megszégyenítenem, s megértette, hogy be kell érnie Valeriával. Én végigszenvedtem a szolgaság minden megaláztatását: ezért akartam hozzád jönni. És most már tudom, hogy itt maradok... ha te is azt akarod, hogy itt maradjak... - és ragyogó szemét ismét Bullára vetette.

- Azt akarom - mondta Bulla, s talán még mást is mondott volna, de épp most csörtetett oda hozzájuk Taurus, szemlátomást dühösen. Odadobbant Bulla elé, tisztelgett:

- Jelentem, hogy két legjobb emberem, Subrius és Labeo, tegnap este a szigorú tilalom ellenére fegyveresen távozott. Épp most érkezett egyik kémünk, s jelenti, hogy Spoletiumban látta őket: lóháton vonultak be a városba. Meg is mondták neki, hogy agyon akarják verni Alfius frumentariust, aki tavaly elárvereztette őket. Bulla - recsegte Taurus -, példás büntetést kérek.

- Meglesz - nyugtatta meg Bulla -, magam megyek értük.

- Ne menj - tiltakozott Téleszilla, mikor az őrmester távozott. - Ne menj el egyedül...

- Jó, jó - nyugtatta meg Bulla kissé atyáskodó fölényességgel -, bízd csak rám.

- Féltetek - mondta most már a lány fátyolos hangon, és fülig elvörösödött. Megszorította a férfi kezét, és elszaladt, mint a tetten ért kisgyerek.

Aznap este szokatlanul megélénkültek az őrség vonalai, pedig az éjszaka fátylai kissé felszakadoztak, s az őrszemek nemigen számítottak rá, hogy ma is megjelenik a szokásos napi tíz-húsz jelentkező. De jöttek, szivárogtak szüntelenül. Különös, hogy csupa használhatatlan és gyanús elem jött, ifjú kalandorok, züllött fiatalemberek; a kémek majdnem valamennyit jól ismerték. Az őrség visszakergette őket; a szír íjászok futólépést vezényeltek nekik s ha nem iszkoltak sebesen, utánuk eresztettek egy-egy nyílveessőt. Vigyázni kellett, hogy ne férközzenek közéjük henye kenyérpusztítók vagy kémek. Persze, kém legyen a talpán, aki bemerészkedik Bulla táborába!

Ma mindössze néhány rabszolgát eresztettek be az őrszemek. Az újonnan jöttek vacsora után már ott ültek a többiekkel együtt a tábortűznél, a meredek sziklák védőfala mögött. Az egyik rabszolga Nursiából menekült ide, a Lateranus-birtokról.

- Hallottam, hogy ti rablók vagytok; Barbius úr mondta. No, ezt a nagyurat jól megugrasztottátok. Nem volt az ugyan se eleven, se holt, mikor agyonhajsolt lován bebukott a villa udvarára. Még most is reszket a nyavalyás és folyton valami ezer aranyat emleget - a jövevény jóízűt nevetett.

- Hallod-e - ripakodott rá Carpus -, mi a baj abban, hogy rablók vagyunk? Hát a milliomosok nem rablók? Eddig ők raboltak ki bennünket, most mi raboljuk ki őket.

Fergeteges hahota volt rá a felelet.

- Értem, értem - szólalt meg újra az idegen, most már kissé halkabban, mert megérezte, hogy a hangulat ellene fordult. - De megéri-e mindennap vásárra vinni a bőrötöket, a pusztá ennivalóért?

- De meg ám! - böföntette közbe Numerius. - Amióta rablók vagyunk, eszem-iszom, dínom-dánom az életünk.

- Ez az igazság - helyeselt Mago.

- Megszenvedtünk érte - tódította Pagus.

- Meg bizony, s még hozzá bőségesen - szólalt meg egy mély hang a sötétben. - Most pedig nyakig úsztok minden jóban, asszonyaitok és gyerekeitek nekigömbölyödtek, így van ez rendjén, elismerem. De meddig tarthat így? Rettenetes önzés ez, barátaim! Még sohasem gondoltatok rá, hogy mi történik ezalatt a többi másfél millió itáliai paraszttal? Hiszen azok éppúgy szenvednek és nyomorognak, mint ahogy ti szenvedtetek. És kérdezem: mit tettetek értük?

Mindenki meglepetten fordult a hang felé: Merula doktor beszélt. A hónapok óta felelőtlenül garázdálkodó paraszt rablók egyszerre ráeszméltek, milyen céltalan, hitvány és léha ez a mostani életük. A nursiai jövevény is vérszemet kapott:

- Így gondoltam én is, csak nem tudtam kifejezni. Az igazság az, hogy csak a hasatokért harcoltok!

- Úgy van! - dörögte Taurus. - Okosan beszélsz! Piszkos élet ez, magam is torkig vagyok vele. Mink degeszre tömjük a hasunkat, a többi magunkfajta meg keservesen sínylődik. Azzal, hogy az uraságokat kiraboljuk, még semmit sem tettünk a parasztokért! Ezt kellene megértetni a vezérrel.

Az emberek zúgtak: aki értett a tömegek nyelvén, tudhatta, hogy helyeselték Taurus szavait. Az optio rákiáltott a jövevényre:

- Mondd meg legalább, mi a neved, ki vagy!

- Leburna a nevem, színész vagyok, rabszolga...

- Itt nincsenek rabszolgák - kiáltozták egyszerre többen is -, itt mindenki szabad.

- Leburna - töprengett Merula doktor hangosan -, megállj csak... én ismerlek... Nem harcoltál te Maternus seregében?

- Merula doktor - ragyogott fel Leburna arca -, hiszen te... te mentetted meg az életemet, mikor azt a szörnyű lándzsadöfést kaptam...

- Maternus, a szökött katona, a parasztokért harcolt! - vágott a szavába Taurus. - Emlékszem rá... van annak már húsz éve is... én akkor újonc voltam... ellene harcoltam... Lehet, hogy én döftelek le akkor, Leburna.

- Maternus felszabadította volna a sok százezer kiuzsorázott parasztot, hiszen már a császár is reszketett tőle, és menekült Rómából... De elárulták.

- Emlékszem - mondta rá Merula -, nő volt az áruló... A nép - folytatta rövid szünet után - még most sem felejtette el Maternust. Amerre csak járok, mindenütt emlegetik. Énekelnek is róla.

- Csakugyan, halála után dal született róla - mondta élénken Taurus. - Még most is tudom - tette hozzá legényesen, és recsegő hangján énekelni kezdett; a többiek utána zümmögték a dalt:

*Hős Maternus, érte tűzbe menne mind a légió,
és a népe, százak, ezrek, tűzbe menne érte mind.*

*Vágta-verte kelta, perzsa, gall vitézek ezreit,
s otthon úri gazdagokra sújt a kardja, sújt a nép.*

*Győzelemről győzelemre ront a nép s a hős vezér,
vérszopó urak lapulnak, s hullnak ezren ezrivel.*

*Hej, de végül is legyűrte aljas úri árulás,
újra szolgálta lett a nép, s a könnye-vére újra hullt.*

*Ám szívében él örökre hős Maternus, ég a tűz,
s régi lángja egyszer újra felparázslík és lobog:*

*akkor újra hős Maternus kardja villan, kürtje szól,
s harci tűzben edzett népe győzedelmi dalra gyűjt!*

A kocsis megrántotta a gyeplőt, a pompás arab lovak felhorkantak, a kocsi megállt. Két lictor ugrott le a bakról, az „Elefánthoz” címzett vendéglő pocakos tulajdonosa hajbókolva közeledett az előkelő fogathoz, kinyitotta az ajtaját, s lesegítette a párnás ülésből a fekete hajú, kemény arcú, vállas és izmos urat, aki bíborszegélyes tógát viselt. A vendéglős váltig talál-gatta, ki lehet, mi lehet, szenátor, praetor, konzul? Csak nem? Ilyen fiatalon? Eh, mit törődik vele! Nem az ő dolga. Csak fizessen urasan: tőle akár álruhás isten is lehet.

Hamarosan megtudta a vendéglős - és fél óra múlva az egész város is -, hogy az előkelő úr senki más, mint Interamna város egyik duumvirje, vagyis a decuriók tanácsának elnöke. A két lictor a kocsissal, annak rendje-módja szerint, az ivószoba sarkában kis kerek asztal mellé telepedett, az előkelő úr egyedül ült a vendéglő egyetlen márványasztala mellett. Amíg a vendéglős odakint járt, hogy találjon a vendégeknak, az előkelő úr odaszólt a kocsisnak:

- Pagus, etesd meg jól a lovakat, ne fogj ki, vigyázz: lehet, hogy hirtelen kell menekülnünk.

- Csak bízd rám, Bulla - legénykedett a kocsis -, ha én nekieresztem ezeket, nem ér utol bennünket a madár sem!

- Avillius, Pusio - szólt oda most a lictoroknak az előkelő úr -, résen legyetek! Velem jöttök a duumvirhez. Rejtsetek tört a bőrpáncél alá, én is viszek magammal tört.

Bulla haditerve hamar készen volt. Csak negyedórát kellett beszélgetnie a vendéglőssel, s máris megtudta, hogy a katonai járőr ma éjjel két rablót fogott: a bitangok megölték Alfius frumentarium, aztán kirabolták, de az őrzőket lefűlelte őket. A bíróság kora hajnalban arra ítélte a gonosztevőket, hogy az arénában vadállatokkal viaskodjanak: ez lényegében halálos ítélet.

volt. Bulla mindjárt tudta, hogy a két halálraítélt senki más, mint Subrius és Labeo. Jó bajtársak voltak, meg kellett menteni őket.

Pedo duumvir tisztelettel fogadta interamnei kartársát. Bulla előadta, hogy játékokat rendez, és gladiátorokra van szüksége; mivel hallotta, hogy Spoletiumnak két remek gladiátora van, ajánlatot tesz, hogy megvásárolja őket: ötszáz aranydenariust ad értük. Pedo majdnem a nyakába borult a nagylelkű kartársnak, s alig várta, hogy a két gonosztevőt elvigye, és leolvassa az asztalra a fellegekből csöppent aranyakat. Soha jobbkor nem csöppenhetek volna: három nap múlva hivatalvizsgálat, s ebből az elképesztő összegből pótolhatja azt a négyszázhetven aranyat, amit a városi pénztárból elsikkasztott.

A kiváltott rablókat a kocsihoz kötözték, hogy megadják a módját a dolognak, aztán a batár elrohogott. Subrius és Labeo keservesen zihált nyargalás közben, de ez volt a legkisebb büntetés, amit megérdemeltek. A vendéglős még sokáig hódolattal bámult az előkelő úr fogata után, amely hamarosan beleveszett a távolodó porfellegbe.

Egyszerre csak felhorkantak a lovak, a szunyókáló Pagus fölkapta fejét, halkan füttyentett, a lovak megálltak, Bulla villámgyorsan ledobta díszruháját, a lictorok is levetették a jelmezt; a két „gladiátort” eloldozták, a kocsit bevontatták a rekettyésbe, és a kocsiládából kiszedték az elrejtett fegyvereket. Pagus a nádas felé mutogatott. Csakugyan, római őrzőjárat lándzsái csillantak meg a nádbugák közt.

Bulla körülnézett: a mezőn egymás mellett sorakoztak az ősi etruszk sírboltok, egészen fel Trebiaeig, a Nar folyó mentén. Elhatározása egy pillanat műve volt, valamennyien egy-egy sírboltba bújtak, s onnan lesték az őrzőjárat mozdulatait. A római katonák mindenekelőtt nekiestek a kocsinak: mikor a bíborszegélyes tógát és a lictorok vesszőnyalábjaikat megpillantották, gondolkodóba estek, de a parancsnok intésére a megszökött utasok keresésére indultak. Már a sírok közt csörtetett az őrzőjárat, mikor Bulla halkan füttyentett. Erre mindegyikük leemelte a sírbolt agyagkoporsójának fedelét, rajta a halott kísértetiesen vigyorgó képmásával, maga elé tartotta, s megindultak, mint eleven kísértetek, az őrzőjárat katonái felé. Lassan, méltóságosan lépkedtek, mint akik ráérnek, akár az örökkévalóságig. A babonás római katonák megtorpantak, előreszegzett lándzsáik lekonyultak, a marcona legények reszketni kezdtek. Az alkonyat félhomályában úgy látták - s erre meg is esküdtek volna -, hogy a halottak kikeltek sírjukból, s most értük jönnek, hogy magukkal vigyék őket a szörnyű alvilágba... A katonák irtózatossá válnak; az egyik el is vágódott: a többiek azt hitték, hogy elgáncsolták a kísérteteket; ott hagyták a szerencsétlent, s annál eszeveszettebben száguldottak a nádas felé.

Bulláék jót nevettek a gyáva babonásokon, Vespasiaenak fordították a kocsi rúdját, és most már zavartalanul folytatták útjukat. Csak a két bűnös szorongott; Bulla az egész úton egy szót sem szólt hozzájuk.

Mikor késő éjjel bedöcögött a kocsi a táborba, Bullának úgy rémlett, mintha valaki hosszú vörös ruhában éppen akkor suhant volna be a bokrok sűrűjébe. „Ej, képzelődés” - nyugtatta meg magát.

És másnap reggel kíméletlenül megvesszőzésre ítélte a két kalandort, fegyelemsértésért. A tömeg borzongva hallotta a megszégyenítő büntetés kihirdetését, és felzúdult. Innen is, onnan is felcsattant a tiltakozás:

- Nem vagyunk rabszolgák!

- Nem tűrjük a rabszolgabüntetést!

A tömeg zúgása meghökkentette Bullát. Rábízta Taurusra a két garázda megbüntetését, aztán körülnézett, indulatosan sarkon fordult, és kemény léptekkel bement barlangjába.

Mire újra eljött az ősz, a tábor már messze járt; végigvándorolt az Appenninusok gerincén, megjárta az Imeus és a Tifernus komor öserdeit, végigrabolta a Via Salaria és a Via Valeria környékét. A fegyveresek valósággal mészárolták a római járőröket, s nemegyszer centuriákat is megszalasztottak. Taurus egy darabig élt-halt az ilyen csetepatékért; évtizedes harci tapasztalatainak minden furfangját latba vetette, s remek harcos volt Balbulus is, ha valahol egy amforányi bort szerzett, és kissé felkorbácsolta herculesi testének petyhüdt izmait: halálfia volt minden római katona, aki az útjába került.

A tábor olyan volt, mint egy kis társadalom: mindenki dolgozott, varrtak, főztek, tisztogattak, szőttek, kovácsoltak, gyalultak, gyakorlatoztak; az asszonyok gondozták a gyerekeket - a kis Primus úgy szaladt már, mint a nyúl, annyit beszélt, hogy alig lehetett elhallgattatni, és fogaival törte fel a mogyorót -, ügyeltek a ruhatárra, takarították a barlangokat, s ha úgy esett, elsírták elesett férjeiket és fiaikat. De sajátságos módon egyszerre csak furdalni kezdte őket a gondolat, hogy meddig tart még ez a kóbor élet, meddig kell még esőben, viharban, hidegben, forróságban menni, egyre csak menni, tovább, tovább sziklákon, tüskéken, sáron, vízen át.

Hogyan támadt ez a nyugtalanság, miért meredtek fel egyszerre előttük a sokáig lappangó s talán mesterségesen elaltatott kínos kérdések? Talán az idő érlelte meg bennük a csömört, talán Firma örökös bujtogatása? Talán Merula doktornak is része volt benne? Igen, a táborban, minden különösebb szervezkedés nélkül, valóságos párt alakult azokból, akik nem hajszát és dorbézolást akartak, hanem megoldást és nyugalmat. Avillius nem vett részt a portyákon, sem a duhaj mulatozásokon; Taurus csak a csatározásokat vezényelte, de sohasem rabolt; Capito, Carpus, Pagus, Mago és Pusio undorodott a felelőtlen rablóélettől; mindig találtak dolgot vagy ürügyet, hogy otthon maradhassanak a táborban.

Firma szenvedélyesen gyűjtögette a honvágyat a lelkekben. Az otthonukat elvesztették, mondogatta, hiszen földönfutókká lettek! De sem ő, sem azok, akik vele együtt fűjták a kígyókövet, nem tudták volna megmondani, hogy mit is akarnak. Csak azt érezték, hogy nem maradhat így. Nem vándorolhatnak örökké! Békességet akartak, födelet a fejük fölé, emberibb életet, mert már torkig voltak evvel a hajszával. Még halottaik sem nyugodhatnak békén az ember nem járta vad hegyekben, hiszen nem vihetnek jeltelen sírjukra halotti áldozatot! Talán épp a hazajáró lelkek szítják ezt a névtelen sóvárgást, talán az emberi élet megszokott rendjének ősi ösztöne. De ki tudná megmondani: mi a cél, mi a megoldás?...

A tábor forrongott, a csendes felszín alatt roppant szenvedélyek feszültek és háborogtak.

A vezér aludt.

Akkor már Beneventum táján táboroztak, a Taburnus hegy ősrengetegeiben. Odalent az áldott campaniai síkság csalogatta minden földi jóval a rablók étvágyát, de egy ideje mintha elkedvetlenedtek volna: Taurus észrevette, hogy nem fűlik a foguk az éjszakai rajtaütésekhez. Igaz, hogy a terep is veszélyesebb volt, mint a kisvárosok környéke. Beneventum s főleg Capua tele volt katonasággal; a vállalkozás veszélyesebb volt, bár a katonai őrzáratok meglehetősen féltek a vakmerő rablóktól. Taurus harci szenvedélye most lángolt fel igazában, de ezt is hamarosan lelohasztotta az a tudat, hogy még mindig nincs előtte méltó cél. Mért kellett végigportyázni egész Itálián - töprengett -, ha még most sem tudjuk: mit akarunk? De a vezér

tétlenül tesped, azokkal együtt, akiknek elegendő a mindennapi konc! Mi lesz velünk, hová megyünk, ha kifogy a talpunk alól Itália?

A felelőtlen és felületes önelégültség, a pillanat gyönyörűségeinek hajszolása, az alantas ösztönök kiszolgálása vakútra vitte Bullát. Ebből a reménytelen kátyúból éppen a tábor egyik leghitványabb tagjának, Balbulus centuriónak szégyenletes kalandja zökkentette ki a már-már kétségbeesett parasztok szekerét.

- Hallod-e, pajtás - szólt oda Balbulus egyik cimborájának -, ihatnám.

Mindig volt nyolc-tíz csatlósa, csupa magafajta boriszák. Ezek áhítatosan tisztelték a centurio rezes orrát, óriási erejét, öblös hangját és hajmeresztő hőstetteit. Vele jártak portyára, de az ő szakaszuk hozta be mindig a legsoványabb zsákmányt: Balbulus csapata mindenütt a boroshordókra és amforákra vetette magát. Első útjuk mindig a pincébe vitt; mindenekelőtt leitták magukat, aztán a borzsákmány egyik részét beszállították a táborba, de a másik részét más és más ügyes fogással megmentették maguknak. A hegyoldalban titkos borpincéjük volt.

Már egy hete tartott a holdtölte, nappali világosság áradt el a tájon: Taurus nem akarta kitenni embereit az őrzáratok nyilainak, a Balbulus-pince bora elfogyott. A centurio nem bírta tovább; holdtölte ide, holdtölte oda, összebeszélt cimboráival, és elhatározták, hogy másnap este elindulnak, és végrehajtják régóta tervezett veszélyes vállalkozásukat.

Hetek óta feltűnt nekik, hogy majdnem naponta kidobnak a város határába egy-egy medvedögöt; már tíz dög hevert a mezőn. Parasztnak öltözve leóvakodtak a város határába, s megtudták, hogy a városban nagyszabású játékokra készülnek, s a medvéket az állatviadaloakra hozatta drága pénzen Ovinus, a milliomos: ezekkel az amfiteátrumi játékokkal akarta megnyerni a nép szavazatait, mert valami zsíros hivatalra pályázott.

Sajnos, a Germániából hozatott óriási vérmedvékbe beleütött a kórság; már csak öt maradt a tizenötből. Ekkor támadt Balbulusnak az a pompás ötlete, amely - ha beválik - megnyithatja előtte a messze földön híres Ovinus-pincék kifogyhatatlan boráradatát.

...Ezen az aranyban ragyogó őszi estén nyolc parasztszekér baktatott Beneventum felé. Senki sem tudta, hogy a nyolc paraszt, aki a szekerek bakján bóbiskol, Balbulus nyolc cimborája. Még kevésbé tudták, hogy holnap ez a nyolc szekér borosamforákkal megrakodva baktat majd visszafelé, a hegyoldali titkos Balbuluspincében lerakja drága terhét, aztán feltűnés nélkül felkocog a tábor kocsiszínébe.

Balbulus is itt volt, de láthatatlanul; csak cimborái tudták, hogy az a hatalmas medve abban az erős vasketreben, a középső szekéren, tulajdonképpen maga Balbulus. A roppant állat időnkint fel-felmordult, egyébként dühösen tipegett-topogott ide-oda a ketrecben, nyilván sehogy sem volt ínyére a rabság.

A banda hetekig dolgozott ezen a remekművön. A legnagyobb dögöt felvonszolták a hegyoldalba, bőrét kiszárították, kicserezték, belül vastagon kitömték, úgyhogy mikor Balbulus magára vette, jól kifeszült: olyan volt, mint az igazi hús-vér medve. Aztán ügyesen belevarrták a centuriót, s megindultak Ovinus villája felé.

Amint megálltak a villa előtt, kint a városszélen, egyszerre kicsődült az egész személyzet, s néhány pillanat múlva maga a nagyúr is lesietett a kapu elé. Az egyik paraszt előállt, s rámutatott a ketrecre:

- Uram, ezt a vadállatot a Tifata hegy szakadékában fogtuk, csapdában. Hallottuk, hogy döglenek a medvéid, hát elhoztuk: hátha hasznát veheted. Olcsón adjuk.

Ovinus nem sokat gondolkozott:

- Mennyit kértek érte?

A paraszt nem törte sokat a fejét: nekik nem a pénz volt a fontos. Találomra mondott egy számot: Ovinus jó nevetett magában! „Buta paraszt! Ezer denariust kér meg két amfora jó bort! Az asciburgiusi őserdőkből hozatott medvéért tízezer denariust fizettem darabonként!”

- Fizesd ki őket - szólt oda a dispensatornak -, aztán adass nekik két amfora kétéves buxentumit. Igyatok egyet az egészségemre, ilyen jó bort úgysem ittatok még. No mehettek.

Két ember lement a pincébe a pincemesterrel, a többi csak állt.

- Menjetek, no - nógatta őket a dispensator -, mire vártok? Vigyétek a ketrecet az előcsarnokba, most már késő befuvarozni az amfiteátrumba, ilyenkor nincs ott senki. Majd reggel.

- Uram - szólalt meg az egyik paraszt -, itt akarunk éjszakázni a medve mellett; nagyon hozzánk szokott már, csak mi tudjuk etetni.

- Mi is legalább annyira értünk már hozzá - nevetett a dispensator -, három hónapja csak a medvék körül táncol a személyzetünk. Csak menjetek haza nyugodtan. Igaz is: minek jöttetek ennyi szekérrel?

- Bevásárolunk a pénzen, uram.

A ketrecet éktelen káromkodás és hórúgkozás közben becipelték az előcsarnokba, s mikor letették, épp abban a pillanatban jött fel a két paraszt az amforákkal. Ott helyben mindjárt töltögettek is az agyagpoharaikba, és hangos áldások közben nagyot ittak az úr egészségére. A medve dühösen felmordult, és úgy toporzékolt, hogy majdnem szétvetette a ketrecét.

- Dühös egy fenevad - jegyezte meg a dispensator.

- Meghiszem azt - hagyta rá a paraszt büszkén, mintha az egész állat az ő érdeme volna.

A szekerek eldöcögtek, de alig tettek meg fél mérföldet, bekanyarodtak a sűrű csalitosba, a parasztok leszálltak, néhány száz lépésnyire betörték az egyik útmenti sírbolt kapuját, és eltűntek. Ezt a tágas sírboltot szemelték ki menedékhelynek és borraktárnak. Két óra hosszat várakoztak, s éjfél tájban megindultak az Ovinus-villa felé.

A medve nem evett, nem ivott, egyre csak morgott és nyugtalankodott. Az úr is lejött megnézni, és a szemle után, mint tapasztalt medveszakértő, megnyugtatta embereit:

- Megviselte az út, nem kell törődni vele. Meglátjátok: úgy alszik ez reggelig, mint a bunda.

- Mint a medvebunda - szellemeskedett a dispensator.

Éjfél tájban a házban már mindenki horkolt. A medve eddig lustán heverészett, de most fölkel, körülszimatolt, óvatosan kinyitotta a ketrec ajtaját, és kilépett az előcsarnokba. Puhán, nesztelenül osont előre, mindig a fal mentén: már a ketrecből alaposan kitanulmányozta a terepet. Sikerült a kapuig sompolyognia; a kapus jóízűn hortyogott; a medve egyetlen szorítással belefojtotta a szuszt, a szerencsétlen rabszolga meg se nyikkant. A medve bámulatos szakértelemmel felkattantotta a bonyolult zárat, a kapu egyik szárnyát óvatosan megnyitotta, cimborái már ott lapultak, és most villámgyorsan besurrantak.

- A pincébe! - adta ki a parancsot a medve.

Hat ember hordta az amforákat jó fél óra hosszat, a szekerek lassankint megteltek. Ketten belopództak a milliomos hálósobájába; a nagyúr álmában sétált át az elysiumi mezőkre. A medve közben meglátogatta a dispensatort; az felriadt, kidagadt a szeme a rémülettől, de mielőtt hangot adhatott volna, a medve mancsai rákapcsolódtak torkára: egyet nyekkent,

fönnakadt a szeme. Balbulus nyílást szakított a medve hasán, teletömte arannyal, még a padlóra is hullott belőle.

A kertésznek a foga fáj, fölébredt. Egy darabig hallgatta a csönd zsongását, mandragora-főzettel öblögette a kegyetlenül kízó fogat, fájdalma lassankint enyhült. Úgy rémlett neki, mintha neszezést hallana. „Ej - gondolta magában -, a medve motoszkál ketrecében” - és megpróbált elaludni. De a halk, egyenletes, konok neszezés csak nem szűnt. Felkönyökölt: most távoli csörrenés ütötte meg a fülét. „Ugyan - hessegette el hirtelen föltrezenő ijedelmét -, az idegeim! No aludjunk” - biztatta magát.

De mikor még mindig karcolta fülét a neszezés, megemberelte magát; akár lidércek járnak itt, akár kísértetek, ő bizony megnézi! Felmászott az asztalra, s kinézett az ajtó fölötti kis ablakon, amely az előcsarnokra nyílt. Kissé távol volt ugyan a medve ketrecétől, de a derengő holdfényben is látta, hogy üres, a medve pedig ott sétál az oszlopos csarnokban... árnyak suhannak... s mintha a medve halkan beszélgetne velük. Kopaszra nyírt fején minden hajszálcsont égnek meredt a rémülettől. Percekig tartott, amíg magához tért. De akkor aztán gyorsan cselekedett: kilopózkodott a gazdasági udvarba, eloldozta a láncra vert vad lokriszi juhászkutyákat: a dühös állatok megtorpantak a váratlan szabadság izgalmától, beleszimatoltak a levegőbe, s vad iramban nyílegyenesen berohantak az előcsarnokba. A rabszolga közben torkaszakadtából segítségért kiáltozott.

A villa pillanatok alatt valóságos hangyabollyá változott: száz rabszolga rohant elő, fejszéssel, vasrudakkal, füttykösökkel, s hajrá, neki a medvének! A vadállat ebben a pillanatban elordította magát:

- Meneküljtek!

A cimborák éppen elkészültek a pince kiürítésével. Mohóságuk lett a vesztük: ha öt perccel előbb befejezik a harácsolást, zavartalanul eltűnhettek volna a zsákmánnyal! A vezényszóra eszeveszetten nekiiramodtak, fel a szekerekre, s vad vágásra hajsolták a lovakat.

De elkéstek.

A dühödt juhászkutyák embert és lovat irgalmatlanul szétmarcangoltak. A vérszagtól megvadultak, leráncigálták a szekerekről a sebesülteket, s a földön tépték-szaggatták a vérző húsgomolyagokat. Irtózatos ordítás verte fel az éjszakát.

A medve látta, hogy vége van, s Balbulus hősi híréhez méltón akart meghalni. Mikor a rabszolgák rajokban rárohantak, hasa résén kardot húzott ki, és böszülten vagdalkozni kezdett: csapásai alatt tucatszámra hulltak az ügyetlen és ijedtükben csak taláломra hadonászó rabszolgák. Balbulust szinte sebezhetetlenné tette a vastag medvebőr, a megriadt rabszolgák egyre rémültebben hátráltak a csodamedve elől. Balbulus felhasználta ijedelmüket, s maga is hátrált, a kapu irányában. Ha a kaput eléri, úgy gondolta, megmenekül, mert ezek a pipogya fickók ugyan sohasem érik utol, s ha egyszer odakint van, uzsgyé, meg sem áll a Taburnus gerincéig.

Amint kiért a kapuhoz, megtorpant: a szekérsor mintha kővé dermedt volna, véres emberi és állati tetemek heverték a földön, s a megvadult juhászkutyák örvongva és vicsorogva száguldoztak áldozataik körül. Amint a medvét megpillantották, mintha összebeszéltek volna: fogcsattogtatva megrohanták, belekaptak a bőrébe, tépték, nyúzták, leszaggatták róla, s most ott állt Balbulus, az ember, egy szál karddal a kezében. A fenevadak megriadtak.

De csak egy pillanatra. Aztán ádáz dühvel rárohantak, harapták és marcangolták, ahol érték. Balbulus megszászszorozta erejét, irtózatosságot mért a vérszomjas állatokra, már három kutya hevert élettelenül a porban, de végül is hét megveszekedett állat és egy sereg neki-

bátorodott rabszolga ellen mit használhatott a legvitézebb harcos hősiessége is? Negyedóra sem telt bele: az imént még oly félelmetes medve ott nyújtózkodott vérbe fagyva, a fáklyákkal kivilágított úri villa előtt.

Csak egy menekült meg a cimborák közül, az is csak úgy, hogy éppen két amfora kincseket érő, százesztendőös falernusit vitt elrejtetni a sírboltba; már éppen visszaindult, mikor meghallotta a kutyák vérfagyasztó csaholását és üvöltését. Feltámadt benne az életösztön, azonnal visszahúzódott, és magára zárta a sírbolt kapuját. A falernusiból annyit vedelt, hogy elnyomta az álmot; csak harmadnap ébredt fel.

Éjszaka volt, körös-körül ijesztő csend, sűrű fekete felhők takarták az égboltozatot. Óvatosan kimászott a holtak házából, körülkémlelt, nem is tudta hirtelenében, hogy hol van, a medvekalandra is csak homályosan emlékezett; azt hitte, álmodta az egészet.

Éjfélre járhatott az idő. Hirtelen minden eszébe jutott. Vad rémület rázta meg, eszelősen hátratekintett a villa felé, aztán őrtöngve nekiiramodott, és lihegve, zihálva, hörögve felkapaszkodott a hegytetőre, az ismert rejtekhutakon. Hiába kiáltozott rá az őrőség, nem hallotta; csak arra eszmélt föl, hogy nyílvessző fúródott a bal combjába.

Most tört ki belőle a napokig szunnyadó rémület: felordított. A következő pillanatban vaskezek ragadták meg, gúzsba kötötték, megszánkáltatták az avaron, aztán belökték egy nyirkos és szűk sziklabarlangba.

Az őserdő tisztásán a hűvös és őszi estében hatalmas tábortűz köré telepedtek a fázékony férfiak és asszonyok. A vörhenyessárga lángok felcsaptak az óriás fák fekete koronájáig, a friss fáhasábok harsányan ropogtak, szikrák sziporkáztak a falánk tűz fölött, és ragyogó ívben hulltak vissza, mint a csillageső.

Itt, a Tifernus hegy sziklás rengetegeiben már foga volt az időnek. Egyszer borzongató, hűs szelek garázdálkodtak, másszor sűrű köd hömpölygött a mészkősziklák fölött, néha meg reggelente hideg harmatcseppek csillogtak a tisztások fűszálain, s egyszer már arra ébredt a tábor, hogy dér lepté be a konyhakert kelkáposztaleveleit.

Közeledett a tél, s már előre fáztak tőle. Otthoni viskóikban is sokat fagyoskodtak, de rémülettel gondoltak rá, hogy mi lesz itt egy-két hét múlva! Babonás félelmükben egyre-másra Silvanust, az erdők parasztistenét emlegették, s áldozatokkal próbálták engesztelgetni haragját. Nem értették ugyan, hogy mért haragudhatott meg rájuk a nyájas és kedélyes isten, mégis azt hitték, hogy a didergető koraőszi hideget az ő haragja hozta rájuk.

Az istenek azonban, mivel csak az ő babonás képzeletükben éltek, semmiképpen sem segíthettek rajtuk. Az okosabb emberek, főképpen a férfiak, nem is hagytakoztak Silvanusra, de még a villamos Jupiterre sem, hanem estennen itt is, ott is hatalmas tábortüzeket gyújtottak: az emberek jól átmelegedtek, s így aztán pokrócaik alatt kibírták a hűvös éjszakákat és hajnalokat.

...Ott ültek a tűz körül, s a lángok rőt fényében vörösen izzott az arcuk; minden szem a vállas, napbarnította férfira szegeződött: Taurusra; feszült érdeklődéssel hallgatták; éppen Balbulusék medvekalandját mesélte. Mikor befejezte az elbeszélést, Firma mérgesen felcsattant:

- Úgy kellett nekik!

- Csűrhe - mordult fel Avillius. - De megadták az árát!

- Ezek parasztok? Ezek katonák? - vetette oda felháborodottan Merula. - Keselyűk! Dögökön lakmároznak!

- Hát mit tehetnénk egyebet? - szólalt meg csöndesen Numerius. - Legalább jóllakunk.

- Szégyelld magad! - szólt rá Merula. - A hasad az istened.

Numerius hirtelen válla közé kapta a fejét.

- Eleget koplalt szegény - mentegette szelíden Téleszilla.

- Én azt teszem, amit Bulla akar - mormogta Numerius. - Ha rabolni kell, elmegyek rabolni, ha zabálni kell, zabálok. Bulla jobban tudja. Nem én vagyok a vezér.

- Még csak az kéne! - vágta rá Taurus.

Ezen aztán nagyot nevettek: a felszabadult kacagás mintha egyszerre elfújta volna kóbor életük komor kérdéseit. A feszültség feloldódott, s most jólesett a hallgatás.

Váratlanul Galateia hangja törte meg a csöndet:

- Numeriusnak van igaza, nem nektek - kezdte halkán, s egyszerre minden szem feléje fordult: ott ült a tűz túlsó felén, szemben Taurusékkal, s a lobogó lángoktól alig láthatták az arcát. - Ti folyton csak zúgolódtok, folyton acsarkodtok Bullára...

- ...s magatok sem tudjátok, miért! - vágott a szavába Téleszilla. - Hiszen ő mindenkinek jót akar - tette hozzá, és mintha elcsuklott volna a hangja.

- Hogy van-e hibája, vagy nincs, én igazán nem tudom. Én csak fonni meg hímezni tudok, a férfiak dolgához nem értek - folytatta Galateia -, de annyit bizonyosan tudok, hogy ha Bulla bűnös valamiben, csak a boszorkányok babonázhatták meg...

- Ugyan - legyintett Merula fölényesen -, nincsenek boszorkányok!

- Te tudós doktor vagy, s persze csak abban hiszel, amit látsz - vitatkozott Galateia -, talán még Zeusz atyát is letagadnád az Olümposzról!

- Hát aztán? - vetette oda Avillius. - Talán láttad már? Én gyerekkorom óta hordtam az áldozatot neki meg Ceresnek meg Mercuriusnak, de bizony rám se hederítettek. No, hát én is fűtyülök rájuk!

- Ugyan, Avillius - pirongatta szelíden Téleszilla -, mégiscsak az istenek segítettek meg. Látod, itt vagy: vége a nyomorúságnak! Csak nekik köszönheted.

- Polluxra! csak magamnak! - heveskedett a paraszt katona. - Tőlük ugyan felfordulhattam volna.

- De akármit beszéltek az istenekről - tűzelt most már Galateia -, mindenképpen el kell hinnetek, hogy boszorkányok meg kísértetek vannak, mindent fenekestül felforgatnak, és akire szemet vetettek, azt bizony megzavarják, még az eszét is elveszik...

- Thesszáliai babonák meg gyerekmesék - biggyesztette le az ajkát az orvos.

De Galateia nem hagyta magát.

- Jó, jó - csendült a hangja most már erélyesebben -, csak vigyázz, mert még te is megjárhatod!

Merula szívből felkacagott, de a görög lány fenyegetően fölemelte a karját: a kacagás ajkukra fagyott, s a riadt csöndben szinte komoran kongtak Galateia szavai:

- Igen, magam is tanúja voltam a boszorkányok garázdálkodásának, s még a hajam is égnek áll, ha rágondolok. Valóban Thesszáliában éltem akkor, kislány voltam még. Történt egyszer, hogy hirtelen meghalt a házigazdánk egyik kedves kis fiú rabszolgája. Ritka tökéletes, gyöngy

egy gyerek, nagyon szerette, s velünk együtt egészen odavolt miatta. Hát miközben szegény anyja keservesen jajveszékelt fölötte, és a többiekkel együtt én is vele gyászoltam és siránkoztam, odakint hirtelen elkezdtek vijjogni a boszorkányok, mintha csak vadászkutyák üvöltöztek volna hajtás közben. Volt köztünk akkor egy kappadókiai legény, szálas, vakmerő, iszonyú erejű: elbánt volna a felbőszült bikával is! Ez kivont karddal a kezében nagy bátran kiment az ajtó elé, bal kezét óvatosan bebugyolálta, és az egyik boszorkány, körülbelül ezen a tájon - Aszklépiosz óvja testemet ott, ahová nyúltam! -, keresztüldöfte. Hallottuk a nyögést, de a boszorkányokat - való igaz, amit mondok! - mintha a föld nyelte volna el. Végre bejött a mi óriásunk, és ledobta magát az ágyra; egész teste kékfoltos volt, mintha végigkorbácsolták volna: bizonyosan azért, mert elérte a rossznak a keze!... Bezártuk az ajtót, újra nekiszomrodtunk, és tovább sirattuk a drága kisfiút. Hát mikor az anya átölelte fiának holttestét, s megtapogatta, rémülten visszahőkölt: Perszeophonéra! szalmabábot talált ott helyette. Nem volt szíve, nem voltak belei, nem volt azon semmi: bizony a fiút ellopták a boszorkányok, és szalmabábot fektettek a helyébe! Abból a szép szál legényből pedig sohasem lett többé ember: egy-két nap múlva kitört rajta a rossz nyavalya, és belepusztult...

A máglya lángtaraja most nagyot lobbant, és hirtelen összehuppant, a babonás parasztok meg rabszolgák ijedten sunyták le fejüket, bal kezükkel megérintették mellüket, felkaptak egy-egy száraz rőzsét, s megcsókolták, hogy a rontást elhárítsák magukról. A zsarátnok vörösén izzott, néhol egy-egy rakoncátlan szikra pattant ki belőle, a máglya szélein már hamvába holt egy-egy elégett fenyőhasáb.

Dermedten hallgattak sokáig, még az istentagadó Merula doktor sem akarta megzavarni a babonás parasztok együgyű és riadt remegését. A zsarátnok most bő hullámokban ontotta a meleget, s az ernyedtesteket és tétova lelkeket úgy bebugyolálta a puha csend, mintha tollas ágyban, duzzadó dunyhák alatt szunnyadoztak volna.

A tűz fénykörén túl sűrű sötétség fekete gyűrűje hurkolta körül szorosan a tisztást. Onnan a százados tölgy mögül, ahol a barna köpenyes szálas férfi állt, úgy rémlett, mintha a tábortűz körül karikában ülő mozdulatlan alakok valami varázslat ígézetében kövé dermedtek volna. A csuklyás férfi barna alakja szinte beleolvadt az erdő titokzatos sötétségébe. Feje fölött, az óriás fa legsós vastag ágán a bölcsességet osztogató Minerva baglya üldögélt, nyugodtan, némán, titokzatosan: szeme, mint a rubinkő, vörösén izzott az éjszaka fekete bársonyán.

A sötétség mélyén rejtekező férfi, Bulla, már eddig is elkapott egy-egy foszlányt a tábortűz körül duruzsoló beszélgetésből. Időnként fülébe buggyant az este fátyolán át egy-egy szó; „csak a hasatokért...” - „Bulla jobban tudja” - „... acsarkodtok Bullára...” - „... jót akar...” Csak annyit értett az egészből, hogy vádolják és védelmezik, de sehogy sem fért a fejébe: miért elégedetlen a nép? Hiszen mindene megvan! Szabad! Hát akkor miért acsarkodnak rá? Az a néhány kis csetepaté a római katonai osztagokkal meg se kottyán ezeknek az edzett embereknek! Hiszen alig volt veszteségük, és ha otthon maradnak, talán sorra éhen haltak volna! Talán az országúti rablások miatt berzenkednek? Nem érti, nem érti...

Hátravetette a csuklyát, s mintha a lombok közt leselkedő hűvös esti szél csak erre várt volna: mohón belekapott fekete hajába, összezilálta és meglobogtatta göndör fürtjeit. Ebben a pillanatban a bagoly hármat huhogott.

- Rossz jel! - suttogta halkan, babonás ijedelemmel.

A huhogás felriasztotta a tűz körül kuporgó társaságot is.

- Rossz jel! - szólalt meg Galateia, és halk hangja komoran kondult bele a csöndbe, mintha Bulla szavait visszhangozta volna.

Egyszerre lehulltak róluk a rontó ígézet bilincsei. Taurus megrázkódott, mintha veszedelmes varázslat pókhálófönadékat szaggatná széjjel, öklével nagyot döfött a levegőbe, ércesen csattant a hangja:

- Elhallgass, te gonosz thesszáliai boszorkány - fenyegette meg Galateiát -, hiszen egészen megrémítetted az embereket! Amúgy is züllöttek, fásultak, a harchoz nem fűlik a foguk, csak ímmel-ámmal teljesítik parancsaimat. Ha megfeszülök, akkor sem tudom őket kordában tartani.

- Igen - helyeselt Avillius -, egész nap tétlenül lézengenék, s ha gyakorlatra szól a kürt, azon nyomban szétszállingóznak, s eltűnnek, mint a pára!

- Jóllaktak, unják az egészet - állapította meg tárgyilagosan Merula.

Taurus nekibátorodott, még egyszer ráripakodott a megszeppent Galateiára:

- Te meg a tetejébe mindenféle kísértetekkel ijesztgeted őket! Ha még egyszer ilyen ostobaságokat fecsegsz, Herculesre! felkontyollak!

Galateia sírva fakadt, Téleszilla vigasztalón simogatta a haját, és már-már megszólalt.

- Te is hallgass - fojtotta belé a szót Taurus. - Mind babonások vagytok, ti görögök, és ha be nem tapasztom a szátokat, hamarosan gyáva nyulakká hitványodnak az embereim...

- Anyámasszony katonái már most is! - legyintett Avillius. Erre aztán Téleszilla is elpityeredett.

- Ne bőgj! - reccsentett rá Taurus. - Éppenséggel nem akarok rátok kenni mindent, no. Fegyelmetlenség, nemtörődömség, zúgolódás sorvasztja a tábor: hej, más a ludas ebben igazán!

Az emberek izgatottan fölkapták a fejüket, minden szem Taurusra szegeződött. A zord katona most már egészen belelovalta magát a szókimondásba:

- Kimondom kereken: Bulla a bűnös!

A kemény szó úgy süvöltött bele a csendbe, mint a nyíl. Ezt a köpenyes férfi is meghallotta: dühében nagyot vágott öklével a tölgyfa törzsére. A bagoly ijedten fölrebbent, és puha szárnyuhogással befűrödött a sötétségbe.

- Hát mit akarnak tőlem? - sziszegte Bulla fojtott dühvel. - Övék az éjjelem, a nappalom, övék az életem, mit akarnak még? - és keze újra ökölbe szorult.

Ebben a pillanatban lágyan lebbent föl Téleszilla hangja, mint a megriasztott kismadár:

- Ugyan miben bűnös Bulla?

Taurust előntötte a düh:

- Hát még mindig nem értetted meg, te hígvelejű?

- Ne bántsd Téleszillát - csillapította Merula -, dehogyis hígvelejű. Hiszen filozófiát tanult!

- Becsületet kell tanulni, nem filozófiát! - vágta rá Taurus.

A lány nekibátorodott:

- Hogy mersz ilyet kiejteni a szádon? Azt akarod mondani talán, hogy Bulla becsstelen?

- Ezt senki sem mondja - avatkozott a vitába Avillius -, de annyi bizonyos, hogy ez a züllés az ő bűne. Taurusnak igaza van.

- Nincs igaza - csendült erélyesen Téleszilla hangja -, nincs igaza! - még a tűzfényben is látszott, hogy fülig elpirult.

- Értem, értem - morogta dühösen Taurus. - Filozófus is vagy, szerelmes is vagy... ez bizony annyit jelent, hogy vak vagy mind a két szemedre.

- Az is baj, hogy szerelmes? És különben is honnan tudod? - támadt rá Galateia.

- Honnan tudom? - fordult felé Taurus. - Látom. Csak szerelmes lány tud ilyen elfogultan beszélni.

- Nem az a fontos, hogy filozófus vagyok-e, és szerelmes vagyok-e - szólalt meg nyugodtan Téleszilla -, ez az én dolgom. Ehhez semmi közöd! Csak az a fontos, hogy én az első naptól fogva hű vagyok Bullához, hívebb, mint ti valamennyien.

- Ezt már ne mondd - tiltakozott Avillius is, Taurus is, szinte egyszerre. - A mi hűségünkben nincs hiba!

- De van! - ellenkezett keményen Téleszilla. - Bíráljátok, gáncsoljátok, fújjátok ellene a kígyókövet... mert... én kimondom: mert irigykedtek rá! Vezérkedésre fáj a fogad neked is - és sorra rábökött ujjával a körben üldögélő férfiakra -, neked is, neked is...

- Téleszilla - szakította félbe szelíden Merula -, ne sértegesd a bajtársakat, nem szolgáltak rá. Eszük ágában sincs olyasmi, amivel meggyanúsítottad őket.

Téleszilla meghökkent... Igen, túlságosan elragadta a szenvedély, elvetette a sulykot, talán el is árulta magát... de nem baj. Szereti ezt az embert, s megvédelmezi mindenki ellen! Nem tűri, hogy akárki fia is belemarjon a becsületébe!

- De jól beszél a lány - szólt közbe Numerius -, egészen a szívem szerint, Hercules engem úgy segítsen!

- Látjátok - kapott rajta Téleszilla, és most már nyugodtabban beszélt -, ez a hűséges ember! Nem filozófus, nem hadvezér, nem hős, csak hűséges. Megbízik a vezérében. Én is bízom benne. Ő tudja a dolgát. Ő vezet, mi követjük. Ez a ti dolgotok is - fordult most Taurus felé.

- Minket ne oktass, te tacsó - leckéztette Taurus -, katonák vagyunk mi, hallod-e?

- Elfogult vagy, Téleszilla - szólalt meg csöndesen az orvos -, de én megértelek. Viszont te is értsd meg, hogy itt valami nagy hiba van, valami végzetes tévedés...

- Ha igazán baj van, bízzatok rá, s bízzatok benne: ő megtalálja az orvosságát - mondta Téleszilla mélységes meggyőződéssel.

- Meg hát, de mikor? Bulla alszik - vágta rá Avillius.

- Ó, ha úgy bíznátok benne, mint én! Ha úgy szeretnétek őt, mint ahogy én szeretem! - tört ki Téleszillából az önkéntelen vallomás. És most, annyi izgalom után, kibuggyant belőle a mindent feledtető, mindent megoldó, boldog zokogás.

A hatalmas férfi, ott az óriás fa tövében, a szófoszlányok rongyain keresztül tisztán hallotta a vallomás csengő szavait. Nagy-nagy melegség hullámozott végig a testén, egyszerre elmosódott emlékezetében minden vád és minden acsarkodás, a ringy-rongy szófoszlányok széthulltak, mint a molyette posztó, s egyetlen szó lebegett már csak a hamvadó zsarátnok fölött: „Szeretem!”

Szinte megtántorodott a vallomás hallatára, meg kellett fogódkodnia a fa törzsében. Ó, mennyi mindent nem látott tisztán és világosan! Mintha bekötött szemmel járt volna az

emberek között! Íme, most sem tudja, miféle névtelen izgalom fűti őket. S most itt a szerelem, itt ez a lány, aki hasonlíthatatlanul különb mindegyiknél, és őt szereti! Ez nem Valeria hazug vallomása a veszedelem pillanatában, ez őszinte és önkéntes kiállás a vezér mellett, akire leghűségesebb harcosai is már-már a fogaikat vicsorgatták. Téleszilla! Édesen muzsikált fülében a lány dallamos neve... talán éppen Téleszilla a megoldás... talán éppen Téleszilla a bűvös orvosság?

El kell oszlatni ezt a névtelen zűrzavart... méltónak kell lennie a megtorpant és megriadt néphez... és méltónak kell lennie ehhez a lányhoz. Úgy érezte, hogy ha itt bűn és rejtelem lappang, ebben a szerelemben megtalálja a titok kulcsát...

Súlyos léptekkel, lassan megindult barlangja felé.

Még fülébe csendült Firma hangja, amint áthasította a sötétséget:

- Énekeljük el Maternus dalát!

S a következő pillanatban felharsant a dal, mintha láthatatlan Múzsák kara zengett volna valahol messze, a titkokkal vemhes őserdő rejtekén:

*Hős Maternus, érte tűzbe menne mind a légió,
és a népe, százak, ezrek, tűzbe menne érte mind...*

Harsányan rivallt a dal a néma és sűrű éjszakában, és Bulla most egyszerre úgy érezte, hogy népének hű szíve dobban fel dallamában. A zengő dal úgy kísérté lépteit, mint makacs árnyék, testéhez tapadt, fülébe csörgött, láthatatlan ereken szívébe szivárgott...

*Am szívében él örökre hős Maternus, ég a tűz,
s régi lángja egyszer újra felparázslík és lobog...*

Döbbsenten megállt, mikor a szavak a távolból fülébe szűrődtek... Hát ezek az emberek Maternusról ábrándoznak, véres harcok hősről, aki Galliában és Hispániában harcolt a légiókkal, és Rómába merészkedett, hogy megölje a császárt?... Maternus, a nép fia, a paraszt katona, Maternus legyen az eszmény?... Megrendülten hallgatta, amint a dal most harsányabban süvöltött végig a néma erdőn:

*Akkor újra hős Maternus kardja villan, kürtje szól,
s harci tűzben edzett népe győzedelmi dalra gyűjt!*

Győzelmet akarnak, villanó kardokat és rianó kürtöket... harcot... háborút... Kik ellen? Nyilván a légiókkal akarnak mérkőzni, de hiszen a légiók katonái is parasztok! Hát paraszt harcoljon a paraszt ellen? Nem, nem, ez szörnyűség - hessegette el magától a polgárháború gondolatát.

Nem is gyújtott lámpát, mikor a barlangjába ért. Rögtön a heverőre dobta magát, csak úgy ruhástul, s fülig betakaródzott a meleg pokróccal. Most már visszanyerte biztonságát: világosan látta, hogy vesztébe rohan a nép, ha polgárháborúban fecséreli véré, s érezte, hogy vannak hűséges szívek, van tiszta szerelem, s ez mindent megold, mert erősebb és igazabb, mint az akadémikoszodó és fenekedő alvezérek acsarkodása.

De a Maternus-dal nem hagyta aludni: ott zsongott minden idegében, kísértette könnyörtelenül, ott percegett szívében, mint fáradhatatlan szű, zaklatta, gyötörte, lidércként nyomta a mellét, ott suhogott körülötte, mint óriási, kísérteties denevér.

Egész éjjel nyugtalanul hánykolódott, homlokát kiverte a hideg verejték, és reggelre a szerelem édes íze is megkeseredett szájában.

Avilliusnak nem volt igaza: Bulla nem aludt.

A VIHAR

A tábortűz óta fojtott izgalom fűtötte az embereket: mindenki úgy érezte, hogy valaminek a végére értek, és valami kezdődik, hogy történni kell valaminek. De ugyanez a gondolat zakatolt Bulla fejében is. Az emlékezetes éjszaka felborzolta eddigi életét, összekuszálta gondolatait, felbolygatta mindig rendíthetetlen nyugalmát. Zűrzavar kavargott a fejében, mint megriasztott méhraj. S még jobban felkorbácsolta idegeit a tábor szüntelen nyüzsgése, az örökös zenebona, a műhelyek csattogása, a lázas sürgés-forgás s főképpen a megnyúlt és csüggedt ábrázatok.

Mikor harmadnap maga is az esti tábortűz mellé telepedett, fagyos némaság fogadta. Meghökken. Mintha ellenséges indulat csapott volna az arcába, a férfiak szeme szinte szikrákat hányt. Lassan mégis oldódott a feszültség, megindult a beszélgetés; Laisz csúnya arca valósággal megszépült, mikor elmesélte a szerelmes Amor és a hamupipőke Psyche bűbajos történetét. Bulla Téleszilla mellé telepedett; egy pillanatra egymásba fonódott a tekintetük, Téleszilla lesütötte szemét. Mint minden este, most is dalolgattak, de sem Maternusról, sem Bulláról nem esett szó. A férfiak jobbadán komoran hallgattak, még Pusio bolondos mókáin is csak a lányok s asszonyok nevettek, pedig ma igazán válogatott jó tréfákat eszelt ki. Bulla csak ült, üldögélt, némán bámult a tűzbe, merev bronzarca fel-felizzott a táncoló lángok vörös fényében.

Éppen Menekratész egyik vidám és pajkos dalát énekelték. Téleszilla halkán odaszólt Bullának:

- Mért vagy olyan komor? Mi bánt? Nézd, mennyi vidám és boldog arc!

- De nézd amott a morcos és sötét ábrázatokat! - súgta vissza Bulla. - Barátaim és bajtársaim - tette hozzá gúnyosan, majd keserűn megtoldotta: - Nem szeretnek.

- De sokan szeretnek, s ezek azt akarják, hogy vidám és erős légy megint. - Habozott, mintha kereste volna a szavakat ahhoz, amit még mondani akart, aztán csöndesen megszólalt: - Én is ezt akarom!

Bullát mintha szíven ütötték volna: ez a második vallomás még őszintébb és közvetlenebb volt, mint az első, a tegnapelőtti tábortűznél; akkor talán a vitatkozás indulata váltotta ki a lányból a forró szavakat, de most, úgy érezte, a szíve mélyéből szakadt föl a hűségnek, bizalomnak és ragaszkodásnak ez az acélosan kemény vallomása. Nem volt benne semmi nőies lágyság, talán csak a hangja volt lányos és szemérmes: a tartalma és a csengése harcosan ütött át a halk szavak bársonyán. Mindez egyetlen szemvillanásnyi idő alatt gomolygott fel benne, de a zűrzavaros kavargás mélyén most mintha kis fényes pont csillant volna meg. Mintha már csak ezt a bátortalan kis fénypontot látta volna: mereven, szinte megszállottan rászegezte szemét, s mikor a csintalan kis dal utolsó hangjai elcsendültek, s felgyöngyözött a kacagás, erősen megszorította Téleszilla kezét, szeme a lány szemébe szikrázott: mindketten érezték, hogy kimondhatatlan és elháríthatatlan, fontos és végzetes dolog történt velük...

A boldog kacagás ígézetében alig néhányan vették észre, hogy Bulla hirtelen felugrott. Szálas, barna köpenyes alakját pillanatok alatt körülölelte és magába rejtette az erdő sötétje, léptei neszt is elfojtotta a puha őszi avar hangfogója.

Másnap reggel Taurus jelentkezett Bulla barlangjában: teli volt panasszal a fegyelmezetlenség és a szakadatlan dorbézolás miatt. Bulla komoran hallgatta, nem felelt, de látszott rajta, hogy roppant indulatok feszülnek és fornak benne. Végre Taurus törte meg a gyötrelmes hallgatást:

- Mi történjék ezzel a megmaradt Balbulus-cimborával?

- Hát még nem üttetted el a fejét? - ripakodott rá Bulla. - Hiszen ha elfogják ezt a gazembert, a kőpadon fél óra alatt kiszednek belőle mindent! Könnyűszerrel rajtaüthettek volna a táborunkon!

- Igazad van - helyeselt Taurus -, szerencsénk, hogy nem került az ellenség kezére. De ezeknek a kiruccanásoknak véget kell vetnünk!

- Feszítesd keresztre, mégpedig a tábor közepén! Nincs tárgyalás, nincs ítélet, nincs kegyelem! - csattant fel a hangja. Villámok cikáztak a szemében.

- Most tetszel nekem, Bulla - recsegte Taurus, és nevetni kezdett. Hetek óta most először derült föl cserzett ábrázata.

Bullát, mikor egyedül maradt, ismét hatalmába kerítette az izgalom. Fel-alá járkált a barlangban. Nem tudta, hol kezdje. Rakoncátlan gondolatai sehogy sem akartak rendbe igazodni. Ez a kivégzés... Polluxra! hiszen ez már a harci fegyelem kíméletlen módszere... Harc... háború... Ez kell hát?... Mért vigyorgott Taurus oly boldogan?... Ej, túlságosan bonyolult ez az egész! A felelősség... Az első tábortűzre gondolt, aztán Téleszilla jutott eszébe. Keservesen küszködött gomolygó, gyötrő, zűrzavaros gondolataival.

Bullát mintha a föld nyelte volna el: három napja nem látta senki sem.

Taurus távozása után egész nap vad lázak emésztették. Órákig fásultan ült, vagy izgatottan rohant ide-oda a barlangban, aztán sokáig céltalanul ödöngött a táborban, leheveredett az erdőszélen, s mereven révedt a messzeségbe. Már alkonyodott, mikor hirtelen talpra ugrott, s öles léptekkel visszasietett barlangjába.

Nyilván megérlelődött benne valami nagy elhatározás, mert most határozott mozdulatokkal cselekedett: sonkát, szalonnát, sajtot, kenyeret gyömöszölt a tarisznájába, lecsatolta kardját, s helyette vadászkést dugott övébe, tegezét megtöltötte nyílvesszővel, s az íjjal együtt nyakába akasztotta. Mikor a takaródó kürtjele elhangzott, s a tábor neszezése elült, észrevétlenül kisurrant a barlangból: nekivágott az erdőnek.

De a vadászfelszerelést csak azért vitte magával, hogy legyen mivel védekeznie, ha esetleg dúvadak támadják meg. Mert esze ágában sem volt vadászni: csak a magányt kereste, az erdő bölcs és sugallatos csendjét.

Csak addig szaporázta lépteit, amíg nyíllövésnyire nem jutott a tábortól. Akkor lassította az iramot, kényelmesen bandukolt, szinte ringatódzott a süppedő mohaszőnyegen; jótékony csönd bugyolálta be, csípős esti szél hűsítette forró homlokát. Feneketlen mélységekből hegyi patak örök mormolása duruzsolt fülébe, az átvághatatlan erdei sötétségben néha egy-egy álmos madár csirregett, pitegett, rikkantott fáradtan, mielőtt szárnya alá dugta volna fejét.

Kiért az erdőszélre. Az eléje táruló tisztáson megritkult a fojtogató sötétség. Fellelegzett, mohón szívta tüdejébe a haldokló falombok fanyar illatát. Átvágott az úttalan tisztáson, s nyílegyenest a túlhan feketéllő erdőnek tartott: néhány perc múlva magába nyelte a rejtelmes rengeteg.

A hegyoldalon lassan kapaszkodott fölfelé: úgy érezte, hogy már legalább két órája gyalogol, szívósan, gépiesen, gondolatlanul. Végre ritkulni kezdtek a fák, minduntalan mohos szikladarabok keresztelték útját, s már törpefenyő fekete foltjai terpeszkedtek előtte: fölért a hegyhátra.

Amint leheveredett a mohára, megszakadtak odafent a szürke felhők, és kibukkant a hold. Sápadt derengés hígította fel a sötétséget, sárga fénypázmák furakodtak át a távoli erdő bánatos lombjain, s apró fénytócsákat festettek az aljnövényzet fekete-sárga szőnyegére. Amott a völgyben szinte megsűrűsödött a holdfény: úgy csörgött lefelé a hegyoldalon, mint az aranyzuhatag, zuzmós zöld sziklák fénylettek fel az opálos derengésben.

Bulla kinyújtózkodott, két kezét feje alá tette, szemét behunyta. Most érezte csak, milyen fáradt: lábain bizsergés futott végig, izmai sajogtak, tagjai lassanként álomba ernyedtek, de az agya mintha csak most éledt volna meg. Halántékereiben nyargalvást zubogott a vér, szíve még vadul vert, nyakán kidagadt az ütőér, szinte hallotta ütemes lüktetését.

Gondolatai vadul kergették egymást. Taurus panaszai... Balbulus esztelen és vakmerő rablókalandja... igen, a fegyelmetlenség szemlátomást nő, maholnap már teljesen úrrá lesz a táboron. Ő a vezér, tennie kell valamit, mert így vesztükbe rohannak. Katonás fegyelmet kell teremteni... rendszeresen gyakorlatozni és... igen... harcolni... valódi háborút viselni, mert harcokban edződik a katona. Harcolni, de ki ellen? Róma ellen? A légiók ellen?

Újra a polgárháború rémségébe ütközött, fáradt agya megtorpant, minden összekuszálódott a fejében.

Már jó magasra ívelt a nap a keleti égbolton, mikor arra riadt fel, hogy valami mocorog körülötte. Hirtelen talpra ugrott. A jól megtermett lakóniai vadászkutya most két hátsó lábára állt, mellső mancsait Bulla mellének feszítette, s vidám vinnyogással szimatolta körül gazdáját. Barna bőre fénylett a délelőtti napsütésben, nyelve fáradtan lógott ki nyitott szája jobb oldalán, horpasa mélyen belapult izgalmában.

- Nini, Szküla - örült Bulla -, hát te hogy kerülsz ide?

Megsimogatta az állat fejét, meglapogatta nyakát, aztán barátságosan letessékelte a földre. Szküla tudomásul vette, hogy gazdája megismerte, örül neki: vidáman körültáncolta urát, játékosan ugrabugrált, néhányszor meghempergett a mohaszőnyegen, aztán leült, s várakozón tekintett fel Bullára.

Szküla tulajdonképpen Vettius szenátor úr vadászkutyája volt. Görög állatkereskedőtől vette drága pénzen két évvel ezelőtt, de évente egyszer ha látta, mikor néhány hetet töltött sentinumi villájában. Vadászni sohasem járt: elnehezült teste a legkisebb fáradságot sem győzte. Rábízta tehát a nemes állatot a rabszolga-pecérekre, úgyhogy Szküla szinte árván csellengett a villa körül, s mikor Bulla mind gyakrabban dolgozott a kertben és a ház körül, hozzá szegődött: a kivert kutya és a kivert férfi hamarosan összebarátkozott. Innen kezdve Szküla hű kísérője lett Bullának, egész nap vele járt, őt érezte igazi gazdájának, és naponta csak kétszer távozott mellőle, hogy befalja a konyhán a zsíros koncokat. Mert hamarosan ráébredt, hogy a fekete és nyúlós árpakenyér s a ragadós kása nem kutyának való eledel. Bulla megbocsátotta neki ezt a józan önzést, és titokban még irigyelte is a kutyát.

A derék állat akkor bizonyította be igazán hűségét, mikor - a lázadás legforróbb pillanatában - egyetlen ugrással feldöntötte azt az aedilist, aki már csapásra emelte kardját, hogy orozva fejbessújtja Bullát. A vad kavargásban Bulla meghallotta a földre zuhant aedilis fegyvereinek csörrenését, hátrafordult, s meghiúsult látta, hogy a pompásan idomított állat remekül állja a „vadat”: teste elnyúlt, minden izma megfeszült, orrcimpái remegtek, vérben forgott a szeme, izgalmában veszettül csaholt, s amint az aedilis megmoccant, nyomban a torkához kapott.

Híven követte most már igazi gazdáját a hegyekbe is; ott élt a táborban, s már el is feledte az urasági konyhát, hiszen itt naponta jóllakhatott ízes falatokkal. Rendszerint Bulla barlangja

előtt hevert, mintha testőre volna, de akkor éjjel, mikor Bulla kilopódzott a táborból, a derék Szküla annyira jóllakott a konyhán, hogy mindjárt ott, a konyhabarlang bejáratában lehevedett és elaludt. Reggel izgatottan kereste gazdáját, csallhatatlan szimatjával hamarosan ráakadt a nyomára, végigloholt az útján, és megtalálta. Most aztán pajkosan viháncolt körülötte.

- No, Szküla - kezdte a beszélgetést Bulla -, éhes vagy-e?

A kutya vidám és megértő vinnyogással felelt, ami kutyanyelven annyit jelent, hogy: „Bizony éhes vagyok, harapjunk valamit, édes gazdám!”

Bulla kibontotta a tömört tarisznyát, és most sokáig némán falatoztak kettesben. Szküla ízlett a bőrös-zsíros sonkacsülök; utoljára hagyta a dús zamatokkal kecsegtető csontot, egyetlen harapással kettéroppintotta, és kéjes morgás közben sokáig lakmározott rajta.

Gazdája paraszti módra, lassan, tempósan falatozott, s a boldog békességben, amely körülsimogatta, újra felrajzottak gondolatai. De a gyötrelmes éjszaka és a pihentető álm után már oszladozott a köd: talán a napsütés tette, talán a jóízű falatozás... egyszerre forróság ömlött végig egész testén, lankadt izmaiban új erők feszültek, bizakodón tekintett a messzeségbe és azon túl a jövőbe... Vagy talán nem is a nap, nem is az étel, hanem ez a hűséges kutya adta vissza önbizalmát?

Igen, ez a kutya szereti, s nyomon követi tűzön-vízen át, utána jött a rengetegbe... s vajon miért? Lent a táborban kedvére zabálhatott volna, kényelmesen heverészhett volna nap-hosszat meleg vackán vagy az őszi napsütésben, s íme, ott hagyott mindent, árkon-bokron keresztül utána jött. Pedig az állatot ösztöne vezérli, s hát akkor mért nem maradt otthon, a meleg vackon, a húsfazék mellett? Fölállt, nyakába akasztotta a tarisznyát, s megindultak kettesben, lefelé a völgybe, ahonnan fülükbe gyöngyözött a hegyi patak vizének szapora csobogása.

Ez a kutya - füzte tovább gondolatait - nemcsak az ösztönök rabja, tud valami egyebet is... Tudja, hogy feladata van, kötelessége: gazdáját védelmezni s harcolni érte, ha kell... Lám, az emberek ott lent a táborban jó ideje már csak az ösztöneiknek éltek, csak a hasuknak, ahogy Merula mondta ott a tábortűznél, s íme, most egyszerre megmozdult bennük valami... azért morognak, azért zúgolódnak... Igen, ezek is a feladatukat keresik, a célt, amelyért élni és harcolni érdemes.

A kutya megállt, fülét hegyezte. Bulla is megállt egy pillanatra, vidáman füttyentett, aztán újra megindult. Szküla csintalanul ugrándozott előtte, felverte a bokrokat, néha nyúl ugrott ki a sűrűből, s ijedten menekült, a kutya lelkesen utána iramodott, de Bulla egyetlen füttyére megállt.

Már megsűrűsödtek körülöttük a fák, bent jártak az erdő mélyén, a patak csobogása is közelebből hallatszott. Igen, valamikor úgy gondolta, hogy a dőzsölés, a szüntelen tivornya, a falánk töltekezés kielégíti a lázadókat, elringatja gondjaikat, s örökre beérik azzal, hogy jól élnek, dologtalanul is jobban, mint otthon a szakadásig hajszolt keserves rabszolgamunkában. Mert ez volt a paraszt élete, még a rabszolgasorsnál is gyötrelmesebb. Miért bujtogat Firma, holott a konyhán nekigömbölyödött, a fia kivirult? Miért morog Taurus, miért lázadozik Avillius? Eszébe jutott, mily lelkesen énekelték a Maternus-dalt, a szabadság dalát... De hiszen szabadok! - zökkent vissza a régi kerékvágásba. - Otthagytak mindent, lerázták magukról a megalázó nyűgöt, és most kedvükre élhetnek, a szabad erdőben, szabadon... Kivándoroltak az uraság földjéről, mint valamikor kivándorolt a nép Rómából, amely többé nem adott neki kenyeret. Akkor, így mesélik a régi mondák, kivonult a nép a Szent Hegyre, és Rómában egyetlen munkáskéz sem maradt, hogy dolgozzék az uraknak. Az urak megijedtek,

küldöttséget indítottak a Szent Hegyre, az öreg Menenius Agrippa szenátor megható mesét mondott a népnek a lázadó végtagokról, amelyek nem akarták tovább táplálni a lomha és pohos hasat, hiszen ez csak élvezett, emésztett, de nem dolgozott... A népet megszedítette az ostoba mese, s mikor a vénember levonta a tanulságot: hogy ha a has nem emészt, a végtagok is elsorvadnak - az együgyű emberek megszedültek, megjuhászodtak, engedelmesen visszakullogtak, és tovább húzták az igát. A Pohos Has nyugodtan emészthetett tovább...

Szkulax most dühös csaholással barna bundás menyétet ugrasztott ki a bokorból, nyakon kapta, feldobta a levegőbe, a kis állat egyet rángott, vége volt. A kutya odavitte a zsákmányt gazdájához, és hűséges tekintettel nézett fel rá: várta, hogy megdicsérje, és megveregesse a nyakát. Bullát a csaholás felriasztotta töprengéséből, szemrehányón nézett a kutyára, és dicséret helyett megpirongatta:

- Ejnye, ejnye, hát ki parancsolta neked, hogy vadásszál, hé? Te útonálló, te rabló! Akkor vadászol, ha én parancsolom!

A kutya kiejtette szájából a zsákmányt, lesunya fejét, behúzta farkát, és várta a büntetést. De Bulla most már megenyhülten folytatta:

- Előre, itt maradsz a szemem előtt! Megértetted?

Szkulax mintha csakugyan megértette volna a parancsot: odaugrott Bulla elé, megindult, és fürgén csörtetett lefelé a hegyoldalon; vissza-visszanézett, aztán újra egyenesbe igazodott, és sehogy sem fért a fejébe, hogy gazdája még most sem dicséri meg.

A kutya már ott állt a hegyi patak partján, és boldogan lefetyelt. Bulla is odaért, lehasalt, és szomjasan szücsölte a kristálytiszt, jéghideg vizet. Felfrissült, fütttyentett a kutyának, továbbmentek. A nap már jóval túl volt a delelőn, a vénasszonyok nyarának utolsó meleg sugaraival nyilazta őket, valahol messze harkály kopácsolt fáradhatatlanul, s alig mentek ezer lépést, őszi kökörcsin óriási kék szőnyege terült eléjük a pilledten szunyókáló falombok alatt. Bulla leterítette köpenyét, ráheveredett. Szkulax engedelmesen követte gazdája példáját. Rájuk borult az erdő csendje, a déli nap aranypikkelyekkel csillagozta ki a kék kökörcsin-szőnyeget, fölöttük álmosan pityegett egy apró cinegemadár.

Elszundítottak. Bullának még ott motoszkáltak a fejében az emésztő gondolatok, a tépelődés kifárasztotta, a gondolat fonala megszakadt... A hegyi patak mormolása még egy darabig ott duruzsolt a fülében, elbágyasztotta az ütemes zsongás. Hirtelen mély álomba zuhant.

Alkonyodott. A hegyek taraja még vörösen izzott, távol, a völgy szájában még sűrűn záporoztak a hunyó nap utolsó sugarai. Megindult a kutyával a patak mentén, s egyszerre érezte, hogy mögötte megborzone az erdő: keleten nagy barna fellegek tornyosultak, hideg széláram zúgott a fák között, s odafent vadul nyargaltak a viharfelhők, mintha alaktalan roppant titánok indultak volna rohamra a menekülő Héliosz ellen. Harc és harc mindenütt!

A kutya szűkölni kezdett, és gazdája lábához simult. Farkát behúzta, egész testét rázta a remegés. Vajon a közeledő vihartól reszket ez a viharokhoz edzett állat? Bulla megsimogatta a fejét, csitította: hiába. Föltekintett, s rémülten látta, hogy vagy száz lépésnyire, a mély úton, amely itt kettészeli az erdőt, farkasfalka vesztegel, a vihar szaga nyilván megriasztotta őket is. Szimatolnak, összedugják a fejüket, hátukon felborzolódik csapzott szőrük. Bizonyosan rabló portyára indultak. Bulla, a tapasztalt paraszt; mindjárt tudta, hogy birkanyáj lehet a közelben. Ahol birkanyáj van, ott bizonyára ember is akad. Csak látná már! De addig?... Most aztán se te, se tova, benne van a kutyaszorítóban!

Gyorsan kellett cselekednie. A bestiák már nemcsak a vihar veszedelmét érezték meg, hanem az emberszag is megcsiklandozta nedves orrukát. Egyszerre fölkapták a fejüket, és Bulla felé

fordultak. Nem volt vesztegetni való ideje: hirtelen száraz gallyakat kapkodott össze, kirántotta tarisznyájából a tűzszerszámot, bámulatos ügyesen tüzet csiholt, percek múlva pattogott a rőzse; a tűz ropogására, a láng lobogására megriadtak a csikaszok. Bulla lerántotta válláról a tegez, kihúzott egy nyílveesszőt, az idegre illesztette, megfeszítette a jól megolajozott ideget, megcélozta a legvadabb ordast, lőtt... A nyíl sivített a levegőben, és majdnem tövig belefűrődött a toportyánféreg horpaszába. Az állat felüvöltött, vicsorogva hajlította vissza nyakát, talán agyon akarta harapni a gyilkos fegyvert, de hirtelen összeesett, s elnyúlt a sziklán. Az éhes fenevadak azonnal rávetették magukat, s máris marcangolták a döögöt. „No, ha csak ez kell - gondolta magában Bulla -, adok én nektek pecsenyét” - és még vagy öt nyílveesszőt eresztett bele a falkába: három bestia lett az áldozat. A falka most már dühös csámcsogással lakmározott, de egy fiatal állat, amely elől az öregebbek elmarták a koncot, egy darabig bőszerűen forgolódott a falka körül, sértődötten morgott, aztán felordított, és nyílegyenesen Bulla felé rohant. Bulla most is nyugodtan célzott és lőtt; a vérre szomjas bestia megsebesült, de nem tágitott... orrcimpái kitágultak, füle-farka égnek meredt... már alig tíz lépésnyire volt Bullától, mikor ereje utolsó megfeszítésével nekirugaszkodott, és rávetette magát az emberre. Bulla vadászskése ezúttal félresiklott, csak horzsolta a vadállat bőrét. Már-már elveszettnek hitte magát, hiszen - úgy gondolta - míg ő újra szűrhat a vadászkéssel, addig a nyakába csimpaszkodó, mohó fenevad átharapja a torkát. Végso kétségbeesésében megfeszítette karizmait, hogy a bestiát lefejtse magáról. A farkas azonban oly mélyen eresztette karmát a húsába, hogy lehetetlen volt leráznia magáról.

Csak pillanatokig tartott ez a kétségbeesett viaskodás, mert a hű Szküla, amint észrevette gazdája veszedelmét, rémületében és dühében keservesen felüvöltött, aztán hatalmas ívben ráugrott a bestiára, oldalról foghegyre kapta, és olyan irtóztos erővel harapta torkon, hogy a farkas egy szempillantás alatt elengedte áldozatát, lezuhant róla, mint a rongy, és lent a földön összenyaklott. Szküla még akkor is izgatottan ugatta és szimatolgatta, néha nagyokat vakkantott, és orrával meg-megtúrta a vadállat hulláját.

Aztán mintha eszébe jutott volna valami, mintha meglátta volna gazdájának vérző nyakát, egyszerre csak elébe állt, farkát csóválta, vinnyogott, szűkölt, tipegett-topogott, de most nyilván nem azért, hogy megkapja a szokott dicséretet és jutalmat, nem... most mintha mondani akart volna valamit.

Bulla megértette. Előbb meglapogatta a hű állat nyakát, aztán lesietett vele a hegyi patakhoz. Szküla rögtön lefetyelni kezdett, Bulla pedig lehajolt a víz fölé, lemosta magáról a vért, és sokáig hűsítette égő sebé a patak jéghideg vizével. Ettől magához tért, és gyorsan cselekedett: tenyérsyi sávot hasított le barna tunikájából, megnedvesítette a vízben, és szorosan nyaka köré csavarta. Úgy érezte, hogy most már indulhatnak.

- Szküla! - vezényelt. - Előre!

Sebesen nekiiramodtak mind a ketten... a rőzsemáglya vígan pattogott, a csikaszok lakmároztak...

Egérutat nyertek. De most meg ellenük esküdtek a fent nyargalászó titánok: már feketébe vonták az egész égboltozatot, néha egy-egy villám cikázott ki belőlük, mint tüzes nyíl, s arannyal csipkézte ki a meghasadt felhők bodros szegélyét. A villámzuhatag után mennydörgés robajlott... olyan volt, mintha ércerekű, óriási kaszás harckocsik dübörögnének végig a sziklák taraján. Már tombolt a vihar: az irdatlan nagy fák nyögve, recsegeve hajladoztak, a villámok szinte táncot jártak körülöttük. Már kövér esőcseppek loccsantak a patak vizében, egyre sűrűsödött a zápor; keményen verte a nyugaton meredező sziklafalat, úgy zakatolt a fülükben, mint a dobpergés. Nem messze tőlük villám hasított ketté egy százados tölgyet; a

roppant fa recsegve-ropogva hanyatt dőlt, mint szíven szúrt óriás a titánok csatájában: estében pozdorjává zúzta a körülötte gyanútlanul hajladozó évtizedes szilfák, bükkök, terpentinfák gallyait és koronáit. Amott haragosvörös villám vágott a sziklába, és egy pillanatra színes szivárványt varázsolt az eső fehér függönyére. Az üvöltő hangorkán úgy nyargalt végig hegyen és völgyön, mintha tüzet fúvó szárnyas paripák vágatnának bőszt ütközetekbe, vértől részegen, elvarázsolt mesebeli éjszakán.

Az ember és az állat rohant a viharban. A kutya rémülten loholt gazdája mellett, egy tapodtat sem mert tágitani mellőle. Szőre testéhez tapadt, vékonya behorpadt, nyelve kilógott. Az ember csetlett-botlott a vaksötétben, meg-megcsúszott az iszamos patakparton, lábát éles kövek vérezték meg, csuromvizes köpenyét tüskebokrok tépték. De mikor felkaptattak az enyhe lankán, és meghallották a közeli, de láthatatlan cserényben szorongó birkák szuszogását, Bulla fellélegzett. Egy pillanatra megállt, hirtelen villám fénye villant: látta, hogy olajfaligetbe jutottak. A szakadatlanul záporozó villámok rendre megvilágították előtte a cserényt, ahonnan most már a vezérürü kolompjának tompa kondulását is meghallották, aztán egyszerre felbukkant a villámfényben a téglából rakott apró csőszház is.

A vaskos faajtó szegélyein kiszivárgó sárga fény mutatta az utat. Bulla öles ugrással az ajtóban termett, Szküla a nyomában. Féltreántotta a reteszt, az ajtó kinyílt, a mécses halvány fénye szétporzott a zápor gyémántkristályain, a vezérürü felfigyelt a gyér világosságra, felkapta fejét, kolompja kettőt kondult, s mikor az ajtó becsapódott, csalódottan elhallgatott. A viskó ajtaján-tetején vadul verte a zápor a nekibőszült vihar rohamindulóját.

Bulla gyorsan becsapta az ajtót, visszatolta a reteszt, ledobta átázott köpenyét az agyagpadlóra, de ez nem sokat segített rajta: tunikája is facsaró víz volt. Mindegy, föld alatt vannak: éhes farkas, gyilkos villám, robajló mennydörgés, zuhogó zápor, minden-minden odakint maradt. Szküla már ott hevert a banyakemence tövében, Bulla is legszívesebben melléje telepedett volna: a kemencéből jótékony meleg áradt, és langyosan simogatta didergő testét. Odakint újra meg újra nekiveselkedett a fürgeteg, zúgott a zivatar, csattogott a villám, bömbölt a mennydörgés.

Azonban a tagbaszakadt öregembert, aki a fal melletti széles fapadon gunnyasztott, nem az őrző égháború riasztotta fel szunyókálásából, hanem az ajtócsapódás. Félkapta fejét, hosszú ősz szakála meglengett a hirtelen mozdulatra, szeme kíváncsian tágult a jövevényre:

- Hogy kerülsz ide, öcsém? Ki vagy, mi vagy? Mit csatangolsz kint ebben az ítéletidőben éjnek éjszakáján?

- Vadásztam a hegyekben, utolért a vihar, idevert. A mécsesed világa csalogatott hozzád.

Az öreg a tapasztalt ember tekintetével nézegette a jövevényt, tetőtől talpig végigmérte, s egyszerre csak megakadt a szeme a bekötött nyakán. A kötésen átszivárgott a vér. Az öreg meghökkent, fáradt szeme hirtelen fölélenkült, félkapta fejét, és kinyújtott karral Bulla bekötött nyakára mutatott:

- Az ott... az a véres kötés... mi az?

- Megtámadtak az erdőben a csikaszok, négyet lelöttem, az ötödik megkarmolt.

- Te... te... átkozott! - rikácsolta az öreg, és izgalomában elfulladt a hangja.

Bulla elnevette magát:

- Hallod-e, öreg, csak nem arra gondolsz, hogy farkasember vagyok?

- De bizony éppen arra! - rikácsolta rémülten az öreg, és az álla remegett.

Bulla hahotázni kezdett. Aztán komolyra vált az arca, és megszólalt:

- Én tisztelem ősz szakálladat, és nem akarlak kinevetni, de az ilyen buta babonákra füttyölök. Közöséges ember vagyok én, tapogass meg, nézd meg a tarisznyámat, kérdezz ki...

- De a nyakad... - hebegte az öreg.

- Mondom, hogy farkas csimpaszkodott belé! Még tán senkit sem támadott meg farkas?

- De igen... csakhoggy...

- Hagyd abba a rémüldözést, jó öreg. Hát ha hiszel az ilyen átkozott babonákban, tudnod kell hogy ha farkasember vagyok, nem hozzád jövök be, hanem berontok a birkák közé, és vérüket veszem, így van?

- Így van bizony - hagyta rá az öreg -, de azért nem lehessen tudni... Bár az ábrázatod nagyon tisztességes... No, mindegy, akár babona, akár nem, én hiszek az emberfarkasban!

Az öreg megnyugodott. Egy darabig hallgatott, mintha mérlegelné magában az érveket és ellenérveket, aztán odamutatott a rozoga fapadra:

- No, ülj le ott, aztán hallgass végig: majd elmondom, mért hiszek én az emberfarkasban, s a végén magad is belátod, hogy nem babonaság biz ez, hanem maga a színtiszta valóság.

- Mesét akarsz mondani, jó öreg - mosolyodott el Bulla. - Jó, szívesen végighallgatom.

- Előljáróban esküszöm neked a halál vizére, az alvilági Sztüxre, hogy színigaz, amit elmondok, mivelhogy magam is részese voltam ennek a rémséges történetnek. Figyelj hát.

...Fiatal rabszolga voltam még, alig huszonöt esztendő, amikor a gonosz kis Amor incselkedésére belebolondultam Terentius kocsmáros feleségébe, a szépséges kis Melissába. Ennivaló, gömbölyű, tűzről pattant menyecske volt Melissa, de én nem is ezért szerettem úgy, hanem azért, mert nagyon derék egy asszony volt: jóban-rosszban kitartott mellettem, még a kenyerét is megosztotta velem. Tömött minden földi jóval, én is rábíztam minden keresetemet, hogy majd ha elegendő pénz lesz együtt, kiválthassam magam a szolgaságból, és összeházashassunk, ha férje a Párkák rendeléséből netalántán hamarosan beadná a kulcsot. Iszákos ember volt a kocsmáros, goromba, kötekedő, szoknyavadász, hébe-hóba meg is verte a menyecskét, hát csoda-e, hogy Melissa nem szerette, hanem inkább hozzám húzott. És mintha az a magasságos Héliosz csakugyan meghallgatta volna legtitkosabb kívánságunkat: a kocsmáros hirtelen-váratlan, máról holnapra elpatkolt.

Hát amint a halála hírért meghallottam, kézzel-lábbal törtem magam, lóttam-futottam, mesterkedtem-ügyeskedtem, hogy szabadulhassak a munkámból, és minél előbb Melissához juthassak, hiszen tudod: bajban tetszik meg, ki az igaz barát.

Gazdám éppen átruccant Capuába, hogy holmi szedett-vedett rongyokat eladjon. No, gondoltam magamban, szabad a vásár! Kaptam is az alkalmon, beóvakodtam Solinus centurióhoz, a lakónkhoz - tagbaszakadt, bikaerős ember volt, igazi marcona katona -, és nagyon szépen megkértem: kíséren el az ötödik mérföldköig. Mi túrés-tagadás, szégyenszemre meg kell mondanom, nem mertem egyedül nekivágni az éjszakának. A katona kedvelt engem, mert sok apró szívességet tettem már neki, hát vállalkozott is az útra.

Kakaskukorékolás táján kerekedtünk fel: a hold nappali fényt árasztott. Most láttam, hogy nem is kellett volna annyira félnem... De mikor az utat szegélyező síremlékek közé értünk, megint csak inamba szállt a bátorságom: a sírköveket számlálgattam, és félelmemben hangosan dúdoltam. Tudod, félek én a halottaktól meg a kísértetektől.

A centurió közben ott settengett a sírboltok közt, téblábolt ide-oda, végre hirtelen megállt, körülnézett, s egyszerre csak vetkőződni kezdett. Le is vetkőzött hamarosan, ruháit egy csomóba rakta az út szélén. Én csak álltam, álltam, mint a sóbálvány: mintha gyökeret vert volna a lábam.

A meztelen ember most körülvizelte a ruháit, és azon nyomban farkassá változott.

Égnek meredt minden hajamszála, kivert a hideg verejték, reszkettem, mint a nyárfalevél. Ne vigyorgj, hallod-e, nem tréfálok én, a Darius kincséért sem adom hazugságra a fejemet! Azért mondom! No, akkor folytatom.

Hát látom ám, hogy az én Solinusom, azazhogy a farkas, máris tátogatja a száját, ordít veszetűl, aztán egyenest berohan az erdőbe. Utána szaladtam egy darabon, de bizony a farkasnak se híre, se hamva. Megrökönyödtem, fűhöz-fához kapkodtam, de sehogy sem bírtam kiokosodni. Még a fogam is vacogott, de megembereltem magam, és óvatosan visszamerészkedtem az útra, a sírboltok közé.

Arra gondoltam: akármi történt, becsület dolga derék pártfogómnak legalább a ruháit magammal vinnem, hogy holmi bitang tekergők szemet ne vessenek rá, és el ne emeljék. Oda is mentem, ahol csomóba rakta a ruháit, hát uramfia! cipője, ruhája, köpenye, kardja, sisakja mind megkövesedett!

Majdhogy szörnyet nem haltam ijedtemben. Előbb a fejemhez kaptam, aztán két kézre fogtam a fütykösömet, s rettenetes erővel, nekibúsultan vagdalkoztam: vágtam-vertem-döngettem a kísérteteket, amíg csak kedvesemnek a házába nem értem.

Melissa rémülten elsikoltotta magát. Hogyne! Sárga volt az arcom, mint az agyag, fehér, mint a fal. Inkább halott voltam, mint eleven, majdhogy a lelkemet ki nem köptem, szemem fénye megtört, hátamon csak úgy csurgott lefelé a hideg verejték: alig bírt lelket verni belém.

Végre nagy nehezen magamhoz tértem, Melissa is lecsillapodott. Előbb jóllakatott, aztán vörös borral erősítgetett, végül, mikor elbágyadtam, le akart fektetni a jó meleg ágyba. Az uráról ő sem beszélt, én sem kérdeztem. Már az ágy szélén ültem, mikor Melissa az ő kedves hangján csöndesen megpirongatott, hogy minek mászkálok odakint éjnek éjszakáján, s mi történt velem, hogy ilyen elesett vagyok, s ilyen dúlt az ábrázatom. Már éppen azt akartam felelni neki, hogy hozzá siettem, és hogy közben szörnyű dolog történt velem - csakhogy nem engedett ám szóhoz jutni, számra tapasztotta rózsaujjú puha tenyerét, és lelkendezve folytatta:

- De ha már jöttél, jöttél volna előbb, legalább segíthetél volna nekünk. Mert rettenetesen megijedtünk. Farkas szabadult az imént a majorba, és valamennyi jószágunknak vérért vette. Megugrott ugyan, de azért nem vitte el szárazon: a kocsis fölkapott egy vasvillát, és nyakon szúrta.

Ennek hallatára hirtelen feledtem fáradtságomat, az álom is azon nyomban kiment szememből, fölugrottam, és se szó, se beszéd, úgy elrohantam, mintha fejem fölött égett volna a ház. Nyargalvást értem a síremlékek közé, arra a helyre, ahol Solinus ruhái megkövesedtek: hát bizony végnél egyebet ott én nem találtam.

Kifulladásra értem haza, s egyenest berontottam a katona szobájába: ott feküdt az ágyán, mint a letaglózott ökör, nyakával éppen az orvos bíbelődött. Most egyszerre az eszembe nyilallott, hogy hiszen ez az ember küldött farkas, és ettől fogva, ha agyonverték volna, akkor sem mertem volna egy tálból cseresznyézni vele. Szerencsére hamarosan elkerült onnét, azóta hírért sem hallottam. Azt a rettentő éjszakát is ki akartam verni a fejemből, de láthatod: máig is kísért az emberbőrbe bújó átkozott fenevad.

Nem vagyok én szószátyár, nem locsogok én össze himmi-hummi dibdáb meséket: öreg ember vagyok én már, megrágom a szót, mielőtt kimondanám. Tudd meg hát: tulajdon magammal esett meg, tiszta színigazság az, amit most hallottál, úgy segítsen engem a magasságos Héliosz!...

- Elhiszem neked, öreg - nyugtatta meg az izgatott vénembert Bulla kissé atyáskodón -, hiszen a hajamszála is égnek meredt, amíg hallgattalak. Elhiszem, hogy vannak agyafűrt bűbájosok meg varázslók, s furfangos fogásokkal megcsalják és elvakítják a hiszékeny embereket. Elhiszem neked, hogy így történt veled, most aztán te is hidd el, hogy én nem vagyok emberbőrbe bújó ordas, nem vasvillától sebesültem meg, hanem farkas karmától.

- Jól van, fiam, elhiszem, hisz becsületes az ábrázatod, s nem is látszol olyan hetyke legénynek, mint az én centurióm.

- Akkor hát állj a szavadnak, ne kergess vissza a zivatarba. A magasságos Juno oltalmazza meg hajlékodat: adsz-e kettőnknek menedéket éjszakára?

- Hol a másik? - nézett körül az öreg.

- Ott kucorog a kemence tövében - mutatott rá Bulla a vadászkutyára.

- Vagy úgy? - nevetett a szakállas öreg. - Adok, már hogyne adnék. Emberséges ember vagyok én. Nemegyszer háltak már urak a viskómban.

- Nem vagyok én úr - tiltakozott Bulla -, paraszt vagyok.

- Van földed?

- Volt.

- Értem - bólintott az öreg. - Akkor nem sok a különbség köztünk, mert én meg rabszolga vagyok. Ez a tanyám, csősz vagyok a sirpiumi uraság hússzezer jugerumnyi birtokának a legszélén.

- Hát a birkákra ki vigyáz?

- A juhász. Holnap tereli fel a nyáját a hegyi legelőre. Ott alszik a cserény mellett a nádviskóban. No de száz szónak is egy a vége: ülj ide a kemence mellé, szárítkozzál, aztán egyél egy harapást. Ott a sajt az asztalon.

Penészes sajtmaradék zöldellt a simára gyalult fenyőfa asztalon. Bulla odanézett, halványan elmosolyodott, leakasztotta válláról a tarisznyát, és kirakta belőle a sonkát, sajtot, fehér kenyeret. Az öreg mentegetődni kezdett:

- Már bocsáss meg, nem vagy te paraszt. Parasztnak nem jut ilyen étel. Pedig földed sincs, mondd.

- Rabló vagyok én, öreg - nevette el magát Bulla -, onnan szerzem, ahol van.

Az öreg rémülten meredt Bullára:

- Csak nem forralsz ellenem is valami rosszat? - dadogta. - Nincs nekem semmim a világon - föltápáskodott a lócáról, hajlott háta még jobban meggörbült, térde reszketett. - Nézd, harminc éve vagyok már Papinianus császári tanácsos úr rabszolgája, nála öregedtem meg, koplalok. Ne haragudj a penészes sajtért. Kimegyek én az esőbe is, szedek érett, friss olajbogyót...

- Itt maradsz, izé... - szólt rá Bulla.

- Phormio a nevem, uram.

- Ne urazz engem, mondtam már. De ne is reszkess tőlem, nem vagyok én igazi rabló. S ha jól vesszük, én magam még nem is raboltam életemben.

- Hát akkor bandád van? - érdeklődött félénken Phormio. - Te vagy a vezér?

- Mondjuk... - tért ki Bulla a határozott válasz elől. - No, ülj le, Phormio, vedd elő a késedet, egyél. Itt a sonka, itt a kenyér. Én is veled tartok, de még a kutyám is.

A rabszolga szeme fölcsillant: a vékony zsírerres barna sonka megbűvölte. Mohón nekiesett az ételnek, elszántan, átszellemülten evett, meg nem szólalt volna Darius kincséért sem. Bulla is hallgatott, nyugodtan evett néhány falatot, Szkülax mohón ropogtatta a sonkacsont porcogóit. Csend ülte meg a kis szobát, odakint félelmetes-szilajon bömbölt az orkán.

Bulla jól átmelegedett, tunikája megszáradt, már szelíden mosolygott az öregember ijesztő étvágyán. Végre Phormio belefáradt a falatozásba, és halkán megszólalt:

- Ott a kemence tetején melegszik egy köcsög juhtejs, a juhásztól kaptam. Vedd le, igyunk egyet erre a kövér vacsorára - és egyszerre földerült ráncos arca, öregesen elnevette magát. Azon nevetett, hogy úgy beszélt, mintha legalábbis massicus borral kínálta volna vendégét.

Bulla levette a köcsögöt, odaadta Phormiónak. Az öreg visszakínálta, aztán mind a ketten jót kortyoltak a meleg tejből, el is bágyadtak hamarosan. Az öreget kifárasztotta a ritka lakoma, Bullát a tépelődés, a farkaskaland, a viharral vívott embertelen küzdelem. Végre Phormio fölkel, három báránybőrt teregetett a lócára, és csöndesen megszólalt:

- No, én lefekszem, fiam. Feküdj ide mellém, elférünk ketten is kényelmesen. Nem tudom, ki vagy, majd megmondod holnap, ha akarod. De én már érzem, hogy derék ember vagy, szívesen meghálok veled egy földél alatt.

Bullának nem kellett kétszer mondani. Leheveredett a báránybőrre, kinyújtózkodott, észre sem vette, hogy az öreg elfűjta a mécsest. Rájuk borult a sötétség, csak néha-néha villant egy-egy elkésett villám fénycsíkja az ajtószegély hasadékában. Még hallotta Szkülax szuszogását, Phormio egyenletes lélegzését, aztán hamarosan maga is álomba zuhant.

A vihar szünőfélben volt, most már csak szelíd eső paskolta az ajtót, hébe-hóba egy-egy bárány bégetett, meg-megkondult a vezérürü kolompja, s tisztán idehallatszott a megdagadt hegyi patak dühödt zubogása. A viskót betakarta az éjszaka sűrű fátyola.

Bulla nem sokat aludt ezen az éjszakán. Néhány órára elnyomta az embertelen fáradtság, de a hajnaltájban támadt hirtelen csöndre felriadt. Mi riasztotta fel mély álmából? Az álomtalan álom ernyedő óráiban bizonyára Téleszilla körül rajzoltak gondolatai, mert most, amint föleszmélt, mintha ott lebegett volna sudár alakja a kis szoba fülledt és fekete csöndjében. Amint kinyitotta szemét, szétfoszlott a jelenés, de a puha sötétségből még tisztán fülébe csengett a szerelmes lány biztatása: „Légy vidám és erős!” S most egyszerre megszólalt benne egy másik hang is, és mintha csodálatos világosság gyúlt volna körülötte. Agya kitisztult, kusza gondolatainak gomolygó ködét mintha tűző napsugár kergette volna szét. Ragyogó tisztán látta maga előtt feladatát: a népet vissza kell juttatni földjére, mert a nép dolgozni akar. S ha ennek a feladatának él, ha ezt végrehajtja, akkor erős lesz és vidám.

Most már tisztán látja a célt. Ez az elviharzott orkán benne is vihart kavart, tisztító vihart és zuhogó záport, amely kimosott belőle minden salakot. Harcolni kell hát Róma ellen, a császár légiói ellen, a szabad életért, a földért. Hatszáz emberével tízezer ellen?... Igen - hessentette el magától a kételyt, mint egy zümmögő szúnyogot -, akár a démonok alvilági hadserege ellen is!

Alig derengett a hajnal, talpra ugrott. Phormio a dús lakoma után még mindig aludt, de Szkülix, gazdája mozdulatára, nyomban fölneszelt, s mikor Bulla csöndesen kinyitotta az ajtót, és kilépett a hajnali szürkületbe, fűgén utána osont.

Amint kiért az olajfák alá, megcsapta a viharvert tölgyek és a megtépázott óriás fenyők ózonillata. Lomhán kelt a nap, mint a megvert hadvezér, aki nyögve tápáskodik fel a véráz-tatta csatatéren.

Bulla mélyet lélegzett a friss hajnali levegőn, és kitárta karjait a pirkadat fényeiben tündöklő nap felé.

Így látta meg Phormio, mikor kilépett a viskóból.

- Imádkozol, fiam? - köszöntötte jóreggelt helyett. - Hélioszhoz imádkozol? Jól teszed. Héliosz az egyetlen isten, aki valóban él: mindent ő teremt, ő sarjastja a fűvet, a fát, a virágot, ő érleli a szőlőt meg az olajbogyót. Ő az én istenem. Még jó apám házában ismertem meg őt, a messzi Kisázsiaiban: ott Győzhetetlen Mithrász volt a neve. Harminc esztendeje élek vele itt kettesben a domboldalon. Csak imádkozzál hozzá, ha jólesik. Én már rég nem imádkozom, nekem nincs rá szükségem; én dolgozom.

- Az a legszebb imádság, Phormio - fordult felé most Bulla.

Elhallgattak: a felragyogó nap ígérete megbűvölte őket. Szkülix vidáman fickándozott körülöttük.

Az öreg riadt föl elsőnek a révületeből.

- Gyorsan gyűjts tüzet, fiam - sürgette Bullát. - Itt a bogrács meg az árpakása, főzzük meg a reggelit.

Bulla néhány darab szalonnát dobott a pöfögő kásába.

- Így jobb lesz az íze - szólalt meg. - Hát még ha egy kis hagymát is pirítunk hozzá.

Sebtiben fölszeletelt egy fej hagymát, nyársra húzta, megpirította a parázs fölött, aztán a rotyogó kására szórta. Levették a bográcsot a tűzről, letették a harmatos fűbe, és csöndesen kanalazni kezdték a zsíros, hagymás reggelit. Az evés ősi és szent szertartása tovább tartott, mint Phormio Héliosz-himnusza.

Nagy sokára megszólalt az öreg:

- Ha paraszt vagy, ha rablóvezér, nekem ugyan édes mindegy. De ha már vendégem voltál, mégiscsak szeretném tudni, ki vagy, s mi szél sodort ide.

- Phormio - felelte Bulla halkan -, én Bulla vagyok, a sentinumi lázadó parasztok vezére.

Az öregnek leesett az álla ámulatában.

- Hogy te... - dadogta - hogy te Bulla vagy? Maga Bulla, személyesen? Hogy engem ilyen szerencse ért? Nem, nem hiszem.

- Akár hiszed, öreg, akár nem, én bizony Bulla vagyok. Hélioszra mondom, akiben hiszel.

- Bulla, Bulla - lelkesedett az öreg -, hiszen akkor mindnyájunk reményeége aludt ma éjjel a viskóban! Igaz, hogy nemcsak parasztok, hanem rabszolgák is vannak a táborodban?

- Vannak, hogyne volnának. Ott van mindenki, aki harcolni akar a szabadságért.

- Igen - merengett el az öreg Phormio, mintha magának beszélne -, igen... Két hónappal ezelőtt lent jártam Sirpiumban... Ott a parasztok meg a rabszolgák azt suttogták, hogy Bulla

nagy-nagy hadsereggel vonul Róma ellen, felszabadítja a parasztokat s a hozzá menekült rabszolgákat is. Azért kérdeztem, hogy vannak-e a táborodban rabszolgák.

- Amit hallottál, öreg, mind igaz - mondta rá Bulla, s maga is meghökkent a vakmerőségétől. De lám, itt a messzi délen, itt is reménykednek benne, felszabadítóként emlegetik... Nem, nem csalhatja meg a nép reménységeit.

- A Sirpium környéki parasztok úgy várnak már - folytatta az öreg -, mint a szabadítót. Meséket mondanak rólad, neveddel csillapítják lázongó indulataikat. Énekelnek hősi harcaidról, s büszkén csillan fel a szemük, mikor mesélik, hogy hatezer embereddel hogyan vertél meg hat római légiót.

- Nem igaz, nem igaz! - robbant ki Bullából a lefojtott indulat. - Nem igaz! Nem vertem meg hat légiót, s nincs is hatezer emberem. De amennyi van, azzal megmutatom én, hogy mit tud a paraszt, ha földjéről van szó. Majd meglátod!

- Én is várlak már benneteket, Bulla - folytatta Phormio. - De vigyázzatok, mert fenekednek ám rátok! A főszakács földim, harminc esztendeje jó barátom. Tulajdon fülével hallotta, hogy Papinianus császári tanácsos úr az egyik nagy lakomán, mikor a főszakácsnak személyesen kellett fölszeletelnie az egészben sült vaddisznót, ezt rikoltozta pulykavörösen: „Herculesre! ezt a rabló Bullát keresztre feszíttem, az egész bandáját irmagostul kiirtom, ha addig élek is!” Én féltelek benneteket, Bulla, vigyázzatok! - tette hozzá az öreg, s Bullának egyszerre forróság öntötte el a szívét.

- Ide hallgass, Phormio - szólalt meg -, én nem félek az uraktól. Azt veszem el tőlük, amit akarok. Felperzszelem a villákat, kiveszem a szájukból a jó falatokat, s jóllakatom a népet. De a java hátra van: még nem harcoltam meg velük. Egy-két római szakaszt elpáholtunk már, de ez semmi. Igazam van?

- Nem semmi ugyan - jegyezte meg Phormio -, de kevés.

Bulla egészen nekilelkesült:

- Úgy van, öreg, kevés. De mondtam már, hogy most jön a java. Mondd meg a parasztoknak és a rabszolgáknak, hogy még hamarosan hallanak rólunk! A colonusok visszakapják földjüket, megszüntetjük a frumentariusok garázdálkodását, felszabadítjuk a hozzánk csatlakozó rabszolgákat...

- Megállj, fiam! - vágott a szavába Phormio. - Engem ne szabadíts fel, én már rég szabad vagyok.

- Hogyhogy?

- Egyedül élek itt a rengetegben, hétszámra egyetlen lelket sem látok, engem se látnak, elfelejtettek, ez a jó! Ilyenkor ősszel megdézsmálom az olajbogyót, a szőlőt, kevesebbet koplalok, s a hasamba senki sem lát bele. Mit törődöm én a vilicusszal meg az urasággal? Ott dögljenek meg, ahol vannak, főképpen Papinianus császári tanácsos úr, hogy a Fúriák cserzenék ki a bőrét, legkivált a ragyás pofáján!

Bulla nagyot nevetett:

- Ugyan, mért haragszol rá, ha úgyis szabadnak érzed magad?

- Azért haragszom, mert fenekedik rád. El akar emészteni. No, mi is ott leszünk!

- De mondd csak: mért emlegettél az imént hat római légiót?

- Á, az csak a mesében van - legyintett az öreg. - Csak a nép mondja így. A múltkor, azon a lakomán, Papinianus úr azt is kikottyantotta, hogy nagy háború lesz Britanniában, s oda visznek minden légiót; egész Itáliában csak egy marad, s ez sincs még együtt, épp most toboroznak, itt is a környéken. Róma körül meg éppenséggel csak egy cohors táborozna...

A szaporán fecsegő öreg elhallgatott. Bullának hirtelen eszébe villant valami, meghökkent. Hohó, csakugyan! Capito, a megbízható és hű kém jelentett ilyesvalamit a múltkoriban, ő bizony nem is ügyelt rá. Most homályosan emlékezni kezd: egy cohors... igen... egy cohors... egy cohors... és most már csak ez dobolt a fülében, keményen és elnémíthatatlanul, mint rohamra induló katonák ropogó harci riadója.

Tenyerével nagyot csapott a homlokára, felugrott, az öreg feszült érdeklődéssel követte minden mozdulatát. Bulla hangja most belecsapott a reggeli csöndbe:

- Hiszen akkor győztünk, öreg Phormio!

Az öreg rabszolga nem tudta mire vélni a vezér hirtelen ujjongását, tanácstalanul bámult rá, és csak magában mormogta:

- Legyen igazad, fiam. Segítsen a Győzhetetlen Napisten!

Bulla összevissza ölelgette a megriadt Phormiót, csattanós csókot nyomott mind a két fonnyadt ábrázatára, beszaladt a viskóba, vállára vette a tarisznyát, a tegez, az íjat, oda-fütyentett Szkülaخنak, és sebes iramban nekivágott az erdőnek. Phormio elképedten bámult utána. Ember és kutya hamarosan eltűnt a rengetegben.

Már nem volt min töprengenie, vidáman és fütyörészve kapaszkodott fel a hegyoldalon, s ment, sietett, rohant, frissen, egyetlen iramban.

Egész útján a Maternus-dalt énekelte, harsányan, diadalmasan...

LEGIO LIBERATRIX

Mikor késő délután frissen és jókedvűn a tábor területére ért, elsőnek a kis Primus akadt útjába: ott kergetődzött apró cimboráival az erdőszélen. A gyerek rémülten meredt Bullára, mintha földbe gyökeredzett volna a lába, aztán nagyot visított, kitepte magát a bűvöletből, s mint az üldözött nyúl, eliramodott; a gyereksereg utána.

Nem telt bele negyedóra, a tábor apraja-nagyja értesült róla, hogy Bulla megérkezett. Három napja olyan volt a tábor, mint egy temetési gyülekezet; nem tudták, hová lett a vezér, él-e, hal-e. Talán megszökött? Vagy el is pusztult valahol? Vagy harcba keveredett a római járőrökkel? Talán elfogták a légio katonái?

De a kiküldött kémek csupa nemleges hírrel tértek vissza: Bullát se falun, se városban, se országúton, se mezőn vagy erdőn nem látta senki sem. A férfiak tétováztak, elcsüggedtek, nem tudták mire vélni a vezér eltűnését, csak Taurus nem vesztette el a fejét; majd megjön, ha akar - gondolta magában -, s ha nem jön, Capito előbb-utóbb hiteles hírt hoz felőle. Numerius épp ma délben találkozott vele, s megkérdezte:

- Taurus, igaz-e, hogy Bulla eltűnt?

Taurus rárivallt:

- Nem szégyelled magad, hogy ilyen ostobaságokat karattyolsz? Nyeld le az álhíreidet, annyit mondok, mert én betapasztom a szádat, Hercules engem úgy segítsen!

Numerius ijedtében úgy elkotródott, mintha ott sem lett volna.

De az asszonynépséget nem lehetett ilyen könnyen elhallgattatni: súgtak-búgtak, pusmogtak, locsogtak, tücsköt-bogarat összehordtak, úgyhogy harmadnap estére a hajmeresztő mondák és legendák sűrű hálójával szőtték körül Bulla alakját. A kis Primus is azért ijedt meg az íjastegzes-kutyás fekete férfitől, mert azt hitte, hogy kísértet.

Firma azonban végére járt a dolognak: nem sokat kérdezősködött, hanem személyesen rohant a vezéri barlanghoz, meggyőződni, vajon igazat mondott-e a kisleány. A barlang előtt két lándzsás testőr állt, s mikor Firma egyenest nekiindult az ajtónak, keresztbe fektették előtte a lándzsájukat. De Firmából máris dőlt a szó:

- Mi ez, hé? Tán halottat őriztek? Vagy olyan nagy úr már a gazdátok, hogy be sem lehet menni hozzá? Itt van, vagy nincs itt? - bökött ujjával harciasan a fiatalabb testőr bőrpáncéljára.

- Hallod-e, te asszony, akárki fia-borja vagy, ne járjon a szád, mert Polluxra! olyat húzok rád a lándzsám boldogabb végével, hogy holtod napjáig megemlegeted!

- Ejnye, te pökhendi szájhős, hogy mersz így beszélni? Itt van-e Bulla, vagy nincs itt? Tudni akarom!

- Csönd! - mordult fel az idősebbik. - Mit kapcáskodol, te asszony? Úgy pörög a nyelved, mint a motolla. Nem éred föl a tyúkeszeddel, hogy azért állunk itt, mert odabent katonai tanácskozás van? No, kotródj innét!

- De Bulla is bent van? - makacskodott Firma.

- Ejnye, hogy a Fúriák szánkázzák meg a hátadat, te megátalkodott boszorkány, hát ki a nyavalya volna bent, ha nem Bulla meg Taurus meg Avillius? Csak nem holmi katonai bölcsesség jutott eszedbe a konyhán? - és harsányan elröhögte magát. - No, iszkiri!

Ebben a pillanatban lépett ki Merula doktor Bulla barlangjából.

Bullának a kis Primus rémült arca eszébe juttatta sebet. Alighogy barlangjába ért, rögtön elszalasztotta az egyik testőrt az orvosért. Merula percek alatt megjelent orvosi ládikójával, elővette műszereit, izzó parazsat hozatott, vizet forralt, mandragorafőzetet készített, és hozzáfogott a műtéthez.

Leszűrte a mandragorafőzetet, megitta Bullával, és várt. Alig fél óra múlva hosszú tüvel körülszurkálta a sebet, és megkérdezte Bullát, érzi-e a szúrást. Bullának nem fájt semmi: az érzéstelenítés sikerült.

A seb nagyon csúnya volt: a vadállat acélos karmai Bulla nyakizmait valósággal szétroncsolták. Merula elővette hosszúkás, hajlított végű sebollóját, lenyírta a húscsücsöket, Bulla meg se szisszent. Utána kimosta a sebet, behintette kénporral, mandragoralevéllal befödte, olajos vászonkötést erősített rá gyantás emplastrummal, végül puha gyapjúkendőbe bugyolálta a sebesült nyakat.

A műtét alig egy óra hosszat tartott. Bulla máris magához tért a rövid kábulatból, elbúcsúzott az orvostól, s odafordult a csendben várakozó Taurushoz és Avilliushoz:

- Kezdhetjük.

Firmát nem kellett tovább biztatni: amint az orvost megpillantotta, már rohant is, ahogy a lába bírta. Egy óra sem telt bele, s az egész tábor tudta, hogy Bulla itthon van, megsebesült, a parancsnokokkal tanácskozik, s erre a híre az arcok egyszerre kivirultak, emberek, asszonyok csoportokba verődtek, a mendemondák szétpattantak, mint a szappanbuborék.

Odabent a barlangban Bulla beszélt:

- Messziről jöttem, volt időm számot vetni magammal s a helyzettel. Azt hiszem, tudom, mit kell tennem. Véget vetni a rablóéletnek, harcolni katonák módjára, visszavinni a népet elrablott földjére. A nép dolgozni akar, nem henyélni: a paraszt nem rablónak termett. De ki kell harcolnunk, hogy ne kezdődhessék minden előről, s a nagyurak ne semmizhessék ki újra a colonusokat.

Avillius szeme felfénylett:

- Ezt akarjuk, Bulla.

- Végre - csattant fel Taurus -, végre!

- Hát ez lesz most a dolgunk, s mindjárt vágunk is bele, úgyis sok időt elherdáltunk, sok erőt elpocsékolunk. Avillius, add ide a katonai térképet: ott van a könyvtartó hengerben.

Kiterítették a térképet a márványasztalon: kék vonalak jelezték rajta az utakat, vörös pontok a nagyobb városokat.

Bulla szólalt meg elsőnek:

- Taurus, két hónappal ezelőtt Capito valami olyasfajta jelentést hozott, hogy a britanniai hadjárat miatt csak egy légió marad Itáliában. Szégyenszemre meg kell vallanom, hogy én csak fél füllel hallgattam oda, s valahogy az egész kipárolgott a fejemből. Ma reggel aztán homályosan eszembe jutott, de nem emlékszem rá pontosan. Te emlékszel?

- Már hogyan emlékezném - felelte Taurus. - Az itáliai helyőrségeket mind elvitték a britanniai hadjáratra. Itália népe békés, mint a barom, gondolták magukban, itt nem lesz semmi baj, itt nem lesz lázadás. Afrikában is alig hagytak katonát, a berbereket már jól betörték a légiók. Bezzeg Galliából, Hispániából, Germániából s Kisázsiból egy szál katonát sem vontak ki, jól tudják, hogy miért!

- Szóval igaz, hogy Itáliában mindössze egy légió maradt?

- Persze hogy igaz. Mégpedig a II. Italica, összesen 6000 ember, s ezenfelül még a II. Parthica egyetlenegy cohorsa, 600 ember, Castra Albanában: ennek a feladata Róma védelme zavargások esetén. Szír, pannóniai, galliai, germániai zsoldos egytől egyig.

- Igen, ennyi az egész - erősítette meg Avillius.

- És hol állomásozik a II. Italica? - érdeklődött Bulla.

- Mindenütt, és sehol sem - mosolyodott el Taurus.

- Hogy érted ezt?

- Nézz a térképre, ott a magyarázat - felelte Taurus, és tömzsi mutatóujjával Augusta Taurinorum vörös pontjára bökött. - Itt a II. Italica első cohorsa, itt Veronában a második, Mediolanumban a harmadik, lejjebb Bononiában a negyedik, Florentiában az ötödik, a tengerparton, Anconában a hatodik, itt a közelünkben, Capuában a hetedik, lent Tarentumban a nyolcadik, odaát Szicíliában két cohors: Panormusban a kilencedik, Syracusaeben a tizedik. Vége.

- Hiszen ez pompás - ujjongott fel Bulla -, hiszen akkor bátran nekivághatunk!

- Akár mindjárt! - tüzelt Avillius.

- Minél előbb, annál jobb - toldotta meg Taurus. - Hatszáz emberünk van, hatszáz ember egy cohors: hatszáz hatszáz ellen!

- Tehát belevágunk? - fordult Bullához Avillius.

- Igen, Avillius - kiáltott fel Bulla erélyesen -, belevágunk! Háborút kezdünk Róma ellen, tervszerű, szabályos háborút - egy pillanatig töprengett valamin, aztán nagyot csapott öklével az asztalra: - Polgárháborút!

- Végre! - harsogta ismét Taurus. - Végre újra katona leszek, nem sehonnai hitvány rabló! Majd meglátod - folytatta lelkesen -, csodákat művelnek a paraszt katonák! Centuriánként és manipulusonként csalogatjuk ki a helyőrségeket, s apránként végzünk velük! Morzsánként esszük meg őket, mint a szű a fát!

- Igen - helyeselt Bulla -, készítsd el a terveket, világosítsd fel az embereket. Tudniuk kell, mért harcolnak. És azt is tudniuk kell, hogy nem itáliai parasztok, hanem barbár zsoldosok ellen fogunk harcolni. Ha tudják, megszázsorozódik az erejük. Avillius - fordult most másik hű bajtársához -, fogjátok keményen őket! Mától kezdve ez a hatszáz ember római cohors, a nép hadserege!

A két katona ragyogó arccal távozott a vezér barlangjából.

Már éppen készülődött, hogy lefekvés előtt még eszik egy-két harapást a maradék szalonnából meg sajtból, mikor valaki megnyitotta a barlang külső deszkaajtáját, s egy kéz félrevonta a nehéz szőnyeget, amely a belső bejáratot elfüggönyözte. A tízkarú kandeláber borostyánszínű fényeiben, mint a friss hajnal, felpiroslott Téleszilla karcsú alakja.

Bulla meglepetten két lépést tett a lány felé, aztán lenyűgözötten megállt. Egy másodperc alatt átvillámlott a fején: ez Téleszilla, ez az élő görög szobor, ez a barna arc, ez a mély tűzű szem, ez a fémesen csillogó haj... Ez Téleszilla, aki megvédelmezte... Ez Téleszilla, aki azt akarta, hogy ő vidám és erős legyen... ez Téleszilla, a hűséges szerelem...

Torkát fojtogatta már a szó, és szinte megkönnyebbült, mikor meghallotta a saját hangját:

- Téleszilla, éppen rád gondoltam.

- Én meg rád - szólalt meg a lány, és kissé megremegett a hangja -, azért jöttem.

- Vártalak. Tudtam, hogy eljössz - mondta Bulla melegen, és a lány felé nyújtotta mind a két kezét.

- A félig nyitva felejtett deszkaajtón át behallatszott, amint odakint egy bolond kis cinke trillázott, mámorosan, mintha megértette volna őket.

- Aggódtam érted - kezdte a lány halkán -, s nem tudtam mire vélni, hogy eltűntél. A táborban vad hírek keringtek: a józanabbak úgy gondolták, hogy elfogott valami kósza római őrző, s bizonyára végzett is veled. Az okatlanul gyűlölködők s a gyámoltalan gyávák árulást emlegettek. Minden erőmet latba kellett vetnem, hogy megvédelmezzelek.

- Köszönöm, Téleszilla - simogatta meg Bulla a lány kezét -, köszönöm a hűségedet.

A görög lány ott ült az öblös karosszékekben, a dagadó bársonypárnán, két keze ölében nyugodott. Arca felsugárzott elragadtatásban, mikor megszólalt:

- Nincs mit köszönnöd, Bulla. Ez volt a kötelességem - egy-két pillanatig tétovázott, vajon folytassa-e, aztán fölvetette a fejét, lángoló fekete szemét Bullára szegezte, és szinte izzott a hangja, mikor újra megszólalt: - Hiszen tudod, hogy szeretlek.

Arcán, szemén, félig nyitva maradt ajkán mintha rejtett tűz parázlott volna fel, fekete haját sápadt aranyzuhataggal öntötték végig a kandeláber szelíd lángjai, aranyban és vörösben izzott a lány, a vallomás még ott lebegett fölöttük, mint káprázatos csillaghullás sziporkázása fülledt augusztusi éjszakán.

Ebben a láthatatlan szikrázásban, ebben a forró csöndben, ebben a sugallatos pillanatban olyan volt a lány, mint olümposzi ragyogásban tündöklő görög istennő.

Bulla törte meg a varázslatot. Elragadtatásban lihegve kereste a szavakat, megfogta a lány remegő két kezét, s úgy simította tenyerébe, mint a didergő, vergődő, rabul ejtett kis madarat.

- Téleszilla - szakadt fel melléből a vallomás -, szeretlek!

És most már megáradt ajkán a szó, mint a hegyi patak hömpölygő vize azon az örökre felejthetetlen viharos éjszakán:

- Téleszilla, hiszen tudhattad, hogy azért menekültem a magányosságba, mert szeretlek... Mert hallottam szavaidat ott a tábortüznél... mert méltó akartam lenni hozzád... hogy vidám és erős legyek újra, ahogy te akartad. Menekültem előled, régi magam elől, hogy megtaláljam magamat, s megtaláljam a célt, amelyért harcolni küldtetem... menekültem előled, hogy megtaláljalak... S most kimondhatatlanul boldog vagyok, hogy igazán megtalálalak.

A lány vallomása egyszerű volt, a férfi szenvedélye robbanó, mint a vulkán lávazuhataga. De ebben a férfivallomásban nemcsak a szerelem vörös virága fakadt fel, hanem ott lobogott benne az eljövendő harcok tüze is. A lány megértette.

- Én is boldog vagyok, Bulla - s most lágyan végigsimogatta puha tenyerével a férfi hullámos haját -, s kétszeresen boldog vagyok. Az imént futtában néhány szót váltottam Taurusszal, s

mindent tudok... Tudom, hogy nem hiába bíztam benned... tudom, hogy súlyos és véres harcokba indulunk... s éppen azért vagyok kétszeresen boldog, mert harcostársad is lehetek, - nemcsak szerelmesed.

- Téleszilla - csuklott el Bulla hangja, amint megrendülten kereste a szavakat -, Téleszilla, csak te maradj velem!

- Én veled maradok - mondta rá a lány csöndesen -, nekem senkim sincs, elszakadtam apámtól, hazámtól, görög bölcseimtől: nincsen múltam, csak jövőm... harcos és szerelmes jövőm, s ez te vagy, Bulla! Mert hiszem, hogy te is kiteptél magadból minden szálat, amely a gonosz Vettius-félékhez kötött.

Bulla forrón megszorította a lány kezét, úgyhogy Téleszilla összerezzent. De pillanatnyi fájdalmát hirtelen lecsillapította a férfi szenvedélyesen feltörő vallomása, amely úgy bűgött fel a füledt csöndben, mint a fojtott zokogás:

- Téleszilla, esküszöm... Polla emlékére, akit szerettem... azt a másik világot mindenestül kiirtottam a szívemből!

Abban a pillanatban, mikor az első csókban összeforrtak, odakint a kis cinege megint rázendített, legényesen és diadalmasan...

Taurusnak nem is kellett sokat beszélnie. A tábor apraja-nagyja egetverő riadalommal fogadta azt a bejelentését, hogy vége a rablóéletnek, és ezentúl a legszigorúbb harci fegyelem következik: az asszonyok és a gyermekek külön polgártáborban laknak, a fegyverforgató férfiak zárt katonatáborba szállnak. A tábor élelmiszerszükségletét vásárlás útján fedezik - rengeteg pénzük volt -, rendszeres vadászatot folytatnak, és ha valahol hosszabb ideig tartózkodnak, maguk is megművelik az erdőszéli földeket. A tábor felpezsdült, lázas munka kezdődött; mindenki úgy érezte, hogy ez az utolsó erőfeszítés, nemsokára megoldódik helyzetük, visszakapják földjüket, házukat, és újra megkezdhetik a békés paraszti munkát.

Megértették Bulla szavait: mindenkiben megduzzadt a büszkeség, hogy már nem rablók, hanem igazi harcosok. Inkább vállalják a legkeservesebb nélkülözéseket is, csak szakíthassanak végre ezzel a bectelen, bitang, szégyenletes rablóélettel. És Bulla első intézkedései valóban arra mutattak, hogy lesz részük bizony nélkülözésekben: leszállította az élelmiszeradagokat, megszűnt a habzsolás és dőzsölés, megkezdődött a szervezett és rendszeres munka.

Taurus elemében volt. Teljes katonai fegyelmet léptetett életbe, szabályszerű centuriákat és manipulusokat alakított, tisztekkel és altisztekkel, utászokkal, íjászokkal, lovassággal. Avillius centurio lett, Taurus pedig tribunus. A kis sereg ugyan csak hatszáz főnyi volt, nem hatezer, Bulla mégis légiónak nevezte el: Légio Liberatrix, Felszabadító Légio. Tudta, hogy hatszáz öntudatos katona több, mint hatezer légionárius, akiket csak a centuriók pálcája tart féken.

A gyengébbek, az öregek, a rokkantak az otthoni és a mezei munkát végezték, vagy vadászni jártak. Rengeteg kutyát szedtek össze egy év alatt; volt köztük kopó, vizsla, indiai óriás kutya; ezek a szarvasokat hajkurászták halálra, a krétai véregek a vadkanokat; hálókát feszítettek ki alkalmas helyeken, és százával fogták a vizsláktól kiugrasztott és felhajtott nyulakat. Az asszonyok a fagyöngy bogyóiból madárlépet főztek, felkenték hosszú nádszálakra; a mada-rások elbújtak a nádasokban vagy a bokrokban, óvatosan egyre feljebb-feljebb csúsztatták a lépvesszőket, addig-addig, hogy a gyanútlan madarak rászálltak, és menthetetlenül odaragadtak; ügyes horgászok a közeli patakokban kosárszámra fogták a halat. S ami a fő: bőven

vásároltak gabonát, kenyérük mindig volt, a pékség kitűnően dolgozott. A hegyoldalban nekik termettek az urasági olajfaerdők.

Egyszer éppen gyakorlaton járt a légio, mindössze száz harcos maradt otthon a tábor őrzésére; Avillius volt az őrség parancsnoka. Éppen az északi táborkapu őrségét ellenőrizte, amikor a messze előretolt őrszem éles fűttyjeleket adott. A fűttyjelek háromszor ismétlődtek, megértették: ellenség közeledik! Avillius azonnal riadót fúvatott - mégpedig ravaszul tíz kürtössel fúvatta egyszerre, a tábor más-más pontjain; hadd higgye az ellenség, hogy az egész légio itthon van -, aztán felállította centuriáját. A szír íjászok a jól bevált taktika szerint a fák sűrű lombjaiban bújtak meg, a csapat többi emberét három részre osztotta: húsz-húsz embert oldalt rejtett el a tüskés bozótban, hogy kellő pillanatban, adott kürtjelre, átkarolják az ellenség két szárnyát, és hátába támadjanak. Még nem tudta, mekkora erő közeledik; ezért öt kürtöst kiállított az erdő ellenkező oldalára, és fúvatta velük a riadót, abban az irányban, amerre a légio gyakorlatozott.

Az egyik szír íjász kisvártatva halkan jelentette a fa tetejéről, hogy gyenge római őrző közeledik, mintegy hatvan fő. Nagyon óvatosan lopakodtak előre. A csapat előtt vagy száz lépésnyire őrszem kúszott a bokrok tövében, száz lépéssel hátrább másik őrszem. Úgyesen biztosítják magukat - gondolta elismerően Avillius. De a bal szélső szír íjász fegyverének idege halkan pendült: az első őrszem feje lenyaklott, a nyíl torkába fűrődött. Mikor a második őrszem odaért, és meglátta bajtársa holttestét, villámgyorsan félreugrott, hogy fedezéket keressen a közeli bokorban, de elkésett; megint pendült az íj idege: a katona bal vállára fordult, aztán a hátára zuhant. A nyíl pontosan a jobb szemébe fűrődött.

A római szakasz hasmánt csúszott előre, mint valami óriási macska; barna bőringük beleolvadt az őszi avar rozsdaszínébe. Amint lőtávolságba értek, a szír íjászok lőttek; nyilaik, mint a jégeső, úgy koppantak a pajzsokon és bőrpáncélokra. Egy-egy halálordítás üvöltött bele a mozdulatlan erdőbe, a járőr katonái ostobán felugrottak: ebben a pillanatban dárdazápor zúdult rájuk, s utána a kapuőrség rohamra indult. Alig csaptak össze, alig villantak meg a kardok, a járőr hátában felhangzott a tábori őrség két megkerülő szárnyának diadalordítása. A római csapat két tűz közé szorult.

A távolban türelmetlenül sikongott a kürtök riadója.

Harminc halottat dobtak le a szakadékba, tíz római katona valahogy elmenekült, a többi megadta magát. Épp most érkezett haza a Bulla-légio. Taurus azonnal száz embert szalasztott az elmenekült római katonák után, aztán vallatóra fogta a foglyokat. A nyomok Caudium irányába vezettek, a hegy túlsó oldala felé. A század végigpásztázta a hegy lejtőjét, szerencsésen elfogta a menekülőket, kettőt éppen abban a pillanatban, mikor be akartak surranni egy csinos földszintes urasági villa gazdasági udvarába. A csapat benyomult az udvarba; Subrius, a parancsnok, percek alatt megtudta a katonáktól, hogy itt van a szállásuk Tertullus tribunus villájában.

- Tertullus - horkant fel Subrius -, hol van Tertullus?

Gyorsan kiadta a parancsot, a század körülzárta a villát. De hiába kutattak át minden zugot, a tribunus sehol sem volt; idejében elinált, mint mindig.

De találtak helyette másvalakit.

A magtárban, a bőr liszteszsákok mögött karvalyképű, duzzadt ajkú, kopaszra nyírt, hétrét görnyedt emberfajta lapult, halálra vált arccal. Pusio, aki most optio rangot viselt a században, nagyot ugrott, mikor megpillantotta, és diadalmasan elrikkantotta magát:

- Cario! Haha, Cario! Gyere csak ki, pajtás no, gyere ki! - csalogatta a szepegő hajcsárt.

Cario nyöszörgött, vonaglott, nyivákolt, de rá se hederítettek, kicibálták a zsákok mögül. Siralmas volt ránézni, lábai megroggyantak, feje lekóadt, minden porcikája reszketett.

Két kezét összebilincseltek, Pusio jót húzott hátára a kardjával, aztán a fogoly katonákkal együtt felhajtották a hegyre.

Odafent Taurus ráordított az egyik hadifogolyra:

- Mit akartatok? Ki vele!

- Megtudtuk, hogy a Bulla-légió egész napos gyakorlaton van, s ki akartuk kémlelni a táborn. Tudtuk, hogy lesz kapuőrség, de a szír íjászokra és ekkora kapuőrségre, őszintén szólván, nem számítottunk. Póru járunk, no. Ez a katonasors.

- Ne járjon a száz! - reccsenten rá Taurus. - Meztelenre vetközni! Aztán mehetek, amerre láttok! - üvöltötte.

- Uram - könyörgött az egyik hadifogoly, vén, sebhelyes katona -, katonák vagyunk, ne szégyeníts meg bennünket. Cserébe mondanék valamit.

- No, nem bánom - hagyta rá Taurus -, beszélj.

- Holnap parasztküldöttség jön ide, meghív benneteket a szüretre, Tertullus szőlőjébe - vallotta folyékonyan a katona. - Vigyázatok! A parasztokat korbáccsal kényszerítették erre: a villában két centuria légionárius vár benneteket!

Taurus azonnal Bullához sietett. Sokáig tanácskoztak, s utána az újdonsült tribunus sugárzó arccal ment vissza sátrába. Amint az este leszállt, újra meglebbent Bulla barlang-sátrának nehéz függönye, és egy principális lépett be. Katonásan tisztelgett.

- Leburna - szólította meg Bulla -, egy kis dolgod lesz velem.

A színész hajnalig ott volt a vezér barlangjában. Reggel szakállas, őszülő vénember lépett ki Bulla ajtaján, és az északi táborkapu felé tartott. Kampós botjával megkocogtatta az őrség ajtaját; álmos katona dugta ki fejét az ajtónyíláson. Amint a principálist meglátta, tisztelgett.

- Ez az öreg kimehet - szólt oda neki Leburna.

A katona készségesen kinyitotta a sorompót, az öreg eltogyogott Caudium irányában.

Leburna még akkor is kuncogott, mikor sátrához ért a hajnali derengésben. Alig aludt valamit. Parancsa volt, hogy kora reggel közölje Taurus tribunusszal a vezér utasításait. Taurus sátrában sokáig tanulmányozták a katonai térképet; a fontos stratégiai pontok pirossal virítottak rajta. Bulla vastag vonallal belerajzolta a térképbe hajnali útját. Taurus mindent megértett, behívatta Avilliust, utasításokat adott neki, aztán kuncogva szétváltak. Kisvártatva Leburna színész az egyik tábori borbély, Figarius társaságában bevonult Bulla vezéri barlangjába; nagy kancsó bort tettek maguk elé, iddogáltak, s közben jókat nevettek.

Az öregember csak déltájban érkezett vissza, de nem egyedül: egy római centurio kísért, fehér zászlóval kezében, nyomában huszonnégy légionárius. A kapuban az öreg lepecsételt viasztáblát mutatott fel, szó nélkül bebocsátották őket, az őrség nagyokat nevetett a hátuk mögött. Egyenesen Bulla barlangjába mentek.

A táborban futótűzként száguldott végig a hír, hogy a Bulla ellen kivezényelt római manipulus megbízottja tárgyalni akar a harcosokkal. Az öröm határtalan volt. A római centurio huszonnégy katonáját ölelgették, kínálgatták; Taurus nagyokat nevetett a szakállába, és azon nyomban két amfora bort utalt ki a vendégeknek.

A vénember leültette a centuriót a márványasztalkához:

- Egyél, igyál - biztatta -, mindjárt hívom Bullát.

Csak a fodrász maradt ott a centurióval; Leburna a barlang hátsó részében, a szőnyeggel elfüggönyözött fülkében tartózkodott. A centurio jóízűen falatozott, nagyokat koccintott a fodrásszal, s közben kinézett a barlang elé, katonáit odaszólította. A szakasz, előremeresztett lándzsákkal, megállt a deszkaajtóval szemben. Aztán a centurio visszament, és tovább ivott gondtalanul.

...A helyzet világos volt. Az öreg elmondta neki odalent, hogy Bulla emberei megunták a rablóéletet, visszavágnak otthonukba, de nem mernek moccanni sem, félnek a vezértől és néhány elszánt csatlósától. Azzal az ajánlattal jött, hogy kezükre adja Bullát, elfoghatják, s akkor megoldódik a lázadás nyugtalanító kérdése. Hogy honnan jött, és hogyan tudja kezükre adni a népvezért? Nuceriola faluból jött, ezek a bitang lázadók tönkretették a gyümölcsösét, és elrabolták mindenét; elhurcolták magukkal a táborba, megcsapatták, aztán szélnek eresztették. De amíg ott volt, kiismerte az emberek hangulatát: tudja, hogy csak a vezért kell nyakon csípni, s azon nyomban szétszéled a népe. A szegény öreg elsírta, hogy koldusbotra juttatták, de ő megesküdött, hogy bosszút áll. Adják vissza birtokát, kárpótolják a keserves veszteségért, s ő fölvezeti őket a vezér rejtekébe; könnyű dolguk lesz, a tábor népe azonnal hozzájuk pártol. De az öreg sokat kért: ötszáz denarius a jutalma, mondta. A centurio egy pillanatra eltöprengett, aztán rávágta:

- Üsse kő, megkapod - és a császári kitüntetésre gondolt, az ezüstkoszorúra.

A centurio éppen jót nevetett Figarius fodrász csiklandós tréfáján, koccintott vele, és fenékgig üritette serlegét. Kedve kivirult, dalolni szeretett volna, de ebben a pillanatban magas, izmos erőteljes tekintetű férfi lépett ki a hátsó fülkéből, legátusi egyenruhában: ezüstpáncélja szikrázott a csillár fényében, sisakjának vörös forgója fenyegetően feltarajlott, bíborvörös vezéri köpenye meglibbent, amint fölemelte karját:

- Centurio, Bullát keresed? Én vagyok.

A centurio felugrott, szinte kővé dermedt rémületében. Előbb a kardjához kapott, de aztán meggondolta magát; az ajtóhoz rohant, és harsányan vezényelni kezdett:

- Szakasz...

De a szakasz nem volt sehol: a légionáriusokat közben lefegyverezték, és beterelték az egyik legénységi barlangba, ott őriztette őket Labeo. A vezéri barlang előtt a Bulla-légió húsz embere állt, talpig vasban.

A centuriónak torkán akadt a szó. Visszafordult, kérdően nézett Bullára:

- Mi ez... mi történt? - hebegte.

- Ne félj semmit. Foglyom vagy, de éppen csak a hajad szála fog meggörbülni - nyugtatta meg Bulla, és kedélyesen elnevette magát. - Úgy értem, hogy ez a művész - és a fodrászra mutatott, - megnyír.

A derék Figarius máris kirakta szerszámaint, és megcsattogtatta ollóját.

- Soha! - ordította a centurio, és megint kardjához kapott.

Ebben a pillanatban hat páncélos katona dobbant a fülkéből Bulla mellé. Bulla keményen rászólt:

- De igen! Kopaszra nyírunk, megszegyenítünk, mert aljas árulással akartál győzni, s mert ostoba és hiszékeny voltál, léprementél egy vénember meséjének. A vénember én voltam. Szégyelld magad! Fegyverezzétek le! - szólt oda a katonáknak.

Pillanatok alatt leszerelték a centuriót, aztán belenyomták a karosszékbe, és keményen lefogták. Figarius ollója nagyot csattant, és merészen belevágott a centurio sűrű fekete hajába.

Mikor a hajművész mély meghajlással távozott a vezéri sátorból, Bulla térképet terített ki az asztalon, és elmagyaráztatta magának a római csapat elhelyezését a Tertullus-villában, néhány vonást rajzolt a térképbe, s az egyik katonával kiküldte Taurusnak.

Másnap reggel a foglyokat szabadon engedték. A centurio és katonái úgy kullogtak ki a tábor kapuján, mint a leforrázott kutyák. Már a hegyoldalban ereszkedtek lefelé, s még mindig hallották a táborból az asszonyok és gyerekek felszabadult hahotáját.

Tertullust kitörte volna a nyavalya, ha megtudja, hogy szőlejében a Bulla-légió harcosai és asszonyai ünneplik a dalos, táncos, bolondos szüretet. Vaskos tréfák robbantak, egyik móka a másikat érte, műkedvelő bohócok csintalankodtak, jelmezes-álarcos mulatozók kavargtak bolondos körtáncban. Olyan volt ez a szüret, mint egy felszabadult, ujjongó farsangi pantomimus.

De a szüret valódi zamatát nem is a sok illatos szőlő meg a pezsgő, édes must adta meg, hanem a közelgő döntő győzelem mindennél mámorosabb érzése. Szétverték az erős római manipulust, megugratták Tertullus tribunust, bosszút álltak a gaz Carión, és erejük tudatában visszautasították a római sereg békeajánlatát, amelyet a centurio hozott - legalábbis a táborban ez a hír járta. A tisztet megszégyenítették, s ha Bulla ezt megtette, annak nyilván nagy oka van. A vezér tudja, hogy Róma védtelen, és a Legio Liberatrix néhány nap múlva ott áll a város kapui előtt. Akkor aztán nincs alkudozás, a légió megszabja a feltételeket, s a szenátusnak és az imperátornak nincs más választása, mint teljesíteni a győztes parasztok követeléseit.

A paraszt katonák büszke bizakodással készültek a döntő harcra, s már előre ízlelgették a győzelem édes ízeit.

Taurus sátrában együtt ült a három vezér. Őket is megperzselte a győzelem láza, de érezték felelősségüket, s éppen most, a döntő pillanatban, megfékezték izgalmukat.

- Itt az ideje - szakította meg Bulla a feszült csöndet -, hogy légiónk követeléseit írásba foglaljuk, és valamiképpen eljuttassuk Rómába.

- Úgy van - helyeselt Taurus -, hadd lássák, hogy nem vagyunk felforgatók, hanem csak a nyomorúság adott fegyvert a kezünkbe!

- De hogy tudjuk mi ezt úgy megírni, hogy a nagyurak meg az agyafűrt jogászok ki ne nevessenek bennünket? - vetette fel a fogós kérdést Avillius.

- Hívjátok be Merula doktort - rendelkezett Bulla.

Az orvos hamarosan előkerült, elmagyarázták neki a feladatot, s nemsokára hallatszott is már a feszült csendben fűrgé nádtollának percegése.

Negyedóra sem telt bele, s készen volt a levél. Merula lecsapta a nádtollat, s meglobogtatta a papiruszlapot.

- Készen van, tessék - nyújtotta oda a levelet Taurusnak.

- Csak olvasd fel - hárította el Taurus kelletlenül: bizony, nemigen szokott az olvasáshoz.

A vezérek leültek, Merula állva olvasta a levelet. A szép, karcsú betűk szinte lángoltak és harsogtak, amint a doktor zengő hangján mélységes és megrázó értelmük a harcosok fülébe

csapott. Mind a hárman izgatottan figyeltek, mintha a nép szenvedélyes és lázas szíve dobbanását hallanák.

FELIX BULLA
a Legio Liberatrix parancsnoka
LUCIUS SEPTIMIUS SEVERUS
PERTINAX AUGUSTUS CAESAR
IMPERÁTORNAK

Én, Felix Bulla, római polgár, sentinumi szabad paraszt, a győzelmes Legio Liberatrix parancsnoka, üzenem neked, Augustus;

Bölcs rendelkezésekkel azonnal vess véget az itáliai parasztok elviselhetetlen nyomorúságának, és teljesítsd követeléseinket, amint következnek:

Követeljük, hogy adjátok vissza földünket és házunkat, gazdasági eszközeinket és háziállatainkat.

Törvényt követelünk, amely kimondja, hogy a parasztbirtok elidegeníthetetlen.

Követeljük, hogy a nagybirtokosokat kötelezzétek emberséges nap-szám fizetésére.

Követeljük az adósságok eltörlését.

Követeljük a szabad költözködés jogát.

Követeljük a háborús kényszerbeszolgáltatások megszüntetését, a frumentariusok garázdálkodásainak megfékezését, Rossius tribunus eltávolítását.

Teljes büntetlenséget követelünk mindazoknak a parasztoknak, katonáknak, rabszolgáknak és hozzátartozóiknak, akik a Legio Liberatrix harcaiban részt vettek.

Adjatok esküvel megerősített biztosítékokat és túszoikat, hogy ezeket a követeléseinket az Augustus és a szenátus három nap alatt teljesíti.

Augustus, bizonyára értesültél már, hogy a II. Parthica légiónak 600 emberét tönkrevettük, s ennél fogva Róma védtelen. Ha visszautasítjátok követeléseinket, három nap múlva a Legio Liberatrix bevonul Rómába, és fegyverrel kényszeríti rád akaratát.

Kelt Lollianus és Lateranus konzulok évében, október hó Idusán, Caba falu mellett, a Mons Albanuson, a Legio Liberatrix táborában.

- Jól van, így gondoltam - szólalt meg Bulla kissé megilletődötten.

- Ez az! - dörrent meg Taurus mély hangja. - Így kell beszélni velük!

- Most már csak a legfontosabb feladat van hátra: ezt a levelet el is kell juttatni az Augustushoz - jegyezte meg Avillius.

A négy férfi összenézett. Csakugyan, még nem is gondoltak rá, hogyan jut el a levél Rómába. A hivatalos leveleket a császári posta szállította, a nagyurak rabszolgáikat használták levélhordónak, szegény emberek a barátait vagy az utasokat kérték meg leveleik továbbítására. Ez azonban nem közönséges levél volt, hivatalos is, nem is hivatalos, a lázadó parasztok levele, s könnyen megeshetik, hogy az Augustus vagy a konzul dühében minden teketória nélkül elütti a levélhordó fejét. A fogós kérdést elsőnek Avillius próbálta megoldani:

- Küldjük talán Merula doktort. Őt tisztelik, nem érheti bántódás.
- Nem! - tiltakozott erélyesen Bulla. - Az ő életét nem kockáztathatjuk!
- Még majd rásütik homlokára a szökevény rabszolgák „F” betűjét! - tódította Taurus. - Azok egy csepp sem érzelműek.
- Tudjátok mit? - vetette fel Bulla hirtelen támadt ötletét. - Adjunk néhány aranyat a császári posta kocsisának: csempéssze levelünket a hivatalos postaküldemények közé.
- Nagyon jó! - hagyták helyben mindketten.

Harmadnap a császári postakocsi vitte Rómába a Bulla-légió követeléseit.

Negyednap a Bulla-légió vezérei úgy határoztak, hogy felszedik a tábornak, és megindulnak Róma felé. Vakon bíztak benne, hogy követeléseiket elfogadják, és ott akartak lenni a főváros közelében, amikor győzelmük beteljesedik. Capuán keresztül a Via Appián vonultak, nyíltan, zavartalanul, alig akadt néha-néha egy-egy kis csetepatéjuk római őrzőekkel. A római katonák kitértek előlük, a parasztok támogatták őket. Tarracináig mentek így, ott letértek az útról, az Amasenus völgyén felkapaszkodtak a hegyekbe; Ecetra és Signia volt az állomásuk, aztán átkeltek a Tolerus folyócskán, Toleria mellett kibukkantak a Via Latinára, és az Albanus hegységben, Tusculummal szemben tábornak ütöttek. A pazar római villák tulajdonosai fejvesztetten menekültek előlük, be a fővárosba.

A Taburnus hegységet, annyi harc, küszködés, vívódás és győzelem színhelyét, kissé bánatosan hagyták ott, de megvigasztalódtak: az utolsó, nagy győzelem már csak hetek kérdése, aztán felvirrad rájuk a szabadság, visszatérhetnek földjükre, otthonukba!

Valaki azonban ott maradt a Taburnus rengetegeiben: Cario. Mindenki igazságosnak érezte Avillius ítéletét, hogy az aljas hajcsárt ki kell közönsíteni a tisztességes emberek közül. A mindig vidám Pusio ötletét zajos helyséllyel fogadták: bent a rengeteg mélyén oda kell kovácsolni egy fához a pimasz fickót, rabszolgatestvéreinek árulóját, búcsút inteni neki és ott hagyni a faképnél.

Pusio rendkívüli szakértelemmel végezte a munkát. A vas karpereceket rákovácsolta Cario csuklóira és bokáira, hozzájuk forrasztotta a bilincseket, a láncszemeket pedig odaszögezte az óriásfa törzséhez. Aztán három vaspántot kovácsolt, s a reszkető vilicus nyakát, derekát és lábszárait ugyancsak odakovácsolta, és oda is szögezte a fához.

- No, ezt ugyan az a magasságos Jupiter sem szabadítja meg innen, esküszöm! - hencegett Pusio.
- Be kellene kenni mézzel - javasolta egy vérszomjas nénike.
- Ne a láncos bácsit - lelkendezett a kis Primus. - Engem, engem kenjete be.

Jót nevettek a gyerek együgyűségén, és vidáman vonultak tovább. Néhány perc múlva már elfelejtették, hogy Cario is van a világon.

- Olvasd fel, Papinianus - szólt rá dühösen Septimius Severus a császári iroda főnökére -, csak olvasd! Hadd hallják az urak, mi minden lehetséges Rómában, a Város alapításának 958. évében!

Hátravetette magát párnás karosszékeben. Hosszú hajú, kék selyemruhás rabszolga fiú ezüstitálat tartott elé. A császár odafordult, és az aranyfoglatú borostyán kanállal unottan szedegette a tálból a párolgó rizsfőzetet; a másik rabszolga fiú bíborkendőt tartott az álla alá. A kásás pép egy-egy cseppje a császár fekete szakállára hullt, és legurult a bíborkendőre.

- Igenis, Augustus - mondta rá Papinianus engedelmesen, és intett a gyorsírónak. A császári irodának ez a nagy értékű és nélkülözhetetlen tisztviselője elfoglalta helyét a remekművű citrus-asztalnál, kirakta papiruszait, nádtollát belemártotta az üveg tintatartóba, és nyugodtan, egyenletesen jegyezni kezdett.

A szörnyülködés moraja kísérte Papinianus felolvasását. Mikor befejezte, Lateranus konzul és hivataltársa, Lollius, felháborodottan hadonászott karjaival a levegőben, Cilo, a praetor, dühösen az asztalra csapott. A császár szemrehányó tekintettel utasította rendre illetlenségéért.

Felolvasták és jegyzőkönyvbe vették az aedilis curulis jelentését: a legalaposabb nyomozással sem lehetett kideríteni, hogyan került bele a lázadó parasztok beadványa a császári postába.

- Példátlan aljasság! - dühöngött a császár, és fekete arca szinte lángolt, szakállá remegett. - Egy hitvány rablóvezér packázik a császári kormánnyal, és hadseregünk ölbe tett kezekkel nézi! Remek! - és gúnyosan felkacagott. - Hatezer római katona lebzsel dologtalanul Itáliában, hatezer naplopó tátja a száját, s ez a bűdös paraszt, akit már régen keresztre kellett volna feszítem, levelez az imperátorral, sőt követelődzik! Ez mégiscsak tűrhetetlen! - ordította, és most már minden udvari illendőség csúfjára ő maga verte az asztalt, felséges ökleivel, személyesen.

- Augustus - szólalt meg Papinianus, a jogász szemtelen fölénykedésével -, alázatos hódolattal könyörgök: ne tulajdoníts az embernek és az ügynek a kelleténél nagyobb jelentőséget. Itáliában legalább ötven rablóbanda garázdálkodik, s kinek jutna eszébe sorkatonaságot küldeni futóbetyárok ellen? Ez nem a hadsereg feladata, ez az aedilisek dolga.

- Az igazságügyi hatóság régóta figyelemmel kíséri a rablóereg féktelen garázdálkodását, és bűnügyük tárgyalását minden vonatkozásban előkészítette - jelentette kigyósimá, mézédés alázatossággal az alamuszi Cilo. - Sajnos, a vádlottakat nem tudták eddig elélni állítani. Ez nemcsak rendkívül sajnálatos, hanem a hatósági tekintélyt is aláássa. Egész Itália nevet rajtunk, és sorra kirabolják birtokainkat a hatóság, sőt a hadsereg szeme láttára.

- Úgy van - helyeselt Lollius konzul.

- Úgy van, úgy van - csatlakozott hozzá a másik konzul, Lateranus, jóval hangosabban.

- A világért sem óhajtok személyeskedni - folytatta a praetor émelyítő finomkodással -, de az imént elhangzott egyik kijelentést helyesbítenem kell: egy év óta igenis csak a hadsereg tett valamit a rablók ellen. Őrjáratok, centuriák és manipulusok támadták a kitűnően megszervezett Bulla-sereget, de sajnos, eredménytelenül. Azaz helyesebben: az volt az eredmény, hogy katonáink minden alkalommal, kivétel nélkül, csúfos vereséget szenvedtek. Ezt meg kellett mondanom az igazság kedvéért.

Ezzel befejezte gyilkos felszólalását, amelynek egyébként semmi köze sem volt az igazsághoz: a gúnyos „helyesbítés” pontosan Papinianusnak szólt, így állt bosszút rajta azért, mert a tekintélyes jogász, a császár barátja, éppen neki, az igazság legfőbb őrének, egyetlen

denariust sem juttatott azokból a zsíros százezrekből, amelyekkel egy zsaroló tartományi helytartó bűnügyében a legfőbb hatóságokat megvesztegették.

- Egy éve már?! - csattant fel a császár. - És én csak most értesülök róla! Mi ez Papinianus?

- Augustus - felelte higgadtan az elszánt és fortélyos paragrafuscsavaró -, mindez a helyi katonai hatóságok okatlan basáskodása volt. Ostoba hősködésük sok jó katonánk életébe került, és tekintélyünkön is csorba esett. Alázatosan javasolom: csapd el az aedilis curulist, gyűjtsd fel az erdőt, állítsd körbe a szír íjászokat, és lövöldöztesd halomra a bitang rablókat, feleségestül-gyermekestül, mint a hitvány nyulakat! - elhallgatott, mosolyogva meghajolt a császár felé: várta a hatást.

Lateranus tapsolt, de a császár egyetlen rosszalló pillantása megállította kezeinek motolláját.

- Papinianus - szólalt meg a császár -, csodálom, hogy okos ember létedre ilyen ostobaságokat beszélsz. Aki megértette ezt a beadványt, tudja, hogy ez nem rendőri ügy. Ki hallott már olyan rablóbandáról, amelynek - mint hallom - hatszáz főnyi, jól felszerelt és begyakorolt hadserege van, és sorra elpáholja csapatainkat? Barbius barátunktól azt is hallottam, hogy már nem is rabolnak, hanem csak valami ábrándos szabadságért harcolnak, amit különben beadványukban is hangoztatnak. Ez már nem rablóhadjárat, hanem polgárháború!

- Szörnyűség! - riadt fel egyszerre mind a két konzul.

- Úgy bizony - intett a császár gúnyosan a konzulok felé -, polgárháború! És a konzulok nem is tudnak róla! Hát vakok vagytok? - rikácsolta, és fáradtan hátrahanyatlott székében. Proculus, aki minden tanácsülésen ott állt mellette, gyorsan kis üveget tartott a császár orra alá: a csípős folyadék pillanatok alatt megnyugtatta Severust. Gyorsan bekapott háromkanál-nyi rizspépet, fél pohár tejet ivott rá, halkán felnyögött.

Ötvenkilenc éves volt Septimius Severus, hatalmas termetű, izmos, erélyes ember, kitűnő hadvezér; súlyos harcokban leverte már három ellenfelét, legyőzte a félelmetes parthusokat, elfoglalta Babilont és Ktesziphont: dicsőségét pazar diadalív hirdette a római fórumon. Ámbár hadjáratra készült a britannusok ellen, betegsége miatt mégis egyre halogatta az indulást. Fáradt és beteg, s mégis neki kell gondolkoznia ezek helyett az erkölcstelen, tehetetlen és megvesztegetett talpnyalók helyett is!

És az állami főméltóságok között egy sem akadt, aki meg merte volna mondani neki, hogy a nép elégedetlenségének, nyomorának és a Bulla-lázadásnak legfőbb oka: a parasztok kifosztása, Rossius tribunus kíméletlen rablóhadjárata.

Kínos csend terpeszkedett rá a teremre. Végül is újra a császár szólalt meg:

- Nos, Cilo, a te jogászi bölcsességeddel mit sütöttél ki?

- Ugyanazt, Augustus - fuvolázta lágyan és dallamosán a praetor -, ugyanazt, amit az imént kegyeskedtél közölni velünk. Ez valóban polgárháború, s éppen azért veszedelmes, mert elkábítja és megmértelyezi a népet a föld és a szabadság felelőtlen ígérgetésével. A nép amúgy is ellenségünk, s amerre ezek mennek, csupa lázadó marad utánuk. Egyelőre lapulnak, de ha egy jottányit engedsz, vérszemet kapnak, és akkor jaj nekünk! S ha az államfenntartó osztályok elbuknak, elbukik Róma! - fájdalmasat sóhajtott, s tragikus fenséggel elhallgatott.

- A praetornak igaza van - csattant fel a császár. - A lázadókkal nem tárgyalunk, leverésükre kirendeljük a hozzánk mindig hűséges II. Italica légiót, parancsnokává kinevezzük Tertullus tribunust. Végeztünk.

Hirtelen fölkel, biccentett, a két rabszolga fiú kitárta előtte a belső termekbe nyíló bronzajtót. Amikor az ajtó domborműves szárnyai halkán becsukódtak mögötte, az állam legfőbb oszlopai még mindig némán, mélyen meghajolva álltak ott, mintha megmeredtek volna valami varázslatban.

- Köszönöm az ilyen kitüntetést - morgott Tertullus aznap este, illatos legénylakásának egyiptomi ízléssel berendezett puha hálótermében -, éppen nekem való az ilyen vad horda, mint ez a hírhedt Italica légió! És hogy szedjem össze a mindenfelé szétszórt cohorsait? Nem, az Augustus lehetetlenséget kíván tőlem!

- Tribunus - csillapította segéd tisztje, Rabirius centurio, aki a kinevezés hírének hozta -, ritkán voltál ilyen kellemes hadihelyzetben, hogy így fejezzem ki magamat: ez a légió magától harcol! Olyan altisztjei vannak, hogy egyszerűen megeszik az ellenséget, a tiszt urak nyugodtan alhatnak sátrukban, sokkal jobb, ha nem alkalmatlankodnak fölösleges és meddő haditudományukkal.

- No de a parancsnok? - kérdezte halvány reménykedéssel Tertullus.

- A parancsnok meg éppen legokosabban teszi, ha otthon kuksol - magyarázta mosolyogva Rabirius. - Finom úriember ne avatkozzék ilyen mészáros munkába - és bizalmasan heherészett.

- Te vagy a legeszményibb segéd tiszt a világon - lelkesedett Tertullus, és most már mind a ketten jóízűt nevettek. - Iszol egy pohár massicusit? Tíz éves, csupa tűz! - kettőt csemetetett, kisvártatva bejött a rabszolga: ismerte a dürgést, mert máris hozta a bort, pohos zöld üvegben, ezüsttálcán, és mindjárt töltött is a domborműves ezüsterlegekbe. Koccintottak, ittak. A segéd tiszt áhítatosan a mennyezet felé fordította szeme fehérjét, néma elragadtatás ragyogott arcán.

- Mint az álom - rebegte meghiúsult.

- Ugye, mondtam? - hencegett a tribunus. - Csalhatatlan ellenméreg hősiesség ellen - és harsánnyal hahotázott hozzá.

- Ezzel azonban nincs vége - fontoskodott a centurio -, rajtad a császár szeme, tehát meg kell adni a módját a dolognak.

- A csata napján beteget jelentek - kapott rajta Tertullus.

- Á, szükségtelen - fölényeskedett Rabirius -, ugyan minek pellengérezned ki magad: lóháton kiállsz a sátrad elé, s folyton vezényszavakat meg utasításokat ordítasz, míg altisztjeid és katonáid csatáznak, jó egy mérföldnyire tőled! - nagyot nevetett, aztán bizalmasan a fülébe súgta: - De tudok ennél jobbat is: azonnal menj el Vettiushoz, és tárgyalj meg a dolgot vele és Valeriával. A háborút nem eszik olyan forrón, főleg a katonák nem. Többet ésszel, mint erővel! - és rejtélyesen elmosolyodott.

- Hogy te milyen okos vagy, Rabirius! - lapogatta meg a segéd tiszt hátát.

Mind a kettőt rázta a nevetés: páncéljukon megcsörrentek a római arcvonalon szerzett kitüntetések.

Vettius szenátor római palotájában vagy egymilliárd denarius gubbasztott a márványasztal mellett: Pansa, Barbius, Pomponius és maga a házigazda. A milliomosok puha párnás karosszékekben terpeszkedtek, a házigazda kemény kereveten hevert: már egy éve nem tudott talpra állni. A római orvosok ismételték: a természet csodája, hogy még

egyáltalán él. A híres orvostanár, Galénosz „Hippokratész-kommentár”-jának megállapításai szerint már tavaly meg kellett volna halnia.

Nemcsak hogy nem halt meg, és ezzel felfricskázta az orvosok tudományát, hanem azóta újabb betegségeket is szerzett: szívelzsírosodás, májzsugorodás, lépdaganat kínoztta, és még jobban meghízott, alig tudta vonszolni óriási tetemét, ha néhanapján fölkel. Nyöszörögve, szuszogva hallgatta a három vendég aggodalmas és szorongó eszmecseréjét, csak ritkán vakkantott közbe, s ilyenkor fájdalmasan eltorzult az arca.

- Éppen ideje volt - harsogta Barbius -, hiszen ha még egy darabig tart ez a tűrhetetlen állapot, mindnyájan koldusbotra jutunk!

- Egy rablóvezér miatt! - méltatlankodott Pansa, a jámbor vidéki „fazekasmester”.

- Végre egy kicsit helyrebillenthetem az üzleti mérlegem egyensúlyát! - állapította meg derűsen Pomponius, a legnagyobb fegyverkovácsműhely tulajdonosa. Az Italica légión vadonatúj felszerelést kap.

- De most aztán villámgyorsan kell cselekedni - tüzelt Barbius -, különben tönkremegyünk.

- Sentinum elpusztult, százötvenmilliót vesztettem - nyögte kínosan Vettius. - Hát miből élek, miből élek? - nyivákolta. Kövér könnyecsepp gördült végig zsíros ábrázatán.

Az általános kesergés kirobbanását csak az akadályozta meg, hogy nyílt az ajtó, és belibbent rajta illatosan, ragyogón, hódítón Tertullus.

Miután elragadó mosollyal bezsebelte az ünneplést, parancsnoki méltóságának magaslatáról rövid előadást tartott az elképedt „boltosoknak” - mert csak így nevezgette ezeket a hitvány polgári egyéneket.

- Hódolattal fogadtam kinevezésemet, s már előre megmondtam: az Italica légión megteszi kötelességét, ha kell! De vajon kell-e? Érdemes-e néhány száz jó katonát feláldozni ilyen futóbetyárok miatt? Szabad-e így megtisztelni ezeket a bitangokat? Hiszen esetleg kiterjesztjük a háborút, és még több érték pusztul el.

- Ebben igaza lehet - nyöszörögte Vettius.

- Hát akkor mit tegyünk? - heveskedett Barbius. - Hagyjuk tovább garázdálkodni a betyárokat? Hisz ez az ország szégyene!

- Azt mondják - folytatta Tertullus -, hogy Bulla bandája, ők légiónak nevezik magukat, félelmetesen erős: római centuriákkal már több ízben könnyűszerrel elbánt. Az Italica légión tehát kemény fába vágja a fejszét...

- Aha, oldódik a bocsor - súgta oda Pansa a fegyverkovácsnak.

- Igen, innen fúj a szél: Tertullus barátunk finom idegei nem bírják a vért - mondta rá Pomponius.

- Barátaim, figyeljünk - kopogott az asztalon Barbius türelmetlenül és idegesen.

- Molon, te mit szólsz hozzá? - kérdezte Vettius panaszos hangon a mellette álló sunyi képű rabszolgát. Molon volt a kémje, besúgója, titkára, tanácsadója: a nagyúr csak benne bízott.

A rabszolga háta már rég belegörnyedt a talpnyalásba, de most egy fokkal még mélyebbre hajolt, alamuszi arcán cinkos mosoly villant: ezt a dolgot is megtárgyalta a tribunusszal, pontosan egy órával ezelőtt. Molon, a mindentudó és csálhatatlan Molon, gazdája füléhez hajolt:

- Uram, a tribunus értesülése tökéletes. A Bulla-sereg csak hatszáz főnyi ugyan, de rettenetesen erős, felszerelése és kiképzése tökéletes. Sajnos, ki kell mondanom, hogy ha egyenként sikerül megküzdeniök az Italica légió cohorsaival, sorra mind a tizet pozdorjává törik. Ha szabad véleményt kockáztatnom: nem ajánlom a nyílt harcot.
- Ugyan! - kapta fel a fejét Barbius.
- Hanem mit? - nyekeregte Vettius.
- Kelepcébe kell csalni a rablóvezért, s a híres hadsereg nyomban összeomlik. Kardcsapás nélkül megoldjuk a kérdést.
- Lángész! - rajongott Tertullus.
- Nem rossz - mondta elismerően Pomponius -, de hol a kelepce?
- Megmondom - kezdte Molon, de egy pillanatra megtorpant, aztán tétován folytatta: - Ha megengeded, uram, hogy őszintén beszéljek, sőt talán kíméletlenül - fordult Vettius felé -, megmondhatom.
- Beszélj bátran.
- Mi tudtuk, a szolgaszemélyzetet értem, hogy ez a pimasz Bulla egy időben szemet vetett Valeria kisasszonyra, és olyan esztelen és vakmerő ábrándot forgatott a fejében, hogy hátha a finom nagyúri kisasszony, a milliomos lánya, hozzá menne feleségül!
- Ugyan - legyintett Barbius némi undorral.
- Ostobaság - fölényeskedett Pomponius.
- Nem, uraim, ez a valóság - ellenkezett szelíden a sunyi képű rabszolga -, sőt mi azt is megfigyeltük, hogy a kisasszony is... hogy is mondjam... alkalmat adott neki az efféle hiú reményekre...
- Rágalom - csapott az asztalra Barbius.
- Ne fáradj, Barbius - legyintett a szenátor -, így volt.
- Sajnos, magam is észleltem efféle kilengéseket - kockáztatta meg a tribunus.
- Mi tűrés-tagadás, így van - vartyogta Vettius. - Így volt, elmúlt. Leányom voltaképpen áldozata volt a pimasz és tudálékos paraszt tolakodásának. De hát mi köze ennek a kelepchéhez? - kérdezte, és kimerülten elhallgatott. Óriási tüdeje zihált, mint a fűjtató.
- Hogy mi köze hozzá, uram? Bizonyosra veszem, hogy ez a nagyravágyó paraszt ma is halálosan szerelmes a kisasszonyba, akárhogy tagadja is, akárhogy megsértette is. Ha egyszer látná, hogy most aztán igazán remélhet... úgy értem, hogy ha például a kisasszony elrabolná magát, és bejutna Bulla táborába, asszonyi ügyeskedéssel megszédítené, és megtalálná a módját, hogy a megszelídített Bullát kezünkre juttassa...
- Nem rossz ötlet - hápogta Vettius -, nem rossz, csak jól ki kell dolgozni.
- Én veszélyesnek tartom - jegyezte meg Pansa nyárspolgári rémülettel.
- Meggondolandó - fontoskodott Barbius -, mert az ilyen vadállat esetleg visszaél Valeria védtelen helyzetével.
- Valeria helytáll magáért, nem féltem - sipogta Vettius, a jó atya, közömbösen.

- Valeria tudja, hogy ezzel a hősi áldozattal megmenti a dicsőséges Italica légiót, és megmenti a hazát! - szavalta Tertullus színpadiasan. S gondolatban hozzátette: „És főképpen megment engem!”

- Molon, beszélj a lányommal - szuszogta Vettius.

A rabszolga már nem felelhetett, mert ebben a pillanatban félrelebbent az ajtó nehéz bársonyfüggönye, s az ámuló társaság előtt hirtelen ott állt Valeria. Meglepetten fordultak felé, de mielőtt bárki megszólalhatott volna, felcsattant a lány hangja:

- Én vállalom!

Hangtalanul bámultak utána, mikor a függöny már rég összecsapódott mögötte.

A CSAPDA

Hajnalban vérző fejű, hajlott hátú, ráncos képű, derékig meztelen paraszt jelentkezett a tábori őrsegen: korbácsütések kék nyomai csíkozták a hátát. Reszketett, mint a nyárfalevél, mikor az őr rászólt:

- Állj, ki vagy!

A paraszt ijedten felhőrdült, kis juhászkutyája harciasan ugatni kezdett.

- Margarita - szólt rá -, minket mindenütt csak bántanak! - fájdalmas hangon nyöszörögte az őrnek: - Üss agyon, az én életem már fabatkát sem ér!

A szóváltásra meg az ugatásra kijött az őrszobából Pusio. Mikor meglátta a parasztot, meglepetésében cifrát füttyentett:

- Ejnye, komám, téged ugyan alaposan helybenhagytak! No, ki vagy, mit akarsz?

- Paraszt vagyok én, uram - kornyikálta a nyomorult -, ott lakom lent Roboraria faluban, az Algidus hegy alján... azaz csak laktam... Nincs már házam, nincs földem... Rossius kopói földönfutóvá tettek - zokogott, egész testét rázta az izgalom, ócska batyuját ledobta a földre. - Vagy engedj be, uram, vagy üss agyon, de én nem bírom tovább.

- A neved! - reccsentett rá Pusio.

- Milo, szolgálatodra - rezzent össze a paraszt.

- Vezesd ezt az embert az orvoshoz, onnan Avillius centurióhoz - szólt oda a közkatonának. - No, szedd a lábad, atyafi - sürgette a tétovázó parasztot -, és hagyd abba a sápítozást, mert Herculesre! én is rajzoló vagyok valami cífraságot a hátadra!

Miután Merula doktor emberformára igazította a ronggyá vert parasztot, a katona elkísérte Avilliusához.

- Rossius katonái vertek meg? Ellenkeztél?

- A vasvillámmal a képire másztam az egyiknek.

- Akkor nem csodálom - mondta rá izgatottan Avillius. „Még mindig, még most is?” - gondolta, s eszébe jutott az a régi ökölcsapás. - Hol van az a Roboraria? - kérdezte, és elővette a térképet.

- Az Algidus hegy déli oldalán, uram.

Avillius megkereste a térképen, és odabökött a mutatóujjával:

- Itt van - és amint tovább nézelődött a térképen, egyszerre csak felkiáltott: - Hé, ismered te Tusculumot, az Algidus északi oldalán?

- Hogyne ismerném, uram, hiszen mindössze egymérföldnyire van tőlünk, odajártunk dolgozni a római urak nyaralóiba. Én is ott kaptam munkát, mert én vincellér vagyok uram, kitanult vincellér, és a gyümölcsfákhoz úgy értek, uram, hogy messze földön...

- Ne locsogj annyit - rivallt rá Avillius. - Kinél dolgoztál Tusculumban?

- A Vettius-villában, uram - felelte készségesen Milo, és parasztarcán halvány derengés villant: akinek volt szeme, a parasztárc mögött azonnal felismerhette Molon sunyi mosolyát.

- Hohó - ugrott fel Avillius -, ez már érdekes. Gyerünk a vezérhez!

Bulla barlangstrában fél óráig jegyezte a gyorsíró a paraszt vallomását. Az értesülések megbecsülhetetlenek voltak: három nap múlva felvonul az Algidusra, Tertullus parancsnoksága alatt, az Italica légió két manipulusa, a tribunus máris a Vettius-villában tartózkodik, az a főhadiszállás; az izgalom óriási; csodákat várnak a légiótól; ott van Vettius és Barbius, Pansa és Pomponius; az egyik tanyán már elszállásoltak százfőnyi lovasosztagot; a csapatokat majd a falvakban és az erdőben állítják fel; a paraszt reszkető és kusza vonalakkal felvázolta a villa pontos alaprajzát, a megfigyelőtoronnyal együtt; vallomása szerint hallotta a kertben, mikor az uraság arról beszélt, hogy legjobb volna békésen megoldani a lázadás ügyét, de Tertullus ragaszkodik hozzá, hogy a lázadókat ki kell irtani; gyűrött rajzot húzott ki batyujából, a tribunus szobájából csente el: a támadás tervrajza volt; azt is tudta, hogy a támadásra az erdőszélen fellobbanó fáklya adja meg a jelt.

Egyre izgatottabban hallgatták a paraszt vallomását, végül Bulla csöngetett, belépett Labeo:

- Vedd őrizetbe ezt a parasztot, s jól vigyázzatok rá. Adjatok ennie. Egyelőre hadifogoly, egy lépést sem tehet semerre! Küldd be Taurust.

Jó óra hosszat tanácskoztak hármasan. Azonnal leküldték egyik paraszt kémjüket - aki tulajdonképpen a Vettius-villa kocsisa volt, és szénáért járt az Albanus hegy oldalába -, hogy ellenőrizze Milo adatait. Hazaszállította a szénát, s mikor délre visszajött az üres szekérrel, jelentette, hogy Milo igazat mondott; sőt megtudta, hogy egy roborariai Milo nevezetű paraszt csakugyan szokott dolgozni a villában.

Erre Milónak szállást jelöltek ki, és egyelőre békén hagyták.

Molon célhoz érkezett.

Érezték, hogy harcuk fordulópontra jutott: ha most sikerül elfogni a főkolomposokat - s esetleg Rossiust is, aki itt kóvályog valahol a környéken -, akkor kétségtelen, hogy kiadatásuk fejében a legkedvezőbb intézkedéseket és törvényeket csikarhatják ki. Lehet, hogy Tertullus is hurokra kerül... hej, akkor az a magasságos Jupiter se menti meg a keresztőt! De az igazi zálog mégiscsak Valeria lesz!

A haditanács elhatározta, hogy még a manipulusok megérkezése előtt, ma éjjel megtámadja a Vettius-villát, mielőtt a nagyfejük odalent megszimatozhatnák, hogy mi készül. Nagy előnyük volt, hogy a paraszt fuvaros jelentéséből értesültek Capito megérkezéséről a villába; Capito már hetekkel ezelőtt Rómába ment, kerülő utakon, újra beállt Pomponius műhelyébe, és rendszeresen küldött jelentéseket Bullának. Most Pomponius magával hozta Tusculumba; fontos műszaki kérdéseket akart meg tárgyalni vele a villa csendjében.

Bulla egyedül maradt, leült az asztalhoz, a rajzokat nézte, összeráncolta homlokát, megfeszített idegekkel töprengett a terven; néha bólintott egyet, néha elmosolyodott. Hirtelen rátette bal mutatóját a tervrajz egyik pontjára, felkapta a vörös krétát, és bekarikázta az egyik helyiséget. Valeria szobája volt. Most már nevetett.

- Szabad? - riasztotta meg Téleszilla hangja. A lány félrevonta a vörös bársonyfüggönyt, amely a belső helyiséget elválasztotta a vezér dolgozószobájától, és belépett, ezúttal másodmagával.

- Hogyne - ugrott fel Bulla derűsen -, csak gyere! Nini, Galateia, rég nem láttalak!

A lány fülig pirult: titokban szerelmes volt Bullába, de ezt még legjobb barátja, Laisz sem sejtette; csak az arca árulkodott most is. Orrcimpái megremegtek, dús vörös haja mintha lángolt volna sárga övvel összefogott sötétzöld ruhája fölött.

- Galateia fontos dolgokat akar jelenteni neked - szólalt meg Téleszilla. Bulla odafordult a lányhoz, és várakozón nézett a szemébe.
- Bulla - kezdte Galateia kissé bizonytalanul -, mi végighallgattuk a tanácskozást...
- Nono - fenyegette meg Bulla tréfás szigorúsággal -, ez hadititok!
- ...és szerencse, hogy végighallgattuk. Mind a ketten nagyon félünk ettől az éjszakai támadástól, a paraszt is gyanús...
- Ugyan - legyintett Bulla -, minden állítását ellenőriztettük: hírei hitelesek. Ezért jöttetek? No, hagyjátok abba, gyerekek vagytok.
- Hallgasd csak végig - kérte Téleszilla.
- A hazugságra is rá lehet ütni a hitelesség pecsétjét - makacskodott Galateia, és most már izgatottan folytatta: - Ide hallgass! Mióta itt vagyunk az Albanus hegyen, és arra készülünk, hogy győzelmesen bevonuljunk Rómába, egyre-másra rossz, sőt végzetes előjelek riasztanak meg: három héttel ezelőtt a gazdasági udvarban egy tyúk elkezdett kukorékolni! Két hete az egyik vadászkutyának lábatlan kölykei születtek! Hallottál már ilyet? Láttál már ilyet?
- Én még nem - nevetett Bulla.
- Ne neved! Szörnyű és rémületes intőjelek ezek! - heveskedett tovább Galateia. - A múlt héten tűzeső esett, éppen éjfélkor: fényes csík jelezte az útját az égen, s odalent a völgyben most is megvan a kihűlt csillagdarab. Olyan, mint a vas, de titokzatos jeleket vésett rá az istenek keze. Az ariciani jóspap sokáig vizsgálta az égből küldött rajzokat, és rejtelmesen csak ennyit mondott: „Jaj az embereknek, ha nem értik meg!”
- És ő megértette? - ingerkedett Bulla.
- Hogyan kérdezhetsz ilyet? - mondta Galateia szemrehányó hangon. - Ő mindent megért, hiszen pap. De tegnap történt a legszörnyűbb dolog - folytatta lelkendezve -, mert egy kiscsikó emberi hangon megszólalt; háromszor azt mondta: „Nem, nem, nem!” Irtózatoss! - fejezte be; megrázkódott, és tenyerébe temette arcát.
- Vajon mire értette? - mosolyodott el Bulla.
- Ne csúfold ki - szólalt meg Téleszilla -, ő szentül hisz a jósjelekben, és azt mondja, hogy mindig beigazolódnak. Én is tudom, hogy néha... - az átoktáblára gondolt, és hirtelen elharapta a szót.
- Te, a filozófus lánya? - pirongatta Bulla. - Nem, nem mondhatod komolyan, hiszen szégyenletes babona.
- Nem, Bulla, nem... - próbált tiltakozni Galateia.
- Igazad van - mondta izgatottan Téleszilla -, én nem is hiszem... és nem is csak ezért jöttem... de én is figyelmeztetni akarlak valamire... Tudod, én úgy érzem, és a sejtelveim nem szoktak csalni, hogy ez a paraszt... hogy a meséje túlságosan tökéletes... minden pontosan összevág benne... minek részletezzem? Gondold csak végig... olyan, mintha gyönyörű ebédet tálalnának neked, csak le kell ülni hozzá és megenni... csak hogy az ínycsiklandozó ételek meg vannak mérgezve.
- Rémeket látsz - fölényeskedett Bulla -, katonák vagyunk, mindent gondosan megvizsgálunk, úgy határoztunk.
- De könyörgök, gondoljátok meg még egyszer a dolgot... a mese túlságosan szép... - makacskodott Téleszilla. - S te elhiszed, hogy nincs ott a római csapat?

- Nincs ott, nyugodt lehetsz. Kémünk jelentette.

- Bulla, hallgass rám! Lehetetlenség! Azok odaát nem lehetnek annyira ostobák, hogy úgyszólván fölkinálják magukat nekünk! Erre nem gondoltál? Hiszen ezek szinte tüntetően ugranak bele az oroszlán torkába! Ezt csak a vak nem látja! - belekapaszkodott Bulla karjába, és már sikoltozott. - Ne menjetek, ne ugorjatok bele a csapdába!

Bulla megsimogatta a lány arcát:

- Ideges vagy, kedvesem. Menj, pihend ki magad. A háborút bízzátok a nagyokra, jó? - szelíd erőszakkal a függöny mögé tuszkolta őket. - No, menjetek szépen. Aztán vigyázzatok a házra, amíg mi az éjjel odajárunk - és harsányan nevetett: a könnyű siker reménye fénylett fel arcán, és már előre érezte ínyében a győzelem édes ízeit.

Sötét éjjel négyszáz emberrel indult a villa ellen Taurus. Ezúttal Bulla is a csapattal tartott: nagy halakat kellett kifogni. A villát körülzárták, s közben ügyet sem vetettek a közeli tanyán elszállásolt római osztagra. Ez azonban éber volt: őrszemei jelentették a Bulla-csapat rajtaütését, mire az osztag vakmerőn hátba támadta Taurus katonáit. Taurus ezúttal remekelt: azonnal lefejtette az ostromgyűrűt a villáról, az ellenkező irányba kanyarította, és percek alatt körülzárta a római szakaszt. A könnyelmű támadás hősei egérfogóba kerültek: Taurus villámgyorsan végzett velük, hírmondó is alig maradt belőlük.

De Taurus kitűnő hadmozdulata felszabadította a villa kijáratait, és egerutat engedett Vettiusnak, Barbiusnak, mindazoknak, akik menekülni akartak. Csak így magyarázhatta Bulla azt a meglepő tényt, hogy a villában alig találtak embert: még Tertullus is elszelelt.

- Innen, úgy látszik, sok mindent „kimentettek” - morogta dühösen Taurus.

- Engem nem érdekelnek a készletek - vágta rá Bulla idegesen -, inkább az bosszant, hogy a nagyfejűek megszöktek.

Gyorsan megnézte a villa alaprajzát, és egyenesen Valeria szobája felé indult. Megállt az ajtóban, belülről beszélgetést hallott, elmosolyodott. Teljesnek érezte diadalát.

- Még azt a három selyemruhát - hadarta lázasan Valeria a rabszolgalánynak -, az ékszerdobozt... az illatszeres üvegeket... mozogj, mozogj, te lomha... Jaj, Kleopátra! - sikoltott fel ijedten. - Kleopátra, gyere, drágaságom! - és szelíd erőszakkal kiráncigálta kedves háziállatját a sarokból. Mikor az ajtó függönye meglebbent, ijedten fölegyenesedett és odafordult:

- Ah! - sikoltott fel meglepetten. - Bulla! - és izgatottan odaszólt a rabszolgalánynak: - Mehetsz.

Bulla megragadta a kifelé siető lány karját:

- Itt maradsz! - a lány szepegve a sarokba húzódott.

- Bulla - fuvolázta most elbűvölő mosollyal Valeria -, úgy vártalak! Végre eljöttél! - lesütötte szemét, elpirult.

Bulla kiszólt az ajtón:

- Pusio, hat emberrel hozzám! - a katonák beléptek. - Kötözzétek meg! - és Valeriára mutatott. - Vigyétek a táborba!

Valeriának egy arcizma sem rándult meg, mikor elvezették. Sőt Pusio fintort is vágott felé, mert bosszantotta, hogy nem tudja megállapítani, pityereg-e a kisasszony, vagy gúnyosan mosolyog.

- Taurus - rendelkezett aztán Bulla -, háromórás szabad rablás! Az állatokat felhajtani a hegyre, a zsákmányból ma este ünnepi győzelmi tor lesz! Ha a bort is felvitték, gyújtsátok fel a villát.

Felült fekete lovára, és elvágatott.

Valeria bilincseit leoldották, mikor bevezették a vezéri barlangba. A kötelek mély hurkákat vágtak gyenge bőrébe, most a sajgó vörös nyomokat simogatta. Aztán kíváncsian körüljárta a barlangot, megvizsgálta a falakat borító pompás szőnyeget, megtapogatta a széles kerevet párduebőr takaróit, a rózsaszín márványasztalt, a fegyverfogásokat, a tizlángú bronzkandelábert. Elismerően bólintott, leült az egyik párnás karosszékre.

Amint Bulla belépett, a lány felpattant ültéből, lila selyemruhájának ezüsthímzése megcsillant a kandeláber fényében. Tétován Bulla felé nyújtotta jobb karját, aztán riadtan visszahúzta, és kislányosan lesütötte szemét. Bullára semmiféle hatással nem volt ez a bűvészmutatvány: zord arccal állt ott, ajkait keményen összeszorította, fekete szemében engesztelhetetlen gyűlölet izzott, Valeria alázatosan közeledett hozzá, de Bulla elhárító mozdulattal megállította.

- Bulla - szólalt meg a lány félénken, és hangja remegett -, ne nézd, hogy a Valeriusok ivadéka vagyok, ne nézd, hogy az apám milliomos, ne láss bennem mást csak egy szerelmes lányt...

- Hagyd abba ezt az idétlenkedést! Semmi közöm a te úri pereputtyodhoz, sem az érzelmeidhez! Engem csak egyszer alázhattál meg!

Valeria elsápadt, két kezét mellére szorította, ajkai szétnyíltak, mintha beszélni akart volna.

- Hallgass! - förmedt rá Bulla durván. - Most én beszélek. Nem azért hozattalak ide, hogy a nyávogásodat hallgassam. Abból nekem már elég volt. Most a foglyom vagy, tús vagy. Erre kellett, érted? Felszólítalak: írd apádnak vagy Barbiusnak, vagy a tribunusodnak, akárkinek, aki a császár barátja, hajlandó-e elfogadtatni az imperátorral a Bulla-sereg feltételeit és megfelelő túsokat adni, hogy teljesíti is a megállapodásokat. Meg kell írnod, hogy ha nem fogadják el feltételeinket, akkor téged a legválogatottabb kínzásokkal végeztetlek ki; ha elfogadják és teljesítik, szabadon bocsátlak. Megértetted?

- Igen - felelte halkán Valeria.

- Megírod a levelet?

- Nem!

- Hogyhogy? - hökkent meg Bulla. - Hát nem sajnálsz a fiatal életedet?

- Te nem ölhetsz meg engem!

- Ki akadályoz meg benne?!

- Még egyszer mondom: nem!

- Miféle ostoba makacskodás ez? Az életeddel játszol!

- Nem írok semmit, mert nem akarom, hogy kiadj azoknak! Én nem megyek vissza! Én itt akarok maradni, és veled akarok maradni! - Valeria egyre hevesebben beszélt, melle zihált, hangja megcsuklott: - Igen, igen, mikor kiutasítottál, mikor láttam, hogy hatalmadban vagyok, s nem kellek neked, mikor ellökted magadtól szerelmemet és vagyonomat: akkor világosan láttam, hogy Bulla nem rabló, hanem hős! Akkor értettem meg, hogy én hozzád tartozom...

- Hagyd abba, ne lovald bele magad ebbe a nevetséges és kétszínű játékba - förmedt rá Bulla, de maga is érezte, hogy zordonsága enyhült valamelyest.

- Nem, nem - tiltakozott Valeria egyre szenvedélyesebben, de fojtott hangon, lihegve, szinte suttogva -, mindent el kell mondanom. És ez nem ostoba érzelmösség, hanem maga a megmászhatatlan igazság: hozzád tartozom, a tiéd akarok lenni... - s hangja itt elhalt, szemét lesütötte, és kislányosan elpirult.

Bulla megzavarodott. Erre nem számított. Ha a túszer nem túszer, ha Valeria itt akar maradni, vagyis többé már nem érték az ő szemében, akkor összeomlik szépen felépített terve! Ez a lány volt az ütőkártyája, s most kisiklik a kezéből! Ostoba bonyodalom! Most aztán mitévő legyen?

- Nézd, Valeria, hagyjuk ezt - szólalt meg most már nyugodtabban. Érdes hangja kisimult, ridegsége engedett. Gondolkodott, majd folytatta: - Nézd, ha úgy van, amint mondd, akkor is meg kell tenned a kedvemért... írd meg azt a levelet... - egy pillanatnyi szünet után hirtelen ötlettel hozzátette: - Hiszen azért itt maradhatsz.

Valeria csendesen ingatta a fejét:

- Nem írom meg, Bulla. Bizonyosan megígérnének mindent, hogy engem megmentsenek, mindent aláírnának, de az is bizonyos, hogy furfangos jogászok fortélyokkal kisemmiznének. Nem akarom, Bulla, hogy rászedjenek! Nem akarom, hogy kelepcebe csaljanak! - s amint Bullára nézett, őszinte meggyőződést hazudott a szeme.

- De hiszen túszer van a kezemben, értékes túszer, és tudják, hogy kivégeztetlek, ha...

- Nem, Bulla, te nem ölhetsz meg engem - vágott a szavába Valeria. - S ezt te is jól tudod. Neked szükséged van rám, és én, tudd meg, harcolni akarok a te oldaladon - hangjából őszinte elszántság csengett.

- Te, harcolni? - csodálkozott Bulla.

- Igenis, harcolni, mégpedig a magam szabadságáért! Meg akarok szabadulni attól a szolgaságtól, amire apám szánt a gyáva és hitvány Tertullus mellett - most halkán és szinte bizalmasan suttogta: - Apám nagyon beteg, az élete hajszálon függ, talán csak napok kérdése, hogy öröklöm egész vagyonát. Tudod, milyen mérhetetlen ez a vagyon?

- Engem nem érdekel - szólt közbe Bulla keményen.

- De majd érdekel - s most Valeria egy lépést tett Bulla felé, keskeny alabástrom kezével megérintette a karját, szeme tágranyílt, megcsillant, s tekintete harciasan fúródott a férfi szemébe -, ha megmondom, hogy ezt az óriási vagyont az utolsó denariusig a te harcokra áldozom!

- Mit mondtál? - horkant fel Bulla, és két keze a lány karjaira kapcsolódott. Érezte forró leheletét.

Valeria most már szenvedélyesen suttogta:

- Értsd meg: részese akarok lenni az életednek, a harcodnak, egy akarok lenni veled. Azt akarom, hogy győzzetek! Azt akarom, hogy mindenféle egyezkedés nélkül, a császár kegyelme nélkül mint győztes hadvezér vonulj be Rómába!

- Ezt... ezt... - dadogta Bulla szinte fuldokolva.

- A vagyonom felén ötvenezer főnyi hadsereget szervezhetsz! A másik felén még ötvenezeret, ha kell! Itália ura leszel - suttogta a lány győztesen.

Bulla úgy érezte, hogy örvény sodorja el: fejéhez kapott, tekintete elhomályosult. Tétován tett egy lépést, aztán belezuhant öblös karosszékébe.

A Tertullus vezényelte Italica légió két manipulusa épp az utolsó pillanatban érkezett: még sikerült a tüzet eloltania. Az urak a személyzettel s a készletekkel együtt tervszerűen a közeli Corbióba menekültek, és most a csapat fedezete alatt visszatértek.

Tertullus elemében volt. Az előretolt osztag pusztulása egy csöppet sem érdekelte, inkább szerette volna megmutatni és fitogtatni hadvezéri tehetségét: hangoskodott, parancsokat osztogatott, egyre-másra szalajtott a futárokat, lobogtatta a térképvázlatot, amelyet Rabirius rajzolt neki, és három óra alatt sikerült is felállítania a csapatot a haditerv alapján. Ez azonban egyedül az altisztek érdeme volt, mert Tertullus parancsain maga Julius Caesar sem igazodott volna el. A csapat félkörben helyezkedett el a gazdasági épületekben, a tanyákon és a rekettysben az erdő alatt. Összekötő láncot alakítottak egészen Roboraria faluig, a villa tornyába megfigyelőt állítottak, akinek az volt a feladata, hogy átvegye és közölje a parancsnoksággal a fáklyajelzés fellobbanását a Bulla-táborban. Az ilyen fáklyatávíró percek alatt továbbította az előre megállapított jelzéseket.

Miután a csapat elhelyezkedett, kiadták a jelszót: „Valeria”. Az Italica légió híres volt vasfegyelméről, katonái zúgolódás nélkül túrték a legnehezebb megpróbáltatásokat. Most is főtt borsó és hagyma volt a vacsorájuk, meg se muhkantak miatta, csak az bosszantotta őket, hogy ma pipázni sem volt szabad; ezt különben sem szívesen tűrte a parancsnokság, mert elernyesztette a katonákat. Indiai kenderfőzetből gyúrt golyókat szipáskoltak agyagpipáikból, és - amint mondták - füstjétől az Elysiumban érezték magukat. No, mindegy, ezt is elviselték; féltek Rabiriustól, feszülten várták a fáklya fellobbanását.

Az urak vacsorája pompás volt, de kissé izgatott hangulatban zajlott le. Ma eldől valami, érezték valamennyien. A milliomosok az eshetőségeket latolgatták, és rossz tréfákat sütöttek el Tertullus rovására; Barbius a hetedik pohár bornál harsányan fölnevetett:

- Ezt az ügyet remekül elintézi a tribunus, mármint Valeria tribunus.

Az ebédlő csak úgy rengett a nevetéstől. Tertullus kínosan fészkelődött, és kényszeredetten mosolygott:

- Szellemes - jegyezte meg mézesházosan -, de milyen szellemes! Valeria tribunus! - lelkesedett, és most már hahotázott. Hatszázezer denariusszal tartozott Barbius bankjának.

- Bocsássatok meg, barátaim, nagyon gyengének érzem magam - nyögte Vettius. - Levegőt akarok! Szeretnék felmenni a toronyba, de egyedül nem bírok.

- Ugyan Vettius - nyugtatta meg Pomponius -, majd felvisz Capito, a munkafelügyelőm. Bikaerős ember.

- Igen, köszönöm - sipította Vettius. - Nagyon ideges vagyok, minél előbb meg akarom látni a fáklyajeleket.

Capito derékon kapta a kétszáz fontos hájtömeget, és kínos-keservesen föltámogatta a falépcsőn. Vettius vagy fél órát nézelődött a sötétben, teljesen céltalanul és értelmetlenül, aztán meggondolta magát, és odaszólt Capitónak, hogy vissza akar menni az ebédlőbe, segítse le a lépcsőn.

Kimentek a toronyszobából. Capito gondosan becsukta az ajtót maga mögött, megálltak a lépcső fejénél. Vettius nagyokat nyögött, fűtött, szuszogott, s várta, hogy Capito derékon fogja, és meginduljanak lefelé. Capito csakugyan odalépett hozzá, és hátulról irtózatoss erővel megtaszította, egyúttal háborzongató hangon felordított, és maga is legurult a meredek lépcsőn. Alul Vettius, fölötté Capito. Vettius alig nyöszörgött, a kovács keservesen ordított és

jobb lábát tapogatta. Mire a vendégek rémülten odaértek, már feltápászkodott, bicegve körüljárta a szenátor elcsöndesedett, élettelen hájtömegét, és dühösen méltatlankodott:

- Szörnyűség, hiszen itt az ember az életével játszik: megbillent a legfelső lépcsőfok, úgy zuhantunk le! - persze hogy megbillent, hiszen felmenet ő maga lazította meg.

- Tertullus - szólalt meg dühösen Barbius -, te bennfentes vagy itt, kerítsd elő azt a bitang rabszolgát, aki gazdájának a halálát okozta gondatlanságával.

- Csakugyan meghalt - állapította meg Pomponius -, bizonyosan az ijedség ölte meg.

- Szegény Vettius, és éppen most! Nem érhetette meg lánya diadalát - sópáncodott Pansa.

Mindnyájan hazudtak: alapján véve teljesen közömbös volt nekik, hogy Vettius él-e, hal-e.

- Szörnyűség - csatlakozott Tertullus is a képmutatók karához -, s még csak nem is értesíthetem Valeriát.

Közben Capito megkapta az utasításokat Pomponiustól a műhely másnapi munkájára, s azonnal lóra ült, hogy hajnalra Rómában legyen. De arra még volt ideje, hogy viasztáblájára néhány sort vessen, aztán elkanyarodjék a nádas felé, és kémjét, az ott lesben álló fiatal halászt, az üzenettel azonnal Bulla táborába szalassza.

Hajnalban, mintha semmi sem történt volna, már a műhelyben rendelkezett. Az emberei aznap lázasan és lelkesen dolgoztak: futótűzként terjedt el köztük a hír, hogy Bulla győzött, és csapatai reggel bevonultak a fővárosba. Capito maga rendületlen nyugalommal és vak bizalommal várta: mikor harsan fel a Legio Liberatrix jól ismert kürtjele a Via Appia torkolatánál, a Porta Capena táján, a Pomponius-fegyverműhely közelében.

A táborban tombolt a jókedv, sikoltozott a muzsika, vidám énekszó verte fel az erdő csendjét; báránykák, malacok, zsíros pecsenyék pirultak ropogósra a nyársakon, folyt a tuscolumi villa bora, dél óta tartott már a dárídó. Este hatkor váltották az őrszemeket; éjjelre Avillius lett az őrség parancsnoka. A katonák már jócskán felöntöttek a garatra, kapatos legények vitatkoztak, dadogva és hadonászva, semmiségeken, kótyagos árnyak dülöngéltek, megöleltek egy-egy fát, bamba ábrázattal értelmetlen szavakat motyogtak. Taurus vasfegyelmét a bor gőze meglazította, egy-egy feljebbvaló erélyesebb figyelmeztetésére vagy rendreutasítására bárgyú vigyorgás volt a válasz. A muzsika, a rikoltozás, a kurjongatás fülhasogató zsivaja, mint az égzengés, ütemesen és kérlelhetetlenül bele-beledobbant a vezéri barlang feszült csendjébe.

Maurus, a pun szakács, ezüsttálcan hozta a vacsorát; tésztában sült libamájszeletek, pástétomok, szalonnába göngyölt, frissen kisütött fenyőmadarak, rózsaszín, fekete és arany-sárga szőlőfürtök hivalkodtak most a márványsz talon. A szakács nyomában kukta óvakodott be halkan, lábujjhegyen, letette a borosvedret, s hóban hűtött vizet és két ezüstserleget tett az asztalra. A másik: Téleszilla serlege volt. A két ember éppoly nesztelenül és hangtalanul távozott, mint ahogy jött. Bulla - a karosszékekben - csak akkor kapta fel a fejét, mikor az ajtó halkan becsukódott. Az asztalra pillantott, magához tért: a látvány szokatlan volt neki, mert eddig mindig egyszerűen, katonásan étkezett. Megbotránkozott ezen a fényűzésen és felkiáltott:

- Mi ez?

Aztán Valeria mosolygó arcára esett tekintete, végigsimította homlokát hatalmas tenyerével, s halkabban és tétován, mintha csak most térne magához, folytatta: - Persze... ma... kivételesen... a győzelem öröme...

- Meglepett, amit mondtam? - kérdezte Valeria félénken, és szeme is mosolygott. - Százezres hadsereget toborzok neked! És tudod miért? - nem várta be a férfi válaszát, maga felelt a kérdésre: - Mert szeretlek - és Bulla felé nyújtotta kezét. Szeme nedves fényben csillogott, ajkán szelíd mosoly fénylett, egész arcáról gyengéd alázat sugárzott a férfira. Gyönyörű volt.

Bulla megragadta és megszorította a rebbenő kezét:

- Nem is tudod, mit mondtál! Nem Itália, nem a dicsőség a fontos, hanem az, hogy milliókat szabadítottál fel egyetlen mondatoddal! Valeria, te egyetlen pillanat alatt többet tettél, mint mi egy egész esztendő alatt! Igyál, Valeria - megmerítette a két serleget a borosvederben, és Téleszilláét odanyújtotta Valeriának: még a keze sem remegett. - Igyunk a szövetségünkre, a győzelemre...

- A szerelmünkre... - rebegte Valeria forrón, és szeme felszikrázott: egy hajtásra kiitta a tüzes falernusit. Ráismert az ízére: Vettius bora volt.

A harmadik pohár falernusi Bullát is felgyújtotta. A lány igéző volt.

- Valeria - szólalt meg Bulla hosszú hallgatás után -, te megkoronáztad az életemet! Most érzem először annyi meddő küszködés után, hogy nem éltem hiába!

- Ezt akartam, ezért küzdöttem - mondta a lány diadalmasan. - És most már elárulhatom neked, hogy miattad utasítottam vissza Tertullust... halogattam a házasságkötést, s végre sikerült kieszelnem a haditervet, hogy eljussak hozzád...

- Miféle haditervet? - kapta fel a fejét Bulla.

- Hát nem tűnt fel neked, hogy mindenki elmenekült a villából, csak én maradtam ott? - Valeria kacagott. - Megcsaltam az egész társaságot! Úgy siettem, hogy elkésem, és a kezembe kerüljek...

Ebben a pillanatban szóváltás hallatszott kívülről. Avillius sietett gyors léptekkel a vezéri barlang felé, de egy pityókos katona útját állta:

- Édes komám - dadogta, és dőlt belőle a borszag -, egy kicsit berúgtam... berúgtam... nem mondom... de azért nem vagyok én... trök... tökrészeg, hallod-e? - meg akarta ölelni a centuriót. - Csókolj meg, édes jó komám...

Avillius undorral lépett hátra, aztán teljes erejéből mellbevágta: a katona megtántorodott, hanyatt esett, és azon nyomban horkolni kezdett.

- Szégyen, gyalázat! - morogta hangosan Avillius, és belökte a barlang ajtaját. - Bulla! - kezdte, de amint Valeriát megpillantotta, torkán akadt a szó.

Bulla felugrott, eléje lépett:

- Mit akarsz, Avillius?

- Bulla - kezdte újra Avillius, már kissé kelletlenül: érzett hangján a belső viaskodás -, szüntesd meg azonnal ezt a dorbézolást. Az egész tábor tökrészeg, mindössze száz ember józan, az én őrségem... Mit tehetünk mi, ha a római csapat támad?

- A két manipulus nem támad - mondta rá Bulla fölényesen. - Szétvertük.

- Száz emberét szétvertük - jegyezte meg Avillius -, de még maradt háromszáz. Megesznek bennünket.

- A manipulusok nem támadnak, mondtam - vágott a szavába Bulla, most már erélyesen. - És különben is akkor csapok le rájuk százezer emberrel, amikor akarok!

Bullából már a bor beszélt. Avillius észrevette.

- Bulla, mi ez? - hüledezett a centuno. - Te is ittál?

- Avillius centuno - ordított rá harsányan Bulla -, válogasd meg a szavaidat, ha vezéreddel beszélsz! - már lángolt benne a falernusi: oktanul hősködni akart Valeria előtt. - Itt a százezer katonám - mutatott a lányra.

Valeria fölkel, és keményen szembenézett a centurióval.

- Ez? - nevetett fel Avillius. - A kisasszony? Akivel végezni akartál?

- Vedd tudomásul, hogy egész vagyonát nekünk adta: százezer katonát toboroz rajta! - vágta ki Bulla diadalmasan.

Avilliusnak leesett az álla. De meglepetése csak egy másodpercig tartott. Gúnyosan fölnevetett:

- Ő, éppen ő? És mi az ára?

Bulla úgy ugrott rá, mint a párduc, megragadta két vállát, s megrázta:

- Mi közöd hozzá? - üvöltötte és elvörösödött. Aztán elengedte a centuriót, és hátralépett.

Avillius alig bírta lefojtani forrongó indulatait. Keze ökölbeszorult, fogai megcsikordultak, mellét szinte szétfeszítette az izgalom. A lány parázsló szemébe nézett.

- Úgy? - mondta halkan. - Értem - aztán katonásan kiegyenesedett: - Kiadod a parancsot a tivornya megszüntetésére?

- Nem! - csattant Bulla válasza. - Győztek. Megérdemlik, hogy jól mulassanak.

- Bulla - kezdte Avillius indulatosan, szinte fuldokolva - én szemedbe mondom: hitvány...

- Avillius centurio, elég! - torkolta le Bulla; rekedten recsegett a hangja. - Mehetsz!

Avilliusban irtózatoss küzdelem tombolt, torkát fojtogatta a düh, mondani akart valamit, de belefulladás a szó. Két ökle a levegőbe lendült, de rögtön ernyedten lehullott. Nem is tisztelgett, szótlanul kirohant.

Valeria halkan felkacagott:

- Műveletlen paraszt! - és lebiggyesztette égővörösre festett ajkát.

- Szemtelen! - fújta ki dühét Bulla. Magához vonta a lányt, és leültek a pamlagra. - Azt mondtad... ott hagytuk abba, hogy a haditerv...

- Igen - kapott a szón Valeria -, a haditervet én eszeltem ki: én küldtem ide azt a véres parasztot... Megjegyzem, megható hűség jele, hogy engedte így összemarcangoltatni magát... Ügyes volt, sikerült felébreszteni benned a győzelem reményét... Ezt a győzelmet én rendeztem, mert azt akartam, hogy zsákmányul ejts engem, így is lett: itt vagyok - és szerelmesen hozzásimult a férfihez. Bulla átölelte, és magához vonta.

De éppen ebben a pillanatban belépett az őrt álló lándzsás katona, tisztelgett a vezér előtt, és lezárt viasztáblát nyújtott át neki:

- Egy halász hozta Tusculumból - jelentette a katona.

- Mehetsz - mondta Bulla, és felnyitotta a viasztáblát, átfutotta a kusza sorokat, arcán meglepetés tükröződött, mondani akart valamit, de még tétozózott.

- Kémjelentés? Jó hír? - érdeklődött Valeria.

- Egyik hű emberem jelentése: apád lezuhant a torony lépcsőjén - közölte vele halkan és vontatottan Bulla -, és szörnyethalt.

- Ó - rebbent Valeria hangja -, szegény jó apám! - tenyerébe temette arcát. Nem sírt.

Hosszú csönd hullott közékük. Bulla megsimogatta a lány dús szőke haját.

- Igyál, kedves. Ez megnyugtat... - és lefejtette a remegő két kezét Valeria arcáról. Valeria ivott. Arcán fájdalmas mosoly vonaglott végig.

- Milyen jó vagy! - és erősen megfogta Bulla kezét. - Szegény öreg - mondta halkan -, legalább nem szenved többet! - meggyőződés nélkül, üresen kongott a hangja. Aztán panaszosra fordult: - Most már senkim sincs, egyedül maradtam... Csak te! Mindenki helyett mindenem...

Bulla magához ölelte a lányt: hosszú csókban forrtak össze. A barlang belső függőnye meglebbent, a kandelábernek mind a tíz lángja haragosan-füstösen lobbant.

- Áruló! - süvöltött bele a csókba Téleszilla tisztán csengő hangja.

A görög lány ott állt a függöny előtt, kigyúlt arccal, lángoló szemmel, fölemelt jobb karral, mint a Végzet.

Elsőnek Valeria tért magához: felpattant, a hang irányába fordult, tekintete üvegesen meredt a jelenésre.

- Á - libbent el ajkáról a felszabadult sóhaj, mikor megismerte az egykori rabszolgányt -, hogy kerül ez ide?

- Nem, nem - dadogta Bulla szörnyű zavarban -, ő csak... itt... de nem is tudtam... Ki engedte meg, hogy bejőjj - szólt rá Téleszillára -, mikor én fontos ügyekről tárgyalok?

- A feleségnek nincs szüksége engedélyre, hogy a férje hálósobájában tartózkodjék - szólt Téleszilla.

- Úgy? - Valeria gúnyosan elnyújtotta a kérdést. - Hát így vagyunk? Egy rabszolgánnyal...

- Menj, Téleszilla - mondta Bulla sötéten. - Zavarsz. Fontos ügyben tárgyalok.

Téleszillát a rémület és a csalódás szinte kövé dermesztette. De erőt vett magán.

- Nem megyek! - csattant fel. - Nem hagyhatlak itt! Érzem, Bulla, érzem, hogy törbe csálnak!

- Bulla - hördült fel Valeria -, ki innen ezt a lányt, de azonnal, különben én megyek!

Bulla megragadta Téleszilla karját:

- Most aztán elég! Menj, menj, ostoba! Nem tudod, hogy Valeria egész vagyonát a mi harcunkra áldozta! Nem tudod, hogy diadalmenetben vonulunk be Rómába!

- Ó, te szerencsétlen! - kiáltott fel Téleszilla kétségbeesetten. - Térj eszedre, törbe csálnak!

- Bulla, ha ez a lány nem távozik azonnal, én megyek! - jelentette ki Valeria idegesen.

Bulla megrázta a csengőt. Két testőr lépett be.

- Vigyétek ki - mutatott Téleszillára.

- Áruló! - sikoltott fel a lány kétségbeesetten.

Hirtelen mozdulattal kirántotta ruhája alá rejtett törét, és Bulla felé rohant. Karja magasba lendült, a penge megvillant a kandeláber lángjának sárga fényében...

...Mikor a görög lány Merula sátrában magához tért, nem emlékezett semmire sem. Csak azt érezte, hogy a hidegvizes borogatás alatt is irtózatosan fáj a feje. Merula doktor fájdalomcsillapítót adott be neki, a lány hamarosan elaludt.

Éjfél tájban erős izgatószerrel magához térítette, feltámogatta. Téleszlla, bár alig volt jártányi ereje, megemberelte magát: az orvos vállára támaszkodott, és engedelmesen ment vele kifelé az erdőből. A tivornya tombolása már csak halványan szűrődött fülükbe, aztán egészen elmaradt mögöttük. Az erdő szélén felkantározott hátszló várta a menekülőket; tömött átalvető iszák lógott a nyeregből kétoldalt. Merula fellendült a nyeregbe, magához emelte a lányt, megrántotta a kantárszárat, a lovacska engedelmesen megindult.

Hajnalba Bovillae mellett kijutottak a Via Appiára. Még alig nappalodott, mikor a friss reggeli fényekben felcsillantak a császárok hegyének, a Palatinusnak aranyozott tetői, s felmagaslott előttük a Septizonium, Septimius Severus száz láb magas ragyogó oszlopcsarnoka és a gladiátori játékok és állatviadatok véres arénája, a szobordíszes, márványárkádos, rózsaszín, vörös, zöld és sárga színekben csillogó roppant Colosseum...

Hajlott hátú, alázatos, karvalyképű ember lépett oda a testőrökhöz. Lándzsát szegeztek a mellének, de tüstént beeresztették, mikor felmutatta a viasztáblát, amelyen ott volt Taurus aláírása.

Bulla a mámor vörös kódén keresztül nézte-nézte a sunyi hajlongások közben, puhán feléje lépkedő embert. Szeméről, görbe testtartásáról ráismert: a roborariai paraszt volt.

- Nini - mutatott feléje Bulla -, hiszen ez Milo!

- Molon - javította ki Valeria.

- Molon, igen - hagyta rá akadozó nyelvvel Bulla. - Á, tudom... az a paraszt... a haditerv... - kényszeredetten mosolygott, és magához vonta Valeriát. Öntudata alig tudta áttörni a bódulat sűrű és nehéz fátylait. Feje lehanyatlott a kerevet dagadó párnáira.

- Molon, uram, szolgálatodra - kornyikálta a rabszolga édeskésen -, a te leghűségesebb szolgád. Könyörgök, fogadd el kimondhatatlan hálám jeléül ezt az amforát. Százestendős setiai bor van benne... nézd a pecsétjét: töretlen... nézd, milyen pókhálós az amfora... Császárok bora volt ez mindig, de az istenek is megihatták volna...

Bulla fölült, sokáig nézegette az amforát, megpróbálta kibetűzni címkéjét, de a betűk összefolytak szeme előtt.

- Setiai - motyogta; ennyit megértett a rabszolga locsogásából. - Setiai... tudom... magam pecsételtem le a gazdád pincéjében...

Egyszerre zűrzavaros gondolatok nyargaltak végig a fején... Vettius... a pince... a villa... Severina... Polla... Aztán megint a párnákra hanyatlott. Arca eltorzult, tüdeje zihált.

- Most már a miénk - mosolygott rá Valeria. - A tiéd.

Bulla hirtelen mozdulattal felpattant, feltörte az amfora pecsétjét, aztán odanyújtotta a rabszolgának az alabástrom edényt:

- Molon, tölts!

- Uram, a Valerius családban ősi hagyomány, hogy ezt a bort csak aranyserlegből szabad inni... Íme...

Bulla mohón kezébe kapta a két, rubinkövekkel kirakott serleget, harsányan fölnevetett:

- Igyunk, Valeria! A győzelemre...

Valeria leültette a pamlagra, s odasimult a mellére; Molon ezalatt az alabástrom amforából teletöltötte Bulla aranyserlegét, Valeria serlegébe észrevétlenül a falernusiból öntött.

- A boldogságunkra! - búgta Valeria.

Bulla háromszor egymás után töltetett magának, s mind a három serleget egy hajtásra kiitta. Még egyszer fellobbant szemében a telhetetlen vágy, átölelte Valeria vállát, de karja hirtelen elernyed, lehanyatlott.

- Valeria - suttogta még halkan, aztán eszméletlenül zuhant a kerevetre. Molon álompóra letaglózta.

Valeria odament hozzá, megérintette, rázogatta... Bulla még egyszer felhorkant, aztán elcsöndesedett. Nemsokára egyenletesen lélegzett, tagjai elomlottak, izmai elernyedtek, összezsugorodtak fölötté a mély öntudatlanság hullámai. Nem volt az a csodadoktor, aki lelket tudott volna verni belé.

Most a lány odaszólt Molonnak:

- A fáklya?

- Készen van - felelte a rabszolga.

- Tűzszerszám?

- Van.

- Siess!

Molon meghajolt, kisurrant, az amforát odaadta a testőröknek, aztán egy őrizetlen tisztáson át megkerülte az őrszemeket, kijutott az erdőszélre, megkereste a kökénybokorban elrejtett fáklyát és tűz-szerszámot, bámulatos fürgén felkúszott egy két emelet magas jegenyefenyőre, csúcsához odaerősítette a szurokfáklyát, egy szempillantás alatt tüzet csiholt. A szurokkal összegyűrt kóc lobbot vetett. Az összekötők, egymástól ötszáz-ötszáz lépésnyire, átvették és azonnal továbbították a fáklyajelzést. Molon távirata percek alatt célhoz ért.

A tusculumi villa őrtoronyában felrivalt a riadó.

A riadójelre Tertullus serege megbolydult. A tribunus ugyan puha párnáin szendergett édesen, még a Kerberosz ugatása sem ébresztette volna fel, de Rabirius a helyén volt. Két manipulus pillanatok alatt készenlétben volt, a kürtjelek elnémultak, most már csak halk vezényszavak pattogtak a szuroksötét éjszakában. Az összekötők fáklyái még egyszer-egyszer fellobbantak, aztán kihunytak: a távíró megtette kötelességét. Az Italica légió két manipulusa tervszerű mozdulatokkal szétterült, mint a legyező, és futólépésben megindult az Algidus hegy irányában.

Valeria még egyszer megrázta az eszméletlenül heverő Bullát: úgy aludt az, mint a halott. A lány leült az asztalhoz, elővette borostyán dobozát; ajakpirosító, fésű, illatszeres üveg, rózsaszín arckenőcs és finomra őrölt krétapor került belőle az asztalra. Rendbehozta magát, felfrissítette arcát és kezeit, s az erős indiai illatszerrel megdörzsölte halántékát és homlokát, hajára rózsailatot permetezett. Megnézte magát kerek ezüstitükrében, elégedetten bólintott. Aztán mindent visszarakott a dobozba, szemével végigtapogatta az ezüstitálca ételcsodáit, és kivett egy libamájseletet: mohón falatozni kezdett.

Feszültsége lassankint feloldódott, irtózatossága csillapult. A szörnyű színjáték után jóleső melegség ömlött végig elgyötört testén. Eddig inkább csak színlelte az ivást, most felhajtott egy egész pohár falernusit. Úgy érezte, hogy ez lemosott róla minden szennyet és hazugságot. Frissnek, rugalmasnak érezte magát, két karját széttárta, nagyot nyújtózott. Ránézett az eszméletlen Bullára: kaján és gonosz kacagás buggyant a torkából.

Már éppen türelmetlenkedni kezdett, amikor vad és összevissza kürtjelek zenebonája rivallt a fülébe. Arcán diadalmas mosoly fénye villant. Kiszéledt az ajtó elé, megnézni, hogy a testőrök helyükön vannak-e. Ott voltak, de mind eszméletlenül heverték a föben, mint afféle feldöntött játékkatonák. Molon nehéz, setiai bora megtette a magáét.

Molon villámgyorsan leereszkedett a fenyőről, és pillanatok alatt eltűnt a sűrűben. Hasmánt csúszott a bokrok közt, és merész körívben visszakanyarodott az őrizetlen tisztáshoz, onnan belopakodott a vezéri barlangba. Senki sem állta útját. Amint Valeria meglátta a hű rabszolgát, megkönnyebbült. Molon azon nyomban felöltözött az egyik eszméletlen testőr egyenruhájába, és odaállt a barlang bejárata elé.

De őrségre itt már nem volt szükség. Ötszáz katona holtrészen hevert a föben, alig néhányan térferegtek félig öntudatlanul és egészen céltalanul a rosszindulatú sötétségben. Avillius észrevette a fáklya fellobbanását, rögtön riadót fúvatott; a százfőnyi őrség percek alatt felsorakozott a parancsnok mögé. A riadó egyre szólt. Taurus talpra ugrott, felkapta páncélját, fegyvereit, és az őrségre rohant.

- Avillius - kiáltotta a centuriónak -, mi történt?

- Attól tartok, támadás készül - felelte a centurio. - Gyanús fáklyajelzéseket észleltünk.

- Az őrszemek?

- Helyükön vannak.

- Hány embered van?

- Száz. Nem tudtam kicsikarni Bullából a parancsot, hogy tiltsa meg a további dorbézolást! Taurus - tette hozzá izgatottan -, a sátrában ott találtam Valeriát.

Taurus hátratántorodott.

- Valeriát? - dadogta. - Hiszen... ej, lehetetlen...

- Félek, hogy megvásárolta a kisasszony - mondta Avillius izgatottan. - Képzeld, azt mondta nekem, hogy Valeria egész vagyonát a mi harcunk céljára áldozta. Bulla most arról ábrándozik, hogy százezer főnyi hadsereget szervez.

- Százezer! - nevetett fel keserűn Taurus. - Beleesett Valeria csapdájába. Megyek és fölébresztem...

- Hiába - legyintett Avillius -, én már megpróbáltam. Kiutasított.

- Fölébresztem vagy megölöm!

Taurus veszett dühvel loholt a vezéri barlang felé. Amint a fák közt a hajnali derengésben feltűnt vörös sisakforgója, Molon azon nyomban felismerte. Behúzódott egy százados fa törzse mögé, és nyugodtan várt, amíg Taurus egy vonalba nem ér vele, s mikor odaért, hátulról, egy lépésnyiről, vékonyába döfte a lándzsáját. Taurus a levegőbe dobta két kezét, Molon gyorsan visszahúzta a lándzsát; a tribunus megfordult a tengelye körül, és mihelyt elvágódott, a rabszolga kardot rántott, és torkába szúrt. A hős katona egyet hörgött: vége volt.

Avillius hiába várta vissza a tribunust, de már nem is igen volt ideje rá gondolni. Pitymallott, s a néma és mozdulatlan erdő egyszerre mintha megelevenedett volna. Árnyak kúsztak a bokrok közt... halk füttyjelek pittyentek a csöndben... furcsa neszek motoztak a dombokon... Avillius egyszerre csak észrevette, hogy négyszáz lépésnyire tőle ott nyüzsög, mint a hangyaraj, a római katonaság első csapata.

Villámgyorsan hosszú arcvonalba nyújtotta ki szakaszát, és a mindig bevált taktika szerint átkaroló hadmozdulatra adott parancsot; azt hitte, csak kisebb támadásról van szó. De mikor a szakaszok egyre sűrűbb rajokban tódultak föl a hegyre, mikor betemették a farkasvermeket, mikor távolabb feltűnt a vezéri sas, amelynek árnyékában ezúttal Rabirius centurio képviselte a hős tribunust: akkor látta, hogy minden elveszett.

- Subrius - szólt oda mellette álló tisztársának -, látod?

- Látom - mondta keserűn Subrius -, előbb megünnepeltük a győzelmet, aztán elvesztjük a csatát! Gyalázat!

- Mit tegyünk, Avillius? - kérdezte Labeo.

- Meneküljünk - szólt közbe a remegő Numerius.

- Numerius - rivallt rá Avillius -, mehatsz!

A lomha testű, esetlen paraszt nem mondatta magának kétszer: eldobta fegyvereit, és pillanatok alatt eltűnt az erdő sűrűjében.

- Add ki a parancsokat, Avillius - sürgette Subrius.

- A hús szír íjász föl a fákra! Az ellenség már csak négyszáz lépésnyire lehet; amint lőtávolba ér, addig nyilazzák, amíg ki nem fogy a nyílvevőjük! Akkor mi rohamra indulunk!

De a manipulusok íjászainak nyílzápora előbb érte őket: szír íjászaik úgy potyogtak le a fákról, mint a lelőtt verebek. A maroknyi csapat hiába indult rohamra: a légionáriusok előremeresztett lándzsával várták. Avillius katonái valósággal belerohantak az ellenség lándzsáiba.

Avillius hátranézett: voltak még vagy húszan. Kirántotta kardját.

- Előre, bajtársak! - kiáltotta. - Ha már elveszett a szabadság, legalább haljunk meg becsülettel!

A maradék kis csapat rohamra indult; az ellenség már ott állt az orruk előtt. Avillius rohant az élen, de csak ötven lépést jutott előre, s akkor hirtelen kihullt a kard a kezéből: dárda fúrta át a torkát, hegye a nyakszirtje mellett meredt ki.

A két manipulusnak nem sok dolga akadt. Lefegyverezték a részegen heverő Bulla-katonákat, s addig rugdosták őket, amíg föl nem tápázkodtak. Akkor aztán megkötözték valamennyit, és elhajtották a tuscolumi villa felé.

Rabirius éppen lefűvatta az Italica légió játéksatáját, amikor habos lovon, vörös vezéri köpenyben, vörös forgóval ezüstsíkján, beviharzott az elfoglalt táborba Tertullus. Rabirius fogadta, és egyenesen Bulla barlangja elé vezette.

A kürtök diadalmasan harsogtak, a római csapat pihenőt kapott. Mire a katonák a külső Bulla-táborba értek, hogy számba vegyék az asszonyokat és gyermekeket, már csak néhány vénasszony ténfergett az elhagyott sátrak közt. A szegény, meghajszolt asszonyok, leányok, gyermekek a zürzavaros zivajokból és a vadul harsogó kürtjelekből megértették, hogy az ellenség itt van a hegytetőn. Ilyen közel még sohasem került hozzájuk ellenséges csapat;

tudták, hogy csak árulás történhetett. Egészséges ösztönrel megérezték, hogy itt a vég, s kiadták a jelszót: fusson, ki merre lát! Így tűntek el a leghűbbek és legjobbak, Galateia, Laisz, Firma, a hűséges és elszánt harcos, és vele a kis Primus, aki mindig emlékezni fog rá, hogy apja hősi halált halt a nép szabadságáért.

Elsőnek Rabirius lépett be a vezéri barlangba, tizenkét fegyverrel, és meg bilincseltette a mély álomban heverő Bullát. Mielőtt még a katonák kivihették volna a hatalmas és elnehezdedt testet, belibbent Tertullus, talpig illatosan. A katonák félreálltak.

- Tertullus, győztél! - kiáltott felé Valeria. - Nézd, itt hever a zsákmányod! - és gúnyosan felkacagott.

- Valeria, te vagy a hős - udvariaskodott a tribunus. - Te győzted le ezt a gyalázatos rablóvezért!

És most keményen, erélyesen, mintha legalábbis centuriát vezényelne a csata legforróbb pillanatában, odaszólt a katonáknak:

- Vigyétek!

Bulla elindult utolsó útjára...

A TÖR

Negyvenezer néző tombolt már türelmetlenül a Colosseum meneteles ülősorain. A tojásdad alakú nézőteret lépcsők szabdalják körcikkekre, mint fehér márványpólyák. A római polgárok tógáinak vakító fehér karéját itt is, ott is külföldi vendégek színes ruhái tarkítják, főképpen lent, az előkelő alsó ülősorokban. Az egyik páholyban gyémántbogláros indiai maharadzsza terpeszkedik, mellette selyemkaftános sericai mandarin: mindketten követségben tartózkodnak a fővárosban; csak egy-egy főrangú kísérőjük ül mellettük, személyzetük többi tagja fent szorong a harmadik emeleten, a rabszolgák, napszámosok, iparosok, katonák tömegében.

Ez a nép. Soraiban feltűnedeznek a Rómában lebzselő idegenek: szarmata lókereskedők, akikről azt beszélnek, hogy lóvér az italuk; turbános egyiptomiak, akik jóslással és csepűrágással, bűvészkedéssel és kuruzslással maszlagolják a hiszékeny népet; fonott üstökű szikamerek, szálas britannusok és bajszos germánok, akik mind azt lesik, hogy mikor kerülhetnek be a császári testőrségbe; szikár és villogó szemű arabok, akik bíborral és illatszerekkel kereskednek; göndör hajú etiópok, akik Afrika furcsa és csodálatos gyümölcsseit szállítják a fővárosba; tarka ruhás indusok, akik selymekkel és gyöngyökkel kápráztatják Róma hiú asszonyait.

A páholyokban s a földszint és első emelet ülősoraiban az állam előkelőségei foglalnak helyet: magas rangú tisztviselők, szenátorok, legátusok és tribunusok, lovagrendiek. Bíbor-szegélyek virítanak a tógákon, aranygyűrűk villannak, a szenátorok drágakövekkel kirakott dízsarui megcsillannak, amint meg-megállnak a márványlépcsők fokain. Legátusi bíbor-köpenyek és vörös sisakforgók harsannak bele a tógák fehérségébe, ezüstpáncélok csillognak, kitüntetések csilingelnek a pöffeszkedő tiszt melleken. A császári páhollyal szemben a földszint első sorában terpeszkedik a főváros gazdasági életének néhány hatalmassága, köztük Barbius, Pomponius, Pansa. Papius az unokaöccsével, a kikent-kifent Tertullusszal ül páholyában, mindjárt a császári páholy tőszomszédságában. A második emeleten az egyszerű római polgárok fehér tengere hullámoz. A pénz, a hatalom, a szépség a földszinten és az első emeleten ragyog, a harmadik emeleten pedig följük tornyosul a szegények, a kisemmizettek, a nyomorultak kopott tunikás, kiéhezett tömege.

Onnan fentről is áhítatosan megbámulják a gazdag, előkelő asszonyok és leányok vagyonokat érő ruháit és ékszereit, főleg a karjukon, nyakukon, hajukban sárgálló és pirosuló borostyán csodákat. A maharadzsza odahajol a mandarinhoz:

- Úgy érzem magamat, mintha otthon volnék: csupa ismerős illat! Az indiai illatszerművészet világraszóló alkotásai. És a kék-sárga sávos indiai selymek, amint meglibbennek az illatok felhőiben! Csodálatos!

- Igen - hagyta rá udvariasan a sericai követ -, alázatos szolgád boldogan hallgatja, mily bölcs és igazmondó nagyúr vagy. Csak engedd megjegyeznem, nagy hatalmú uram, hogy a római társaság színe-java sericai selyemruhát öltött e felséges napra! Ők tudják, miért - tette hozzá csípősen. Ette a méreg az indiai selyem egyre jobban elharapódzó divatja miatt.

A morajló, zsongó, zajongó, hullámozó tömeg türelmetlenül követelte, hogy kezdjék már a játékokat. Erről persze szó sem lehetett, amíg a császár meg nem jelenik páholyában, és engedélyt nem ad a játékok megkezdésére. De a császári páholy egyelőre üres volt, csak az óriási germán testőrök páncélja és kék forgós sisakja csillogott kétoldalt az aranydíszes márványkorlát mögött.

- Itt a friss pereg, itt a friss pereg! - rikkantotta el magát egy rózsaszín képű pékinas, és perecekkal megrakott rúdját megpörgette a feje fölött. - Itt a friss pereg - folytatta -, vedd meg, ha szeretsz!

Harsány hahota csattant a harmadik emelet ülésoraiban. A perecet pillanatok alatt szétkapkodták. A gyerek boldogan vágatott vissza a műhelybe friss áruért.

- Itt a roston sült malac, itt a malac! - kiabálta éles hangon egy lacikonyhás. Sátra odalent dolgozott, legényei egyre süttették és szállították az illatos lacipecsenyét.

- Olajbogyót tessék! - kínálgatta egy kislány az ecetbe áztatott, dús levű bogyót.

- Friss germán sört tessék! Itt a valódi germán sör! Itt a világhírű Tuisco-sör! - ordította már félig rekedten a híres germán sörfőző legénye. Nagy volt a keletje a pompás, hűsítő, kesernyés sörnek, a legény alig győzte töltögetni a sűrű, habos, barna italt.

A harmadik emelet reggelizett.

- Hallod-e - hajolt oda Papinianus a mellette feszítő Tertullushoz -, ki az a lila ruhás nő a... megállj csak... innen a... a hetedik páholyban?

- De bácsikám - csodálkozott Tertullus -, hát nem ismered meg?

- Hogy a csudába ismerjem meg, hiszen egy porcikáját sem látom a sűrű fátyoltól - dörmögte Papinianus.

- De a haja, bácsikám., a haja átvilágít rajta! Még most sem találtad ki? Hát Valeria!

- Valeria? - kapta fel a fejét a nagyúr. - Ha Valeria, mért van egyedül? Vagy pontosabban: mért nem vagy mellette?

- Meg kell vallanom - köhécselt zavarodottan a szép tribunus -, hogy is mondjam?... Kiábrándultam belőle - megkönnyebbülten nevetett. - Szakítottam vele - tette hozzá könnyedén, fölényesen.

- S ha szabad érdeklődnöm: ebben az esetben miből szándékozod kifizetni az adósságaidat?

- Á, bácsikám, ne aggódj! Van még néhány milliomoslány Rómában, s nem egynek leghőbb vágya, hogy ezt a fogas kérdést megoldja.

- Léha és ostoba hencegés! - vágta az arcába Papinianus. - Meg kell gondolnod, mielőtt végképp határozol. Hiszen Vettius egész vagyona a lányra szállt... és hozzá sem após, sem anyós! Ritka szerencse! Háromszázmillió denariusból nem szokás kiábrándulni!

Nyüzsgött, zibongott a tömeg még az amfiteátrumon kívül is. Sokan nem jutottak be, sokan erőszakoskodtak az ajtónállókkal, s a hiábavaló szócsata után elkeseredetten lekullogtak a térre, ott lebzseltek egy darabig Nero aranyszobra meg a márvány szökőkút, a Meta Sudans körül, ott ácsorogtak a lacikonyha előtt, be-benéztek a söntésekbe, ittak egyet, továbbmentek, lődörögtek az utcákon, kockáztak a törvényház lépcsőzetén, s ha mindenbe beleuntak, visszaszivárogtak az amfiteátrum külső, árkaos körfolyosóira, ott csellengtek, üldögéltek, heverésztek, és semmi áron sem tágitottak, hogy legalább a játékok zsváját ízlelhessék. A dór, ión, korinthuszi oszlopokkal elválasztott három emelet boltíves és szobordíszes körfolyosóján, a kétszáznegyven árkád párkányain pár ezer ember sütkérezett, és lopta a napot. Rómában a játékok napján senki sem dolgozott.

- Barbius - lökte oldalba a hadiszállítót Pomponius -, csak nem Merula doktor az a sápadt és sovány férfi... ott a túlsó oldalon... ott, ott, a földszint harmadik sorában?

- Persze hogy az! - állapította meg Barbius.

- De hiszen Bullával tartott! Megszökött Vettiustól! Hát egy szökött rabszolga csak úgy büntetlenül beülhet ide, ha mégolyan híres orvos is? - méltatlankodott Pomponius.

- Éppen azért ülhet be - világosította fel a másik. - Most jelent meg híres könyve a négy nedvességről és a belső betegségek gyógyításáról, s a császár nem akarta rontani Róma jó hírét, hogy ily kiváló orvost keresztre feszítsenek. Megkegyelmezett neki, sőt felszabadította, aztán szélnek eresztette: boldoguljon, ahogy tud.

- Én kitekertem volna a nyakát az ilyen bitangnak! - tűzelt Pomponius. - Egyik kezével gyógyít, a másikkal gyújtogat! Ellensége az államnak, ki kell irtani!

- Úgy van - helyeselt hűségesen Pansa, bár azt sem tudta, miről van szó.

- És ki az a gyászruhás nő mellette, akivel folyton sugdolózik? - kíváncsiskodott tovább Pomponius.

- Nem tudom, ki lehet - legyintett Barbius, és unottan hozzátette: - Nem is érdekel.

A harmadik emeleten két keskeny, sápadt, aszott arc összehajolt:

- Nincs kegyelem? - suttogta az egyik.

- Nincs - felelte a másik. - A tárgyaláson védekezni akart, belefojtották a szót.

- Ki volt a bíró?

- Maga Cilo praetor elnökölt, Papinianus volt a vádló. Mi vagy négyszázan összeszedtünk kétszáz denariust, és megfogadtuk a tárgyalásra védőügyvédnek Cervidiust.

- Tudom, csavaros eszű, ravasz ügyvéd. Egyszer hallottam is beszélni.

- Hiába volt minden: abba is belefojtották a szót, sőt meg is fenyegették. Fél óra alatt ítéletet hirdetett a praetor! A büntetés: vadállatokkal kell viaskodnia az amfiteátrumban!

- Ez a biztos halál!

- S méghozzá keserves halál.

- Hajhaj! - sóhajtott fel a fiatalabbik. - Nem lehetne kiszabadítani? Némán túrjuk ezt a gyalázatosságot? Hiszen értünk harcolt!

- Mit akarsz? - kérdezte csüggedten az öregebb. - Pusztá kézzel nekimenni ezer lándzsának?

A fiatal dühösen a levegőbe lökte két öklét. Az öreg ijedten lefogta a karját:

- Vigyázz! Csak semmi heveskedés! Majd eljön az ideje!

- Eljön? - reccsent meg a fiatalabbik hangja - Majd siettetjük! - suttogta szenvedélyesen, s mintha láng csapott volna ki a száján.

- Friss perecet tessenek! Itt a friss perec! - buzgólkodott a percesinas.

- Eredj a fenébe! - förmedt rá egy bőrkötényes kovács. - Egy megveszekedett rézfityingem sincs, aztán folyton ezzel a friss pereccel izgat!

- Csak legalább kásával jóllakhatnék! - sóhajtott fel egy cingár emberke.

- Hogyne, jóllakni! - röhögött rá a szomszédja. - Menj milliomosnak, ha meg akarod tömni a bendődet!

Két körcikkel távolabb éppígy folyt a bizalmas sugdolózás. Bullának ezer meg ezer híve ült itt, hogy tanúja legyen a vezér utolsó hősi küzdelmének. A főváros alja népe csak zűrzavaros

hírekből értesült a bukásról, és nem hitte el, hogy a várva várt népvészér elárulta az ügyet, cserbenhagyta a népet.

- Elárulták az emberei, akikben legjobban megbízott - adták a hírt szájról szájra.

- Igen - tódította a következő -, valami Molon nevű centuriója álomport kevert a borába.

- Én úgy hallottam, hogy Milo roborariai paraszt árulta el: ezer denariust kapott Vettius lányától.

Odalent szolgák egyengették a porondot, fehér ruhás lányok az utolsó virágfüzérekkel aggatták fel a nyolc láb magas mellvédre, a hosszúkás amfiteátrum mindkét végében felbúgtak az orgonák.

- Kezdődik! - futott végig az izgalom a sorokon.

- Tudod, mit mondott ez a bitang Papinianus az ítélet kihirdetése után? - dörögte egy szakállas iparos a szomszédja fülébe.

- Mit? - kapta fel a fejét a másik.

- Ezt mondta: „Mindig azt ordítjátok, hogy kenyeret meg játékokat! Hát most megkapjátok legalább a játékokat!”

- Dögöljön meg a vén tolvaj! - sziszegte a szomszédja dühösen.

- Megállj, te rabló, zsaroló, becsstelen betyár! - szitkozódott egy harmadik - Jön még kutyára dér!

- Csitt - csöndesítette őket Capito -, vigyázzatok, hisz annyi itt az álruhás aedilis, mint a nyű!

Az orgonazúgás erősödött, egyszerre csak harsonák hasítottak bele, a zibongó hangzavar lassacskán elült, az amfiteátrum elnémult, ragyogó kíséretével megjelent a császár. Amint szakállas fekete arca feltűnt a páholyban, a nézőtér felüvöltött:

- A császár! A császár!

A szenátorok, lovagok és polgárok szinte önkívületben ujjongtak és tapsoltak. A harmadik emelet hallgatott.

Amint a császár jelt adott a játék megkezdésére, újra megszólaltak a harsonák, és a kikiáltók csengő hangon bejelentették a műsorszámokat. A bohócok mindent elkövettek, hogy jókedvre derítsék a közönséget, de ez csak mérsékelten sikerült nekik. Valamivel nagyobb érdeklődést keltett az ötven törpe válogatott bolondozása, hempergőzése és rikoltozása; imitt-amott felbuggyant a nevetés, de percek alatt hervadozott és elenyészett. A közönség ma más izgalomra vágyott.

Most megcsikordultak a színpadi gépek láncai, csigái, kerekei, és az amfiteátrum végében a föld alól pazar díszlet emelkedett fel: a szín gyönyörű tájat ábrázolt, mesebeli őserdőt, a sudár pálmákon tarka madarak teregették pompázatos farktollaik legyezőjét, színes papagájok rikoltoztak, mókusok ugráltak ágról ágra, hiúzok és vadmacskák lapultak villogó vörös szemekkel. Lent a bársonyos fűben rettentő fenevadak heverték, párducok, oroszlánok, tigrisek, medvék, vadbikák, ordasok; kígyók tekergőztek a fák törzsén, és a bokrok alatt roppant orrszarvú cammogott, dühös vadkan fűt veszettül. Mindezt ravasz és bonyolult gépezetek mozgatták. A Hérón-féle automata gépek pompásan működtek.

A közönség tapsolt elragadtatásában.

És mikor a kikiáltók közölték, hogy Parisz, a híres táncos, előadja az Orpheusz történetét megelevenítő pantomimust, végiggyűrűzött az izgalom a közönségen. Mikor Parisz megjelent, a vadállatok lábához lapultak, hozzásimultak, és elbűvölten hallgatták édes muzsikáját. Fuvolák bűgő hangja kísérte a táncos minden mozdulatát. Aztán eltűnt, és újra megjelent, de most már Eurüdiké jelmezében; majd az alvilági bíró szerepét táncolta el, s mire újra Orpheusszá változott, és a pantomimus utolsó jelenetét táncolta, a közönség felugrott helyéről, és percekig forrón ünnepelte. Róma közönsége őrjöngött a táncjátékért.

Aztán órákon keresztül a gladiátorok viadalai folytak: sorra léptek porondra a trák, a samnis, a hálós vívók, a gallusok, a sisakos, páncélos mirmillók; némelyiknek hosszú, egyenes pallos volt a fegyvere, a másoknak rövid görbe kard, a hálósaknak háromágú szigony. Ez a mai hálós különösen ügyes volt: tízperces izgatott hajszában három ellenfelét fogta meg hálójában. A közönség ma engedékeny volt, a földön fetregő legyőzött gladiátoroknak szívesen megkegyelmezett volna, de a császár nem volt ilyen kegyes kedvében: minden alkalommal lefelé döfött jobb keze hüvelykujjával. Ma minden legyőzött harcost meg kellett gyilkolnia a győztesnek.

De sem a vér, sem a páros viadatok káprázatos fogásai nem tudták lecsillapítani a közönség izgalmát; még Hermész, a világhírű gladiátor is csak mérsékelt sikerrel szerepelt. Egészen más izgalmak és szomjúságok bizseregtek a közönség ereiben.

A gladiátorok viaskodásának túlságosan megszokott egyhangúságát a harmadik emelet közönsége az ebéd lebonyolításával élénkítette meg. Előkerültek a tarisznyák és apró batyuk s a tarisznyákból a szegénység lakomáinak fogásai: lapos, fekete árpakenyér, hagyma, juhtúró, imitt-amott kis darab szalonna, néhány sült keszeg, falatnyi szárított birkahús. Lassan, szertartásosan ettek, mintha félnének, hogy elfogy hitvány ennivalójuk, s aztán már csak az éhkopp következik. Nem is a silány ennivaló volt a fontos, hanem az újra felzsibongó beszélgetés. Az amfiteátrum megint úgy zúgott, mint a méhkas. Az aedilisek újra meg újra figyelmeztették a közönséget, hogy ne zavarja locsogásával a felséges császár nyugalmát, de hiába: a hatósági okvetetlenkedésekre még hangosabban zúgott a morajlás a harmadik emeleten.

- Igyál, pajtás - tolta oda a butykosát Capitónak egyik cimborája. - Hadd lássa legalább az a nyeszlett keszeg a hasadban, hogy nem kutya zabálta meg!

Capito jót húzott a kulacsból, de az ivás gyönyörűségére hangolt ábrázata hirtelen eltorzult, a kulacsot visszaadta a gazdájának, megborzongott, prüszkölt egyet.

- Mi ez? - kérdezte elcsukló hangon a jókedvű adakozót. - Hiszen ez savanyú, mint az ecet! Nem bor ez, komám, becsaptál!

- Bor ez bizony - erősködött a másik.

- Bor a nyavalyát! Rabvallató!

- Ne beszélj, pajtás - bizonykodott amaz -, magam szüreteltem az anyósom Vaticanus dombi szőlejében!

- Vaticanusi? - biggyesztette el a száját Capito. - Akkor értem, mért olyan savanyú meg keserű. Ott terem a leghitványabb szőlő.

Az őrjöngő izgalom halálos némaságba fagyott, amint Bullát belökték az arénába. Az első és második emelet felmorajlott: meglepte az urakat Bulla férfias szépsége, meztelen testének szoborszerű tökéletessége, félelmetesen feszülő izmainak játéka, büszke fejtartása. Napbar-

nított arcát aranyba vonták a délutáni nap ferdülő sugarai, negyvenezer ember szögezte rá kíváncsi, megvető, gyűlölködő, szánakozó, szomorú, rajongó vagy bosszúvágyó tekintetét.

„Ez hát a hírhedt lázadó?” - fitymálkodtak az urak. - „Ez hát a mi elbukott vezérünk?” - sajnálkozott a harmadik emelet. A száznegyven lépés hosszú és kilencven lépés széles arénában ott állt egyedül: hős és gonosztevő, áruló és áldozat egy személyben.

Az idegek pattanásig feszültek; szinte hallani lehetett a csöndet.

A föld alatti gépek láncainak csikorgása oldotta fel a gyötrelmes feszültséget. Minden szem az aréna közepére meredt; vasrácsos ketrec emelkedett föl lassan az amfiteátrum pincéjéből, ahol a viadalra rendelt vadállatokat őrizték. Az őrzés lényege az volt, hogy a fenevadakat három napig egyfolytában koplaltatták. Most a gépész, odalent a föld alatt, meghúzott egy láncot, a ketrec ajtaját fölrántotta. Óriási vérmedve cammogott ki, nehézkesen és lomhán, rácsos börtőnéből. A meglepetés moraja hullámzott végig a tömegen. Ekkora vadállatot már rég nem láttak. A medve négy lábon loholt végig a porondon, eleinte észre sem vette a magányos áldozatot.

Bullának minden izma megfeszült, úgy várta a szörnyű állat támadását. Helyzete reménytelen volt; ha a vastag bőrű fenevad megrohanja, hiábavaló minden ereje és ügyessége, nem bírhat vele. Belenyugodott: ez a biztos halál; jó, legalább gyorsan végez, s nem kell tovább szégyenkeznie a látványosságokra és vérre szomjas csőcselék előtt. Végignézett a bíborszegélyes tógában és csillogó egyenruhában páváskodó előkelőségeken, szeme egy pillanatra megállt a császár arcán, szája szélét lebiggyesztette, aztán elfordította róla tekintetét. „Lakjatok jól, bitangok!” - gondolta, és halálra szántan várta a medve támadását.

De az óriási dög ma bolondos kedvében volt: hintázó léptekkel keringőzött körbe-körbe a porondon, néha fel-felkapta fejét, majd két lábra ágaskodott, megint leereszkedett, végignézett a tömegen, s mintha vigyorgott volna. Bullára rá se hederített, oda se szagolt hozzá. Uszították váltig az állatápolók gerelyekkel, tüzes csóvákcal, sehogy sem szottyant kedve az emberhúsrá. Egyszer csak megunt a folytonos piszkálódást, megrázta magát, és vissza akart cammogni ketrecébe. Azonban a ketrec ajtaja zárva volt, a föld alatti gépész rögtön leeresztette az ajtót, amint az állat kilépett a porondra. A medve nyilván méltatlankodott, mert egyre-másra döfködte orrával a vasrácsos ajtót, néha rosszállóan felmordult, s mikor látta, hogy milyen csúful elbántak vele, dühösen dörmögve lefeküdt a ketrec ajtaja elé.

Csak hogy az ápolók nem hagyták nyugton; ott táncoltak vagy ötven lépésnyire az orra előtt, hajigálták rá a tüzes csóvát meg a vadászgerelyt, de csak nem mozdult. Ott hevert, tíz lépésnyire Bullától, s a meztelen ember egyáltalán nem érdekelte. De az ugrabugráló pecérek végre is kihozták sodrából; váratlanul felpattant, villámgyorsan közéjük rohant, feldöntötte és megtaposta őket, s mikor néhányan talpra ugrottak, ő is hátsó lábaira állt, és végigpofozta, akit ért közülük. A pórul járt uszítók óbégatva iszkoltak be a személyzeti helyiségekbe. A császár elégedetlenül magyarázott valamit testőrtisztjének, azonnal egy centurio rohant a rendezőhöz: a lomha medvét az aréna végében felállított szír íjászok percek alatt agyonnyilagták.

A harmadik emelet jó jelnek vette, hogy Bulla megmenekült: íme, még a vadállat sem bántja a nép emberét! A sorokon elégedett moraj futott végig, félénk tapsok rebbentek itt is, ott is, de az aedilisek goromba fenyegetéseire pillanatok alatt elült a már-már tornyosuló vihar.

Senki sem tudta meg sohasem, hogy a medve ápolója - sentinumi parasztleány, Bulla gyerekkori játszótársa - éjjel titokban torkig jóllakatta a veszedelmes állatot. Sokszor megtörtént már, hogy ha az első vadállat megkímélte az áldozatot, a babonás rómaiak ezt isteni ujjsmutatásnak minősítették, és elengedték neki a további viadalt.

Most azonban nem így történt. Már is emelkedett fölfelé a következő ketrec, benne négy darab borjú nagyságú, fogvicsorgató Molosszosz-véreb. Ezeket egyenkint uszították Bullára; gondolkodni sem volt ideje, már is megrohanta az első. Mit tehetett a fegyvertelen Bulla? Két hatalmas kezével elkapta a fogcsattogtató vadállat torkát, és egyetlen görcsös nyomással kiszorította belőle a párákat. Combja és válla vérzett, de oda se neki! Már is ott volt a második dühös kutya; ez nem ugrott rá, hanem a lábikrájába harapott. Bulla felordított fájdalomában, jobb lábával rátaposott az állatra; ez elengedte a lábát, megpróbált kisiklani a jobb láb nyomása alól, mire Bulla egyetlen ügyes mozdulattal mind a két lábával ránehezedett a véreb hasára, s irtózatossá erővel megtaposta. Ebből is kiszorította a szuszt. Két döglött kutya hevert már a porondon, a harmadik és negyedik megtorpant a dögök előtt; körülszaglászta elhullott társait, rémülten behúzták farkukat, és szélsébesen elináltak. Ezeket is a szír íjászok nyilai terítették le. Pecérek jöttek, kampókat vágta az elhullott állatok testébe és kivonszolták a dögöket a hullakamrába.

Ám a harmadik emelet nem tudta tovább türtöztetni magát. Tömör ordítás zúgott végig a sorokon, förgeteges taps csattant, a vérző Bullát éljenezték és ünnepezték. A tömeg tombolásába hirtelen mennydörgés zúgott bele; dühös zápor zúdult az amfiteátrumra, a nézők fejükre húzták köpenyüket, és az ostiai hadihajóraj készenlétben álló matrózai már éppen fel akarták vonni a csigákra erősített ponyvatetőt az óriási épület peremén meredező kék árbocokra, mikor a zápor hirtelen elvonult, és a nap újra kisütött. A zápor lemosta Bulláról a vért; a babonás tömeg ebben is titkos hatalmak intését látta, s most még merészebben tombolt és éljenzett.

De az aedilis-centuria nem volt babonás, és nem volt érzelgős, türelmének vége szakadt. Megrohanta a harmadik emeletet, korbáccsal józanította a lelkes Bulla-híveket: véres csíkokat hasított hátukon. Az erőszakosakat, a makacskodókat, a szájaskodókat százával vezették ki a nézőtérrel. Mintha elfogytak volna a tüntetők: egyszerre elnémult a gyanús és rakoncátlan harmadik emelet.

Ebben annak is része volt, hogy a véredek ketrece lassan visszaereszkedett a mélybe, s mellette, talán húsz lépésnyire Bullától, új ketrec bukkant fel: óriási macska lapult benne, legalább hét láb hosszú, farka maga háromlábnyi; feketésbarna foltokkal tarkázott vörhenyes-sárga szőre kivilágított a ketrec vasrácsai mögül, sárga-vörös tüzek villantak szikrázó szemében.

Párduc!

Kereken négyszáz esztendeje már, hogy Rómában először láttak párducot az arénában, s kétszázhárom évvel ezelőtt a dúsgazdag Aemilius Scaurus egyetlen állatviadalon százötven párducot eresztett rá a halálraítéltekre s az egyéb afrikai vadállatokra: az aréna vérben ázott, Róma népe kéjesen lihegett, s élvezte a mészárlást. Azóta is a párduc volt az aréna legfélelmetesebb és legünnepeltebb vadállata. Most is vad izgalommal várta a roppant tömeg a véres színjátékot: a légy zümmögését is meg lehetett volna hallani.

A ketrec ajtaja felszökkent.

A párduc puha léptekkel kísért a börtönéből, nagyot ásított, kinyújtózkodott, összezsattantotta irtózatossá fogait, izgatottan fölkapta fejét, megpillantotta áldozatát, s vagy tíz lépésnyire tőle ugrásra készen meglapult.

Az iszonyat moraja gyűrűzött végig a halálos csendbe fagyott nézőtérre.

Bulla hirtelen leguggolt.

A vadállat egy pillanatig farkasszemet nézett vele, hátsó lábai megfeszültek, pofáját vicsorogva széthúzta, kivillant vérvörös ínye.

Tébolyító idegfeszültség dermesztette meg a nézőket: mindenki tudta, hogy még egy pillanat, és a hírhedt népvészéből nem marad más, csak egy véres húsgomolyag, amelyből dühös mohósággal, fel-felhörrenve lakmározik az afrikai fenevad.

De amikor Bulla leguggolt, mindenki elképedt: ilyet még a legöregebb bennfentesek sem láttak. A legtöbb halálraítélt igyekezett félreugrani az állat elől, vagy menekülni vagy fedezéket keresni vagy esetleg szembeszállni vele. Mindez persze reménytelen kísérletezés volt. De hogy valaki leguggoljon? Miért? Valami szokatlan izgalom és látványosság reménye bizsergette meg a máris lázakban vonagló idegeket.

Amint ott guggolt, épp az egyik földszinti páholy előtt, lábikrái kidagadtak, s fel-le táncoltak a feszültség kínjában, inai keményen kidudorodtak, minden porcikája remegett, tekintete, mint a nyíl, fúródott az állat vérbe borult szemébe.

Ebben a pillanatban megszólalt mind a húsz orgona.

Egyszerre, mintha millió vérvörös szikra sziporkázott volna fel Bulla fejében... egy villanás: Vettius... még egy: Valeria... aztán, mint a szikraeső: Merula... Taurus... Avillius... Capito... s most egy villámcsapás: Téleszilla... a halál...

Mindez a másodperc ezredrésze alatt viharzott fel benne. Ebben a villámgyorsan tűnő pillanatban egyszerre tragikus világossággal látta egész életét: hogyan indult harcba, hogyan tévesztett utat, hogyan árulta el a szabadság ügyét... Bűnhődnie kell, s ha nem tudott élni, most megmutatja, hogyan kell meghalni. Legalább ezzel teszi jóvá árulását.

Pillanatnyi révületéből arra riadt fel, hogy az óriási amfiteátrumon az irtózat ordítása süvöltött végig.

A párduc ugrott.

Ösztönösen kiszámított merész ívben repült Bulla fölé, de ugyanebben a pillanatban Bulla is elrúgta magát a földtől, s mintha acélrugó lökte volna a levegőbe, magasra lendült... Az állat éppen most ért a feje fölé... már tátotta száját, vicsorgatta rettenetes fogait, kieresztette szörnyű karmait, hogy belemélyessze áldozata húsába.

Bulla a levegőben magasba lökte két kemény öklét, s a vadállat vékonyába döfött. A párduc megingott, testét a hatalmas ütés kilendítette útjából, s a zuhanó állatot keresztüllökte az ülőssor mellvédjén. Az üvöltő fenevad belezuhant az egyik földszinti páholyba.

Emberemlékezet óta nem történt ilyen szerencsétlenség az amfiteátrumban. A rémület és elszörnyedés üvöltése reszkettette meg a levegőt.

Senki sem hallotta, amint a szír íjászok mesterlövészének íjidege pattant. A vadállat morogva lakmározott áldozata testén, amikor a nyíl szíven találta. De már elkéssett.

Aedilisek rohantak a páholyba, a kimúlt fenevadat ledobták a porondra, éppen Bulla lába elé esett. Aztán fölemelték az áldozat véres holttestét, és megindultak vele kifelé.

A közelben ülők felugráltak, a nők sikoltoztak, mindenki zűrzavarosan ordított, már szinte karban kiáltozták:

- Orvost! Orvost!

Merula doktor fölkelt helyéről, és kiment az aedilisek nyomában. Az áldozatot a meneteles ülésorok alatt beépített egyik szobába vitték, letették a hosszú hivatali asztalra. Az orvos odalépett hozzá, kinyitotta műszeres dobozát, ollót vett elő, hogy felvágja a vértől átázott ruhát, de előbb félrevonta az áldozat arcáról a sűrű fátlyolt. Döbbenet tántorodott vissza.

Valeria volt.

A nézőtér egyszerre megbolydult, mint a feldöntött méhkas. A nézők felugráltak. Még nem tudták bizonyosan, mi történt, ki halt meg, mi az a kavargás odalent az urak ülésoraiban. Látták a párdúc hulláját, amelyet épp most vonszoltak kifelé a pecérek... A harmadik emelet hirtelen, mint valami láthatatlan karmester intésére, felszabadultan éljenezni kezdett:

- Bulla! Bulla! Éljen Bulla! - s most már ütemesen zúgott a taps.

És most valami egészen szokatlan dolog történt: a felséges császár is felpattant ültéből, és heves kézmozdulatokkal mutogatott Bullára. Egyszerre csak nyüzsögni kezdett a díszes kíséret: tisztik cikáztak ide-oda, parancsok röpködtek, a császár csahosai reszkettek, mint a nyárfalevél, Papinianus paragrafusokat idézett.

Végre fogantja lett a császári parancsnak; az aréna végében, közvetlenül a szír íjászok őrhelye előtt, felállították a keresztet, hogy Bullát megfeszítsék. Négy íjász megindult az aréna közepe felé, hogy a halálraítéltet a kereszthez vezesse.

Odafent hirtelen megszakadt az ütemes taps, elült a harsogó éljenzés, és tömören zúgott fel és szárnyalt a véres aréna felett a Maternus-dal:

*Hős Maternus, érte tűzbe menne mind a légió,
és a népe, százak, ezrek, tűzbe menne éne mind...*

Ebben a pillanatban egy testőrtiszt odalépett Tertullushoz, és halkán közölt vele valamit. Császári parancs volt: szétverni a népet, a tüntetőket letartóztatni. A pipogya aedilis curulis helyett az Augustus személyesen intézkedett. A tribunus elsápadt.

Tertullusnak ki kellett tennie magáért. „Polluxra! - méltatlankodott - a csatákat sikerült megúsznom, s most ilyen piszkos munkába keveredtem! Sajnos, a parancs, parancs!” - és kellenetlenül megindult a készenlétben álló manipulus felé.

A roham fényesen sikerült: a manipulus valósággal letelepedett és elsöpörte a harmadik emeletet; eget verő ordítás bömbölt, a márványfalak visszhangozták a nép haragos tombolását. A parasztok és iparosok birokra keltek a katonákkal; dulakodás, verekedés, szitkozódás zűrzavara csattogott a levegőben. Tertullus egyre jobban belemelegedett a hősiességbe: a békés polgárokon könnyű volt győznie, s most már azt akarta, hogy a győzelem fényes legyen. Parancsot adott a katonáknak, hogy kardjukat használják. Lóháton ugratott ide-oda az amfiteátrum főbejárata előtt, vicsorogva üvöltötte parancsait, az ott ácsorgó nép megbámulta harcias ripacskodását, és ájult gyönyörűséggel szaglászta a röpködő köpenyéből áradó rózsasillatot.

A csata Tertullus fényes győzelmével végződött; az eredmény: 200 halott, 1600 sebesült és 2797 fogoly volt. Tertullus elégedetten mosolygott.

De a császár nem ezt akarta; esze ágában sem volt felbőszíteni a népet, amelyet nyilván amúgy is érzékenyen érintett Bulla veresége és gyalázatos sorsa. Csak azt akarta, hogy távolítsák el a tüntetőket az amfiteátrumból. Rettenetesen felháborította Tertullus oktalan hősködése.

- Jupiterre! - szólt oda Papinianusnak - fene nagy hős ez a Tertullus itthon! Ilyen marhaságot - folytatta kissé nyers, afrikai modorában -, ilyen bődületes marhaságot! Fegyvertelen polgárokat lekaszabolta! Hogy annak a magasságos Jupiternek a legkacsaringósabb villáma vágjon bele abba a kikent-kifent illatos ábrázatába! - káromkodta el magát. Odaintette a mögötte vigyázban álló testőr legátust. - Salvius - adta ki a parancsot -, tartóztasd le ezt a hülye Tertullust.

A legátus tisztelgett. A következő pillanatban hattagú járőr lépett oda Tertullushoz.

Másnap a katonai börtönben közölték vele a császár parancsát: Tertullus büntetése az okatlan vérengzésért lefokozás, kinasztítás a lovagrendből és száműzetés Planasia szigetére.

A fejvesztett kavargásban Bulla csak állt, állt, tanácstalanul és szinte elhagyottan, odalent a porondon. Most, hogy feloldódott idegeinek gyötrelmes feszültsége, majdnem összeesett. Kiverte a verejték, beleit görcsök facsargatták, érezte lábsebének lüktetését, az emberfölötti erőfeszítés után egész teste elernyed, szédülés környékezte. De mikor látta a kavarodást, fellélegzett, hiszen talán meg is feledkeztek róla, a császár talán épp most kegyelmez meg neki... Halvány remény rebbsnt a szívében.

Egyszerre csak meglátta a feléje közeledő járőrt. Most mindent megértett: csak most látta meg a keresztet is. Feje lecsuklott.

És ebben a pillanatban valami megcsillant előtte a porban. Villámgyorsan lehajolt, fölkapta: saját töre volt.

Fölnézett, tekintete végigrepült a földszinti ülésorokon, keresett valakit...

- Téleszilla... - rebbsnt fel ajkáról a drága név.

A földszint harmadik sorából egy pillanattal előbb távozott az ismeretlen gyászruhás nő.

Amint a fülsiketítő tombolásban a járőr odaért Bullához, a tör megvillant.

A katonáknak már nem volt idejük kicsavarni kezéből. A hegyes acélpenge pontosan talált, Bulla végigzuhan a véres porondon, a tör elefántcsont nyele kimeredt szívéből.

Most aztán teljes lett a kavarodás; a nézők csak nehezen fogták fel, mi történt. De mikor megértették, a bíborszegélyes tógák és a csillogó egyenruhák megindultak a kijárat felé, a kegyetlenül megritkított harmadik emeleten pedig a legvadabb hírek és a legelképesztőbb értesülések keringtek. Egyelőre azonban csak annyi volt bizonyos, hogy Bulla ott maradt a porondon; egyesek látták is, amint a pecérek beleakasztották holttestébe a vaskampót, és kivonszolták a hullakamrába.

Alig néhány ezer ember lézengett már a harmadik emeleten: a játéknak vége volt, ezek is szedelődzködték, hogy hazaballagjanak nyomorult otthonukba. Senki sem mondta, senki sem vezényelte, de most megint felcsendült a dal:

*Akkor újra hős Maternus kardja villan, kürtje szól,
s harci tűzben edzett népe győzedelmi dalra gyűjt!...*

Előbb bátortalanul szálldogált, aztán harsányan s egyre félelmetesebben zengett-zúgott a véres aréna felett. Most már senki sem bántotta érte a népet.

Ez volt Bulla halotti éneke.

És akik dalolták, úgy érezték, hogy a himnusz, amely a bukás mélységeiből tört fel, győzelmesen és megállíthatatlanul szárnyal eljövendő századok felé...

Capito éppen akkor ért az árkádok alá, mikor Merula kilépett a véres hivatalszoba ajtaján. Valériát már elvitték, az orvos nem segíthetett rajta: a vadállat egyetlen harapással szétmarcangolta a lány torkát. A halottat a Vettius-palotába vitték.

Több száz millió denarius maradt utána, és a milliós Rómában nem volt senki sem, aki könnyet ejtett volna érte.

Capito szólalt meg elsőnek:

- Gyere hozzám, sok mindent meg kell beszélünk.

- Hová is mennék máshová? - tűnődött Merula.

- A lány eltűnt - súgta Capito.

- Megkerül - nyugtatta meg az orvos -, nem hagy el bennünket.

Hirtelen behúzódtak az egyik pillér mögé: két előkelő úr jött lefelé a földszinti páholyok lépcsőjén.

- Micsoda bődületes ügyetlenség! - heveskedett az egyik.

- Az öngyilkosságot gondolod, Barbius? - kérdezte a másik.

- Azt hát! - vágta oda dühösen a kereskedő. - Hogy lehet ilyesmit megengedni? Az embernek megáll az esze!

- Igazad van - helyeselt a másik -, az ilyen színpadias jelenetek óriási hatással vannak a csőcselékre.

- Persze! És nem akadt senki sem, aki megakadályozta volna! Kinek a mulasztása volt ez?

- Akárkié, most már mindegy. Hiába csapják el az aedilis curulist, ez a rablóvezér már vértanú és hős a tömeg szemében. Márpedig a halott vértanú veszedelmesebb, mint az eleven lázadó!

Elhaladtak. A kijáratnál ott várt rájuk aranyozott gyaloghintójuk. Beszálltak, az ajtó becsapódott mögöttük; befüggönyözték az ablakot, a rabszolgák fölkapták a hintót, és simán, óvatosan vitték az amfiteátrumból távozó rómaiak hömpölygő áradatában.

A milliomosok a kertek hegye irányában haladtak, a Pincius márványvillái felé, s most már a szegények is megindultak, az orvos és a kovács, a szegények hegye, az Aventinus irányában.

Lassacskán ballagtak a Palatinus hegy tövében, a harmadik emelet közönségének áradatában, amely ugyancsak az Aventinus felé hömpölygött. Hűvöskés esti szél kerekedett, az emberek fázósan burkolódtak barna köpenyükbe, még a csuklyát is fejükre húzták. Hangosan vitakoztak, kiabáltak, összeszededegették az amfiteátrumi élmény emlékeit, s minduntalan Bulla nevét emlegették, lelkesen, izgatottan.

A sarkon Merula megállt. Az alkonyat félhomályában kibontakozott előttük a Circus Maximus, az izgalmas kocsiversenyek és lófuttatások óriási terméskő épülete, fölöttük a Septizonium tornyosult. Aranydíszein, színes márványfalain és oszlopain vérvörösen folytak szét a Tiberisen túl, a Janiculus domb mögött lebukó nap utolsó, fáradt fényei.

- Capito - szólalt meg Merula szokatlanul izgatottan -, most az egyszer a doktor panaszkodik. Zúg a fejem, minden belső részem reszket, nyugtalan és ideges vagyok. Rossz sejtelmeim vannak. Félek, hogy még velünk is történik valami.

- Ugyan, mi történhet még? - csodálkozott Capito. - Róma mára jóllakott vérrel, minket már aligha csapolnak meg.

- De nézd csak - súgta izgatottan Merula -, ez a két tagbaszakadt aedilis folyton a nyomunkban van.

Elhallgattak. A pálcás aedilisek szerencsére elhaladtak mellettük, rájuk se néztek. Merula megnyugodott.

- Három korty antikürafőzetet kellene bevennem - szólalt meg kisvártatva -, agyonkínozz ez a fejszaggatás. Nem bírnám ki a fülledt szobádban.

- Akkor inkább járjunk egyet - javasolta Capito. - Az orvosságot tartogasd az igazi betegeknek.

- Mondasz valamit - nyugodott bele az orvos. - A friss levegő és a mozgás csakugyan a legjobb csillapítószer az ilyen fejfájás ellen. Lám, jobb orvos vagy nálam, Capito.

- A magamfajta embernek se pénze, se ideje orvoshoz szaladgálni meg mindenféle herkenyűket kotyvasztani. Mink a természetre bízunk magunkat. A természet a legjobb orvos.

- Igazad van - hagyta rá Merula. - Menjünk végig a Tiberis-parton. Talán a víz, a levegő és ez a kis hűvös esti szél kiszellőzteti a fejemet.

Elindultak a Palatinus tövében. Fölöttük Augustus pompás palotája már az éjszaka fátylaiba burkolódzott, baloldalt a Circus roppant tömegét lassankint elnyelte a sötétség. Schol semmi fény, csak az utca szürke kövei világítottak valamelyest, s amint kibukkantak a marhavásártérre, a Tiberis-parton felderengtek a kerek Fortuna-templom fehér márványoszlopai.

Merula hátravetette fejéről a csuklyát, a szél úgy simogatta égő homlokát, mint a hűvös borogatás. A Janiculus felől kertek illatát hozta át a folyón a szél, a hullámok ütemesen csapódtak a parthoz, s ez a halkan mormoló esti csönd jótékonyan csillapította felzaklatott idegeiket. Agrippa hídján túl megelevenedett a part: a kereskedelmi kikötőben most is dolgoztak a rakodómunkások, fekete-vörös lánggal lobogtak a szurokfáklyák. Egy-egy kocsmában még égtek a mécsesek, duhaj kurjongatás verte föl az éjszaka békességét. A Campus Martius palotái aludtak, csak a Pantheon felől közeledett vagy húsz fáklyás rabszolga, elől egy göndör hajú rabszolgagyerek, aki irgalmatlanul rázta a csengettyűjét. A rabszolgák mögött négy markos arab legény vitte a pompás gyaloghintót, kétoldalt hat-hat tagbaszakadt rabszolga lépkedett, kivont karddal, hogy baj esetén fegyverrel védelmezzék meg gazdájukat. A nagyúr bizonyára a Pincius hegy valamelyik palotájában volt zsíros és előkelő lakomán. De a koromsötét város éjjelente a rablók vadászterülete volt: magányos sétáló még csak megúszhatta az éjszakai kóborlást, de az ilyen előkelő urat menthetetlenül megkopasztották, ha nem vitt magával fegyveres kíséretet.

Az Aelius-hídon túl felkomorlott előttük a Hadrianus-mauzóleum roppant tömege. Átmentek a hídon, a Vaticanus domb tövében jártak, megindultak a Tiberis jobb partján a Janiculus felé. A hegyen túl felbukkant a holdtányér, ezüstös fénye előntötte az álmodó kertet, megcsillanott a folyó sárga vizét, és sápadt fénykődők fátyolával terítette be az aranyos Róma márványtemplomait és palotáit.

Merulának, úgy látszik, elmúlt a fejfájása, mert egyszerre csak megállt, és lelkesen felkiáltott:

- Nézd, milyen gyönyörű ez a város! A világ legszebb városa!

- A világ leggonoszabb városa - dörmögte Capito sötéten. - Fordulj csak jobbra, nézd az Aventinus komor bérkaszárnnyait meg viskóit: ott alussza álmát a szegénység.

Órák óta gyalogoltak már, jóval éjfél utánra járt az idő, a hosszú séta az embertelen izgalmak után mindkettejüket kifárasztotta.

- Fáradt lehetsz - szólalt meg Capito -, menjünk haza.

- Igen - helyeselt az orvos -, alaposan kifárasztott a séta, sőt már éhes is vagyok. Ez pedig az egészség jele. Köszönöm, Capito, hogy meggyógyítottál.

Megindultak, s a gerendahídon hamarosan átkeltek a bal partra. Fortuna templomának oszlopai megderengtek a holdfényben, jobbra, az alsó kikötő partján, feketén rajzolódtak ki az ormótlan, gabonaraktárak kétemeletes tömbjei. Talán kétszáz lépést tehettek, mikor felbukkant előttük Ceres márványtemploma. Micsoda arculcsapása a szegénységnek, hogy a bőség és termékenység istenasszonyának templomát éppen az éhezők hegyének tövébe építették!

Befordultak egy szűk sikátorba, és lassan elkezdtek fölfelé kapaszkodni a hegyoldalon. Megérkeztek az Aventinusra.

Ezen a hegyen lakott Capito, magánosan; felesége, gyereke nem volt, senki sem gondozta, senki sem törődött vele, ő sem sokat törődött magával. Legfőbb gondja az volt, hogy hitvány lakásának uzsorabérét előteremtse: ebben az időben az aventinusi négyemeletes bérházakban a szegények évi ötszáz denariust fizettek egy nyomorult családi lakásért: két kis lyuk volt az egész. Capito egyetlenegy szobát bérelt, mindjárt a tető alatt, a negyedik emeleten, évi százötven denariussért. A háziurak 30 százalékos haszonra adták bérbe ezeket a piszkos, férges szurdékokat. Ötszáz denariussért vidéken kis kertes házat lehetett venni. Capito évi keresetének felét erre a nyomorult lakásra költötte.

Merula zihált, mire a negyedik emeletre fölértek. A lakás ajtaja nem volt kulcsra zárva, itt nem kellett félni tolvajoktól és rablóktól. Ugyan mit is vihettek volna el innen?

Beléptek.

Capito a sötétben biztos és megszokott mozdulattal nyúlt az ajtó mellett álló polcra a tűzszerszámmért. Megpörgette, szikra pattant, a tapló fellobbant, a kovács meggyújtotta a kétlángú olajmécsest. Egyszerre kiáltottak fel mind a ketten meglepetésükben:

- Téleszilla!

A lány némán ült a sötétben, két keze az ölében nyugodott. A láng villanására és nevének hallatára lassan fölemelte fejét:

- Meghalt? - kérdezte halkán.

Capito lehajtotta a fejét, Merula bólintott.

- Akkor jó - mondta Téleszilla csöndesen. - Becsülettel halt meg.

- Úgy, ahogy élnie kellett volna - toldotta meg Capito, és fájdalom rezgett a hangjában.

- Úgy, ahogy élt volna, ha be nem hálózzák, és el nem árulják - tette hozzá az orvos.

- Mindegy - szólalt meg újra Téleszilla -, bűnös volt, megérdemelte volna a keresztet. De én azt akartam, hogy legalább a halála legyen harcshoz méltó.

- A nép már csak a vértanút látja benne - mondta rá Capito. - Mikor összeesett, a Maternus-dalt énekelték.

- Igen - csillant fel az orvos szeme -, a négylábnyi vastag falon át is hallottam.

- Capito - szólalt meg a lány -, engedd meg, hogy veletek maradjak. Nincs senkim, nincs hová mennem.

- Nem is engedünk el - felelte azonnal a kovács. - Persze hogy velünk maradsz.

- Köszönöm... - suttogta Téleszilla, s elcsuklott a hangja.

Fölállt, kiegyenesedett, szeme fölcsillant, fekete haja fenyegetően meglóbogott.

A két férfi meglepetten nézett a sugárzó leányalakra.

A mécses két sárga lángja most nagyot huppant, egyszerre aludt ki mind a kettő. Halvány, gyöngyszürke derengés szűrődött be az apró, négyszögletes üveglakon. A tompa fény úgy ömlött végig a lány izmos, karcsú alakján, mint sápadt aranyzuhatag.

Hajnalodott.

ÓKORI KIS KALAUZ

(A latin szavak kiejtésében: *a*=nyílt á; *ae*=é; olykor ö; a *c* mássalhangzó és mély magánhangzó előtt, továbbá a szó végén=*k*, magas magánhangzó előtt=*c*; a *cc* mássalhangzócsoporthoz első *c*-je mindig *k*, a második *c* ugyanolyan szabályok alapján ejtendő, mint az egyedül álló *c*; *ch*=*kh*; *ph*=*f*; *rh*=*r*; *s*=*sz*; *th*=*th*; a *ti* hangcsoportot magánhangzó előtt *ci*-nek ejtjük, kivéve ha *s*, *t*, *x* hang előzi meg, vagy ha a *ti* szótag hosszú, *y*=*i*.)

A görög szavak kiejtésében: *ph*=*f*; *th*=*th*.)

Achaeus - az afrikai Leptis Magna keresztény püspöke; történelmileg hiteles személy.

Acta Diurna - az ókori Róma kormányának hivatalos közleményeit tartalmazó, naponta kiadott újság, a mai napilapok őse. Julius Caesar alapította i. e. 59-ben. A császárkorban társadalmi és családi híreket is közölt. Kb. 460 évfolyamot ért meg: i. sz. 402-ben még megjelent.

Aedilis - ókori római tisztviselő; feladata a rendészet, a város gabonaellátása, a játékok rendezése. A legmagasabb rangú aedilis neve: *aedilis curulis*.

Aemilius Scaurus - i. e. 58-ban rendezte a regényben említett játékokat.

Agathodaemon - a mai Szumátra sziget ókori neve.

Aigina - a dórok ősi kikötővárosa a Szaróni-öbölben, gazdag kereskedőváros.

Albanus - a Rómától délkeletre emelkedő hegység neve. Ma: Monte Cavo.

Alexandria - ókori egyiptomi kikötőváros a Nílus deltájánál; Nagy Sándor alapította i. e. 331-ben. Híres tudományos intézménye, a Muszeion, a hellenisztikus görög tudomány és irodalom gócpontja.

Algidus - hegység Latiumban. Ma: Monte Ceraso.

Amasenus - folyó Latiumban. Ma: Amaseno.

Amfiteátrum (latinul: amphitheatrum) - az ókorban tojásdad alakú, több emeletes fedetlen épület, szakaszokra osztott ülősorokkal (mint a mai stadionok), a gladiátori játékok és állatviadatok színhelye. Sok amfiteátrum romja megmaradt; leghíresebb a római Colosseum: ebben kb. 50000 néző fért el. Titus császár avatta fel i. sz. 80-ban.

Amfora - hosszúkás, vékony nyakú, kétfülű, gyakran festett, hegyes végű vagy talpas agyagedény, ókori görög római űrmérték = 26,20 liter.

Amor és Psyche - az isteni Amor (a görögöknél: Erósz) és Psyche, földi leány szerelmének meséje Apuleius „Aranyszamár” című regényében, a „Hamupipőke” mese ókori változata. Tanulsága: az ember, ha legyőzi a megpróbáltatásokat, eléri a boldogságot.

Ancona - görög alapítású ókori római város, nagy forgalmú kereskedelmi kikötő az Adriai-tenger partján. Ma: Ancona.

Antiküra - ókori város a görögországi Phokiszban. Környékén termett a hunyor (helleborus), amelynek főzetét orvosságul használták fejfájás és agybántalmak ellen.

Antoninus Pius - római császár (138-161).

Aphrodité (a rómaiaknál: Venus) - a szépség és a szerelem istennője.

Apuleius (i. sz. II. sz.) - római filozófus és regényíró. Leghíresebb műve az „AranySzamár” című regény.

Apulia - ókori itáliai tartomány az Appenninek és az Adriai-tenger közti északon kb. Teanum, délen Tarentum a határa.

Aquileia - észak-itáliai ókori római város a Sontius (ma: Isonzo) és a Natiso (ma: Natisone) folyók közt. Az északi tartományok felé irányuló kiviteli kereskedelem (bor stb.) és behozatal (borostyán) központja, erős táborhely, a háborúba induló légiók gyülekezőhelye, hatalmas vár. Csak Attilának sikerült elfoglalnia (452). Romja alig maradt. Lakosai alapították a mai Veneziát.

Aranypénz - 1 római arany (aureus) értéke 7,28 g arany volt.

Ara Pacis - Augustus császár békéjének oltára, galliai és hispániai győzelmei emlékére (i. e. 13), az ókor egyik remekműve. Romját kiásták, eredeti alakjában helyreállították.

Aréna (latinul: arena) - az amfiteátrum porondjának s erről az egész amfiteátrumnak a neve; jelentése: homok.

Aricia - ősi római város a Via Appia mellett, az Albanus hegy aljában. Ma: Ariccia.

Ariminium - az ókori Umbria jelentős városa az Adriai-tenger partján. Ma: Rimini.

Arretium - az ókorban a vörös színű, domborműves díszedények (terra sigillata edények; az ókor „porcelánja”) ebben az etrusiai városban készültek. Ma: Arezzo.

Asciburgius - hegység neve az ókori Germániában. Ma: Riesengebirge.

Aszklépiosz (a rómaiaknál: Aesculapius) - a görög-római mondában Apollón (a rómaiaknál: Apollo) fia, a gyógyítás istene. Szentélyei mellett működtek a híres ókori orvosiskolák. Legnevezetesebb temploma és zarándokhelye Epidauros volt, a dél-görögországi Argolisz tartományban. Rómában is volt temploma a Tiberis szigetén, i. e. 293 óta. Jelvénye a szent kígyó.

Asztrológia - az ókorban eredetileg azonos értelmű az asztronómiával (csillagászat); Babilonból és Egyiptomból származó tudomány. Az i. e. 200. évtől kezdve Alexandriában kivirágzott, és később az egész római császárkorban dúsan tenyészett a babiloni-kaldeus eredetű csillagióslás (asztrológia). Eszerint az ember sorsa az égitestek állásától függ, s ebből bizonyos időpontban meg lehet jósolni az ember jövőjét. Az ókornak ebből a sötét babonájából pompásan megéltek a szélhámos asztrológusok; nyilvános boltokban árulták és készítették horoszkópjaikat (jóslat), rendszerint a legforgalmasabb helyeken (fórum, cirkusz stb.).

Átoktáblák - az egyiptomi Seth-kultusból Rómába átszármazott varázsmondókák és szövegek, rendszerint kis ólomtáblákon, amelyeket az elátkozott személy házában a küszöb alá, a cirkuszi kocsiversenyeken az ellenfél lovának szerszáma alá rejtettek, hogy a rajtuk segítségül hívott egyiptomi, babiloni, perzsa, zsidó stb. démonok az illetőt elpusztítsák, meggyengítsék, elsorvasszák. Az ókorból igen sok átoktábla maradt ránk.

Átrium - az ókori római ház középüti nyitott tetejű előcsarnoka.

Attidium - ókori umbriai városka. Ma: Attigio.

Augusta Taurinorum - ókori római város a Padus (ma: Pó) folyam partján. Ma: Torino.

Augustus (Gaius Július Caesar Octavianus) - az első római császár (i. e. 27 - i. sz. 14). Mauzóleumát, családjá temetkezőhelyéül, i. e. 27-ben építette. Átmérője 89,31 m, kerülete 282 m; kúp alakú tetején Augustus szobra állt, homlokzatán bronztáblákon megörökítették a császár „politikai végrendeletét” (= elvei, önéletrajza, uralkodásának eredményei). Augustus óta a császárok sírboltja; ide temették Julia Domna hamvait is. A középkorban erődítménnyé, az újkorban hangversenyeremmé alakították; 1936-37-ben lehántották róla a későbbi toldásokat, eredeti részeit feltárták és helyreállították.

Augustus - latin szó, jelentése: felséges; i. e. 27-ben adományozta ezt a címet a szenátus Octavianus császárnak. Azóta minden császár viselte. Belőle származik a magyar Ágost név.

Aurora - a hajnal istennője (Homérosznál: rózsaujjú); hajnalban az óceánból hajtát fel kocsi-ján az égboltozatra.

Aventinus - az ókori Róma egyik dombja, a római szegénynegyed.

Avidius Quinctianus (I. sz. III. sz.) - római centurio; sírkövét, maga költötte verses sírfelirattal, a mai Bu Ngem (a regényben: Gasara Palmata) mellett kiásott római erődítmény romjában találták meg.

Bank, bankár - a mai értelemben vett bank még nem volt az ókorban, de pénzüzletekkel, pénzváltással, átutalással, kölcsönzéssel, adásvétellel foglalkozó pénzemberek voltak, s nem egynek nyílt pénzváltó üzlete is volt. Sok nyugta, kötelezvény, szerződés stb. maradt ránk az ókorból egyiptomi papiruszokon. Különösen érdekesek egy Jucundus nevű bankárnak Pompejiben megtalált üzleti iratai (viasztáblák; ma a nápolyi múzeumban).

Barbius - számos ókori felirat tanúsága szerint az aquileiai Barbius családnak majdnem minden jelentékeny városban volt kereskedelmi irodája és raktára: Savariában, a mai Szombathelyen is.

Bazilika - görög szó, jelentése: királyi csarnok; oszlopos csarnok az ókori városok fórumán, bírósági és üzleti tárgyalások helye. Rómában Julius Caesar bazilikája háromhajós pompás épület volt. Romja megvan.

Benacus - a mai Garda-tó ókori latin neve.

Beneventum - ókori római város Samnium tartományban, a Taburnus hegytől keletre. Ma: Benevento.

Bereniké - ősi líbiai kikötő, római gyarmatváros. Ma: Bengas.

Bononia - észak-itáliai jelentős ókori római város a Via Aemilia mellett. Ma: Bologna.

Bovillae - ókori római kisváros a Via Appia mellett, Róma közelében, az Albanus hegytől nyugatra.

Brigantes - az ókori Britannia legerősebb néptörzse. Földjük a Hadrianus-sánctól délre az Abus (ma: Ouse) folyó torkolatáig és Cambodunum (ma: Slack) városig terjedt. Fővárosuk: Eboracum (ma: York).

Britannia - ókori római tartomány a mai Anglia területén, 61 óta Hadrianus északon határsánccal erősítette meg, Antoninus Pius 143-ban északabbra tolta a határerődítményt, a caledoniusok folytonos betörései miatt.

Buxentum - híres bortermelő város az itáliai Lucania tartományban. Ma: Policastro di Busento.

Caesarea - palesztinai tengerparti kikötőváros, a római kormányzó székhelye. Ma: Kaisarye.

Calabria - Dél-Itália keleti félszigete, görög gyarmatvárosokkal; i. e. 266 óta római tartomány.

Caldarium - az ókori római fürdők melegvíz-medencéje.

Caledonia - barbár föld a római Britannia északi részén; ma: Skócia. Lakói a caledoniusok, bátor vadászok, vakmerő harcosok.

Camerinum - ókori umbriai városka. Ma: Camerino.

Capua - ókori római város Campania tartományban, a Volturnus folyó és a Via Appia mellett. Amfiteátrumának, színházának romja ma is megvan, a várostól 4 km-nyire (Santa Maria di Capua vetere).

Caracalla - Septimius Severus fia, római császár (211-217).

Carnuntum - az ókori Pannonia Superior (Felső-Pannónia) római tartomány fővárosa a Duna menti római erődvonalon. Ma: Petronell, Deutsch-Altenburg, Ausztriában.

Cassius Dio - történétíró; 229 táján írt görög nyelvű, nagyszabású római történelméből csak az i. e. 68-tól i. sz. 47-ig terjedő rész maradt meg.

Castra Albana - ókori római táborhely az Albanus hegységben. Ma: Albano.

Catasta - dobogó, amelyen az eladásra kínált rabszolgákat a rabszolgavásáron kiállították.

Catilina (i. e. 108-62) - zavaros múltú és életű eladósodott római patrícius, politikai kalandor; a hasonló helyzetű arisztokraták és a maga érdekében forradalmat szervezett; Cicero leleplezte. Catilina a pistoriai (ma: Pistoia) csatában elesett.

Caudium - ókori római város Samniumban; romja a mai Montesarchio mellett.

Centuria - a római légió legkisebb egysége, 100 fő (század).

Centurio - a légió legkisebb egységének, a 100 főnyi centuriának parancsnoka; jelvénye a pálca. A centurio rangnak öt fokozata volt. Ez az egyetlen tiszti rang, amelyet altisztek is elérhettek.

Ceres (a görögöknél: Déméter) - a görög-római mondában a Földanya, a föld termékenységének, a kenyéradó gabonának megszemélyesítése.

Cicero (i. e. 106-43) - római ügyvéd és államférfi, 63-ban konzul. Szónoklatai, filozófiai művei, levelei a latin próza remekművei.

Cinikus filozófia - görög filozófiai irány, alapítója Diogenész (i. e. IV. sz.). Tanítása: egyszerűség, teljes igénytelenség, a civilizáció és a társadalmi szokványok megvetése. Tanításaikat a cinikusok gyakran utcai prédikációkban hirdették és népszerűsítették.

Cirkusz (latinul: circus) - hosszúkás, egyik keskeny végén félkör alakú fedetlen épület, meneteles ülésorokkal, a római kocsiversenyek színhelye. A római Circus Maximus 600 m hosszú, 160 m széles épület volt, 200 000 néző fért el benne.

Citrus - a tujafélékhez tartozó fa, az ókorban az Atlasz hegységben tenyészett. A vastag törzsű citrus ritka volt, s ezért például a 3-4 láb átmérőjű törzsekből vágott, szépen erezett asztallapokért az ókorban óriási összegeket fizettek: Cicero egy asztalért 500 000 sestertiust (112 500 denariust) fizetett, de volt ennél kétszerte-háromszorta értékesebb is. Senecának 500 citrusedénye volt.

Clodius Albinus - római császár (193-197), Septimius Severus ellencsászára Britanniában. Severus a galliai Lugdunum (ma: Lyon) mellett megverte; Albinus az ütközetben elesett.

Cohors - a római légió 600 főnyi egysége; egy légióban 10 cohors volt.

Colonus - telepes paraszt, akit valamely új gyarmaton letelepítettek; a római császárkorban kisbirtokos, kisbérlet. A bérlet árát terménnyel és munkával kellett megfizetnie.

Columella i. sz. I. sz. - római író, híres mezőgazdasági tankönyv szerzője.

Commodus - római császár (180-192).

Congius - római űrmérték = 3,27 liter.

Constitutio - a római jogban a jogszabályozó és magyarázó császári döntések és rendeletek neve.

Corbio - ókori római kisváros az Algidus hegy tövében, Tusculumtól keletre. Ma: Rocca Priora.

Cubiculum - az ókori római ház hálósobája.

Cupra - az Appenninus hegység egyik ága, Umbria északkeleti részén.

Darius (görögül: Dareiosz) - perzsa király (i. e. 521-485). A birodalmat újjászervezte, utakat épített, megalapította a postát, aranypénzt veretett saját képmásával. Valószínűleg innen származik a nagy gazdagság megjelölésére a „Darius kincse” kifejezés.

Decius Mus - nagyapa, apa és fiú; a hősmonda szerint mind a hárman a hazáért áldozták életüket úgy, hogy engesztelésül felajánlották az isteneknek a győzelemért. A nagyapa i. e. 340-ben, az apa (akiről a regényben szó van) i. e. 295-ben, a fiú i. e. 279-ben. A három Decius Mus ugyanannak a hősmondai alaknak háromszoros megszemélyesítése.

Decurio - a) az ókori itáliai vidéki városi tanács tagja; b) a római légiónak a 10 főnyi szakasz vezetője.

Délosz - kis sziget az Égei-tengerben (ma: Dili), a görög történelem nevezetes helye. I. e. 166 óta a rómaiaké, nagy forgalmú kereskedelmi kikötővel. Az ókori rabszolgakereskedelem középpontja.

Démon (görögül: daimón) - a görög-római mondában és vallásos hitben az ismeretlen természeti erők, halottak, gonosz szellemek (a keresztényeknél: ördög). A démonizálás (a keresztény vallásban: ördögűzés) az ókori mágia egyik legelterjedtebb babonás szertartása.

Denarius - változó értékű római ezüstpénz (= 4 sestertius). Az i. sz. IV. sz. elején 50 000 denarius 15 g aranyat ért.

Dispensator - az ókori Róma gazdag embereinek pénztárosa, könyvelője, udvarmestere, az úr legbizalmasabb rabszolgája.

Dolichenus - a szíriai Doliche város Napistene. Tisztelete szíriai rabszolgák és kereskedők révén terjedt el a római birodalomban, Pannóniában és Dáciában is. Rómában is volt temploma.

Duumvir - az itáliai vidéki városok legfőbb hatósági személyének ókori elnevezése (ma nálunk: tanácselnök). Minden város élén két duumvir állt.

Ecera - ókori ősi kisváros Latium tartományban. Ma: Castro dei Volci.

Elysium (görögül: Élüzion) - a görög mondában a túlvilági boldogságnak, az üdvözültek örök életének helye.

Emesa - a mai szíriai Homs ókori neve. Az ókori Napisten-kultusz középpontja.

Emplastrum - a görög-római orvosoknál a sebtapaszszerű anyag neve; ebből ered a magyar flastrom szó.

Epheszosz - a kisázsiai Karia tartomány kikötővárosa, a görög Artemisz (a rómaiaknál: Diana) istennő híres templomával, amelyet i. e. 356-ban Hérosztratosz felgyújtott, hogy híressé tegye a maga nevét. (Ma: Ayasoluk.)

Epikurosz (i. e. 341-270) - görög filozófus. Tanításának lényege az egyéni boldogság keresése, a fájdalom megvetése, az élet nyugodt élvezése; a halál után nincs élet: a lélek atomjaira bomlik.

Érdemrend (latinul: corona = koszorú) - katonai érdemek jutalmazására adományozott kitüntetés (koszorú vagy diadém). Polgári érdemek jutalma volt a corona civica (polgári koszorú): babérágakkal szegélyezett tölgylevél koszorú. Volt aranykoszorú is. Az érdemrendeket a rómaiak is mellükön viselték.

Erósz (a rómaiaknál: Amor) - az ókori mondákban Arész (a rómaiaknál: Mars) és Aphrodité (a rómaiaknál: Venus) fia, a szerelem ifjú istene; akit nyíla eltalál, az szerelembe esik. Erósz a művészet szárnyas ifjú alakjában ábrázolta. Később a monda s a művészet számtalan ilyen gyermekistent ábrázolt, pl. Pompejiben az egyik ház remekül megmaradt falfestményein. A reneszánsz és a barokk művészetben is sűrűn szerepelnek (amorettek, puttók).

Etruria - a liguriai tengeröböl és az Appenninek közt Lunától Rómáig lenyúló terület, az ókori etruszk nép országa, i. e. 88 óta római tartomány. Róma az etruszkoktól vette át anyagi kultúrájának java részét. Etruria földjének legnevezetesebb emlékei az etruszk sírboltok, az ősi etruszk városok határában, pompás falfestményekkel és művészi agyagkoporsókkal.

Eunus - szíriai származású rabszolga a szicíliai Enna városban; i. e. 134-ben rabszolgalázadást szervezett, kb. 100 000 főnyi hadsereg élén két évig harcolt a római légiók ellen. Rupilius konzul verte le i. e. 132-ben.

F betű - a latin *fugitivus* (szökevény) szó rövidítése. A megszökött és újra elfogott rabszolgának ezt a betűt sütötték a homlokára.

Falernusi - az ókori Itália legkitünőbb bora; Campaniában, Capuától északnyugatra, a Massicus hegy tövében, az Ager Falernuson termett.

Fanum Fortunae - ókori umbriai városka. Ma: Fano.

Florentia - ókori római város az Arnus (ma: Arno) folyó mellett. Ma: Firenze.

Fórum (latinul: fórum) - az ókori római városok főtere, eredetileg vásártér. A fórumon álltak a hivatalos épületek, a templomok, törvényházak. A legszebb ókori fórum a római volt, szobrokkal, diadalívvel, oszlopcsarnokokkal, szónoki emelvénnel.

Frumentarius - a hadsereg gabonát vásárló vagy rekviráló alakulataiban szolgáló katona. Hadrianus óta a frumentariusok rendőri alakulatok voltak, külön titkosrendőr-, rendőrkém- és besúgó csoportokkal.

Frumentatio - gabonavásárlás, gabona- s általában élelmiszer-rekvirálás a hadseregnek.

Fúriák (a görögöknél: Erinnüsöök) - a görög-római mondában a rossz lelkiismeret, a bűntudat megszemélyesítői; a bűnöst halálra üldözik.

Galénosz (latinul: Galenus; 129-200) - görög orvos, az ókor egyik leghíresebb orvostudósa. Rómában is működött.

Gallia - Július Caesar hódító hadjárata (i. e. 58-51) óta római tartomány, kelta lakossággal; nagyjában a mai Franciaország, Belgium és Hollandia területe.

Génusz (latinul: genius) - a római vallásban minden ember egyéni istene, jó szelleme, amely egész életében kíséri (a keresztényeknél: őrangyal). A császárkorban a császár génuszát istentiszteletben részesítették. Ez a tisztelet volt az államhűség próbája.

Germánia (latinul: Germania) - az ókori germán törzsek lakóterülete, nagyjában a mai Németország. I. sz. 9 óta hódított római tartomány.

Geta - Septimius Severus császár fia, római császár (211-212).

Gladiátor (latinul: gladiator) - az ókorban az amfiteátrumi játékokon szereplő, karddal, törrel, szigonnyal életre-halálra egymással viaskodó rabszolgák elnevezése. Aszerint, hogy a gladiátor milyen fegyverrel küzdött, más-más volt a neve (retiarius, vagyis hálós, samnis, vagyis samniumi, trák, murmillo, vagyis kerek pajzsos, kardos, sisakos vívó stb.). A római közönség rajongott ezekért a véres viadalokért.

Gracchusok - Tiberius Sempronius Gracchus i. e. 133-ban kísérelt meg földreformot, öccse, Gaius Sempronius Gracchus i. e. 121-ben. A főurak mindkét kísérletet fegyverrel fojtották el; Tiberiust agyonverték, Gaius a végső szorongatásban rabszolgájával ölette meg magát.

Gráciák (a görögöknél: Khariszok) - a görög-római mondában a szépség, kedvesség, báj megszemélyesítői. A három Grácia: Aglaia, Euphroszüné, Thaleia. Aphrodité (Venus) kísérői.

Gyorsírás - a görög sztenographia szó jelentése: szűk írás, de az ókorban a gyorsírást takhügraphiának nevezték; a gyorsírási jelek latin neve: nota (ebből a notarius = jegyző). Rövidített írás, jelírás, előre megállapított jelekkel; görög találmány. Rómában a latin gyorsírás feltalálója Tiro, Cicero felszabadított rabszolgája és titkára. Első ízben i. e. 63. nov. 8-án jegyezte gyorsírással Cicero első beszédét Catilina ellen.

Hadrianus - római császár (117-138).

Hálókocsi - már az i. e. I. sz.-ban használtak a gazdag rómaiak hálókocsit; számos ókori leírása és ábrázolása maradt ránk.

Hekaté - a görög mondában a nyugtalan, üldöző, gyilkos szellemek megtestesülése; később alvilági istennő, kísértet, varázsló. Lobogó fáklyával rohan éjszakánként, üvöltő kutyák kíséretében.

Héliosz - a görög mondában a Napisten neve, a keleti vallásokban tisztelt Napisten mása. A rómaiaknál: Sol, Sol Invictus, Sol Invictus Mithras.

Hercules (a görögöknél: Héraklész) - görög mondabeli félisten, mesés kalandok és harcok hatalmas erejű hőse; a testi erőt és ügyességet tisztelő, a sportot kedvelő görög férfieszmény megtestesítése. A rómaiaknak szinte szavukjárása volt az esküvés Herculesre.

Herodianosz - görög történetíró az i. sz. II. sz. közepén; megírta a 180-238. évek történetét.

Hérán (i. e. II. sz.) - alexandriai fizikus. Nagy jelentőségű találmányai közül (gőzgép, hőmérő, teodolit, hadigépek, automaták) az ókori rabszolgatartó társadalom termelési viszonyai miatt csak kevés érvényesülhetett gyakorlatilag (hadigépek, automaták).

Heszperiszek - a görög mondában Atlasz leányai; a mesés Nyugaton, az istenek kertjében az aranyalmákat őrizték.

Hippokratész (i. e. 459-360) - görög orvos, a görög orvostudomány igazi megalapítója. Műveiben máig is számottevő értékeket adott az orvostudománynak.

Horoszkóp - 1. asztrológia.

Iguvium - ókori római város Umbria tartományban. Ma: Gubbio.

Illyricum (Illíria) - ősi indoeurópai törzsek országa a mai Dunántúl, Horvátország és Dalmácia területén; i. sz. 9 óta római tartomány.

Imaus - az ókori Scythia óriás hegysége a mai Kelet-Turkesztán és a Szovjetunió határán, a Himalája (ennek neve az Imaus szóból) északi lánca. Mai neve: Tien-San.

Imeus - közép-itáliai hegység a Fucinus-tótól (ma: Lago di Celano) keletre. Ma: Forca Carusa.

Imperátor (latinul: imperator) - a római hadsereg főparancsnokának neve; korlátlan hatalma azonban csak Róma területén kívül volt érvényben; ha győzelme után diadalmenetét megtartotta, ezt a címet is le kellett tennie. Július Caesar óta (i. e. 45) imperátor a császárok állandó neve: ők a hadsereg főparancsnokai. (Ebből a szóból származik a francia empereur = császár szó.)

Impérium (latinul: imperium) - a legfőbb, korlátlan polgári (konzul, diktátor, proconsul) és katonai (fővezér) hatalom latin elnevezése. Imperium a neve a római birodalomnak s általában a római uralomnak.

Interamna - ókori umbriai város. Ma: Terni.

Ízisz - a termékenység egyiptomi istennője, Ozirisz főisten felesége, Hórusz anyja. Tehénfejjel ábrázolták, szarvai közt a holddal. Tisztelete különösen a római császárkorban volt igen népszerű.

Jabadiu - a mai Jáva sziget ókori neve.

Jugerum - római területmérték (240 láb hosszú, 120 láb széles terület; 2523 m²); 0,44 mai kataszteri holdnak megfelelő mértékegység.

Julia Domna - a Napisten emesai főpapjának, Bassianusnak nagy műveltségű leánya, Septimius Severus második felesége, Caracalla és Geta anyja. Caracalla halála után öngyilkos lett (217).

Julius Caesar (i. e. 100-44) - római államférfi, hadvezér és történetíró, Gallia és Germánia meghódítója. A köztársaságot diktatúrával helyettesítette. 44. március 15-én meggyilkolták. A Caesar névből származik a magyar császár és a német Kaiser szó.

Juno (a görögöknél: Héra) - a görög-római vallásban a főistennő, Jupiter (a görögöknél: Zeus) felesége, ősi holdistennő, később a család és a családi élet legfőbb védelmezője.

Jupiter (a görögöknél: Zeus) - a római vallás főistene, ősi Napisten.

Kandeláber (latinul: candelabrum) - fa, bronz, ezüst, arany gyertyatartó vagy több ágú magas mécstartó.

Kappadókia - 17 óta római tartomány a Fekete-tenger partján, az ókori Amiszosz-tól (ma: Samsun) délre.

Kerberosz (a rómaiaknál: Cerberus) - a görög-római mondában az alvilág háromfejű félelmetes kutyája és őre.

Kilikia - i. e. 67 óta római tartomány Kisázsia délkeleti partján; kalózok hírhedt búvóhelye az ókorban. Itt verte meg Septimius Severus 194-ben Pescennius Niger ellencsászárt.

Kollégium (latinul: collegium) - az ókorban mindenféle testület neve (papi, iparos-, hajós-, kereskedő-, tűzoltó- stb. testületek). A nagy kereskedelmi kikötőkben minden jelentősebb kereskedővárosnak voltak hajós- és kereskedőkollégiumai. Ostiában ma is megvannak az ókori kollégiumok irodáinak maradványai.

Konzul (latinul: consul) - a mondabeli királyság bukása (i. e. 510) óta a római köztársaság legfőbb tisztviselője (államfő). Évente két konzult választottak, ezek felváltva egy-egy hónapig hivataloskodtak. Működésük idején 12 lictor járt előttük, megillette őket a bíbor-szegélyes tóga és az elefántcsont szék. A császárkorban a konzulok a szenátus elnökei, de hatalmuk egyre csökken, mert minden hatalmat a császár ragad kezébe.

Kteszibiosz (i. e. III. sz.) - alexandriai fizikus, a légnyomásos tűzfecskendő feltalálója.

Küldött farkas (latinul: versipellis; franciául: loup garou; németül: Werwolf) - a népmondákban a farkasember (küldött farkas) olyan csodálény, amely farkassá tud változni, de visszaváltozásának feltétele, hogy a ruháit megtalálja. Ezért, amikor átváltozás előtt levetkőzik, ruháit megbabonázza; visszaváltozása után nem emlékszik semmire sem. A farkassá változás célja: háziállatok szétmarcangolása, jóllakás vérükkel és hússal. A mondát Tompa Mihály is feldolgozta; „Szakállas farkas” (Pásztorhányás) című versében.

Láb - római hosszmértékegység (29,6 cm).

Labrüs - kettős balta, a Napisten-tisztelet kisázsiai eredetű szent jelvénye.

Labürinthosz (labirintus) - a görög monda szerint a bikaisten, a Minótauros lakóhelye. Ma a labirintus szó jelentése: útvesztő.

Lakónia (Lakedaimon) - ókori görög állam, Görögország délkeleti sarkában. Fővárosa: Spárta.

Latifundium - a nagybirtok latin neve. Sokáig rabszolgákkal műveltették, később tönkrement szabad parasztokkal (bérlok, colonusok, gazdasági munkások). A latifundium rablógazdálkodására jellemzők a nagybirtokos Plinius szavai: „A latifundiumok tették tönkre Itáliát.”

Legátus (latinul: legatus) - a római császárság korában a légio parancsnoka.

Légió (latinul: legio) - az ókori római hadsereg legnagyobb harci egysége. A legrégebb időben még Julius Caesarnál is 4200 fő, i. e. 105 óta 6000 fő, a IV. sz. elején már csak 1000 fő. Részei: 10 cohors, 30 manipulus, 60 centuria. Jelvénye a sas. A légiók száma koronként változó: Augustusnak 44 légiója volt, később ezt a számot 25-re csökkentette. Általában 30 légio volt a birodalom hadereje.

Leptis Magna - ősi kikötőváros Észak-Afrika tripoliszi (líbiai) partján. Traianus császár (98-117) óta római gyarmat. Septimius Severus szülővárosa. Az ő pazar építkezései után a birodalom egyik legpompásabb városa és legforgalmasabb tengeri kikötője. Nagyszabású maradványait és műkincseit jórészt kiásták.

Lictor - római hivatalsegéd. A lictorok vitték a magas rangú tisztviselők előtt a hatalmat jelképező vesszőnyalábokat, amelyeknek közepéből szekerce állt ki (megvesszőzés, kivégzés). A konzul előtt 12, a praetor előtt 6 lictor járt.

Limes - a császárkorban a megerősített birodalmi határsánc neve. A limes: árok, fölötté vesszőfonatokkal, deszkával, gerendával megerősített sánc, veszélyes helyeken kőfal. Bizonyos távolságban fa vagy kő őrtornyok sorakoztak a limes mentén, ezek később valóságos kis várak voltak (burgus, castellum). Az őrtornyok fáklyatávíró útján érintkeztek egymással. A limes mentén helyezték el a légiótáborokat; a dunai limesen Carnuntum, Brigetio (Szőny), Aquincum stb.

Livius (i. e. 59 - i. sz. 17) - római történetíró. Nagyszabású műben megírta Róma történetét a város (Róma) alapításától (i. e. 753) az i. sz. 9. évig.

Lokrisz - két ókori közép-görögországi állam; az egyik az Euboiai-öböl nyugati, a másik a Korinthuszi-öböl északi partján.

Lucrinus - tó a Nápolyi-öböl északi partján (ma: Lucrino), Baiae, a divatos ókori kénes gyógyfürdő közelében. Híres volt osztrigatenyészetére.

Lucullus - római államférfi és hadvezér, i. e. 74-ben konzul, dúsgazdag arisztokrata (meghalt i. e. 56-ban). Híresek voltak pazar lakomái. Ő hozta a Fekete-tenger partján fekvő Keraszosz városból az első cseresznyefát Európába.

Luna - ókori kikötőváros Itáliának Etruria nevű tartományában (romja a mai Luni mellett). Híres volt márványbányáiról. Márványa a marmor Lunense, ma: carrarai márvány.

Maecenas (i. e. 70-8) - dúsgazdag római lovag, Augustus barátja és politikai tanácsadója, írók és költők bőkezű pártfogója. Neve fogalommal vált: mecénás.

Mágus - eredetileg perzsa és babiloni pap, a titokzatos isteni erők ismerője; később: bűbájos, varázsló.

Mandragora - az *Atropa mandragora* nevű növény főzetét az ókori orvosok érzéstelenítésre használták műtéteknél, levelét sebekre rakták csillapítónak; altatónak is használták. A mandragora (Alraune), mint ma már tudjuk, scopolamint tartalmaz.

Manipulus - a római légio 200 főnyi egysége.

Marcus Aurelius - római császár (161-180). Híresek görögül írt elmélkedései erkölcsi kérdésekről, a sztoikusok szellemében. Római (29,5 m magas) diadaloszlopának domborművei dunai (pannóniai) hadjáratának eseményeit örökítik meg. Az oszlop máig épségben megmaradt (Róma, Piazza Colonna).

Marmor Lunense - l. Luna.

Mars (a görögöknél: Arész) - a római vallás hadistene. Neve ma is él a március hónap (Martius) nevében.

Massicus - az ókori Campaniában, Teanum Sidicinumtól (ma: Teano) a tengerparti Sinuessáig húzódó híres bortermő hegység.

Massilia - görög alapítású ókori város a mai Franciaország déli tengerpartján; ma: Marseille. Hosszu ideig a földközi-tengeri görög kereskedelem nyugati gócpontja.

Maternus - szökött római katona, történeti személy. 186-ban Galliában és Hispániában parasztforradalmat szervezett.

Maternus-dal - a regényben előforduló Maternus-dal nem ókori vers fordítása, hanem a szerzői műve. Ritmusa azonos egy régi római katonadal („Mille, mille, mille, mille, mille hostes fugimus, Mille, mille, mille, mille, mille trucidavimus” = Ezer, ezer, ezer, ezer, ezer ellenséget megvertünk, Ezer, ezer, ezer, ezer, ezer ellenséget megöltünk) ritmusával.

Matilica - ókori római falu Umbriában. Ma: Matelica.

Mediolanum - jelentős ókori észak-itáliai város a Padus (ma: Pó) folyam mellett. Ma: Milánó.

Menekratész - költő és énekes Nero korában; tréfás és csintalan, könnyű dalok századokon át népszerű szerzője.

Menenius Agrippa - római patrícius, szenátor és konzul i. e. 503-ban. A nép 494. évi kivonulásakor a szenátus szónoka.

Mercurius (a görögöknél: Hermész) - a görög-római vallásban a kereskedelem istene. Szárnyas sisakkal, szárnyas lábakkal és szárnyas-kígyós pálcával ábrázolták.

Mér föld - a legnagyobb ókori római hosszsmértékegység (= 1,48 km). Latin neve: mille passus = 1000 lépés.

Meta Sudans - az ókori Róma egyik legszebb szökőkútja, a Colosseum mellett. Romja 9 m magas. Neve magyarul: izzadó oszlop.

Milétosz - híres tengeri kikötő- és kereskedőváros az ókori kisázsiai Ioniában; Thalész, Anaximandrosz, Anaximenész filozófusok szülővárosa. Nagyarányú volt gyapjuszövet-, rózsao-laj- és tajtékkivitele. Kikötője később eliszaposodott. Ma: Palatia.

Minerva (a görögöknél: Pallasz Athéné) - a görög-római vallásban Zeus (Jupiter) leánya, az értelem, a bölcsesség, a tudomány istennője. Jelképe a bagoly.

Mithrász - perzsa Napisten. A római császárkorban különösen a hadsereg vallásos tiszteletének tárgya mint Sol Invictus (Legyőzhetetlen Nap).

Molosszosz - a görögországi Épeirosz tartomány egyik törzse; híres vérebeket tenyésztett.

Mons Sacer (Szent Hegy) - magaslat Róma közvetlen közelében, a régi Via Nomentana mentén, az Anio folyó hatalmas kanyarulatában.

Murrha (murra) - ritka ásvány, talán achátfajta; hevítették vagy kifőzték, és pompás díszedényeket készítettek belőle. Egyértékűnek tartották az arannyal. Volt olyan murrhaedény, amelyért 300 000 sestertiust (= 75 000 denariust) is fizettek. Nero egyetlen murrhaedényért egymillió sestertiust adott (250 000 denarius).

Múzsák - a görög-római mondában a költészet és művészet nimfái, Zeus leányai, Apollón kísérői. A kilenc Múza: Erató, Euterpe, Kalliópé, Klió, Melpomené, Polühümnia, Terpszikhoré, Thaleia, Urania.

Mülasza - a kisázsiai Karia jelentős városa az ókorban. Ma: Milasz.

Naiász - a görög mondában a vizek és források nimfája.

Nar - az ókori Tiberis bal oldali mellékfolyója. Ma: Nera.

Négy nedvesség - az ókori orvostudomány egyik irányának elmélete: eszerint a betegségek oka a „négy testi nedvesség” (vér, epe, fekete epe, nyálka) helytelen arányú keveredése a szervezetben. Ennek értelmében van szangvinikus, kolerikus, melankolikus és flegmatikus ember.

Néreiszek - a görög mondában gyönyörű alakú, táncos tengeri istennők, Néreusz tengeristen leányai. Ötvenen voltak.

Nesztor - a trójai hősmundában (Homérosz Iliásza) Pülosz királya, bölcs és ékes szavú aggastyán, aki már három emberöltőt megélt.

Nimfa - ókori természetistennő. A nimfák a görög-római mondában a folyók és források istennői. Táncoló fiatal leányok alakjában ábrázolták őket.

Nuceria Camellaria - ókori umbriai városka. Ma: Nocera.

Nuceriola - ókori itáliai falu Beneventumtól délkeletre, a Via Appia mellett.

Nursia - ókori római város a szabin nép tartományában. Ma: Norcia.

Nymphaeum - vízmedence, a vízi nimfák tiszteletére épített, mozaik- és márványdíszes, pompás homlokzatú nyitott díszkút, gyakran szobordísszel (vizet lövellő tritonok, delfinek stb.) és szökőkúttal.

Olümposz - hegység az ókori Thesszáliában, a görög monda szerint az istenek lakóhelye. Legmagasabb csúcsa kb. 3000 m.

Optio - a római hadsereg altisztje; a magasabb rangú altisztek vagy a centurio nevű tiszt helyettese.

Orgona (görögül: organon; a vízorgona: hüdraulisz, latinul: organum) - vízzel vagy levegővel fűjtatott sípokból épített hangszer, a mai orgona őse. Kteszibiosz találta fel i. e. 270-ben, Hérón és Vitruvius írta le teljes aprólékossággal. Rómában már az i. e. I. sz.-ban elterjedt; Nero már orgonahangversenyeket rendezett. Az amfiteátrumi játékokat mindig egész orgonazenekar kísérte. Az ókori orgonának sok ábrázolása és leírása maradt ránk, de orgona csak egy: Aquincumban (ma az Aquincumi Múzeumban), a 228. évből. Megmaradt az aquincumi II. tartalék légio organistájának, Titus Aelius Justusnak sírfelirata és feleségének, Aelia Sabina orgonaművésznek és énekesnek verses sírírata (III. sz. közepe).

Orpheusz - görög mondabeli költő és énekes; énekével a vadállatokat is megjuhászta, a fákat és hegyeket is megmozdította. Mikor felesége, Eurüdiké, kígyómarástól meghalt, Orpheusz leszállt az alvilágba, énekével elbűvölte Perszephonét, aki vissza is adta neki feleségét, de azzal a feltétellel, hogy visszamenet nem fordul hátra. Orpheusz megszegte a tilalmat, s így újra elvesztette Eurüdikét.

Ostia - az ókori Róma tengeri kikötője a Tiberis torkolatánál; egészen az i. sz. I. sz.-ig élénk forgalommal. Később eliszaposodott, el is pusztult. A város sok értékes romemléke (*Ostia Antica*) ma kb. 6 km-nyire van a tengerparttól (színház, fórum, bérházak, fürdők, a kollégiumok irodái, áruraktárak, boltok, sok szép szobor és mozaik).

Ostra - ókori umbriai városka; romja a mai Montenuovo mellett.

Palatinus - az ókori Róma hét halmának egyike, az ősi Róma első lakott telepe. Augustus óta itt épültek a császárok palotái.

Panem et circenses! - kenyeret és cirkuszi játékokat! Az ókori Róma tömegeinek minden vágyát ebben a szállóigévé lett felkiáltásban fogalmazta meg Juvenalis satíráköltő (i. sz. I. sz.).

Pannónia (latinul: Pannonia) - az ókorban a Keleti-Alpok, a Duna és a Száva közötti terület; i. sz. 9 óta Illíriával együtt római tartomány (beletartozott az egész mai Dunántúl). Felső-Pannónia dunai erődrendszere a birodalom északi védővonala volt. Nevezetes erődített táborai: Carnuntum és Brigetio (Szöny). Alsó-Pannónia legnagyobb erődített tábora Aquincum (Óbuda). Pannónia lakosai kelták voltak (eraviscusok, pannonok stb.).

Panormus - ókori római kikötőváros Szicília északi partján. Ma: Palermo.

Pantomimus - a mai balett ókori őse: táncjáték. Minden szerepét, a nőszerepeket is, ugyanaz a színész táncolta. A római császárkorban kiszorította a színpadról a tragédiát és vígjátékot.

Papinianus (146-212) - híres ókori római jogász, Septimius Severus császár barátja, a császári iroda főnöke.

Papiriusz (i. sz. II-III. sz.) - római jogi író. Összeállította és kiadta a császári rendeletek és intézkedések (constitutiók) gyűjteményét.

Parisz - a császárkorban több híres pantomimustáncos neve.

Párkák (a görögöknél: Moirák) - a görög-római mondában a három Párka sors-istennő. Nevük: Klóthó, Lakheszisz, Atroposz. Ők fonják, kijelölik és elvágják az ember életének fonalát.

Paulus (i. sz. III. sz.) - híres római jogász, praefectus praetorio.

Pax Romana - jelentése: római béke. Augustus császár szerezte meg a világnak ezt a békét az actiumi csata után (i. e. 31), amelyben ellenfeleit legyőzte, s véget vetett a polgárháborúnak.

Pelusium - ókori egyiptomi kikötőváros, a Nílus egyik ágának torkolatánál. Necho fáraó (i. e. 610-594) itt vágatta át a földszorost, hogy a Földközi-tengert összekösse a Vörös-tengerrel. A munkát I. Dareiosz perzsa király fejeztette be. Eszerint a pelusiumi csatorna a mai Szezei-csatorna őse.

Pergamon - ősi város Kisázsiában, az Attalosz-királyok fényes, műkincsekben gazdag székhelye. Ma: Bergama.

Peristylum - az ókori római ház oszlopokkal körülvelt kertes díszudvara.

Perszephoné - görög-római alvilági istennő, Hádész alvilági főisten leánya.

Pescennius Niger - római császár (193-194), Septimius Severus ellencsászára keleten. Severus a kilikiai Isszosz mellett megverte; Pescennius elesett, családja tagjait a császár kivégeztette.

Phasania - az ókori Garamantes (ma: berberék, tuaregek) országa Líbiában, a legnagyobb kiterjedésű, leggazdagabb és legtermékenyebb oázis (ma: Fezzan). A harcias bennszülöttet a rómaiak végleg 69-ben hódították meg. A római gyarmatosítók emlékét sok erődítmény, síremlék, kút stb. maradványai őrzik.

Pincius - az ókori Róma egyik dombja. Itt és az Esquilinus nevű dombon voltak a gazdagok pazar palotái és kertjei. Ma: Pincio.

Pipa - a görögök és rómaiak nem ismerték a dohányt, de a hadseregben szolgáló keleti katonák magukkal hozták a kenderfőzetből készített részegítő hasis szívásának szokását. Kurta szárú apró pipából szívták. Svájc római rétegeiből és sírjaiból sok ilyen pipa került elő.

Pistoria - ókori római kisváros Etruriában, Florentia közelében. Ma: Pistoia.

Pitinum Mergens - ókori umbriai városka. Ma: Acqualagna.

Planasia - két itáliai sziget neve; egyik az Adriai-, másik a Tirrén-tengerben van. Itt a tirrén-tengeri szigetről van szó, a császárkori száműzöttek büntetőhelyéről, Ilva (Elba) szigetétől délre. Ma: Pianosa.

Plinius, az idősebb (23-79) - tartományi kormányzó, a misenumi hadihajóraj parancsnoka, természettudós. Nagyszabású természettudományi műve („*Historia naturalis*”) értékes tájékoztatást ad az ókor természetrajzi, fizikai, csillagászati, földtani, orvostudományi stb. ismereteiről, s megbecsülhetetlen adatokat tartalmaz a művészetről és művelődésről. - Unokaöccse, az ifjabb Plinius (61-113), Traianus császár bizalmasa, 100-ban konzul, majd tartományi kormányzó. Fennmaradt irodalmi jellegű levelezése, amely értékes kortörténeti adatokat tartalmaz.

Plutarkhosz (46-120) - görög történetíró és filozófus. „Párhuzamos életrajzok” című művében híres görög és római férfiak történetét írta meg.

Poetovio - ókori pannóniai város a Dravus (ma: Dráva) partján. Ma: Ptuj.

Pollux - görög mondabeli félisten, a Dioszkürosz-ikerpár egyik tagja (a másik: Kasztór). A római közbeszédben lépten-nyomon használták a Polluxra! Kasztorra! stb. esküformákat.

Pontifex Maximus - a római vallás legfőbb papja. Ezt az ókori címet ma a római pápa viseli.

Praefectus praetorio - a római császárkorban a testőrség parancsnoka, egyúttal a legfőbb császári tisztviselő, a császár helyettese: az ő nevében rendelkezhetett és intézkedhetett. A IV. sz. óta a polgári kormányzat főnöke.

Praetor - az ókori római igazságszolgáltatás feje, a legfőbb bíró.

Principális (latinul: *principalis*) - a római légio altisztjeinek összefoglaló neve.

Proconsul - az Itálián kívüli, meghódított tartományok kormányzója; rendszerint konzulviselt férfiú.

Proculus - eredeti nevén Torpakion, görög orvos. Keresztény létére Septimius Severus udvari orvosa és bizalmasa volt. Történelmi személy.

Próteusz - a görög mondában agg tengeri isten. Homérosz Odüsszeiája szerint Meneláosz spártai király harccal kényszerítette az öreget, hogy jósoljon neki. Próteusz vonakodott, s harc közben folyton változtatta alakját (párduc, kígyó, oroszlán, vadkan, fa, víz), de Meneláosz legyőzte,

Publicanus - az ókori római adóbérlők neve. Ezek egy-egy tartomány adójövedelmét bérbe vették, egy összegben kifizették az államkincstárnak, azután a tartományban hatósági segédlettel akár a tízszeresét is behajtották, a lakosságot kiuzsorázták, és koldussá nyomorították.

Puteoli - az ókori Itália legjelentősebb kereskedelmi kikötője, a Nápolyi-öböl északi partján. Ma: Pozzuoli.

Retorika - az ókorban a szónoklat elmélete és művészete, általában a művészi próza, az irodalmi stílus elmélete és gyakorlata.

Rhaetia - i. e. 15 óta római hódított tartomány, a mai Tirol, Graubünden és Wallis területe.

Roboraria - ókori római kis falu a Via Latina mellett, az Algidus hegy alján.

Róma (latinul: *Roma*) - előbb Latium tartomány, később egész Itália, majd az egész római birodalom fővárosa. Az ókori közhasználatban a neve: a Város (*Urbs*). A monda szerint Romulus és Remus alapította i. e. 753-ban.

Saepinum - ókori római városka Samnium tartományban. Romja a mai Sepino mellett: Altilia.

Savaria - ókori felső-pannóniai város az Aquileia - Emona (ma: Ljubljana) - Poetovio - Scarabantia - Carnuntum műúton, az úgynevezett borostyán úton. Ma: Szombathely.

Scarabantia - ókori felső-pannóniai város az úgynevezett borostyán úton (l. Savaria). Ma: Sopron.

Seneca (4-65) - római sztoikus filozófus, Nero nevelője, államférfi, dúsgazdag uzsorás, kitűnő író. Művei: „Erkölcsei Levelek”, filozófiai és természettudományi tanulmányok, tragédiák.

Sentinum - ókori római kisváros Umbria tartományban. Ma: Sassoferrato.

Septimius Severus - római császár, született 146-ban, uralkodott 193-211-ig.

Septizonium - Septimius Severusnak a római Palatinus hegyen épített óriási méretű, kétemeletes, oszlopos, ragyogó nymphaeuma.

Serica - a mai Kína ókori neve; lakói a Seres és a Sinae. Már az ókorban híres volt az ország selyemipara. Fővárosa talán Sera (ma: Singanfu) volt. Kínai forrásokból tudjuk, hogy sericai követek már i. sz. 166-ban jártak Rómában.

Sestertius - római váltópénz. Értéke koronkint változó; a legrégebbi sestertius értéke másfél font réz. Az ezüstsestertius értéke kb. megfelel (1900-ban) 25 magyar aranyfillérnek. 4 sestertius = 1 denarius (1 denarius = 4 g ezüst).

Setiai - az ókori Itália egyik legnemesebb és legdrágább bora, egyértékű a falernusival. Setia (ma: Sezze) latiumi város hegyeiben termett.

Sevir - az Augustus császár tiszteletére alapított hattagú papi testület tagja.

Sextarius - ókori római űrmérték = 0,54 liter.

Signia - ősi latiumi kisváros. Ma: Segni.

Silvanus - a római parasztek kultuszában az erdők és gabonatermő mezők istene, parasztisten. A római államvallásban nem jutott neki hely. Szőlővel, gyümölcsösökkel, kertészkéssel, fenyődoronggal kezében ábrázolták.

Simylla - ókori indiai kikötőváros, kb. a mai Bombay táján.

Sirmio - ókori (és mai) itáliai nyaralóhely a Benacus-tó déli partján. Ma: Sirmione.

Sirpium - ókori római község Samnium tartományban.

Sör (görögül: züthosz, latinul: cervisia) - Babilonban már kb. 4500, Egyiptomban 4000 évvel ezelőtt főztek sört; eleinte pirított kenyérből, majd erjesztett árpából és komlóból. A sör a germánok ősi nemzeti itala; ők az ókorban erjesztett mézből is főztek sört.

Spartacus - trák eredetű rabszolga, gladiátor. A capuai gladiátorkaszárnyából megszökött, a fellázadt rabszolgákból hatalmas hadsereget szervezett; i. e. 73-71-ben rettegésben tartotta Itália urait, végül azonban Crassus és Pompeius legyőzte. Spartacus hősi harcban esett el. Emlékét ma is tisztelettel őrzi a világ proletariátusa.

Spoletium - ókori umbriai város. Ma: Spoleto.

Syracusae - ókori görög, majd római város Szicíliában. Ma: Siracusa.

Szatürosz - a mai Borneó sziget ókori neve.

Szenátus (latinul: senatus) - a római kormányzó testület. Eredetileg az öregek tanácsa, az államtanács. Tagjai, a szenátorok, a patríciusok és lovagrendiek közül vagyoni összeírás alapján kerülhettek be. Augustus alatt 1 000 000 sestertius (kb. 250 000 denarius) volt a legkisebb vagyon, amelynek alapján valaki szenátor lehetett. A szenátorok száma koronkint változó (100-1000). Jelvényük: aranygyűrű és bíborszegélyes tunika. Üléstermük a fórumon a Curia Julia.

Szent Hegy - l. Mons Sacer.

Szirének - a görög mondában madártestű leányok, tulajdonképpen a halottak démoni lelkei. Sziklán ülnek, énekükkel odacsalogatják a hajósokat, aztán kiszívják belőlük az életerőt.

Sztoikus filozófia - a görög Zénón (i. e. 310) iskolájáról elnevezett görög-római filozófiai irány. Tanításának lényege: a természet követelményei szerint élni, törekedni az erényre, megvetni a gazdagságot, közömbösen fogadni mindent, a bölcs legfőbb erénye a nyugalom. A sztoikus filozófia tanítása a világról és a megismerésről idealisztikus-pesszimisztikus. Híres római sztoikusok: Seneca és a görögül író Marcus Aurelius császár (161-180).

Sztüx - a görög mondában alvilági folyó (tulajdonképpen hegyi patak a zord és félelmetes arkadiai hegyekben; mai neve: Mavroneria, azaz Fekete Víz). A Sztüx-re tett eskü a legborzalmasabb erejű.

Tablinum - az ókori római ház egyik szobájának neve; a házigazda dolgozószobája és irattára.

Taburnus - hegység az ókon Samnium tartományban. Ma: Monte Taburno.

Tadinum - ókori umbriai városka. Ma: Tadino.

Talentum - görög, majd nemzetközi pénzegység az ókorban; értéke 26,2 kg ezüst, 1 arany-talentum értéke 340,6 kg ezüst.

Taprobané - a mai Ceylon sziget ókori neve.

Tarentum - hatalmas ókori iparos- és kereskedőváros, jelentős tengeri kikötő a tarentumi öbölben, a Via Appia mellett, az ókori Calabria tartományban. Ma: Tarento.

Tarracina - ókori ősi város a Pomptinus-mocsár déli határán, a Via Appia mellett, a Tirréni-tenger partján; régi neve: Anxur. Ma: Terracina.

Tartarosz - a görög-római mondában az alvilág, az örök büntetés helye.

Tauromenium - ókori görög, majd római város Szicíliában. Ma: Taormina.

Távíró - az ókorban, már az i. e. V. sz. óta használtak előre megállapított jelentésű fényjelzéseket (fáklya) sürgős üzenetek közvetítésére (optikai vagy fénytávíró). Polübiosz görög történetíró (i. e. 201-120) úgy tökéletesítette a fénytávíró, hogy szavakat is lehetett vele közvetíteni.

Templum Jovis Pennini - ókori római falu Iguvium és Sentinum között.

Tertullianus (155-220) - karthágói ügyvéd, majd keresztény pap, az első jelentékeny keresztény latin író; erőszakos és kíméletlen harcos, írásai tele vannak logikai és történelmi hamisításokkal; az egyház politikai hatalmának egyik úttörője. Latin nyelve egészen egyéni, stílusa a latin próza legszebb hagyományait őrzi.

Tetrica - az Appenninus hegység egyik láncja Umbria keleti határán. Ma: Monte della Sibilla.

Theriaka - eredetileg mérges állatok harapása és csípése ellen használt, bonyolult összetételű ókori orvosság; később más betegségek gyógyítására is használták. Először Andromakhosz, Nero orvosa készítette több mint 60 szerből (bors, ópium, szárított és porrá tört vipera stb.); receptjét görög versekbe foglalta; ez a verses recept ránk maradt.

Thesszália - az ókori Görögország északkeleti tartománya (benne az Olümposz, az istenek székhelye), mesék, boszorkánytörténetek, varázslatok és bűbájosságok országa.

Tiberis - az ókori Etruria és Latium főfolyója; Tifernum mellett az Appenninus hegységben ered. Középfolyásától torkolataig (Ostia) hajózható. Rómától Ostiaig kb. 100 m széles. Ma: Tevere.

Tifata - campaniai hegység Capuától keletre. Ma: Tifata.

Tifernus - hegység az ókori Samnium tartományban. Ma: Montagne del Matese.

Titánok - a görög mondában Úranosz (az ég) és Gaia (a föld) fiai, a legősibb görög istenek. Zeusz hatalmas csatában legyőzte és a Tartaroszban bebörtönözte őket.

Tóga (latinul: toga) - a római polgár felsőruhája; fehér gyapjúszövetből készült, kb. 6 m hosszú és 1 m széles lepel; vállukon át testük köré csavarva viselték. A magas rangú hatósági személyeket bíborszegélyes tóga illette meg.

Toleria - ókori római kisváros a Via Latina mellett. Ma talán: Valmontone.

Tolerus - kis folyó az ókon Itália Latium tartományában; másik neve: Trerus. Ma: Tolero.

Trebiae - ókori umbriai városka. Ma: Trevi.

Tribunus - polgári és katonai rang az ókon Rómában. A néptribunus i. e. 494 óta a nép képviselője; legfőbb joga a tiltakozás (veto) a konzulok és a szenátus népellenes határozatai ellen. A katonai tribunus (légiónkint 6) magas rangú parancsnok (ma: törzstiszt).

Triton - a görög mondában haltestű tengeri isten, Poszeidón tengeristen fia. A római korban már sok triton van, csupa fantasztikus tengeri szörny. Művészeti ábrázolásaiakon trombita van a kezükben.

Triumphus - az ókon Rómában a győztes hadvezérnek a szenátustól engedélyezett ünnepélyes bevonulása a fővárosba.

Tubactis - ókori líbiai kikötőváros. Ma: Misurata.

Tuficum - ókori umbriai városka. Ma: Albacina.

Tunika (latinul: tunica) - a rómaiak gyapjából vagy vászonból készült (eredetileg ujjatlan, később ujjas), térdig érő inge; derékban övvel fogták össze. A szenátorokén széles, a lovagrendiekén keskeny bíborsáv volt. A rangos polgárok a tunikára vették fel a tógát; a nép, a parasztok, a mesteremberek az utcán is tunikában jártak.

Tusculum - ősi római város Latium tartományban, az Albanus hegységben, a gazdag római urak pazar villáival. Helyén épült a mai Frascati.

Tűzoltók - katonailag szervezett tűzörség a régi Rómában, a rendőrség egyik szerve. Latin nevük: *vigiles*, parancsnokuk a *praefectus vigilum*. Róma minden kerületében volt kaszárnájuk (excubitorium), mindegyikben egy cohors tűzoltó (600 fő).

Tüphon - a görög mondában százfejű sárkány, a pusztító természeti erők megszemélyesítése. Nevéből ered a tájfun szó.

Türosz - ősi szíriai kikötőváros, a római gyarmatosítás óta (i. e. 64) a római birodalom egyik legforgalmasabb kereskedelmi gócpontja.

Ulpianus - híres római jogász, Alexander Severus császár (222-235) tanácsosa, praefectus praetorio; meggyilkolták 228-ban. Nagy terjedelmű jogtudományi műveinek jó része megmaradt a Justinianus császár idejében (533) kiadott „Digesta” című gyűjteményben.

Vallum - jelentése: sánc; l. limes.

Vaticanusi - a római Vaticanus dombon szüretelt bor; a római írók így emlegetik: savanyú, mint az ecet; valóságos méreg.

Venonae - ókori britanniai város, a mai Leicestertől délre.

Vespasiae - ókori római város a szabin nép földjén.

Vespasianus - római császár (69-79), kitűnő hadvezér, a Colosseum építtetője.

Via Appia - a legrégebb (i. e. 312) ókori római katonai és kereskedelmi műút; előbb Capuáig épült ki, aztán Brundisiumig (ma: Brindisi).

Via Flaminia - ókori műút Rómából az Appenninus hegységen át Ariminiumig (épült i. e. 220-ban), később (i. e. 187-ben) Ariminiumtól Bononián át egészen Placentiáig (ma: Piacenza).

Via Lata - az ókori Róma VII. kerületének főutcája (ma: Via del Corso), a mai Piazza Veneziaától egészen Augustus egykori békeoltáráig (Ara Pacis). Onnan kezdve Via Flaminia volt a neve.

Via Latina - a Rómából Salernumig (ma: Salerno) vezető ókori műút.

Via Salaria - ókori műút Rómából Reatéig (ma: Rieti). Később kiépült az Adriai-tengerig, Truentum (ma: Civitá presso la Colonnella) városáig. Ezen az úton szállították a sót (Via Salaria = Só út).

Via Valeria - ókori műút Rómából Tiburon (ma: Tivoli) át az adriai-tengerparti Aternumig. (Aternum romja ma: Pescara mellett).

Victoria - a rómaiaknál a győzelem szárnyas istennője.

Vilicus - majoros; rendszerint rabszolga, a gazdaság vezetője (a közelmúltban: ispán, gazdatiszt, intéző).

Vitruvius - római építész; i. e. 25-ben jelent meg az építészetéről írt híres műve, fontos forrásunk az ókori technika ismeretéhez.

Zebaoth (a cebáot héber szóból) - jelentése: mennybéli seregek, ég és föld minden teremtménye. Zebaoth istene annyi, mint a hadak istene, a világegyetem ura.

Zeusz - a görög vallás főistene, az indoeurópai népek ősi fény- és Napistene. Azonos a római Jupiterrel.

Megjegyzés. A regényben és a jegyzetekben is előfordulnak olyan latin nevek, szavak, fogalmak, amelyeket magyaros helyesírással írtunk. Ennek az az oka, hogy a mai életben, a mi nyelvünkben is használatosak, és így könnyebben rájuk ismerünk, mintha eredeti formájukban olvasnánk azokat. (Pl.: amfiteátrum, amfora, cirkusz, fórum, Hispánia, impérium, Itália, legátus, légión, kollégium, konzul, Pannónia, szenátus, Szicília stb.)